
ق
قرآن مجید
به همراه ۲۸ ترجمه و ۶ تفسیر
به زبان های زنده دنیا
آشنایی. اعراب آیات. آوانگاری قرآن

بسم الله الرحمن الرحیم

قرآن مجید - ۲۸ ترجمه - ۶ تفسیر

نویسنده:

جمعی از نویسندگان

ناشر چاپی:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵۰. سوره ق

مشخصات کتاب

سرشناسه:مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان،۱۳۸۸ عنوان و نام پدیدآور:قرآن مجید به همراه ۲۸ ترجمه و ۶ تفسیر/ مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان مشخصات نشر دیجیتالی:اصفهان:مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان ۱۳۸۸. مشخصات ظاهری:نرم افزار تلفن همراه و رایانه

موضوع:معارف قرآنی

سوره ق

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

ق وَ الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ (۱)

بَلْ عَجِبُوا أَنْ جاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقالَ الْكافِرُونَ هذا شَيْءٌ عَجِيبٌ (۲)

أَ إِذا مِتْنا وَ كُنَّا تُراباً ذلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ (۳)

قَدْ عَلِمْنا ما تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَ عِنْدَنا كِتابٌ حَفِيظٌ (۴)

بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيجٍ (۵)

أَ فَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّماءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْناها وَ زَيَّنَّاها وَ ما لَها مِنْ فُرُوجٍ (۶)

وَ الْأَرْضَ مَدَدْناها وَ أَلْقَيْنا فِيها رَواسِيَ وَ أَنْبَتْنا فِيها مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ (۷)

تَبْصِرَةً وَ ذِكْرى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ (۸)

وَ نَزَّلْنا مِنَ السَّماءِ ماءً مُبارَكاً فَأَنْبَتْنا بِهِ جَنَّاتٍ وَ حَبَّ الْحَصِيدِ (۹)

وَ النَّخْلَ باسِقاتٍ لَها طَلْعٌ نَضِيدٌ (۱۰)

رِزْقاً لِلْعِبادِ وَ أَحْيَيْنا بِهِ بَلْدَةً مَيْتاً كَذلِكَ الْخُرُوجُ (۱۱)

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَ أَصْحابُ الرَّسِّ وَ ثَمُودُ (۱۲)

وَ عادٌ وَ فِرْعَوْنُ وَ إِخْوانُ لُوطٍ (۱۳)

وَ أَصْحابُ الْأَيْكَهِ وَ قَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ (۱۴)

أَ فَعَيِينا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِی لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ (۱۵)

وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ وَ نَعْلَمُ ما تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (۱۶)

إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيانِ عَنِ الْيَمِينِ وَ عَنِ الشِّمالِ قَعِيدٌ (۱۷)

ما يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلاَّ لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ (۱۸)

وَ جاءَتْ سَكْرَهُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذلِكَ ما كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ (۱۹)

وَ نُفِخَ

فِی الصُّورِ ذلِکَ یَوْمُ الْوَعِیدِ (۲۰)

وَ جاءَتْ کُلُّ نَفْسٍ مَعَها سائِقٌ وَ شَهِیدٌ (۲۱)

لَقَدْ کُنْتَ فِی غَفْلَهٍ مِنْ هذا فَکَشَفْنا عَنْکَ غِطاءَکَ فَبَصَرُکَ الْیَوْمَ حَدِیدٌ (۲۲)

وَ قالَ قَرِینُهُ هذا ما لَدَیَّ عَتِیدٌ (۲۳)

أَلْقِیا فِی جَهَنَّمَ کُلَّ کَفَّارٍ عَنِیدٍ (۲۴)

مَنَّاعٍ لِلْخَیْرِ مُعْتَدٍ مُرِیبٍ (۲۵)

الَّذِی جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَأَلْقِیاهُ فِی الْعَذابِ الشَّدِیدِ (۲۶)

قالَ قَرِینُهُ رَبَّنا ما أَطْغَیْتُهُ وَ لکِنْ کانَ فِی ضَلالٍ بَعِیدٍ (۲۷)

قالَ لا تَخْتَصِمُوا لَدَیَّ وَ قَدْ قَدَّمْتُ إِلَیْکُمْ بِالْوَعِیدِ (۲۸)

ما یُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَیَّ وَ ما أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِیدِ (۲۹)

یَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِیدٍ (۳۰)

وَ أُزْلِفَتِ الْجَنَّهُ لِلْمُتَّقِینَ غَیْرَ بَعِیدٍ (۳۱)

هذا ما تُوعَدُونَ لِکُلِّ أَوَّابٍ حَفِیظٍ (۳۲)

مَنْ خَشِیَ الرَّحْمنَ بِالْغَیْبِ وَ جاءَ بِقَلْبٍ مُنِیبٍ (۳۳)

ادْخُلُوها بِسَلامٍ ذلِکَ یَوْمُ الْخُلُودِ (۳۴)

لَهُمْ ما یَشاؤُنَ فِیها وَ لَدَیْنا مَزِیدٌ (۳۵)

وَ کَمْ أَهْلَکْنا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشاً فَنَقَّبُوا فِی الْبِلادِ هَلْ مِنْ مَحِیصٍ (۳۶)

إِنَّ فِی ذلِکَ لَذِکْری لِمَنْ کانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَی السَّمْعَ وَ هُوَ شَهِیدٌ (۳۷)

وَ لَقَدْ خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَیْنَهُما فِی سِتَّهِ أَیَّامٍ وَ ما مَسَّنا مِنْ لُغُوبٍ (۳۸)

فَاصْبِرْ عَلی ما یَقُولُونَ وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَ قَبْلَ الْغُرُوبِ (۳۹)

وَ مِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَ أَدْبارَ السُّجُودِ (۴۰)

وَ اسْتَمِعْ يَوْمَ يُنادِ الْمُنادِ مِنْ مَكانٍ قَرِيبٍ (۴۱)

يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَهَ بِالْحَقِّ ذلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ (۴۲)

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِى وَ نُمِيتُ وَ إِلَيْنَا الْمَصِيرُ (۴۳)

يَوْمَ تَشَقَّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِراعاً ذلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنا يَسِيرٌ (۴۴)

نَحْنُ أَعْلَمُ بِما يَقُولُونَ وَ ما أَنْتَ

عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخافُ وَعِيدِ (۴۵)

آشنایی با سوره

۵۰- ق [از حروف رمز اوائل سوره ها]

بستر کلی این سوره، معاد و احوالات مردم در قیامت است و در کنار این مسئله، از خلقت انسان تا مرگش و پس از مرگ و بعضی از پدیده های آفرینش و نعمت های خدا سخن به میان آمده است و یادی از بعضی اقوام تکذیب کننده که گرفتار عذاب خدا شدند. ۴۵ آیه دارد و در سال پنجم بعثت در مکه نازل شده است. و دعوت سوره، به تحمل و استقامت و صبر، در برابر حرفهای مشرکین است. استقامت و صبر، در برابر حرفهای مشرکین است.

اعراب آیات

{بِسْمِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {اللَّهِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر / فعل مقدّر یا محذوف / فاعل محذوف {الرَّحْمنِ} نعت تابع {الرَّحِيمِ} نعت تابع

{ق} {وَالْقُرْآنِ} (و) حرف قسم / اسم مجرور یا در محل جر {الْمَجِيدِ} نعت تابع

{بَلْ} حرف اضراب {عَجِبُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {أَنْ} حرف مصدری {جاءَهُمْ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {مُنْذِرٌ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {مِنْهُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {فَقالَ} (ف) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری {الْكافِرُونَ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {هذا} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {شَيْءٌ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {عَجِيبٌ} نعت تابع

{أَإِذا} همزه (أ) حرف استفهام / ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب {مِتْنا} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع

و فاعل {وَكُنَّا} (و) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع، اسم کان {تُراباً} خبر کان، منصوب یا در محل نصب {ذلِكَ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {رَجْعٌ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {بَعِيدٌ} نعت تابع

{قَدْ} حرف تحقیق {عَلِمْنا} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {ما} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {تَنْقُصُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری {الْأَرْضُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {مِنْهُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {وَعِنْدَنا} (و) حالیه / ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب / (نا) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه / خبر مقدّم محذوف {كِتابٌ} مبتدا مؤخّر {حَفِيظٌ} نعت تابع

{بَلْ} حرف اضراب {كَذَّبُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {بِالْحَقِّ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {لَمَّا} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب {جاءَهُمْ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {فَهُمْ} (ف) رابط جواب برای شرط / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {فِي} حرف جر {أَمْرٍ} اسم مجرور یا در محل جر / خبر در تقدیر یا محذوف یا در محل {مَرِيجٍ} نعت تابع

{أَفَلَمْ} همزه (أ) حرف استفهام / (ف) حرف عطف / حرف جزم {يَنْظُرُوا} فعل مضارع مجزوم به حذف نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {إِلَى} حرف جر {السَّماءِ}

اسم مجرور یا در محل جر {فَوْقَهُمْ} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {کَیْفَ} حـال، منصوب {بَنَیْناهـا} فعل ماضـی، مبنی بر سـکون / (نا) ضـمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ه) ضـمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {وَزَیَّنّاها} (و) حرف عطف / فعل ماضـی، مبنی بر سـکون / (نا) ضـمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {وَما} (و) حالیه / حرف نفی غیر عامل {لَها} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {مِنْ} حرف جر زائد {فُرُوجٍ} مبتدا مؤخّر

{وَالْأَرْضَ} (و) حرف استیناف / فعل مقـدّر یا محذوف / فاعل محذوف / مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {مَدَدْناها} فعل ماضـی، مبنی بر سـکون / (نـا) ضـمیر متصـل در محـل رفع و فاعـل / (ه) ضـمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {وَأَلْقَیْنا} (و) حرف عطف / فعل ماضـی، مبنی بر سـکون / (نا) ضـمیر متصل در محل رفع و فاعل {فِیها} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {رَواسِیَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {وَأَنْبَتْنا} (و) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محـل رفع و فاعـل {فِیهـا} حرف جر و اسـم بعـد از آن مجرور {مِنْ} حرف جر {کُلِّ} اسم مجرور یـا در محـل جر {زَوْجٍ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {بَهِیجٍ} نعت تابع

{تَبْصِرَةً} مفعول لأجله، منصوب {وَذِکْری} (و) حرف عطف / معطوف تابع {لِکُلِّ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور

{عَبْدٍ} مضاف اليه، مجرور يا در محل جر {مُنِيبٍ} نعت تابع

{وَنَزَّلْنا} (و) حرف عطف / فعل ماضى، مبنى بر سكون / (نا) ضمير متصل در محل رفع و فاعل {مِنَ} حرف جر {السَّماءِ} اسم مجرور يا در محل جر {ماءً} مفعولٌ به، منصوب يا در محل نصب {مُبارَكاً} نعت تابع {فَأَنْبَتْنا} (ف) حرف عطف / فعل ماضى، مبنى بر سكون / (نا) ضمير متصل در محل رفع و فاعل {بِهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {جَنَّاتٍ} مفعولٌ به، منصوب يا در محل نصب {وَحَبَّ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {الْحَصِيدِ} مضاف اليه، مجرور يا در محل جر

{وَالنَّخْلَ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {باسِقاتٍ} حال، منصوب {لَها} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {طَلْعٌ} مبتدا مؤخّر {نَضِيدٌ} نعت تابع

{رِزْقاً} مفعول مطلق يا نائب مفعول، منصوب {لِلْعِبادِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {وَأَحْيَيْنا} (و) حرف عطف / فعل ماضى، مبنى بر سكون / (نا) ضمير متصل در محل رفع و فاعل {بِهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {بَلْدَةً} مفعولٌ به، منصوب يا در محل نصب {مَيْتاً} نعت تابع {كَذلِكَ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {الْخُرُوجُ} مبتدا مؤخّر

{كَذَّبَتْ} فعل ماضى، مبنى بر فتحه ظاهرى يا تقديرى / (ت) تأنيث {قَبْلَهُمْ} ظرف يا مفعولٌ فيه، منصوب يا در محل نصب / (ه) ضمير متصل در محل جر، مضاف اليه {قَوْمُ} فاعل، مرفوع يا در محل رفع {نُوحٍ} مضاف اليه، مجرور يا در محل جر {وَأَصْحابُ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {الرَّسِّ} مضاف اليه، مجرور

یا در محل جر {وَثَمُودُ} (و) حرف عطف / معطوف تابع

{وَعادٌ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {وَفِرْعَوْنُ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {وَإِخْوانُ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {لُوطٍ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر

{وَأَصْحابُ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {الْأَيْكَهِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {وَقَوْمُ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {تُبَّعٍ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {كُلٌّ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {كَذَّبَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر / خبر در تقدیر یا محذوف یا در محل {الرُّسُلَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {فَحَقَّ} (ف) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری {وَعِيدِ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع / (ی) محذوفه در محل جر، مضاف الیه

{أَفَعَيِينا} همزه (أ) حرف استفهام / (ف) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {بِالْخَلْقِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {الْأَوَّلِ} نعت تابع {بَلْ} حرف اضراب {هُمْ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {فِي} حرف جر {لَبْسٍ} اسم مجرور یا در محل جر / خبر در تقدیر یا محذوف یا در محل {مِنْ} حرف جر {خَلْقٍ} اسم مجرور یا در محل جر {جَدِيدٍ} نعت تابع

{وَلَقَدْ} (و) حرف قسم / (ل) حرف جواب / حرف تحقیق {خَلَقْنَا} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {الْإِنْسانَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {وَنَعْلَمُ} (و) حالیه / فعل مضارع،

مرفوع به ضـمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضـمیر مستتر (نحن) در تقدیر {ما} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {تُوَسْوِسُ} فعل مضارع، مرفوع به ضـمه ظاهری یا تقدیری {بِهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {نَفْسُهُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع / (ه) ضـمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {وَنَحْنُ} (و) حرف عطف / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {أَقْرَبُ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {إِلَيْهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {مِنْ} حرف جر {حَبْلِ} اسم مجرور یا در محل جر {الْوَرِيدِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر

{إِذْ} ظرف یـا مفعولٌ فیه، منصوب یـا در محـل نصب {يَتَلَقَّى} فعـل مضـارع، مرفوع به ضـمه ظـاهری یا تقـدیری {الْمُتَلَقِّيانِ} فاعـل، مرفوع یـا در محل رفع {عَنِ} حرف جر {الْيَمِينِ} اسم مجرور یا در محل جر / خبر مقـدّم محـذوف {وَعَنِ} (و) حرف عطف / حرف جر {الشِّمالِ} اسم مجرور یا در محل جر {قَعِيدٌ} مبتدا مؤخّر

{ما} حرف نفی غیر عامل {يَلْفِظُ} فعل مضارع، مرفوع به ضـمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضـمیر مسـتتر (هو) در تقدیر {مِنْ} حرف جر زائد {قَوْلٍ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {إِلَّا} حرف استثنا {لَدَيْهِ} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه / خبر مقدّم محذوف {رَقِيبٌ} مبتدا مؤخّر {عَتِيدٌ} نعت تابع

{وَجاءَتْ} (و) حرف استیناف / فعل ماضـی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقـدیری / (ت) تأنیث {سَكْرَةُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {الْمَوْتِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {بِالْحَقِّ} حرف جر و اسم

بعد از آن مجرور {ذٰلِكَ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {ما} خبر، مرفوع یا در محل رفع {كُنْتَ} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (ت) ضمیر متصل در محل رفع، اسم کان {مِنْهُ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {تَحِيدُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر / خبر کان، محذوف یا در تقدیر

{وَنُفِخَ} (و) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری {فِي} حرف جر {الصُّورِ} اسم مجرور یا در محل جر / نائب فاعل محذوف {ذٰلِكَ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {يَوْمُ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {الْوَعِيدِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر

{وَجاءَتْ} (و) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / (ت) تأنیث {كُلُّ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {نَفْسٍ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {مَعَها} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه / خبر مقدّم محذوف {سائِقٌ} مبتدا مؤخّر {وَشَهِيدٌ} (و) حرف عطف / معطوف تابع

{لَقَدْ} (ل) حرف قسم / حرف تحقیق {كُنْتَ} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (ت) ضمیر متصل در محل رفع، اسم کان {فِي} حرف جر {غَفْلَةٍ} اسم مجرور یا در محل جر / خبر کان، محذوف یا در تقدیر {مِنْ} حرف جر {هذا} اسم مجرور یا در محل جر {فَكَشَفْنا} (ف) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {عَنْكَ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {غِطاءَكَ} مفعولٌ به،

منصوب یـا در محـل نصب / (ك) ضـمير متصل در محل جر، مضاف اليه {فَبَصَرُكَ} (ف) حرف عطف / مبتـدا، مرفوع يا در محل رفع / (ك) ضـمير متصل در محل جر، مضاف اليه {الْيَوْمَ} ظرف يا مفعولٌ فيه، منصوب يا در محل نصب {حَدِيدٌ} خبر، مرفوع يا در محل رفع

{وَقالَ} (و) حرف عطف / فعـل ماضـی، مبنی بر فتحه ظـاهری یـا تقـدیری {قَرِينُهُ} فاعـل، مرفوع يـا در محل رفع / (ه) ضـمير متصل در محل جر، مضاف اليه {هـذا} مبتـدا، مرفوع يا در محل رفع {ما} بدل تابع {لَدَيَّ} ظرف يا مفعولٌ فيه، منصوب يا در محل نصب / (ى) ضمير متصل در محل جر، مضاف اليه {عَتِيدٌ} خبر، مرفوع يا در محل رفع

{أَلْقِيا} فعل امر، مبنی بر حـذف نون / (ا) ضـمير متصل در محل رفع و فاعل {فِي} حرف جر {جَهَنَّمَ} اسم مجرور يا در محل جر {كُلَّ} مفعولٌ به، منصوب يا در محل نصب {كَفَّارٍ} مضاف اليه، مجرور يا در محل جر {عَنِيدٍ} نعت تابع

{مَنَّاعٍ} نعت تابع {لِلْخَيْرِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {مُعْتَدٍ} نعت تابع {مُرِيبٍ} نعت تابع

{الَّذِي} مبتدا، مرفوع يا در محل رفع {جَعَلَ} فعل ماضـی، مبنی بر فتحه ظاهری يا تقديری / فاعل، ضمير مستتر (هو) در تقدير {مَعَ} ظرف يـا مفعولٌ فيه، منصوب يـا در محـل نصب {اللَّهِ} مضـاف اليه، مجرور يا در محل جر {إِلهاً} مفعولٌ به، منصوب يا در محـل نصب {آخَرَ} نعت تـابع {فَأَلْقِياهُ} (ف) حرف زائـد / فعل امر، مبنی بر حـذف نون / (ا) ضـمير متصل در محل رفع و فاعل / (ه) ضمير متصل در محل نصب، مفعولٌ

به / خبر در تقدیر یا محذوف یا در محل {فِی} حرف جر {الْعَذابِ} اسم مجرور یا در محل جر {الشَّدِیدِ} نعت تابع

{قالَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری {قَرِینُهُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {رَبَّنا} منادا، منصوب یا در محل نصب / (نا) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {ما} حرف نفی غیر عامل {أَطْغَیْتُهُ} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (ت) ضمیر متصل، در محل رفع و فاعل / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {وَلکِنْ} (و) حرف عطف / حرف استدراک {کانَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / اسم کان، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {فِی} حرف جر {ضَلالٍ} اسم مجرور یا در محل جر / خبر کان، محذوف یا در تقدیر {بَعِیدٍ} نعت تابع

{قالَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {لا} حرف جزم {تَخْتَصِمُوا} فعل مضارع مجزوم به حذف نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {لَدَیَّ} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب / (ی) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {وَقَدْ} (و) حالیه / حرف تحقیق {قَدَّمْتُ} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (ت) ضمیر متصل، در محل رفع و فاعل {إِلَیْکُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {بِالْوَعِیدِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور

{ما} حرف نفی غیر عامل {یُبَدَّلُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری {الْقَوْلُ} نائب فاعل، مرفوع یا در محل رفع {لَدَیَّ} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب

یا در محل نصب / (ی) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {وَما} (و) حرف عطف / حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {أَنَا} اسم ما، مرفوع یا در محل رفع {بِظَلَّامٍ} (ب) حرف جر زائد / خبر ما، منصوب یا در محل نصب {لِلْعَبِیدِ} (ل) حرف جر زائد / مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب

{یَوْمَ} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب {نَقُولُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (نحن) در تقدیر {لِجَهَنَّمَ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {هَلِ} حرف استفهام {امْتَلَأْتِ} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (ت) ضمیر متصل، در محل رفع و فاعل {وَتَقُولُ} (و) حرف عطف / فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هی) در تقدیر {هَلْ} حرف استفهام {مِنْ} حرف جر زائد {مَزِیدٍ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع / خبر در تقدیر یا محذوف یا در محل

{وَأُزْلِفَتِ} (و) حرف استیناف / فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / (ت) تأنیث {الْجَنَّةُ} نائب فاعل، مرفوع یا در محل رفع {لِلْمُتَّقِینَ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {غَیْرَ} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب {بَعِیدٍ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر

{هذا} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {ما} خبر، مرفوع یا در محل رفع {تُوعَدُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع، نائب فاعل {لِکُلِّ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {أَوَّابٍ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {حَفِیظٍ} نعت تابع

{مَنْ} بدل تابع

(کلّ) {خَشِيَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {الرَّحْمنَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {بِالْغَيْبِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {وَجاءَ} (و) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {بِقَلْبٍ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {مُنِيبٍ} نعت تابع

{ادْخُلُوها} فعل امر، مبنی بر حذف نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {بِسَلامٍ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {ذلِكَ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {يَوْمُ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {الْخُلُودِ} مضاف اليه، مجرور یا در محل جر

{لَهُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {ما} مبتدا مؤخّر {يَشاؤُنَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {فِيها} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {وَلَدَيْنا} (و) حرف عطف / ظرف یا مفعولٌ فيه، منصوب یا در محل نصب / (نا) ضمیر متصل در محل جر، مضاف اليه / خبر مقدّم محذوف {مَزِيدٌ} مبتدا مؤخّر

{وَكَمْ} (و) حرف استیناف / مفعولٌ به مقدّم {أَهْلَكْنا} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {قَبْلَهُمْ} ظرف یا مفعولٌ فيه، منصوب یا در محل نصب / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف اليه {مِنْ} حرف جر زائد {قَرْنٍ} تمییز، منصوب {هُمْ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {أَشَدُّ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {مِنْهُمْ} حرف

جر و اسم بعد از آن مجرور {بَطْشاً} تمییز، منصوب {فَنَقَّبُوا} (ف) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {فِی} حرف جر {الْبِلادِ} اسم مجرور یا در محل جر {هَلْ} حرف استفهام {مِنْ} حرف جر زائد {مَحِیصٍ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع / خبر در تقدیر یا محذوف یا در محل

{إِنَّ} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {فِی} حرف جر {ذلِکَ} اسم مجرور یا در محل جر / خبر إنَّ محذوف {لَذِکْری} (ل) حرف ابتدا / اسم إنّ، منصوب یا در محل نصب {لِمَنْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {کانَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری {لَهُ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر کان، محذوف یا در تقدیر {قَلْبٌ} اسم کانَ، مرفوع یا در محل رفع {أَوْ} حرف عطف {أَلْقَی} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {السَّمْعَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {وَهُوَ} (و) حالیه / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {شَهِیدٌ} خبر، مرفوع یا در محل رفع

{وَلَقَدْ} (و) حرف قسم / (ل) حرف جواب / حرف تحقیق {خَلَقْنَا} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {السَّماواتِ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {وَالْأَرْضَ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {وَما} (و) حرف عطف / معطوف تابع {بَیْنَهُما} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {فِی} حرف جر {سِتَّهِ} اسم مجرور یا در

محل جر {أَيَّامٍ} مضاف اليه، مجرور يا در محل جر {وَما} (و) حاليه / حرف نفى غير عامل {مَسَّنا} فعل ماضى، مبنى بر فتحه ظاهرى يا تقديرى / (نا) ضمير متصل در محل نصب، مفعولٌ به {مِنْ} حرف جر زائد {لُغُوبٍ} فاعل، مرفوع يا در محل رفع

{فَاصْبِرْ} (ف) رابط جواب براى شرط / فعل امر مبنى بر سكون / فاعل، ضمير مستتر (أنت) در تقدير {عَلى} حرف جر {ما} اسم مجرور يا در محل جر {يَقُولُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمير متصل در محل رفع و فاعل {وَسَبِّحْ} (و) حرف عطف / فعل امر مبنى بر سكون / فاعل، ضمير مستتر (أنت) در تقدير {بِحَمْدِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {رَبِّكَ} مضاف اليه، مجرور يا در محل جر / (ك) ضمير متصل در محل جر، مضاف اليه {قَبْلَ} ظرف يا مفعولٌ فيه، منصوب يا در محل نصب {طُلُوعِ} مضاف اليه، مجرور يا در محل جر {الشَّمْسِ} مضاف اليه، مجرور يا در محل جر {وَقَبْلَ} (و) حرف عطف / ظرف يا مفعولٌ فيه، منصوب يا در محل نصب {الْغُرُوبِ} مضاف اليه، مجرور يا در محل جر

{وَمِنَ} (و) حرف عطف / فعل مقدّر يا محذوف / فاعل محذوف / حرف جر {اللَّيْلِ} اسم مجرور يا در محل جر {فَسَبِّحْهُ} (ف) حرف عطف / فعل امر مبنى بر سكون / (ه) ضمير متصل در محل نصب، مفعولٌ به / فاعل، ضمير مستتر (أنت) در تقدير {وَأَدْبارَ} (و) حرف عطف / عطف (قبل) {السُّجُودِ} مضاف اليه، مجرور يا در محل جر

{وَاسْتَمِعْ} (و) حرف عطف / فعل امر مبنى بر سكون / فاعل،

ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {یَوْمَ} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب {یُنادِ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری {الْمُنادِ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {مِنْ} حرف جر {مَکانٍ} اسم مجرور یا در محل جر {قَرِیبٍ} نعت تابع

{یَوْمَ} بدل تابع {یَسْمَعُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {الصَّیْحَةَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {بِالْحَقِّ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {ذلِکَ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {یَوْمُ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {الْخُرُوجِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر

{إِنَّا} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (نا) ضمیر متصل در محل نصب، اسم إنّ {نَحْنُ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {نُحْیِی} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (نحن) در تقدیر / خبر إنَّ محذوف {وَنُمِیتُ} (و) حرف عطف / فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (نحن) در تقدیر {وَإِلَیْنَا} (و) حرف عطف / حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {الْمَصِیرُ} مبتدا مؤخّر

{یَوْمَ} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب {تَشَقَّقُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری {الْأَرْضُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {عَنْهُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {سِراعاً} حال، منصوب {ذلِکَ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {حَشْرٌ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {عَلَیْنا} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {یَسِیرٌ} نعت تابع

{نَحْنُ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {أَعْلَمُ} خبر،

مرفوع یا در محل رفع {بِما} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {يَقُولُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {وَما} (و) حرف عطف / حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {أَنْتَ} اسم ما، مرفوع یا در محل رفع {عَلَيْهِمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {بِجَبَّارٍ} (ب) حرف جر زائد / خبر ما، منصوب یا در محل نصب {فَذَكِّرْ} (ف) حرف عطف / فعل امر مبنی بر سکون / فاعل، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {بِالْقُرْآنِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {مَنْ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {يَخافُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {وَعِيدِ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب / (ی) محذوفه در محل جر، مضاف الیه

آوانگاری قرآن

Bismi Allahi alrrahmani alrraheemi.

۱.Qaf waalqur-ani almajeedi

۲.Bal AAajiboo an jaahum munthirun minhum faqala alkafiroona hatha shay-on AAajeebun

۳.A-itha mitna wakunna turaban thalika rajAAun baAAeedun

۴.Qad AAalimna ma tanqusu al-ardu minhum waAAindana kitabun hafeethun

۵.Bal kaththaboo bialhaqqi lamma jaahum fahum fee amrin mareejin

۶.Afalam yanthuroo ila alssama-i fawqahum kayfa banaynaha wazayyannaha wama laha min furoojin

۷.Waal-arda madadnaha waalqayna feeha rawasiya waanbatna feeha min kulli zawjin baheejin

۸.Tabsiratan wathikra likulli AAabdin muneebin

۹.Wanazzalna mina alssama-i maan mubarakan faanbatna bihi jannatin wahabba alhaseedi

۱۰.Waalnnakhla basiqatin laha talAAun nadeedun

۱۱.Rizqan lilAAibadi waahyayna bihi baldatan maytan kathalika alkhurooju

Kaththabat qablahum qawmu noohin waas-habu alrrassi wathamoodu.١٢

WaAAadun wafirAAawnu wa-ikhwanu lootin.١٣

Waas-habu al-aykati waqawmu tubbaAAin kullun kaththaba alrrusula fahaqqa.١٤
waAAeedi

AfaAAayeena bialkhalqi al-awwali.١٥

bal hum fee labsin min khalqin jadeedin

Walaqad khalaqna al-insana wanaAAlamu ma tuwaswisu bihi nafsuhu wanahnu.۱۶
aqrabu ilayhi min habli alwareedi

Ith yatalaqqa almutalaqqiyani AAani alyameeni waAAani alshshimali qaAAeedun.۱۷

Ma yalfithu min qawlin illa ladayhi raqeebun AAateedun.۱۸

Wajaat sakratu almawti bialhaqqi thalika ma kunta minhu taheedu.۱۹

Wanufikha fee alssoori thalika yawmu alwaAAeedi.۲۰

Wajaat kullu nafsin maAAaha sa-iqun washaheedun.۲۱

Laqad kunta fee ghaflatin min hatha fakashafna AAanka ghitaaka fabasaruka.۲۲
alyawma hadeedun

Waqala qareenuhu hatha ma ladayya AAateedun.۲۳

Alqiya fee jahannama kulla kaffarin AAaneedin.۲۴

MannaAAin lilkhayri muAAtadin mureebin.۲۵

Allathee jaAAala maAAa Allahi ilahan akhara faalqiyahu fee alAAathabi.۲۶
alshshadeedi

Qala qareenuhu rabbana ma atghaytuhu walakin kana fee dalalin baAAeedin.۲۷

Qala la takhtasimoo ladayya waqad qaddamtu ilaykum bialwaAAeedi.۲۸

Ma yubaddalu alqawlu ladayya wama ana bithallamin lilAAabeedi.۲۹

Yawma naqoolu lijahannama hali imtala/ti wataqoolu hal min mazeedin.۳۰

Waozlifati aljannatu lilmuttaqeena ghayra baAAeedin.۳۱

Hatha ma tooAAadoona likulli awwabin hafeethin.۳۲

Man khashiya alrrahmana bialghaybi wajaa biqalbin muneebin.٣٣

Odkhulooha bisalamin thalika yawmu alkhuloodi.٣٤

Lahum ma yashaoona feeha waladayna mazeedun.٣٥

Wakam ahlakna qablahum min qarnin hum ashaddu minhum batshan fanaqqaboo.٣٦
fee albiladi hal min maheesin

Inna fee thalika lathikra liman kana lahu qalbun aw alqa alssamAAa wahuwa.٣٧
shaheedun

Walaqad khalaqna alssamawati waal-arda wama baynahuma fee sittati ayyamin.٣٨
wama massana min lughoobin

Faisbir AAala ma yaqooloona wasabbih bihamdi rabbika qabla tulooAAi alshshamsi.٣٩
waqabla alghuroobi

Wamina allayli fasabbihhu waadbara alssujoodi.٤٠

WaistamiAA yawma yunadi almunadi min makanin qareebin.٤١

Yawma yasmaAAoona alssayhata bialhaqqi thalika yawmu alkhurooji.٤٢

Inna nahnu nuhyee wanumeetu wa-ilayna almaseeru.٤٣

Yawma tashaqqaqu al-ardu AAanhum siraAAan thalika hashrun AAalayna.٤٤
yaseerun

Nahnu aAAlamu bima yaqooloona wama anta AAalayhim bijabbarin.٤٥

fathakkir bialqur-ani man yakhafu waAAeedi

ترجمه سوره

ترجمه فارسی استاد فولادوند

به نام خداوند رحمتگر مهربان

قاف، سوگند به قرآن باشکوه، (۱)

[که آنان نگرویدند،] بلکه از اینکه هشداردهنده ای از خودشان برایشان آمد، در شگفت شدند و کافران گفتند: «این [محمّد و حکایت معاد] چیزی عجیب است» (۲)

«آیا چون مُردیم و خاک شدیم [زنده می شویم ؟ این بازگشتی بعید است.» (۳)

قطعاً دانسته ایم که زمین [چه مقدار] از اجسادشان فرو می کاهد. و پیش ما کتاب ضبطکننده ای است. (۴)

[نه،] بلکه حقیقت را، وقتی برایشان آمد، دروغ خواندند، و آنها در کاری سردرگم [مانده اند. (۵)

مگر به آسمان بالای سرشان ننگریسته اند که چگونه آن را ساخته و زینتش داده ایم و برای آن هیچ گونه شکافتگی نیست. (۶)

و زمین را گستردیم و در آن لنگر[آسا کوه ها فرو افکندیم و در آن از هر گونه جفت دل انگیز رویانیدیم. (۷)

[تا] برای هر بنده توبه کاری بینش افزا و پندآموز باشد. (۸)

و از آسمان، آبی پر برکت فرود آوردیم، پس بدان [وسیله باغها و دانه های دروکردنی رویانیدیم. (۹)

و درختان تناور خرما که خوشه های روی هم چیده دارند. (۱۰)

[اینها همه برای روزیِ بندگان [من است، و با آن [آب سرزمین مرده ای را زنده گردانیدیم؛ رستاخیز [نیز] چنین است. (۱۱)

پیش از ایشان قوم نوح و اصحاب رَسّ و ثمود، (۱۲)

و عاد و فرعون و برادران لوط، (۱۳)

و بیشه نشینان و قوم تُبّع به تکذیب پرداختند؛ همگی فرستادگان [ما] را به دروغ گرفتند و [در نتیجه تهدید [من واجب آمد. (۱۴)

مگر از آفرینش نخستین [خود] به تنگ آمدیم؟ [نه!] بلکه آنها از

خلق جدید در شبهه اند. (۱۵)

و ما انسان را آفریده ایم و می دانیم که نفس او چه وسوسه ای به او می کند، و ما از شاهرگ [او] به او نزدیکتریم. (۱۶)

آنگاه که دو [فرشته دریافت کننده از راست و از چپ، مراقب نشسته اند. (۱۷)

[آدمی هیچ سخنی را به لفظ درنمی آورد مگر اینکه مراقبی آماده نزد او [آن را ضبط می کند]. (۱۸)

و سکرات مرگ، به راستی در رسید؛ این همان است که از آن می گریختی؛ (۱۹)

و در صور دمیده شود؛ این است روز تهدید [من . (۲۰)

و هر کسی می آید [در حالی که با او سوق دهنده و گواهی دهنده ای است. (۲۱)

[به او می گویند:] «واقعاً که از این [حال سخت در غفلت بودی. و[لی ما پرده ات را [از جلوی چشمانت برداشتیم و دیده ات امروز تیز است.» (۲۲)

و [فرشته همنشین او می گوید: «این است آنچه پیش من آماده است [و ثبت کرده ام .» (۲۳)

[به آن دو فرشته خطاب می شود:] «هر کافر سرسختی را در جهنم فروافکنید، (۲۴)

[هر] بازدارنده از خیری، [هر] متجاوز شکاکی (۲۵)

که با خداوند، خدایی دیگر قرار داد. [ای دو فرشته،] او را در عذاب شدید فرو افکنید. (۲۶)

[شیطان همدمش می گوید: «پروردگار ما، من او را به عصیان وانداشتم، لیکن [خودش در گمراهی دور و درازی بود.» (۲۷)

[خدا] می فرماید: «در پیشگاه من با همدیگر مستیزید [که از پیش به شما هشدار داده بودم. (۲۸)

پیش من حکم دگرگون نمی شود، و من [نسبت به بندگانم بیدادگر نیستم.» (۲۹)

آن روز که [ما] به دوزخ می گوییم: «آیا پر شدی؟»

و می گوید: «آیا باز هم هست؟» (۳۰)

و بهشت را برای پرهیزگاران نزدیک گردانند، بی آنکه دور باشد. (۳۱)

[و به آنان گویند:] این همان است که وعده یافته اید [و] برای هر توبه کار نگهبان [حدود خدا] خواهد بود: (۳۲)

آنکه در نهان از خدای بخشنده بترسد و با دلی توبه کار [باز] آید. (۳۳)

به سلامت [و شادکامی در آن درآیید [که این روز جاودانگی است. (۳۴)

هر چه بخواهند در آنجا دارند، و پیش ما فزونتر [هم هست. (۳۵)

و چه بسا نسلها که پیش از ایشان هلاک کردیم که [بس نیرومندتر از اینان بودند و در شهرها پرسه زده بودند [اما سرانجام مگر گریزگاهی بود؟ (۳۶)

قطعاً در این [عقوبتها] برای هر صاحبدل و حق نیوشی که خود به گواهی ایستد، عبرتی است. (۳۷)

و در حقیقت، آسمانها و زمین و آنچه را که میان آن دو است در شش هنگام آفریدیم و احساس ماندگی نکردیم. (۳۸)

و بر آنچه می گویند صبر کن، و پیش از برآمدن آفتاب و پیش از غروب، به ستایش پروردگارت تسبیح گوی. (۳۹)

و پاره ای از شب و به دنبال سجود [به صورت تعقیب و نافله او را تسبیح گوی. (۴۰)

و روزی که منادی از جایی نزدیک ندا درمی دهد، به گوش باش. (۴۱)

روزی که فریاد [رستاخیز] را به حق می شنوند، آن [روز] روز بیرون آمدن [از زمین است. (۴۲)

ماییم که خود، زندگی می بخشیم و به مرگ می رسانیم و برگشت به سوی ماست. (۴۳)

روزی که زمین به سرعت از [اجساد] آنان جدا و شکافته می شود؛ این حشری است که بر

ما آسان خواهد بود. (۴۴)

ما به آنچه می گویند داناتریم، و تو به زور وادارنده آنان نیستی؛ پس به [وسیله قرآن هر که را از تهدید [من می ترسد پند ده. (۴۵)

ترجمه فارسی آیت الله مکارم شیرازی

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر.

«۱» ق، سوگند به قرآن مجید [که قیامت و رستاخیز حقّ است]!

«۲» آنها تعجّب کردند که پیامبری انذارگر از میان خودشان آمده؛ و کافران گفتند: (این چیز عجیبی است!

«۳» آیا هنگامی که مُردیم و خاک شدیم [دوباره به زندگی بازمی گردیم]؟! این بازگشتی بعید است!)

«۴» ولی ما می دانیم آنچه را زمین از بدن آنها می کاهد؛ و نزد ما کتابی است که همه چیز در آن محفوظ است!

«۵» آنها حقّ را هنگامی که به سراغشان آمد تکذیب کردند؛ از این رو پیوسته در کار پراکنده خود متحیّرند!

«۶» آیا آنان به آسمان بالای سرشان نگاه نکردند که چگونه ما آن را بنا کرده ایم، و چگونه آن را [بوسیله ستارگان] زینت بخشیده ایم و هیچ شکاف و شکستی در آن نیست؟!

«۷» و زمین را گسترش دادیم و در آن کوه هائی عظیم و استوار افکندیم و از هر نوع گیاه بهجت انگیز در آن رویاندیم،

«۸» تا وسیله بینایی و یادآوری برای هر بنده توبه کاری باشد!

«۹» و از آسمان، آبی پربرکت نازل کردیم، و بوسیله آن باغها و دانه هایی را که درو می کند رویاندیم،

«۱۰» و نخلهای بلندقامت که میوه های متراکم دارند؛

«۱۱» همه اینها برای روزی بخشیدن به بندگان است و بوسیله باران سرزمین مرده را زنده کردیم؛ [آری] زنده شدن مُردگان نیز همین گونه است!

«۱۲» پیش از آنان قوم نوح و (اصحاب الرسّ) [= قومی

که در یمامه زندگی می کردند و پیامبری به نام حنظله داشتند] و قوم ثمود [پیامبرانشان را] تکذیب کردند،

«۱۳» و همچنین قوم عاد و فرعون و قوم لوط،

«۱۴» و (اصحاب الایکه) [= قوم شعیب] و قوم تبّع [که در سرزمین یمن زندگی می کردند]، هر یک از آنها فرستادگان الهی را تکذیب کردند و وعده عذاب درباره آنان تحقّق یافت!

«۱۵» آیا ما از آفرینش نخستین عاجز ماندیم [که قادر بر آفرینش رستاخیز نباشیم]؟! ولی آنها [با این همه دلایل روشن] باز در آفرینش جدید تردید دارند!

«۱۶» ما انسان را آفریدیم و وسوسه های نفس او را می دانیم، و ما به او از رگ قلبش نزدیکتریم!

«۱۷» [به خاطر بیاورید] هنگامی را که دو فرشته راست و چپ که ملازم انسانند اعمال او را دریافت می دارند؛

«۱۸» انسان هیچ سخنی را بر زبان نمی آورد مگر اینکه همان دم، فرشته ای مراقب و آماده برای انجام مأموریت [و ضبط آن] است!

«۱۹» و سرانجام، سکرات [و بیخودی در آستانه] مرگ بحق فرامی رسد [و به انسان گفته می شود:] این همان چیزی است که تو از آن می گریختی!

«۲۰» و در (صور) دمیده می شود؛ آن روز، روز تحقّق وعده وحشتناک است!

«۲۱» هر انسانی وارد محشر می گردد در حالی که همراه او حرکت دهنده و گواهی است!

«۲۲» [به او خطاب می شود:] تو از این صحنه [و دادگاه بزرگ] غافل بودی و ما پرده را از چشم تو کنار زدیم، و امروز چشمت کاملاً تیزبین است!

«۲۳» فرشته همنشین او می گوید: (این نامه اعمال اوست که نزد من حاضر و آماده است!)

«۲۴» [خداوند فرمان می دهد:] هر کافر متکبر

لجوج را در جهنّم افکنید!

«۲۵» آن کسی که به شدّت مانع خیر و متجاوز و در شکّ و تردید است [حتی دیگران را به تردید می افکند]؛

«۲۶» همان کسی که معبود دیگری با خدا قرار داده، [آری] او را در عذاب شدید بیفکنید!

«۲۷» و همنشینش [از شیاطین] می گوید: (پروردگارا! من او را به طغیان وانداشتم، لکن او خود در گمراهی دور و درازی بود!)

«۲۸» [خداوند] می گوید: (نزد من جدال و مخاصمه نکنید؛ من پیشتر به شما هشدار داده ام [و اتمام حجّت کرده ام]!

«۲۹» سخن من تغییر ناپذیر است، و من هرگز به بندگان ستم نخواهم کرد!)

«۳۰» [به خاطر بیاورید] روزی را که به جهنّم می گوییم: (آیا پر شده ای؟) و او می گوید: (آیا افزون بر این هم هست؟!)

«۳۱» [در آن روز] بهشت را به پرهیزگاران نزدیک می کنند، و فاصله ای از آنان ندارد!

«۳۲» این چیزی است که به شما وعده داده می شود، و برای کسانی است که بسوی خدا بازمی گردند و پیمانها و احکام او را حفظ می کنند،

«۳۳» آن کس که از خداوند رحمان در نهان بترسد و با قلبی پرانابه در محضر او حاضر شود!

«۳۴» [به آنان گفته می شود:] بسلامت وارد بهشت شوید، امروز روز جاودانگی است!

«۳۵» هر چه بخواهند در آنجا برای آنها هست، و نزد ما نعمتهای بیشتری است [که به فکر هیچ کس نمی رسد]!

«۳۶» چه بسیار اقوامی را که پیش از آنها هلاک کردیم، اقوامی که از آنان قویتر بودند و شهرها [و کشورها] را گشودند؛ آیا راه فراری [از عذاب الهی] وجود دارد!

«۳۷» در این تذکّری است برای آن کس

که عقل دارد، یا گوش دل فرادهد در حالی که حاضر باشد!

«۳۸» ما آسمانها و زمین و آنچه را در میان آنهاست در شش روز [= شش دوران] آفریدیم، و هیچ گونه رنج و سختی به ما نرسید! [با این حال چگونه زنده کردن مُردگان برای ما مشکل است؟!]

«۳۹» در برابر آنچه آنها می گویند شکیبا باش، و پیش از طلوع آفتاب و پیش از غروب تسبیح و حمد پروردگارت را بجا آور،

«۴۰» و در بخشی از شب او را تسبیح کن، و بعد از سجده ها!

«۴۱» و گوش فرا ده و منتظر روزی باش که منادی از مکانی نزدیک ندا می دهد،

«۴۲» روزی که همگان صیحه رستاخیز را بحق می شنوند؛ آن روز، روز خروج [از قبرها] است!

«۴۳» ماییم که زنده می کنیم و می میرانیم، و بازگشت تنها بسوی ماست!

«۴۴» روزی که زمین به سرعت از روی آنها شکافته می شود و [از قبرها] خارج می گردند؛ و این جمع کردن برای ما آسان است!

«۴۵» ما به آنچه آنها می گویند آگاهتریم، و تو مأمور به اجبار آنها [به ایمان] نیستی؛ پس بوسیله قرآن، کسانی را که از عذاب من می ترسند متذکّر ساز [وظیفه تو همین است]!

ترجمه فارسی حجت الاسلام والمسلمین انصاریان

به نام خدا که رحمتش بی اندازه است و مهربانی اش همیشگی.

ق، سوگند به قرآن مجید [که محمّد، فرستاده ماست و وقوع قیامت حق است.] (۱)

[کفرپیشگان نه تنها ایمان نیاوردند] بلکه از اینکه بیم دهنده ای از خودشان به سوی آنان آمد تعجب کردند و در نتیجه کافران گفتند: این چیزی عجیب است. (۲)

آیا هنگامی که مردیم و خاک شدیم [زنده می شویم و به حیات دوباره بازمی گردیم؟] این

بازگشتی دور [از عقل] است. (۳)

بی تردیـد مـا آنچه را که زمین از اجسادشـان می کاهـد، می دانیم و نزد مـا کتابی ضـبط کننـده [همه امور چون لوح محفوظ] است. (۴)

[اینان نه اینکه زنـده شـدن پس از مرگ را باور نکردنـد] بلکه حق را هم هنگامی که به سویشان آمد، تکذیب کردند پس در حالتی آشفته و سردرگم اند. (۵)

آیا با تأمل به آسـمان بالای سرشان ننگریستند که چگونه آن را بنا کرده و بیاراستیم و آن را هیچ شکاف [و ناموزونی] نیست؟ (۶)

و زمین را گستردیم و کوه هایی استوار در آن افکندیم و در آن از هر نوع گیاه خوش منظر و دل انگیزی رویاندیم، (۷)

تا برای هر بنده ای که [با اندیشیدن در نظام هستی] به سوی خدا بازمی گردد، مایه بینایی و یادآوری باشد؛ (۸)

و از آسمان آبی بسیار پربرکت و سودمند نازل کردیم، پس به وسیله آن باغ ها و دانه های دروکردنی را رویاندیم. (۹)

و [نیز] درختان بلندقامت خرما را که خوشه های متراکم و روی هم چیده دارند [رویاندیم.] (۱۰)

برای آنکه رزق و روزی بنـدگان باشد، و نیز به وسـیله آن آب سـرزمین مرده را زنده کردیم؛ و بیرون آمدنشان [پس از مرگ از خاک گور برای ورود به قیامت] این گونه است. (۱۱)

پیش از اینان [که تو را تکذیب می کنند] قوم نوح و اصحاب رس و [قوم] ثمود [پیامبرانشان] را تکذیب کردند. (۱۲)

و نیز قوم عاد و فرعون و برادران لوط، (۱۳)

و اصحاب ایکه و قوم تُبّع همگی پیامبران را تکذیب کردند، پس تهدیدم [به نزول عذاب] بر آنان محقق و ثابت شد. (۱۴)

آیا ما

از آفرینش نخستین عاجز و درمانده شدیم [تا از دوباره آفریدن عاجز و درمانده شویم؟ چنین نیست] بلکه آنان [با این همه دلایل روشن و استوار] باز در آفرینش جدید در تردیدند. (۱۵)

همانا انسان را آفریدیم و همواره آنچه را که باطنش [نسبت به معاد و دیگر حقایق] به او وسوسه می کند، می دانیم، و ما به او از رگ گردن نزدیک تریم. (۱۶)

[یاد کن] دو فرشته ای را که همواره از ناحیه خیر و از ناحیه شر، ملازم انسان هستند و همه اعمالش را دریافت کرده و ضبط می کنند. (۱۷)

هیچ سخنی را به زبان نمی گوید جز اینکه نزد آن [برای نوشتن و حفظش] نگهبانی آماده است؛ (۱۸)

و سکرات و بیهوشی مرگ، حق را [که همه واقعیات جهان پس از مرگ است] می آورد [و به محتضر می گویند:] این همان چیزی است که از آن می گریختی؛ (۱۹)

و در صور می دمند؛ آن است روز [تحقق و ظهور] وعده های تهدیدآمیز و وحشتناک. (۲۰)

هر کسی در آن روز می آید در حالی که سوق دهنده ای و شاهدی با اوست، [که سوق دهنده او را به محشر می راند و شاهد بر اعمالش گواهی می دهد.] (۲۱)

[به او می گویند:] تو از این روز بزرگ در بی خبری و غفلت بودی، پس ما پرده بی خبری را از دیده [بصیرت]ات کنار زدیم در نتیجه دیده ات امروز بسیار تیزبین است. (۲۲)

و [فرشته] همراهش می گوید: این است نامه اعمالش که همراه من آماده است. (۲۳)

[به دو فرشته نگهبان و حافظ اعمال فرمان می دهند] شما دو نفر هر کافر سرسخت و معاندی را در دوزخ اندازید. (۲۴)

[همان که به شدت] مانع

خیر و تجاوزکار [از حدود خدا] و تردید کننده در حقایق [و تردید انداز در دل های مردم بود.] (۲۵)

که با خدا معبودی دیگر قرار داد، پس او را در عذاب سخت اندازید، (۲۶)

همنشینش [از میان شیطان ها] می گوید: پروردگارا! من او را به سرکشی و طغیان وا نداشتم، او خودش [به میل خود] در گمراهی دور و درازی بود..... (۲۷)

[خدا] می گوید: در پیشگاه من با یکدیگر ستیزه مکنید، بی تردید من تهدید [به عذاب] را پیش از این [از طریق وحی و پیامبران] به شما اعلام کرده بودم. (۲۸)

نزد من فرمان [تهدیدآمیز به اینکه هر کس با حال کفر و شرک وارد آخرت شود حتماً دوزخی است] تغییر نمی یابد و من نسبت به بندگان ستمکار نیستم. (۲۹)

[یاد کن] روزی را که به دوزخ می گوییم: آیا پر شدی؟ می گوید: آیا زیادتر از این هم هست؟ (۳۰)

و بهشت را به پرهیزکاران نزدیک می کنند بی آنکه فاصله ای از آنان داشته باشد. (۳۱)

[به آنان می گویند:] این همان است که [در دنیا] وعده داده می شدید [این جایگاه رفیع] برای هر کسی است که [در دنیا به سوی خدا] بازمی گشته [و] حافظ و نگهبان [عهد، پیمان الهی و حقوق خدا و مردم] بوده است. (۳۲)

همان کسی که در نهان از [خدای] رحمان می ترسید و دلی رجوع کننده [به سوی خدا] آورده است؛ (۳۳)

به سلامت در آن وارد شوید، امروز روز جاودانگی است (۳۴)

در آنجا هرچه بخواهند برای آنان فراهم است، و نزد ما [نعمت های] بیشتری است. (۳۵)

و چه بسیار اقوامی را که پیش از آنان هلاک کردیم که از آنان نیرومندتر بودند،

و [با نیرویشان] به سرزمین ها رفتند [و آنها را فتح کردند]، آیا توانستند [از عذاب و هلاکت] گریزگاهی بیابند؟ (۳۶)

بی تردید در سرگذشت پیشینیان مایه پند و عبرتی است برای کسی که نیروی تعقّل دارد، یا با تأمل و دقت [به سرگذشت ها] گوش فرامی دهد در حالی که حاضر به شنیدن و فراگیری شنیده های خود باشد. (۳۷)

همانا ما آسمان ها و زمین و آنچه را میان آنهاست در شش روز آفریدیم، و هیچ رنج و درماندگی به ما نرسید. (۳۸)

پس [بر آزار مشرکان] شکیبا باش، و پیش از طلوع خورشید و پیش از غروب آن پروردگارت را همراه با سپاس و ستایش تسبیح گوی، (۳۹)

و در پاره ای از شب و نیز پس از سجده ها خدا را تسبیح گوی، (۴۰)

و گوش فرا ده روزی که ندا دهنده از جایی نزدیک ندا می دهد. (۴۱)

روزی که [همگان] صیحه و فریاد را به حق و درستی می شنوند [و] آن روز، روز بیرون آمدن [از قبرها]ست. (۴۲)

بی تردید ماییم که زنده می کنیم و می میرانیم، و بازگشت به سوی ماست. (۴۳)

روزی که زمین از [روی اجساد] آنان در حالی که [از قبرها بیرون آمده] شتابان [به سوی ندا کننده خود بروند] بشکافد؛ این گردآوردنشان از گورها [وحاضر کردنشان در قیامت] بر ما آسان است. (۴۴)

ما به آنچه [دشمنان لجوج بر ضد حقایق] می گویند، داناتریم و تو را بر آنان تسلطی نیست [که به قبول حقایق وادارشان کنی]؛ پس به وسیله قرآن کسانی را که از تهدید من می ترسند، بیم ده. (۴۵)

ترجمه فارسی استاد الهی قمشه ای

بنام خداوند بخشنده مهربان

ق قسم به قدس و قدرت و قسم به

قرآن با مجد و عظمت (۱)

که منکران ایمان نیاوردند بلکه از آمدن رسولی که آنها را اندرز دهد به شگفت آمده و کفار نادان گفتند این دعوی رسالت و خبر از قیامت بسیار چیز عجیبی است (۲)

آیا ما پس از آنکه مردیم و یکسره خاك شدیم؟ باز زنده میشویم؟ این بازگشت بسیار بعید است (۳)

تعجب نکنند که ما به آنچه زمین از آنها بکاهد کاملا آگاهیم و کتاب لوح محفوظ که مشتمل بر همه حقایق عالم است نزد ماست (۴)

بلکه کافران چون رسول آمد به جای ایمان حق را تکذیب کردند و در کار بزرگ رسالت و قرآن با عظمت مضطرب و سرگردان ماندند گاهی از جهل افسانه پیشینیان شمردند و گاهی سحر و شعر پنداشتند (۵)

آیا منکران حق آسمان را فراز خود نمی نگرند که ما چگونه بنای محکم اساس نهاده ایم و آن را به زیور ستارگان رخشان آراسته ایم و هیچ شکافی و خللی در آن راه ندارد (۶)

و زمین را نمی نگرند که آن را بگستردیم و در آن کوه های استوار بیفکندیم و هرنوع گیاه با حسن و طراوت از آن برویانیدیم (۷)

این دلائل قدرت در آسمان و زمین موجب بصیرت است در برهان الهیت و تذکر برای هر بنده ایست که به توبه از گناه و غفلت رو به درگاه خدا آرد (۸)

و ما از آسمان رحمت آب باران با برکت را نازل کردیم و باغهای میوه و خرمنها از کشت حبوبات برویانیدیم (۹)

و نیز نخلهای بلند خرما که میوه آن منظم روی هم چیده شده است برانگیختیم (۱۰)

اینها

را رزق بندگان قرار دادیم و به باران زمین مرده را زنده ساختیم تا خلق بدانند که همچنین پس از مرگ سر از خاک بیرون میکنند (۱۱)

ای رسول از تکذیب امت غمین مباش که پیش از اینان هم قوم نوح و اصحاب رس که پیغمبر خود را به چاه افکندند و قوم ثمود هم تکذیب رسولان کردند (۱۲)

و قوم عاد و فرعون و قوم لوط (۱۳)

و اصحاب ایکه امت شعیب و قوم تبع پادشاه یمن همه رسولان حق را تکذیب کردند تا وعده عذاب حق بر آنان حتم و واجب گردید (۱۴)

آیا در اول بار که آفرینش را از نیستی صرف به هستی آوردیم هیچ درماندیم؟ هرگز درنماندیم. پس در خلقت معاد دیگر بار هم عاجز نیستیم این منکران از جهل در شک و ریب از خلقت تو و نشاه معاد اند (۱۵)

و ما انسان را خلق کرده ایم و از وساوس و اندیشه های نفس او کاملا آگاهیم که از رگ گردن او به او نزدیکتریم (۱۶)

و هم دو ملک رقیب عتید یعنی ملک مراقب و حاضر مامور نگارش اعمال خیر و شر اواز طرف راست و چپ به مراقبت او بنشسته اند (۱۷)

سخنی از خیر و شر بر زبان نیاورده جز آنکه هماندم رقیب عتید فرشتگان نگهبان حاضر بر نوشتن ثواب و عقاب آن آماده اند (۱۸)

و به هوش آیید که هنگام بی هوشی و سختی مرگ به حق و حقیقت فرا رسید آری همان مرگی بود که از او دوری می جستید و سخت ترسان و هراسان بودید (۱۹)

و آنگاه در صور بدمند

و ملایک ندا کنند که اینست روز وعده گاه خلق (۲۰)

و هر نفسی را فرشته ای برای حساب به محشر کشاند و فرشته ای بر نیک و بدش گواهی دهد (۲۱)

و تو ای آدمی نادان از این روز سخت مرگ در غفلت بودی تا آنکه ما پرده از کارت برانداختیم و چشم بصیرت بیناتر گردید و بر احوال و منازل بعد از مرگ که شک و انکار داشتی یقین یافتی (۲۲)

و قرین وی یعنی فرشته موکل و شاهد او بدو گوید این همان اعمالی است که نزد من برای امروز تو محفوظ و مهیا است (۲۳)

و خطاب آید که امروز هر کافر معاند را به دوزخ درافکنید (۲۴)

همان کافری که در دنیا از هر کار خیر مانع میگشت و به حق خلق ستم میکرد و در کار خدا و قیامت به شک و ریب بود (۲۵)

همان کافر مشرک که با خدای یکتا خدای دیگری جعل کرد مانند ولید مغیره و امثال او او را امروز در عذاب سخت جهنم درافکنید (۲۶)

آنگاه قرین او شیطان گوید بارالها من او را به طغیان و عصیان نکشیدم بلکه اوخود در ضلالت دور از اطاعت و سعادت افتاد (۲۷)

آنگاه خدا به عتاب گوید در حضور من خصومت مکنید که من وعده عذاب شما را درکتاب الهی برای اتمام حجت پیش فرستادم (۲۸)

دیگر وعده عذاب من مبدل نخواهد شد و هیچ در کیفر ستمی به بندگان نخواهم کرد (۲۹)

روزی که جهنم را گوئیم آیا امروز مملو از وجود کافران شدی؟ و او گوید آیا دوزخیان بیش از اینهم هستند؟ (۳۰)

و آن روز بهشت را برای اهل تقوی نزدیک آرند تا هیچ دور از آن نباشند و رنج حرکت نکشند (۳۱)

این بهشت همانست که وعده شد بر همه بندگانی که به درگاه خدا پناه برده و نفس را از حرام نگه داشتند (۳۲)

آنکس که از خدای مهربان در باطن ترسید و با قلب خاشع و نالان به درگاه او بازآمد (۳۳)

به این گونه بندگان خطاب شود که در آن بهشت با تحیت و سلام حق درآئید که اینروز دخول ابدی در بهشت جاودانیست (۳۴)

بر آن بندگان در آنجا هر چه بخواهند مهیاست و باز افزونتر از آن نعمتهای بهشتی نزد ما خواهد بود (۳۵)

و چقدر طوایفی را پیش از اینان ما هلاک کردیم که با قهر و قوتتر از اینان بودند و در هر دیار راه جستند آیا با همه نیرومندیشان هیچ راه نجاتی از قهر حق بر خود یافتند؟ نیافتند (۳۶)

در این هلاک پیشینیان پند و تذکر است آن را که قلب هوشیاری باشد یا گوش دل به کلام حق فرا دهد و به حقایقش توجه کامل کند و گواهی دهد (۳۷)

و ما زمین و آسمانها و آنچه بین آنهاست همه را در شش روز آفریدیم و هیچ رنج و خستگی به ما نرسید (۳۸)

پس تو ای رسول بر آزار و تکذیب منکران صبر کن تا ما آنها را کیفر دهیم و به حمد و ستایش خدا تسبیح گو پیش از طلوع خورشید به نماز صبح و پیش از غروب آن به نماز ظهر و عصر (۳۹)

و باز برخی از شب را به نماز مغرب

و عشاء و هم در عقب سجده ها به تسبیح خداپرداز (۴۰)

و به نـدای روزی که منـادی حق اسـرافیل از مکـان نزدیک مردگان را برای زنـده شدننـدا کنـد گوش فرا دار که هم اکنون به گوش دلت ندای او را بشنوی (۴۱)

روزی که خلق آن صیحه آواز اسرافیل را به حق بشنوند آن روز هنگام خروج از قبرهاست (۴۲)

البته ما خلق را زنده ساخته و میمیرانیم و بازگشت همه به سوی ماست (۴۳)

روزی که به سـرعت زمین از احـاطه بر آنهـا بشـکافد تـا خلاـیق را به عرصه قیامت محشور گردانـد و این جمع آوری خلق در محشر بر ما سهل و آسان باشد (۴۴)

ما به گفتار مردم مغرض نادان داناتر از تو و خود آنها هستیم کیفر گفتار زشت آنها را میدهیم و تو بر آن مردم، جبار و مسـلط نیستی تو رسول حقی پس آن کس را که از وعده عذاب قیامت ترسانست او را به آیات قرآن متذکر ساز (۴۵)

ترجمه فارسی حجت الاسلام والمسلمین قرائتی

به نام خداوند بخشنده ی مهربان.

قاف، سوگند به قرآن با عظمت، (که نبوّت تو و وقوع قیامت حق است). (۱)

بلکه از آمدن پیامبری هشدار دهنده از میان خودشان در شـگفت شدند، پس کافران گفتند: این (سـخنان که از قیامت خبر می دهد) چیز عجیبی است! (۲)

آیا هنگامی که مردیم و خاک شدیم (دوباره زنده می شویم؟) این برگشت بعید است. (۳)

بدون شک هر چه را زمین از آنان می کاهد می دانیم و نزد ما کتابی است که (همه چیز را در خود) حفظ می کند. (۴)

بلکه سخن حق را چون به سراغشان آمد، تکذیب کردند، پس در کار

(نبوّت و معاد) سردر گَمند. (۵)

پس آیا به آسمان بالای سرشان نگاه نکرده اند که چگونه آن را بنا کردیم و (با ستارگان) زینت دادیم و آن را هیچ شکاف و خللی نیست؟ (۶)

و زمین را بگستردیم و کوه های استوار در آن افکندیم و از هر نوع گیاه با طراوت در آن رویاندیم. (۷)

تا برای هر بنده ای که (به سوی حق،) روی می آورد، مایه ی بینش و پند باشد. (۸)

و از آسمان، آبی پر برکت نازل کردیم، پس به وسیله آن باغ ها و دانه های دروشدنی رویاندیم. (۹)

و نیز درختان بلند خرما با خوشه های پر و بر هم چیده. (۱۰)

تا رزق بندگان باشد و بدان باران، زمین مرده را زنده کردیم، خروج (از گور نیز) این گونه است. (۱۱)

پیش از اینان، قوم نوح و اصحاب رس و قوم ثمود، (پیامبرانشان را) تکذیب کردند. (۱۲)

و (نیز قوم) عاد و فرعون و برادران لوط. (۱۳)

و اصحاب ایکه (قوم شعیب) و قوم تبع (پادشاهان یمن) همگی پیامبران را تکذیب کردند، پس وعده عذاب من، بر آنان قطعی شد (و نابود شدند). (۱۴)

مگر در آفرینش نخستین واماندیم (تا از باز آفریدن شما در رستاخیز درمانده باشیم)، بلکه آنان از آفرینش جدید در تردیدند. (۱۵)

و همانا ما انسان را آفریده ایم و هر چه را که نفسش او را وسوسه می کند می دانیم و ما از رگ گردن به او نزدیک تریم (و بر او مسلّطیم). (۱۶)

(یاد کن) آنگاه که دو فرشته (ملازم انسان) از راست و چپ، (به مراقبت) نشسته (اعمال آدمی را) دریافت می کنند. (۱۷)

(انسان) هیچ سخنی به زبان نمی آورد، مگر آنکه

در کنارش (فرشته ای) نگهبان حاضر و آماده (ثبت) است. (۱۸)

و بی هوشی مرگ به راستی فرا رسد (و به انسان گفته شود:) این همان است که همواره از آن می گریختی. (۱۹)

و در صور (رستاخیز) دمیده شود، این است روز تحقّق وعده عذاب. (۲۰)

و هر کس (به صحنه قیامت) می آید، با او دو فرشته است که یکی او را به جلو سوق می دهد و دیگری گواه اوست. (۲۱)

(به او گفته می شود:) همانا از این صحنه در غفلتی (عمیق) بودی، پس ما پرده (غفلت) تو را کنار زدیم و امروز چشمت تیزبین شده است. (۲۲)

و (فرشته) همراه او گوید: اینک (نامه اعمال او) نزد من آماده است. (۲۳)

(خداوند به دو فرشته سائق و شهید خطاب می کند:) هر کفرپیشه لجوج را به دوزخ افکنید. (۲۴)

(آن که) مانع خیر است و متجاوز و شبهه افکن. (۲۵)

آنکه با خداوند یکتا، معبود دیگری قرارداد، پس او را در عذاب سخت بیفکنید. (۲۶)

(شیطان،) هم نشین او گوید: پروردگارا من او را به طغیان وادار نکردم، بلکه او خودش در گمراهی دور و درازی بود. (۲۷)

(خداوند گوید:) نزد من با یکدیگر مشاجره نکنید، من پیش از این وعده عذاب را به شما داده بودم. (۲۸)

فرمان (افکندن کافر در دوزخ) نزد من تغییر نمی یابد و من هرگز به بندگانم، ستم نکنم. (۲۹)

روزی که به دوزخ گوییم: آیا پر شدی؟ و او گوید: آیا بیش از این هم هست؟ (۳۰)

و بهشت را برای تقواپیشگان نزدیک آورند، بی آنکه دور باشد. (۳۱)

(به آنان گویند:) این است آنچه به شما وعده داده می شد، که برای

هر انسان توبه کار و حافظ (حدود الهی است). (۳۲)

آن که در نهان از خدای رحمان خشیت داشته و با دلی توبه کار (به سراغ خدا) آمده است. (۳۳)

(به آنان گویند:) به سلامت وارد بهشت شوید. این روز (برای شما) جاودانه است. (۳۴)

برای اهل بهشت در آنجا هر چه بخواهند آماده است و نزد ما افزون (بر آن چه خواهند، موجود) است. (۳۵)

و پیش از اینان چه بسیار نسل هایی را که نیرومندتر از ایشان بودند و (با نیروی خود) به شهرها راه گشودند، هلاک کردیم. آیا (برای آنان) راه گریزی بود. (۳۶)

همانا در این (تحولات تاریخی و هلاک سرکشان) پندی است برای کسی که دلی (بیدار) دارد و یا با حضور قلب، (به سخنانِ حق) گوش فرا دهد. (۳۷)

و همانا ما آسمان ها و زمین و آنچه را میان آنهاست، در شش روز (دوره) آفریدیم و هیچ رنج و خستگی به ما نرسید. (۳۸)

پس بر آنچه (مخالفان) می گویند، شکیبا باش و پیش از طلوع خورشید و پیش از غروب، پروردگارت را با سپاس و ستایش، تنزیه کن. (۳۹)

و پاره ای از شب را به تسبیح او بپرداز و به دنبال سجده ها (نیز خدا را تسبیح گوی). (۴۰)

و گوش به زنگ روزی باش که منادی از مکان نزدیک ندا می دهد. (۴۱)

روزی که آن صیحه حقیقی را (از صور اسرافیل) بشنوند، آن روز، روز خروج (مردم از قبرها) است. (۴۲)

همانا این ما هستیم که زنده می کنیم و می میرانیم و بازگشت (همه) به سوی ماست. (۴۳)

روزی که زمین به سرعت از روی آنان شکافته شود، (و آنان از گورها بیرون آیند.)

این حشر (و گردآوردن همه انسان ها) بر ما آسان است. (۴۴)

ما به آنچه (مخالفان) می گویند آگاه تریم و تو مأمور به اجبار مردم نیستی (تا آنان را با زور به راه راست درآوری). پس هر که را از وعده عذاب من می ترسد، به وسیله ی قرآن پند ده. (۴۵)

ترجمه فارسی استاد مجتبوی

به نام خدای بخشاینده مهربان

قاف. سوگند به این قرآن ارجمند [که این پیامبر راستگوست و رستاخیز حق است]. (۱)

بلکه شگفتی نمودند از اینکه از میان خودشان بیم دهنده ای بدیشان آمد، از این رو کافران گفتند: این چیزی شگفت است. (۲)

آیا هنگامی که مردیم و خاک شدیم [باز زنده می شویم]؟ این بازگشتی است دور [از عقل و عادت]. (۳)

همانا ما می دانیم که زمین چه چیز از ایشان می کاهد. و نزد ما کتابی است نگاه دارنده - لوح محفوظ -. (۴)

بلکه سخن حق را چون بدیشان آمد دروغ انگاشتند. پس آنها در کاری شوریده و آشفته اند. (۵)

آیا به آسمان بالای سرشان ننگریستند که چگونه آن را برافراشتیم و [با ستارگان] بیاراستیم و آن را هیچ شکافی - نقص و خلل و ناموزونی - نیست (۶)

و زمین را بگستردیم و در آن کوه های بلند و استوار نهادیم و از هرگونه گیاه زیبا و بهجت انگیز در آن رویانیدیم، (۷)

تا بینشی باشد و پندی برای هر بنده ای که [با روی دل به خدا] باز می گردد. (۸)

و از آسمان آبی با برکت فرو آوردیم پس بدان بوستانها و دانه های درو کردنی - مانند گندم و جو و ارزن - رویانیدیم، (۹)

و نیز خرمابنهای بلند را که میوه های برهم نشانده دارند، (۱۰)

تا روزی بندگان باشد،

و بدان [آب] سرزمین مرده را زنده کردیم. همچنین است بیرون آمدن [از گور]. (۱۱)

پیش از اینان - اهل مکه - قوم نوح و اصحاب رس و ثمود - قوم صالح - تکذیب کردند، (۱۲)

و نیز عاد - قوم هود - و فرعون و قوم لوط، (۱۳)

و اهل ایکه - قوم شعیب - و قوم تبع همگی پیامبران را دروغگو شمردند پس وعده من به عذاب بر آنها سزا گشت. (۱۴)

مگر در آفرینش نخستین درمانده شدیم - تا از باز آفریدن درمانده باشیم -؟ نه، بلکه آنهایند که از آفرینش نو در شکاند. (۱۵)

و همانا ما آدمی را آفریده ایم و آنچه را نفس او وسوسه می کند می دانیم، و ما به او از رگ گردن نزدیکتریم - به احاطه علمی -. (۱۶)

آنگاه که آن دو [فرشته] فراگیرنده از جانب راست و از جانب چپ [آدمی] نشسته [اعمال او را] فرا می گیرند. (۱۷)

هیچ سخنی بر زبان نیارد مگر آنکه در نزد او نگهبانی آماده است. (۱۸)

و بیهوشی مرگ براستی فرارسد، این است آنچه از آن می گریختی. (۱۹)

و در صور دمیده شود، این است روز وعده عذاب - روز رستاخیز -. (۲۰)

و هر کسی می آید در حالی که با او [فرشته] راننده ای و [فرشته] گواهی دهنده ای هست. (۲۱)

[خدای فرماید:] هرآینه از این غافل بودی، پس ما پوشش تو از [دیده] تو برداشتیم - تا آنچه به خبر می شنیدی خود ببینی - از این رو امروز چشمت تیزبین است - یعنی در آنچه می بینی شک نمی کنی -. (۲۲)

و همنشین او - فرشته نگهبان او - گوید: این

است آنچه نزد من آماده است - نامه اعمال -. (۲۳)

[و به آن دو فرشته ندا آید:] هر کافر ستیهنده سرکش را در دوزخ افکنید، (۲۴)

هر بازدارنده از نیکی [و] تجاوزگر شکدار را، (۲۵)

آن که با خدای یکتا خدایی دیگر گرفت، پس او را در عذاب سخت بیفکنید. (۲۶)

[شیطان] همنشین او گوید: پروردگارا، من او را به سرکشی و نافرمانی وا نداشتم ولیکن او خود در گمراهی دوری بود. (۲۷)

[خدای] گوید: نزد من ستیزه مکنید که همانا وعده عذاب را پیش از این به شما داده بودم. (۲۸)

سخن نزد من - وعده و وعید من - دگرگون نشود و من بر بندگان هیچ ستم نکنم. (۲۹)

روزی که دوزخ را گوییم: آیا پر شدی؟ و گوید: آیا بیش از این هم هست؟ (۳۰)

و بهشت را برای پرهیزگاران نزدیک آرند و دور نباشد. (۳۱)

این است آنچه نوید داده می شدید، به هر بازگردنده - به خدا - نگاه دار [فرمان خدا]، (۳۲)

آن کسی که در نهان از خدای رحمان بترسد و با دلی بازگردنده اید. (۳۳)

به سلامت در آن (بهشت) درآیید. این است روز جاودانی، (۳۴)

ایشان راست در آن هر چه خواهند و نزد ما افزونی است - افزون بر آنچه خواهند -. (۳۵)

و چه بسیار مردمانی را پیش از آنها نابود کردیم که از اینها - این کافران - زورمندتر بودند، پس در شهرها گردش و کاوش کردند، آیا [آنان را] هیچ پناه و گریزگاهی هست - از عذاب و هلاک و مرگ - (۳۶)

هرآینه در این [سخن که گفته شد] یادکردی است برای آن

که او را دل باشد - عقل بیدار دارد و غافل نباشد - یا گوش فرادارد و حاضر باشد. (۳۷)

و هرآینه آسمانها و زمین و آنچه را میان آنهاست در شش روز - شش دوران - آفریدیم، و هیچ رنج و ماندگی به ما نرسید. (۳۸)

پس بر آنچه می گویند شکیبا باش و پیش از بر آمدن آفتاب - یعنی نماز بامداد - و پیش از فرو شدن آن - نماز پیشین (ظهر) و نماز دیگر (عصر) - پروردگارت را همراه با سپاس و ستایش به پاکی یاد کن (۳۹)

و در پاسی از شب - نماز شام (مغرب) و نماز خفتن (عشاء) -، و از پس سجده ها - یعنی پس از هر نماز یا در تعقیبات و نوافل - او را تسبیح گوی. (۴۰)

و گوش فرادار - منتظر باش - روزی را که آوازدهنده - اسرافیل - از جایی نزدیک آواز دهد، (۴۱)

آن روز که آن بانگ حق - دمیدن دوم - را بشنوند، آن است روز بیرون شدن [از گور]. (۴۲)

همانا ما زنده می کنیم و می میرانیم و بازگشت به سوی ماست. (۴۳)

روزی که زمین از آنان بشکافد شتابنده باشند - شتابان بیرون آیند - این برانگیختنی است که بر ما آسان است. (۴۴)

ما بدانچه می گویند داناتریم، و تو بر آنها [گماشته ای] چیره نیستی، پس آن را که از وعده عذاب من می ترسد بدین قرآن پند ده. (۴۵)

ترجمه فارسی استاد آیتی

به نام خدای بخشاینده مهربان

قاف. قسم به این قرآن ارجمند. (۱)

که در شگفت شدند از اینکه از میان خودشان بیمدهنده ای سویشان آمد و کافران گفتند: این چیزی

عجیب است، (۲)

آیا زمانی که مردیم و خاک شدیم دیگر بار زنده می شویم؟ این بازگشتی محال است. (۳)

ما می دانیم که خاک چگونه از آنها خواهد کاست. و کتابی که همه چیز در آن نگهداری شده ، نزد ماست. (۴)

آری ، ایشان سخن راستی را که بر آنها آمده بود دروغ شمردند. پس در کاری شوریده افتادند. (۵)

آیا به این آسمان برفراز سرشان نظر نمی کنند که چگونه آن را بنا کرده ایم و آراسته ایم و هیچ شکافی در آن نیست؟ (۶)

و زمین را گستردیم و در آن کوههای بلند افکندیم و از هر گونه نباتات خوش منظر در آن رویانیدیم. (۷)

بینشی و پندی است برای هر بنده ای که به خدا باز گردد. (۸)

و از آسمان، آبی پر برکت فرستادیم و بدان باغها و دانه های درو شدنی رویانیدیم، (۹)

و نخلهای بلند با خوشه های بر هم چیده . (۱۰)

تا رزق بندگان باشد و بدان آب، سرزمین مرده را زنده کردیم. بر آمدن از گور نیز چنین است. (۱۱)

پیش از آنها قوم نوح و اصحاب رس و ثمود تکذیب کرده بودند، (۱۲)

و قوم عاد و فرعون و قوم لوط. (۱۳)

و اصحاب ایکه و قوم تبع، همه پیامبران را دروغ شمردند و مستحق وعده عذاب من شدند. (۱۴)

آیا از آفرینش نخستین عاجز شده بودیم؟ نه ، آنها از آفرینش تازه در شکند. (۱۵)

ما آدمی را آفریده ایم و از وسوسه های نفس او آگاه هستیم، زیرا از رگ گردنش به او نزدیکتریم. (۱۶)

هنگامی که آن دو فرشته فرا

گیرنده در جانب راست و جانب چپ او نشسته اند هرچیز را فرا می گیرند. (۱۷)

هیچ کلامی نمی گوید مگر آنکه در کنار او مراقبی حاضر است. (۱۸)

به راستی که بیهوشی مرگ فرا می رسد. این است آنچه از آن می گریختی . (۱۹)

و در صور دمیده می شود. این است روز وعده های عذاب. (۲۰)

هر کسی می آید و با او کسی است که می راندش و کسی است که برایش شهادت می دهد. (۲۱)

تو از این غافل بودی . ما پرده از برابرت برداشتیم و امروز چشمانت تیزبین شده است. (۲۲)

موکل او گوید: این است آنچه من آماده کرده ام. (۲۳)

هر ناسپاس کینه توزی را به جهنم بیندازید، (۲۴)

آن که از بخشش امساک ورزید و تجاوزکار بود و شک می آورد، (۲۵)

آن که با خدای یکتا خدای دیگری قرار داد. پس به عذاب سختش بیفکنید. (۲۶)

همنشین او گوید: ای پروردگار ما، من او را به سرکشی وادار نکردم، بلکه او خود سخت در گمراهی بود. (۲۷)

می گوید: نزد من مجادله مکنید. من پیش از این با شما سخن از عذاب گفته بودم. (۲۸)

وعده من دیگرگون نمی شود و من به بندگان ستم نمی کنم. (۲۹)

روزی که جهنم را می گوییم: آیا پر شده ای ؟ می گوید: آیا هیچ زیادتی هست؟ (۳۰)

و بهشت را برای پرهیزگاران نزدیک بیاورند، تا از آن دور نباشند. (۳۱)

این همان چیزی است که به هر توبه کننده پرهیزگاری وعده اش داده بودند. (۳۲)

آنهایی را که در نهان از خدای رحمان می ترسند

و با دلی توبه کار آمده اند. (۳۳)

گویند: در امان از هر عذابی به بهشت داخل شوید. این روز، روز جاودانی است. (۳۴)

در آنجا هر چه بخواهند هست و بیشتر از آن نزد ما هست. (۳۵)

پیش از آنها چه مردمی را که نیرومندتر بودند و در شهرها سیر و جستجو می کردند، به هلاکت آورده ایم. آیا راه گریزی هست؟ (۳۶)

در این سخن برای صاحبدلان یا آنان که با حضور گوش فرا می دارند، اندرزی است. (۳۷)

ما آسمانها و زمین و آنچه را میان آنهاست در شش روز آفریدیم و هیچ خستگی به ما نرسید. (۳۸)

در برابر آنچه می گویند، پایداری کن. و در ستایش پروردگارت پیش از برآمدن آفتاب و پیش از غروب آن تسبیح گوی . (۳۹)

و نیز در پاره ای از شب و بعد از هر سجده او را تسبیح گوی . (۴۰)

و آنگاه که منادی از مکانی نزدیک ندا می دهد گوش فرا دار. (۴۱)

روزی که آن آواز سهمناک را به حق می شنوند، آن روز، روز بیرون شدن از گور است. (۴۲)

ما زنده می کنیم و می میرانیم و بازگشت نزد ماست. (۴۳)

روزی که زمین بشکافد و آنها به شتاب بیرون آیند. و این گردآوری برای ما آسان است. (۴۴)

ما به آنچه می گویند داناتریم و تو به آنها زور نمی گویی . پس هر که را از وعده عذاب من می ترسد به قرآن اندرز ده . (۴۵)

ترجمه فارسی استاد خرمشاهی

به نام خداوند بخشنده مهربان

ق (قاف)، سوگند به قرآن مجید (۱)

حق این است که [کافران] از اینکه

از میان خودشان هشداردهنده ای به سراغ آنان آمده است، شگفت زده شده اند، و کافران گویند این چیزی گفت آور است (۲)

آیا چون مردیم و خاک شدیم [از نو زنده شویم؟]، این بازگشتی بعید است (۳)

به راستی می دانیم که زمین از ایشان چه می کاهد، و نزد ما کتابی است محفوظ (۴)

حق این است که [دین و پیامبر] حق را چون فراز آمدشان دروغ شمردند، و ایشان در کاری سردرگمند (۵)

آیا به آسمان فرازشان ننگریسته اند، که چگونه آن را برافراشته ایم و آن را آراسته ایم، و هیچ خللی ندارد (۶)

و زمین را گسترانده ایم، و در آن کوه ها را درانداخته ایم، و در آن از هرگونه خرمی رویانده ایم (۷)

برای روشنگری و یادآوری هر بنده اهل انابت (۸)

و از آسمان آبی پربرکت فرو فرستادیم، آنگاه بدان بوستانها و دانه درودنی رویانده ایم (۹)

و درختان خرمای بلند بالا که میوه توبرتو دارد (۱۰)

تا روزی بندگان باشد، و بدان سرزمینی پژمرده را زنده کردیم، رستاخیز هم همینگونه است (۱۱)

پیش از آنان قوم نوح و اصحاب رس و ثمود تکذیب پیشه کردند (۱۲)

و نیز عاد و فرعون و قوم لوط (۱۳)

و اصحاب ایکه، و قوم تبع همگان پیامبران را دروغزن شمردند، آنگاه عقاب من بر آنان تعلق گرفت (۱۴)

آیا در آفرینش نخستین درمانده بودیم؟ [هرگز]، بلکه ایشان از آفرینش جدید شک و شبهه دارند (۱۵)

و به راستی که انسان را آفریده ایم و می دانیم که نفسش چه وسوسه ای به او می کند، و ما به او از رگ جان نزدیکتریم (۱۶)

چون فراگیران که از راست و از چپ او کمیندار هستند، [کارها و سخنان

او را] فراگیرند (۱۷)

سخنی به زبان نمی آورد، مگر آنکه نگهبان حاضر و ناظری نزد اوست (۱۸)

و مستی مرگ، حقیقت را پدید آورد، این همان است که از آن کناره می گرفتی (۱۹)

و در صور دمیده شود، این روز وعده عذاب است (۲۰)

و همراه هر کسی راهبری و شاهدی فراز آید (۲۱)

[و به او گویند] به راستی که از این امر در غفلت بودی و حال پرده ات را از تو برطرف ساخته ایم، و امروز دیده ات تیزبین است (۲۲)

و همنشین او گوید این همان است که نزد من آماده است (۲۳)

هر کفر پیشه ستیزه جویی را به جهنم اندازید (۲۴)

[همان که] بازدارنده خیر و تجاوزکار شکاک است (۲۵)

کسی که در جنب خداوند به خدایی دیگر قائل است، پس او را در [جایگاه] عذاب سهمگین بیندازید (۲۶)

همنشین او گوید پروردگارا من او را طغیانگر نساخته ام، ولی خودش در گمراهی دور و دراز بود (۲۷)

فرماید نزد من ستیزه جویی مکنید، و به راستی که پیشاپیش وعده عذاب را [برای آگاهی شما] فرستاده بودم (۲۸)

در نزد من آن حکم دیگرگون نشود، و [در عین حال] من در حق بندگان ستمگر نیستم (۲۹)

روزی که به جهنم گوییم آیا پرشدی؟ و گوید آیا باز هم بیشتر هست؟ (۳۰)

و بهشت برای پرهیزگاران نزدیک آورده شود و دور نباشد (۳۱)

این همان است که به شما وعده داده شده است، [و] خاص هر توبه کار [ادب] نگاه دار (۳۲)

همان کسی که به نادیده از خداوند رحمان بیمناک باشد، و دلی پرانابت پیش آورد (۳۳)

[گوییم] به سلامت [و امن و امان] وارد

آن [بهشت] شوید، این روز [آغاز] جاودانگی است (۳۴)

در آنجا ایشان راست هر چه خواهند، و نزد ما افزونتر هم هست (۳۵)

و چه بسیار پیش از آنان نسلهایی را نابود کردیم که از ایشان دراز دستتر بودند، که در گوشه و کنار شهرها جستجو کردند که آیا گریزگاهی هست (۳۶)

بی گمان در این برای کسی که صاحبدل باشد یا سمع قبول داشته و شاهد باشد، پندآموزی است (۳۷)

و به راستی که آسمانها و زمین و مابین آنها را در شش روز آفریدیم و به ما ماندگی نرسید (۳۸)

پس بر آنچه می گویند شکیبایی ورز و سپاسگزارانه پروردگارت را پیش از طلوع خورشید و پیش از غروب [آن] تسبیح گوی (۳۹)

و در شب و به دنباله سجده [و نماز واجب] نیز او را نیایش کن (۴۰)

و گوش بدار روزی را که منادی از جایی نزدیک ندا در دهد (۴۱)

روزی که صیحه را به حق بشنوند، آنگاه روز رستاخیز است (۴۲)

بی گمان ماییم که زنده می داریم و می میرانیم و سرانجام [همه چیز] به سوی ماست (۴۳)

روزی که زمین شتابان بر آنان بشکافد [و از گورها بیرون آیند] این [هنگام] حشر است که [اقامه آن] بر ما آسان است (۴۴)

ما به آنچه می گویند آگاه تریم و تو زورگوی بر آنان نیستی، پس هر کس را که از وعده عذاب من می ترسد، به قرآن پند بده (۴۵)

ترجمه فارسی استاد معزی

بنام خداوند بخشاینده مهربان

ق سوگند به قرآن گرامی (۱)

بلکه شگفت ماندند که بیامدشان بیم دهنده ای از ایشان و گفتند کافران این است چیزی شگفت (۲)

آیا گاهی که مُردیم و شدیم خاکی این است

بازگشتی دور (۳)

هر آینه دانستیم آنچه را می کاهد زمین از ایشان و نزد ما است کتابی نگهبان (۴)

بلکه تکذیب کردند به حقّ گاهی که بیامدشان پس آنانند در کاری آشفته (۵)

آیا ننگریستند بسوی آسمان بر فراز ایشان چگونه ساختیمش و آراستیمش و نیستش شکافهائی (۶)

و زمین را گسترانیدیمش و افکندیم در آن لنگرهائی و رویانیدیم در آن از هر جفتی زیبا (۷)

بینش و یادآوریی برای هر بنده ای بازگشت کننده (۸)

و فرستادیم (فرود آوردیم) از آسمان آبی خجسته را پس رویانیدیم بدان باغهائی و دانه درویده (۹)

و خرمابنها را بلند اندام که آنها را است شکوفه ای به هم پیوسته (۱۰)

روزیی برای بندگان و زنده ساختیم بدان شهری مُرده را چنین است برون آمدن (۱۱)

تکذیب کردند پیش از ایشان قوم نوح و یاران رس و ثمود (۱۲)

و عاد و فرعون و برادران لوط (۱۳)

یاران اَیکه و قوم تُبّع هر کدام تکذیب کردند پیمبران را پس فرود آمد (یا سزاوار شد) بیم دادن مرا (۱۴)

آیا خسته شدیم به آفرینش نخستین بلکه ایشانند در پرده (یا اشتباهی) از آفرینش نوین (۱۵)

و همانا آفریدیم انسان را و دانیم آنچه را می خلد در دلش و ما نزدیکتریم بدو از بند ورید (رگ گردن) (۱۶)

هنگامی که دریابند آن دو دریابندگان از راست و از چپ نشسته ای (۱۷)

به لب نراند سخنی را جز آنکه نزد او است نگهبانی آماده (۱۸)

و آمد بیهشی مرگ به حقّ این است آنچه بودی از آن گریزان (۱۹)

و دمیده شد در صور این است روز بیم (۲۰)

و آمد هر کسی با

او راننده ای و گواهی (۲۱)

همانا بودی در غفلتی از این پس برداشتیم از تو پرده ات را پس دیده تو امروز است تیز (۲۲)

و گفت همنشین این است آنچه نزد من است آماده (۲۳)

بیفکنید در دوزخ هر ناسپاس کین ورزی (۲۴)

فراوان بازدارنده از خوبی تجاوزگری شکّ آور (۲۵)

که قرار داد با خدا خدائی دیگر را پس بیفکنیدش در شکنجه سخت (۲۶)

گفت همنشین او پروردگارا من به سرکشیش وانداشتم لیکن بود او در گمراهی دور (۲۷)

گفت نستیزید نزد من حالی که پیش فرستادم بسوی شما بیم دادن را (۲۸)

دگرگون نگردد سخن نزد من و نیستم ستم کننده به بندگان (۲۹)

روزی که گوئیم به دوزخ آیا پر شدی و گوید آیا هست بیشی (۳۰)

و جایگاه شد بهشت برای پرهیزکاران نه دور (۳۱)

این است آنچه وعده داده شوید برای هر بازگشت کننده نگهدارنده (۳۲)

آنکه بترسد خدای مهربان را به نهان و بیاید با دلی بازگشت کننده (۳۳)

درآئید در آن به سلامی این است روز جاودانی (۳۴)

آنان را است هر چه خواهند در آن و نزد ما است فزونی (۳۵)

و بسا نابود ساختیم پیش از ایشان قرنی که بودند سخت تر از ایشان در نیرو پس کاویدند در شهرها آیا هست گریزگاهی (۳۶)

همانا در این است یادآوریی برای هر که وی را دلی است یا گوش فرا دهد حالی که او است گواه (۳۷)

و همانا آفریدیم آسمانها و زمین و آنچه را میان آنها است در شش روز و نرسید ما را خستگی (۳۸)

پس شکیبا شو بر آنچه گویند و تسبیح گوی به سپاس پروردگار خویش پیش از

برآمدن خورشید و پیش از فرورفتن (۳۹)

و از شب پس تسبیح گوی او را و از پس سجده ها (۴۰)

و گوش فرا دار به روزی که بانگ دهد بانگ دهنده از جایگاهی نزدیک (۴۱)

روزی که شنوند خروش را به حقّ آن است روز برون آمدن (۴۲)

همانا ما زنده کنیم و بمیرانیم و بسوی ما است بازگشت (۴۳)

روزی که بشکافد زمین از ایشان شتابندگان آن است برانگیختنی بر ما آسان (۴۴)

ما داناتریم بدانچه گویند و نیستی تو بر ایشان فرمانده پس یاد آور به قرآن آن را که بترسد از بیم دادن من (۴۵)

ترجمه انگلیسی قرائی

.In the Name of Allah, the All-beneficent, the All-merciful

.Qaf. By the glorious Qur'an ۱

Rather they consider it odd that a warner should have come to them from among ۲
.themselves. So the faithless say, 'This is an odd thing

What! When we are dead and have become dust [shall we be raised again]? That is a ۳
'!far-fetched return

.We know what the earth diminishes from them, and with Us is a preserving Book ۴

Rather they denied the truth when it came to them; so they are now in a perplexed ۵
.state of affairs

Have they not then observed the sky above them, how We have built it and adorned ۶
?it, and that there are no cracks in it

And We spread out the earth, and cast in it firm mountains, and caused every de- ۷
.lightful kind to grow in it

.In this there is] an insight and admonition for every penitent servant] ۸

٩ And We send down from the sky salubrious water, with which We grow gardens and the grain which is harvested,

١٠ and tall date palms with regularly set spathes,

١١ as a provision for servants; and with it We revive a dead country. Likewise will be the rising [from the dead].

١٢ The people of Noah denied before them, and [so did] the inhabitants of Rass and Thamud,

١٣ and ‘Aad, Pharaoh, and the brethren of Lot,

١٤ and the inhabitants of Aykah and the people of Tubba‘. Each [of them] impugned the apostles, and so My threat became due [against them].

١٥ Were We exhausted by the first creation? Rather they are in doubt about a new creation.

١٦ Certainly We have created man and We know to what his soul tempts him, and We are nearer to him than his jugular vein.

١٧ When the twin recorders record [his deeds], seated on the right hand and on the left:

١٨ he says no word but that there is a ready observer beside him.

١٩ Then the agony of death brings the truth: ‘This is what you used to shun!’

٢٠ Then the Trumpet will be blown: ‘This is the promised day.’

٢١ Then every soul will come accompanied by a driver and a witness:

٢٢ ‘You were certainly oblivious of this. We have removed your veil from you, and so your sight is acute today.’

٢٣ Then his companion will say, ‘This is what is ready with me [of testimony].’

,two of you cast every obdurate ingrate into hell

,every] hinderer of all good, transgressor, and skeptic] ۲۵

who has set up another god along with Allah! So the two of you cast him into the ۲۶
’.severe punishment

His companion will say, ‘Our Lord! I did not make him a rebel, but he [himself] was in ۲۷
’.extreme error

He will say, ‘Do not wrangle in My presence, for I had already warned you in ad- ۲۸
.vance

The word [of judgement] is unalterable with Me, and I am not tyrannical to the ۲۹
’.servants

’?The day when We shall say to hell, ‘Are you full?’ It will say, ‘Is there any more ۳۰

:[And paradise will be brought near for the Godwary, not distant [any more ۳۱

[This is what you were promised. [It is] for every penitent and dutiful [servant‘ ۳۲

.who fears the All-beneficent in secret and comes with a penitent heart ۳۳

’.Enter it in peace! This is the day of immortality ۳۴

.There they will have whatever they wish, and with Us there is yet more ۳۵

How many generations We have destroyed before them, who were stronger than ۳۶
these, insomuch that they ransacked the towns?! Is there any escape [from Allah’s
?[punishment

There is indeed an admonition in that for one who has a heart, or gives ear, being ۳۷
.attentive

Certainly We created the heavens and the earth, and whatever is between them, in ۳۸
.six days, and any fatigue did not touch Us

patient over what they say, and celebrate the praise of your Lord before the rising of the sun and before the sunset,

۴۰ and glorify Him through part of the night and after the prostrations.

۴۱ And be on the alert for the day when the caller calls from a close quarter,

۴۲ the day when they hear the Cry in all truth. That is the day of rising [from the dead].

۴۳ Indeed it is We who give life and bring death, and toward Us is the destination.

۴۴ The day the earth is split open for [disentombing] them, [they will come out] has-tening. That mustering is easy for Us [to carry out].

۴۵ We know best what they say, and you are not to be a tyrant over them. So admonish by the Qur'an him who fears My threat.

ترجمه انگلیسی شاکر

Qaf. I swear by the glorious Quran (that Muhammad is the Messenger of Allah) (۱)

Nay! they wonder that there has come to them a warner from among themselves, so the unbelievers say: This is a wonderful thing: (۲)

What! when we are dead and have become dust? That is afar (from probable) return. (۳)

We know indeed what the earth diminishes of them, and with Us is a writing that preserves. (۴)

Nay, they rejected the truth when it came to them, so they are (now) in a state of confusion. (۵)

Do they not then look up to heaven above them how We have made it and adorned it and it has

(no gaps? (۶

And the earth, We have made it plain and cast in it mountains and We have made to (grow therein of all beautiful kinds, (۷

(To give sight and as a reminder to every servant who turns frequently (to Allah). (۸

And We send down from the cloud water abounding in good, then We cause to grow (thereby gardens and the grain that is reaped, (۹

(And the tall palm-trees having spadices closely set one above another, (۱۰

A sustenance for the servants, and We give life thereby to a dead land; thus is the (rising. (۱۱

Others) before them rejected (prophets): the people of Nuh and the dwellers of Ar-) (Rass and Samood, (۱۲

(And Ad and Firon and Lut's brethren, (۱۳

And the dwellers of the grove and the people of Tuba; all rejected the messengers, so (My threat came to pass. (۱۴

Were We then fatigued with the first creation? Yet are they in doubt with regard to a (new creation. (۱۵

And certainly We created man, and We know what his mind suggests to him, and We (are nearer to him than his life-vein. (۱۶

(When the two receivers receive, sitting on the right and on the left. (۱۷

(He utters not a word but there is by him a watcher at hand. (۱۸

(And the stupor of death will come in truth; that is what you were trying to escape. (۱۹

(And the trumpet shall be blown; that is the day of the threatening. (۲۰

And every soul

(shall come, with it a driver and a witness. (۲۱

Certainly you were heedless of it, but now We have removed from you your veil, so (your sight today is sharp. (۲۲

(And his companions shall say: This is what is ready with me. (۲۳

(Do cast into hell every ungrateful, rebellious one, (۲۴

(Forbidder of good, exceeder of limits, doubter, (۲۵

(Who sets up another god with Allah, so do cast him into severe chastisement. (۲۶

His companion will say: Our Lord! I did not lead him into inordinacy but he himself was (in a great error. (۲۷

He will say: Do not quarrel in My presence, and indeed I gave you the threatening (beforehand: (۲۸

(My word shall not be changed, nor am I in the least unjust to the servants. (۲۹

On the day that We will say to hell: Are you filled up? And it will say: Are there any (more? (۳۰

(And the garden shall be brought near to those who guard (against evil), not far off: (۳۱

This is what you were promised, (it is) for every one who turns frequently (to Allah), (keeps (His limits); (۳۲

(Who fears the Beneficent Allah in secret and comes with a penitent heart: (۳۳

(Enter it in peace, that is the day of abiding. (۳۴

(They have therein what they wish and with Us is more yet. (۳۵

And how many a generation did We destroy before them who were mightier in prowess than they, so they went about and about in

(the lands. Is there a place of refuge? (۳۶

Most surely there is a reminder in this for him who has a heart or he gives ear and is a (witness. (۳۷

And certainly We created the heavens and the earth and what is between them in six (periods and there touched Us not any fatigue. (۳۸

Therefore be patient of what they say, and sing the praise of your Lord before the (rising of the sun and before the setting. (۳۹

(And glorify Him in the night and after the prayers. (۴۰

(And listen on the day when the crier shall cry from a near place (۴۱

(The day when they shall hear the cry in truth; that is the day of coming forth. (۴۲

(Surely We give life and cause to die, and to Us is the eventual coming; (۴۳

The day on which the earth shall cleave asunder under them, they will make haste; (that is a gathering together easy to Us. (۴۴

We know best what they say, and you are not one to compel them; therefore remind (him by means of the Quran who fears My threat. (۴۵

ترجمه انگلیسی ایروینگ

!In the name of God, the Mercy-giving, the Merciful

.Q. By the majestic Qur'an (۱)

Indeed they are astonished that a warner should come to them from among (۲) !themselves. Disbelievers say: "This is an astonishing thing

Why, when we have died and become dust, that will mean such a long way to (۳) "!return

We well know how the earth (۴)

.hems them in, and We (also) have a Book to record it in

Rather they denied the Truth when it came to them, so (now) they are in a (٥)
.confused state

Have they not seen how We have built the sky above them and made it seem (٦)
.attractive? There are no flaws in it

And We have spread the earth out and cast headlands upon it, and grown every (٧)
sort of lovely species on it

.as a token and Reminder for every repentant worshipper (٨)

We have sent down blessed water from the sky and We grow gardens with it as (٩)
,well as grain to be harvested

and soaring palms which have compact clusters (١٠)

as sustenance for worshippers. We have revived a dead countryside with it; thus (١١)
.will (your) reappearance be

,Before them, Noah's folk denied it, and the companions at the Well, and Thamud (١٢)

,Ad, and Pharaoh, as well as Lot's brethren' (١٣)

the inhabitants of the Forest, and the people of Tubba'; each rejected (١٤)
.messengers, so My warning was confirmed

Were We worn out by the first creation? Yet they are in a quandary about any (١٥)
!fresh creation

We have created man and know what his soul is whispering within him. We are (١٦)
!Closer to him than his jugular vein

,When both encountering [angels] meet, seated to the right and to the left (١٧)

he will utter no statement unless he has an observer on hand ready to note it (١٨)

.down

(١٩)

The agony of death will come [and confront you] with the Truth; that is what you have been trying to escape!

(۲۰) The Trumpet shall be blown: that will be the day of the Threat!

(۲۱) Every soul shall come along; each will have a driver and a witness:

(۲۲) You have been so heedless of this, that We have removed your blinders from you so your sight may be keen today!"

(۲۳) His soulmate will say: "All this lying before me needs to be checked into;

(۲۴) let us both toss every stubborn disbeliever into Hell,

(۲۵) [since he is] hindering good, aggressive, suspicious,

(۲۶) someone who has set up some other deity alongside God! Toss him into severe torment!"

(۲۷) His soulmate will say: "Our Lord, I did not make him act arrogantly, but he was gone too far astray."

(۲۸) He will say: "Do not argue in My presence! I had already sent the Threat ahead to (all) you!

(۲۹) The sentence will not be changed within My presence, nor am I unjust towards My worshippers."

(۳۰) On the day We shall say to Hell: "Are you filled up?", it will say: "Are there any more to be added? "

(۳۱) The Garden will be brought up a short distance from the heedful;

(۳۲) "This is what you have been promised, for everyone who turns to observe it,

(۳۳) who lives in awe of the Mercy-giving, even though [He is] Unseen, and comes with a repentant heart.

Enter it peacefully; that (٣٤)

".is the day that will last for ever

(۳۵) They will have anything they wish in it, and more besides [when they are] in Our .presence

(۳۶) How many generations have We wiped out before them? They were much braver ?than they are and stormed through the land. Yet had they any escape

(۳۷) In that is a Reminder for anyone who has a heart or lends an ear while he [also] .acts as a witness

(۳۸) We created Heaven and Earth and whatever lies in between them in six days, .while no weariness ever affects Us

(۳۹) So be patient about anything they may say, and hymn your Lord's praise before ,the sun's rising and before its setting

(۴۰) .and at night. Glorify Him whenever you finish bowing down on your knees

(۴۱) ,Listen for the day when the Crier will call out from a nearby place

(۴۲) !a day when they will really hear the Blast; that will be the day to reappear in

(۴۳) It is We Who give life and bring death, and toward Us lies the goal

(۴۴) on a day when the earth will split open quickly because of them. Such a mustering .will be easy for Us

(۴۵) We are quite Aware of what they say: you should not be too demanding on them. .Remind anyone who fears My warning by means of the Qur'an

ترجمه انگلیسی آربری

In the Name of God, the Merciful, the Compassionate

(۱) !QafBy the glorious Koran)

Nay, but they marvel that a warner has come

(to them from among them; and theunbelievers say, `This is a marvellous thing! (٢

(What, when we are dead and become dust? That is a far returning!' (٣

(We know what the earth diminishes of them; with Us is a book recording. (۴

Nay, but they cried lies to the truth when it came to them, and so they arein a case (confused. (۵

What, have they not behold heaven above them, how We have built it, anddecked it (out fair, and it has no cracks? (۶

And the earth--We stretched it forth, and cast on it firm mountains,and We caused to (grow therein of every joyous kind (٧

(for an insight and a reminder to every penitent servant. (٨

And We sent down out of heaven water blessed, and caused to grow therebygardens (and grain of harvest (٩

(and tall palm-trees with spathes compact, (١٠

a provision for the servants, and thereby We revived a land that was dead.Even so is (the coming forth. (١١

(Cried lies before them the people of Noah and the men of Er-Rass, andThamood, (١٢

(and Ad and Pharaoh, the brothers of Lot, (١٣

the men of the Thicket, the people of Tubba'. Every one cried lies to theMessengers, (and My threat came true. (١۴

What, were We wearied by the first creation? No indeed; but they are inuncertainty (as to the new creation. (١۵

We indeed created man; and We know what his soul whispers within him,and We are (nearer to him than the jugular vein. (١۶

When

(the two angels meet together, sitting one on the right, and oneon the left, (١٧

(not a word he utters, but by him is an observer ready. (١٨

(And death's agony comes in truth; that is what thou wast shunning! (١٩

(And the Trumpet shall be blown; that is the Day of the Threat. (٢٠

(And every soul shall come, and with it a driver and a witness. (٢١

Thou wast heedless of this; therefore We have now removed from thee` (thycovering, and so thy sight today is piercing.' (٢٢

(And his comrade shall say, `This is what I have, made ready.' (٢٣

(Cast, you twain, into Gehenna every froward unbeliever, (٢۴`

(every hinderer of the good, transgressor, disquieter, (٢۵

who set up with God another god; therefore, you twain, cast him into theterrible (chastisement. (٢۶

And his comrade shall say, `Our Lord, I made him not insolent, but he was infar` (error.' (٢٧

(He shall say, `Dispute not before Me! For I sent you beforehandthe threat. (٢٨

(The Word is not changed with Me; I wrong not My servants.' (٢٩

Upon the day We shall say unto Gehenna, `Art thou filled?' And it shall say,`Are there (any more to come?' (٣٠

(And Paradise shall be brought forward to the godfearing, not afar: (٣١

(This is that you were promised; it is for every mindful penitent.' (٣٢`

(Whosoever fears the All-merciful in the Unseen, and comes with apenitent heart: (٣٣

(Enter it in peace! This is the Day of Eternity.' (٣٤`

Therein they shall have

(whatever they will; and with Us there is yetmore. (۳۵

How many a generation We destroyed before them that was stronger in valourthan (they, then they searched about in the land; was there any asylum? (۳۶

Surely in that there is a reminder to him who has a heart, or will give earwith a present (mind. (۳۷

We created the heavens and the earth, and what between them is, in six days,and no (Weariness touched Us. (۳۸

So be thou patient under what they say, and proclaim thy Lord's praisebefore the (rising of the sun, and before its setting, (۳۹

(and proclaim thy Lord's praise in the night, and at the ends of theprostrations. (۴۰

(And listen thou for the day when the caller shall call from a near place. (۴۱

(On the day they hear the Cry in truth, that is the day of coming forth. (۴۲

(It is We who give life, and made to die, and to Us is the homecoming. (۴۳

Upon the day when the earth is split asunder from about them as they hastenforth; (that is a mustering easy for Us. (۴۴

We know very well what they say; thou art not a tyrant over them. Thereforeremind (by the Koran him who fears My threat. (۴۵

ترجمه انگلیسی پیکتال

.In the name of Allah, the Beneficent, the Merciful

(Qaf. By the glorious Quran, (۱

Nay, but they marvel that a warner of their own hath come unto them; and the (disbelievers say: This is a strange thing: (۲

When we are dead

and have become dust (shall we be brought back again)? That would be a far return!
((٣

(We know that which the earth taketh of them, and with Us is a recording Book. (٤

Nay, but they have denied the truth when it came unto them, therefor they are now in
(troubled case. (٥

Have they not then observed the sky above them, how We have constructed it and
(beautified it, and how there are no rifts therein? (٦

And the earth have We spread out, and have flung firm hills therein, and have caused
(of every lovely kind to grow thereon, (٧

(A vision and a reminder for every penitent slave. (٨

And We send down from the sky blessed water whereby We give growth unto
(gardens and the grain of crops, (٩

(And lofty date palms with ranged clusters, (١٠

Provision (made) for men; and therewith We quicken a dead land. Even so will be the
(resurrection of the dead. (١١

The folk of Noah denied (the truth) before them, and (so did) the dwellers at Ar Kass
(and (the tribe of) Thamud, (١٢

(And (the tribe of) Aad, and Pharaoh, and the brethren of Lot, (١٣

And the dwellers in the wood, and the folk of Tubba: every one denied their
(messengers, therefor My threat took effect. (١٤

Were We then worn out by the first creation? Yet they are in doubt about a new
(creation. (١٥

We verily created a man and We know what his soul whispereth to him, and

(We are nearer to him than his jugular vein. (۱۶

(When the two Receivers receive (him), seated on the right hand and on the left, (۱۷

(He uttereth no word but there is with him an observer ready. (۱۸

And the agony of death cometh in truth. (And it is said unto him): This is that which (thou wast wont to shun. (۱۹

(And the trumpet is blown. This is the threatened Day. (۲۰

(And every soul cometh, along with it a driver and a witness (۲۱

And unto the evil doer it is said): Thou wast in heedlessness of this. Now We have) (removed from thee thy covering, and piercing is thy sight this day. (۲۲

And (unto the evil doer) his comrade saith: This is that which I have ready (as (testimony). (۲۳

(And it is said): Do ye twain hurl to hell each rebel ingrate, (۲۴)

(Hinderer of good, transgressor, doubter, (۲۵

Who setteth up another god along with Allah. Do ye twain hurl him to the dreadful (doom. (۲۶

His comrade saith: Our Lord! I did not cause him to rebel, but be was (himself) far (gone in error. (۲۷

He saith: Contend not in My presence, when I had already proffered unto you the (warning. (۲۸

The sentence that cometh from Me cannot be changed, and I am in no wise a tyrant (unto the slaves. (۲۹

On the day when We say unto hell: Art thou filled? and it saith: Can there be more to (come? (۳۰

And the

(Garden is brought nigh for those who kept from evil, no longer distant. (٣١

And it is said): That is that which ye were promised. (It is) for every penitent and) (heedful one, (٣٢

(Who feareth the Beneficent in secret and cometh with a contrite heart. (٣٣

(Enter it in peace. This is the day of immortality. (٣۴

(There they have all that they desire, and there is more with Us. (٣۵

And how many a generation We destroyed before them, who were mightier than these in prowess so that they overran the lands! Had they any place of refuge (when (the judgment came)? (٣۶

Lo! therein verily is a reminder for him who hath a heart, or giveth ear with full (intelligence.. (٣٧

And verily We created the heavens and the earth, and all that is between them, in six (days, and naught of weariness touched Us. (٣٨

Therefor (O Muhammad) bear with what they say: and hymn the praise of thy Lord (before the rising and before the setting of the sun; (٣٩

(And in the night time hymn His praise: And after the (prescribed) prostrations. (۴٠

(And listen on the day when the crier crieth from a near place, (۴١

The day when they will hear the (Awful) Cry in truth That is the day of coming forth ((from the graves). (۴٢

(Lo! We it is Who quicken and give death, and unto Us is the journeying. (۴٣

.(On the day when the earth splitteth asunder from them, hastening forth (they come

(That is a gathering easy for Us (to make). (۴۴

We are best aware of what they say, and thou (O Muhammad) art in no wise a (compeller over them. But warn by the Quran him who feareth My threat. (۴۵

ترجمه انگلیسی یوسفعلی

.In the name of Allah Most Gracious Most Merciful

(Qaf. By the Glorious Quran (Thou art Allahs Apostle). (۱

But they wonder that there has come to them a Warner from among themselves. So (the Unbelievers say: "This is a wonderful thing! (۲

What! when we die and become dust (shall we live again?). That is a (sort of) Return" (far (from our understanding)." (۳

We already know how much of them the earth takes away: with Us is a Record (guarding (the full account). (۴

(But they deny the truth when it comes to them: So they are in a confused state. (۵

Do they not look at the sky above them? How We have made it and adorned it and (there are no flaws in it? (۶

And the earth-We have spread it out and set thereon mountains standing firm and (produced therein every kind of beautiful growth (in pairs) (۷

(To be observed and commemorated by every devotee turning (to Allah). (۸

And We send down from the sky Rain charged with blessing and We produce (therewith Gardens and Grain for harvests; (۹

(And tall (and stately) palm-trees with shoots of fruit-stalks piled one over another (۱۰

As sustenance for (Allahs) Servants; and We give (new) life therewith to land that

(is dead: Thus will be the Resurrection. (١١

Before them was denied (the Hereafter) by the people of Noah the Companions of the (Rass the Thamud (١٢

(The `Ad Pharaoh the Brethren of Lut (١٣

The companions of the Wood and the people of Tubba; each one (of them) rejected (the apostles and My warning was duly fulfilled (in them). (١۴

Were We then weary with the first Creation that they should be in confused doubt (about a new Creation? (١۵

It was We who created man and We know what dark suggestions his soul makes to (him: for We are nearer to him than (his) jugular vein. (١۶

Behold two (guardian angels) appointed to learn (his doings) learn (and not them) one (sitting on the right and one on the left. (١٧

(Not a word does he utter but there is a sentinel by him ready (to note it). (١٨

And the stupor of death will bring truth (before his eyes): "This was the thing which (thou wast trying to escape!" (١٩

And the Trumpet shall be blown: that will be the Day whereof warning (had been (given). (٢٠

And there will come forth every soul: with each will be an (angel) to drive and an ((angel) to bear witness. (٢١

It will be said:) "Thou wast heedless of this; now have We removed thy veil and sharp) (is thy sight this Day!" (٢٢

(And his companion will say: "Here is (his record) ready with me!" (٢٣

The sentence will be:) "Throw throw into)

(Hell every contumacious Rejector (of Allah)! (۲۴

Who forbade what was good transgressed all bounds cast doubts and suspicions;"
((۲۵

(Who set up another god besides Allah: throw him into a severe Penalty." (۲۶"

His companion will say: "Our Lord! I did not make him transgress but he was (himself)
(far astray." (۲۷

He will say: "Dispute not with each other in My Presence: I had already in advance
(sent you Warning. (۲۸

(The Word changes not before Me and I do not the least injustice to My Servants." (۲۹"

One Day We will ask Hell "art thou filled to the full?" It will say "are there any more (to
(come)?" (۳۰

(And the Garden will be brought nigh to the righteous no more a thing distant. (۳۱

A voice will say:) "This is what was promised for you for everyone who turned (to)
(Allah) in sincere repentance who kept (his law). (۳۲

Who feared (Allah) Most Gracious unseen and brought a heart turned in devotion (to"
(Him): (۳۳

(Enter ye therein in Peace and Security; this is a Day of Eternal Life!" (۳۴"

There will be for them therein all that they wish and more besides in Our Presence.
((۳۵

But how many generations before them did We destroy (for their Sins) stronger in power than they? Then did they wander through the land: Was there any place of
(escape (for them)? (۳۶

Verily in this is a Message for any that has a heart and understanding or who gives ear and earnestly witnesses

(the truth). (۳۷)

We created the heavens and the earth and all between them in Six Days nor did any (sense of weariness touch Us. (۳۸

Bear then with patience all that they say and celebrate the praises of thy Lord before (the rising of the sun and before (its) setting (۳۹

And during part of the night (also) celebrate His praises and (so likewise) after the (postures of adoration. (۴۰

(And listen for the Day when the Caller will call out from a place quite near (۴۱

The day when they will hear a (mighty) Blast in (very) truth): that will be the day of (Resurrection. (۴۲

(Verily it is We Who give Life and Death; and to Us is the Final Goal- (۴۳

The Day when the Earth will be rent asunder from (men) hurrying out: that will be a (gathering together quite easy for Us. (۴۴

We know best what they say; and thou art not one to ever awe them by force. So (admonish with the Quran such as fear My Warning! (۴۵

ترجمه فرانسوی

.Au nom d'Allah, le Tout Miséricordieux, le Très Miséricordieux

! Qaf. Par le Coran glorieux .۱

Mais ils s'étonnent que l'un des leurs leur vint comme avertisseur; et les mécréants .۲ .«dirent: «Ceci est une chose étonnante

!«Quoi! Quand nous serons morts et réduits en poussière...? Ce serait revenir de loin .۳

Certes, Nous savons ce que la terre rongera d'eux [de leurs corps]; et Nous avons .۴ .un Livre où tout est conservé

.٥ Plutt, ils traitent

.de mensonge la vérité qui leur est venue: les voilà donc dans une situation confuse

N'ont-ils donc pas observé le ciel au-dessus d'eux, comment Nous l'avons bâti et .۶
?embelli; et comment il est sans fissures

Et la terre, Nous l'avons étendue et Nous y avons enfoncé fermement des .۷
montagnes et y avons fait pousser toutes sortes de magnifiques couples de
,[[végétaux

.à titre d'appel à la clairvoyance et un rappel pour tout serviteur repentant .۸

Et Nous avons fait descendre du ciel une eau bénie, avec laquelle Nous avons fait .۹
,pousser des jardins et le grain qu'on moissonne

,ainsi que les hauts palmiers aux régimes superposés .۱۰

comme subsistance pour les serviteurs. Et par elle (l'eau) Nous avons redonné la .۱۱
.vie à une contrée morte. Ainsi se fera la résurrection

Avant eux, le peuple de Noé, les gens d'Ar-Rass et les Tamud crièrent au .۱۲
,mensonge

,de même que les Aad et Pharaon et les frères de Lot .۱۳

et les gens d'Al-Aïka et le peuple de Tubbaa. Tous traitèrent les Messagers de .۱۴
.menteurs. C'est ainsi que Ma menace se justifia

Quoi? Avons-Nous été fatigué par la première création? Mais ils sont dans la .۱۵
.confusion [au sujet] d'une création nouvelle

Nous avons effectivement créé l'homme et Nous savons ce que son âme lui .۱۶
suggère et Nous sommes plus près de lui que sa veine jugulaire

.quand les deux recueillants, assis à droite et à gauche, recueillent .۱۷

Il ne prononce pas une parole sans avoir auprès de .۱۸

.lui un observateur prêt à l'inscrire

.‹L'agonie de la mort fait apparaître la vérité: ‹Voilà ce dont tu t'écartais .١٩

.Et l'on soufflera dans la Trompe: Voilà le jour de la Menace .٢٠

.Alors chaque âme viendra accompagnée d'un conducteur et d'un témoin .٢١

Tu restais indifférent à cela. Et bien, Nous tons ton voile; ta vue est perçante› .٢٢
.aujourd'hui

..‹Et son compagnon dira: ‹Voilà ce qui est avec moi, tout prêt .٢٣

,Vous deux, jetez dans l'Enfer tout mécréant endurci et rebelle› .٢٤

,acharné à empêcher le bien, transgresseur, douteur .٢٥

celui qui plaçait à cté d'Allah une autre divinité. Jetez-le donc dans le dur .٢٦
.‹châtiment

Son camarade (le Diable) dira: ‹Seigneur, ce n'est pas moi qui l'ai fait transgresser; .٢٧
.‹mais il était déjà dans un profond égarement

Alors [Allah] dira: ‹Ne vous disputez pas devant moi! Alors que Je vous ai déjà fait .٢٨
.part de la menace

.‹Chez moi, la parole ne change pas; et Je n'opprime nullement les serviteurs .٢٩

?‹Le jour où Nous dirons à l'Enfer; ‹Es-tu rempli?› Il dira: ‹Y en a-t-il encore .٣٠

.Le Paradis sera rapproché à proximité des pieux .٣١

Voilà ce qui vous a été promis, [ainsi qu'] à tout homme plein de repentir et› .٣٢
[respectueux [des prescriptions divines

qui redoute le Tout Miséricordieux bien qu'il ne Le voit pas, et qui vient [vers Lui] .٣٣
.avec un coeur porté à l'obéissance

!Entrez-y en toute sécurité›. Voilà le jour de l'éternité .۳۴

Il y aura là pour eux tout ce .۳۵

.qu'ils voudront. Et auprès de Nous il y a davantage encore

combien avons-Nous fait périr, avant eux, de générations bien plus fortes qu'eux. .۳۶
.Ils avaient parcouru les contrées, cherchant [vainement] où fuir

Il y a bien là un rappel pour quiconque a un coeur, prête l'oreille tout en étant .۳۷
.témoin

En effet, Nous avons créé les cieux et la terre et ce qui existe entre eux en six .۳۸
.jours, sans éprouver la moindre lassitude

Endure donc ce qu'ils disent: et célèbre la louange de ton Seigneur avant le lever du .۳۹
;soleil et avant [son] coucher

.[et célèbre Sa gloire, une partie de la nuit et à la suite des prosternations [prières .۴۰

,Et sois à l'écoute, le jour où le Crieur criera d'un endroit proche .۴۱

.le jour où ils entendront en toute vérité le Cri. Voilà le Jour de la Résurrection .۴۲

,C'est Nous qui donnons la vie et donnons la mort, et vers Nous sera la destination .۴۳

le jour où la terre se fendra, les [rejetant] précipitamment. ce sera un . ۴۴
.rassemblement facile pour Nous

Nous savons mieux ce qu'ils disent. Tu n'as pas pour mission d'exercer sur eux une .۴۵
.contrainte. Rappelle donc, par le Coran celui qui craint Ma menace

ترجمه اسپانیایی

!q. ¡Por el glorioso Corán .۱

Pero se asombran de que uno salido de ellos haya venido a advertirles. Y dicen los .۲
!infieles: «¡Esto es algo asombroso

«...Es que cuando muramos y seamos tierra...? Es volver de lejos¿ .۳

Ya sabemos qué es lo .۴

que de ellos consume la tierra. Tenemos una Escritura que conserva.

۵. Pero han desmentido la Verdad cuando ha venido a ellos y se encuentran en un estado de confusión.

۶. ¿No ven el cielo que tienen encima, cómo lo hemos edificado y engalanado y no se ha agrietado?

۷. Hemos extendido la tierra, colocado en ella firmes montañas y hecho crecer en ella toda especie primorosa,

۸. como ilustración y amonestación para todo siervo arrepentido.

۹. Hemos hecho bajar del cielo agua bendita, mediante la cual hacemos que crezcan jardines y el grano de la cosecha,

۱۰. esbeltas palmeras de apretados racimos,

۱۱. para sustento de los siervos. Y, gracias a ella, devolvemos la vida a un país muerto. Así será la Resurrección.

۱۲. Antes de ello, ya habían desmentido el pueblo de Noé, los habitantes de ar-Ras, los tamudeos,

۱۳. los aditas, Faraón, los hermanos de Lot,

۱۴. los habitantes de la Espesura y el pueblo de Tubba. Todos ellos desmintieron a los enviados. Y se cumplió Mi amenaza.

۱۵. ¿Es que Nos cansó la primera creación? Pues ellos dudan de una nueva creación.

۱۶. Sí, hemos creado al hombre. Sabemos lo que su mente le sugiere. Estamos más cerca de él que su misma vena yugular.

۱۷. Cuando los dos encargados de recoger recojan, sentados el uno a la derecha y el otro a la izquierda,

no pronunciará ninguna palabra que no tenga siempre a su lado a un observador .١٨
.preparado

La agonía del moribundo traerá la Verdad: «¡Ahí tienes .١٩

«!lo que rehuías

.Se tocará la trompeta. Ése es el día de la Amenaza .٢٠

.Cada uno vendrá acompañado de un conductor y de un testigo .٢١

Estas cosas te traían sin cuidado. Te hemos quitado el velo y, hoy, tu vista es» .٢٢
.«penetrante

.«Su compañero dirá: «Esto es lo que tengo preparado .٢٣

,Arrojad a la gehena a todo infiel pertinaz, desviadoi» .٢٤

,adversario del bien, violador de la ley, escéptico .٢٥

«!que ponía, junto con Alá, a otro dios! ¡Arrojadlo al castigo severo .٢٦

Su compañero dirá: «¡Señor! No soy yo quien le hizo rebelarse, sino que él estaba .٢٧
.«ya profundamente extraviado

.Dirá: «¡No discutáis ante Mí! Ya os amenacé por anticipado .٢٨

.«Mi sentencia es inmutable. Yo no soy injusto con Mis siervos .٢٩

«?El día que digamos a la gehena: «¿Estás ya llena?», ella dirá: «¿Aún hay más .٣٠

:Y el Jardín será acercado a quienes hayan temido a Alá, bien cerca .٣١

Esto es lo que se os había prometido, a todo hombre sinceramente arrepentido,» .٣٢
,observador

.que tiene miedo secreto al Compasivo y viene con corazón contrito .٣٣

«!Entrad en él en paz! ¡Éste es el día de la Eternidadi .٣٤

.Tendrán allí cuanto deseen y aún dispondremos de más .٣٥

A cuántas generaciones hemos hecho antes perecer, más temibles que ellos yi .٣٦

que recorrieron el país en busca de escape.

٣٧. Hay en ello, sí, una amonestación para quien tiene entendimiento, para quien
aguza el oído y es testigo.

٣٨. Creamos los cielos, la tierra

.y lo que entre ellos está en seis días, sin sufrir cansancio

Ten paciencia, pues, con lo que dicen y celebra las alabanzas de tu Señor antes de i .۳۹
!la salida del sol y de su puesta

!Glorifícale durante la noche y después de la azalái .۴۰

,Estate atento al día que el pregonero llame de cercai .۴۱

.al día que se oiga, de verdad, el Grito! Ése será el día de la Resurrección .۴۲

Somos Nosotros Quienes damos la vida y damos la muerte. Somos Nosotros el fin .۴۳
.de todo

El día que la tierra se abra despidiéndolos, rápidos..., Ésa es una reunión fácil para .۴۴
.Nosotros

Sabemos bien lo que dicen... ¡No debes tú forzarles! ¡Amonesta, más bien, por el .۴۵
!Corán a quien tema Mi amenaza

ترجمه آلمانی

.digen, des Barmherzigenن‌Im Namen Allahs, des Gn

!f. Beim hocherhabenen Koranل‌Q .۱

zu ihnen ein Warner gekommen ist aus ihrer Mitte. Und die ک‌Aber sie staunen, da .۲
.ubigen sprechen: «Das ist eine wunderliche Sacheن‌Ungl

Wie! wenn wir tot sind und zu Staub geworden (sollen wir wieder zum Leben .۳
«.erweckt werden)? Das ist eine Wiederkehr von weither

Wir wissen wohl, was die Erde von ihnen verzehrt, und bei Uns ist ein Buch, das alles .۴
.aufbewahrt

Nein, sie verwarfen die Wahrheit, als sie zu ihnen kam, und nun sind sie in einem .۵
.Zustand der Verwirrung

٦. Haben sie nicht zum Himmel über ihnen emporgeschaut, wie Wir ihn erbaut und
geschmückt und wie makellos er ist?

٧. Und die Erde – Wir haben sie

en auf ihr von jeglicherکausgebreitet und feste Berge darauf gesetzt; und Wir lie
,enکschnen Art Paare hervorsprie

.rung und Ermahnung für jeden Diener, der sich bekehrtنZur Aufkl .٨

Und vom Himmel senden Wir Wasser hernieder, das voll des Segens ist, und .٩
– rten hervor und Korn – Ernten zum Einheimsenنbringen damit G

Und schlanke Palmen mit übereinander stehenden Fruchtknpfen .١٠

Als eine Versorgung für die Diener; und Wir beleben damit ein totes Land. Also wird .١١
.die Auferstehung sein

Schon vor ihnen leugneten das Volk Noahs und das Volk des Brunnens und die .١٢
,Thamüd

,d, und Pharao und die Brüder des Lot□ Und die .١٣

Und die Waldbewohner und das Volk von Tubba. Alle diese verwarfen die .١٤
.Gesandten. Darum ward Meine Drohung wirksam

Sind Wir denn durch die erste Schpfung ermüdet? Nein, aber sie sind in Unklarheit .١٥
.über die neue Schpfung

Wahrlich, Wir erschufen den Menschen, und Wir wissen alles, was sein Fleisch ihm .١٦
.her als die Halsaderنzuflüstert; denn Wir sind ihm n

Wenn die zwei aufnehmenden (Engel) niederschreiben, zur Rechten sitzend und .١٧
,zur Linken

re, stets bereit (esنchter wنneben ihm ein W کKein Wort bringt er hervor, ohne da .١٨
.(aufzuzeichnen

Und die Trunkenheit des Todes wird sicherlich kommen: «Das ist's, dem du zu .١٩
«.entrinnen suchtest

«.en werden: «Dies ist der Tag der DrohungکUnd es wird in die Posaune gesto .٢٠

.Und jede Seele wird kommen, mit ihr wird ein Treiber sein und ein Zeuge .٢١

Du warst dessen achtlos; nun haben Wir deinen Schleier von« .٢٢

«.dir genommen, und scharf ist dein Blick heute

«.hrte wird sprechen: «Hier, was ich (von dem Verzeichnis) bereit habeنUnd sein Gef .٢٣

,(Werfet, ihr beide, in die Hlle einen jeden undankbaren Feind (der Wahrheit» .٢۴

,Den Behindrer des Guten, den bertreter, den Zweifler .٢۵

Der einen andern Gott setzte neben Allah. Werfet denn, ihr beide, ihn in die . ٢۶
«!schreckliche Pein

hrte wird sprechen: «O unser Herr, ich verführte ihn nicht zur Emprung,نSein Gef . ٢٧
«.sondern er selbst ging zu weit in die Irre

Er wird sprechen: «Streitet nicht vor Mir, wo Ich euch die Warnung im voraus . ٢٨
.gesandt hatte

ndert, und Ich bin in nichts ungerecht gegen dieنDas Wort wird bei Mir nicht abge .٢٩
«.Diener

An jenem Tage werden Wir zur Hlle sprechen: «Bist du angefüllt?», und sie wird . ٣٠
«?antworten: «Gibt es noch mehr

.nger fernنUnd das Paradies wird den Gerechten nahe gebracht werden, nicht l .٣١

en ward - für jeden, der stets (Gott) zugewandt undكDas ist's, was euch verhei» .٣٢
,wachsam war

Der den Gnadenreichen fürchtete im geheimen und mit reuigem Herzen (zu Ihm) .٣٣
.kam

«.Gehet darin ein in Frieden. Dies ist der Tag der Ewigkeit .٣۴

.Sie werden darin haben, was immer sie begehren, und bei Uns ist noch weit mehr .٣۵

rker warenنDoch wie so manche Vlker haben Wir schon vor ihnen vertilgt, die st .٣۶
als sie an Macht! (Als die Strafe kam) suchten sie rings in den Landen. War da ein

?Zufluchtsort

Hierin ist wahrlich eine Ermahnung für den, der ein Herz hat .٣٧

.oder der Gehr gibt und aufmerksam ist

Wahrlich, Wir erschufen die Himmel und die Erde und das, was zwischen beiden ist, .۳۸
.in sechs Zeiten, und keine Ermüdung rührte Uns an

Ertrage drum in Geduld, was sie sprechen, und verherrliche deinen Herrn mit .۳۹
;Seiner Lobpreisung vor Aufgang der Sonne und vor dem Untergang

.Auch in einem Teile der Nacht lobpreise Ihn, und nach jedem Gebet .۴۰

,tteنUnd hre zu! der Tag, wenn der Rufer rufen wird von naher St .۴۱

hren werden, das wird der Tag کDer Tag, wenn sie in Wahrheit den Posaunensto .۴۲
.bern) seinنdes Hervorkommens (aus den Gr

.Wahrlich, Wir Selbst geben Leben und Tod, und zu Uns ist die Heimkehr .۴۳

An dem Tage, wenn sich die Erde ihretwegen spalten wird (und sie hervorgehen .۴۴
.werden) in Hast – das wird ein Versammeln sein. ganz leicht für Uns

Wir wissen am besten, was sie sprechen; und du bist nicht (berufen), sie irgend zu .۴۵
.zwingen. Ermahne drum durch den Koran den, der Meine Drohung fürchtet

ترجمه ایتالیایی

In nome di Allah, il Compassionevole, il Misericordioso

!Qâf . Per il glorioso Corano .۱

E invece si stupiscono che sia giunto loro un ammonitore della loro gente. Dicono i .۲
!miscredenti: «Questa è una cosa strana

.«!Ma come, quando saremo morti e ridotti in polvere... ? Sarebbe tornare da lontano .۳

Ben sappiamo quel che la terra divorerà , presso di Noi c'è un Libro che conserva .۴
.[[ogni cosa

E invece tacciano di menzogna la verità che è giunta loro, ed .۵

.ecco che sono in grande confusione

Non osservano il cielo sopra di loro, come lo abbiamo edificato e abbellito e senza .۶
?fenditura alcuna

E la terra l'abbiamo distesa, vi infiggemmo le montagne e vi facemmo crescere ogni .۷
:specie di meravigliosa vegetazione

.invito [questo] alla riflessione e monito per ogni servo penitente .۸

Abbiamo fatto scendere dal cielo un'acqua benedetta, per mezzo della quale . ۹
,abbiamo fatto germogliare giardini e il grano delle messi

,e palme slanciate dalle spate sovrapposte .۱۰

sostentamento dei [Nostri] servi. Per suo tramite rivivifichiamo una terra che era .۱۱
.morta, e in egual maniera [avverrà] la Resurrezione

Prima di loro tacciarono di menzogna [i Nostri segni] il popolo di Noè e quelli di ar - .۱۲
Rass , i Thamûd

e gli 'Âd e Faraone e i fratelli di Lot .۱۳

e le genti di al-'Aykah e il popolo di Tubba' : tutti quanti accusarono di menzogna i .۱۴
.messaggeri. La Mia minaccia dunque si realizzò

Saremmo forse spossati dalla prima creazione? No, sono invece loro ad essere .۱۵
. confusi [a proposito] della nuova creazione

In verità siamo stati Noi ad aver creato l'uomo e conosciamo ciò che gli sussurra .۱۶
. l'animo suo. Noi siamo a lui più vicini della sua vena giugulare

Quando i due che registrano seduti alla sua destra e alla sua sinistra,. ۱۷
,[raccoglieranno [il suo dire

l'uomo] non pronuncerà nessuna parola senza che presso di lui ci sia un] .۱۸
.osservatore solerte

L'agonia della morte farà apparire la verità: ecco da .١٩

.cosa fuggivi

!Sarà soffiato nel corno. Ecco il Giorno della minaccia .۲۰

. Ogni anima verrà accompagnata da una guida e da un testimone .۲۱

Uno dirà]: « Davvero trascuravi tutto ciò: [ora] abbiamo sollevato il tuo velo e quindi] .۲۲
.« oggi la tua vista è acuta

.«E dirà il suo compagno : « Ecco quello che ho pronto .۲۳

,O voi due, gettate nell'Inferno ogni miscredente testardo » .۲۴

,nemico del bene, trasgressore e scettico .۲۵

.«che pose, a fianco di Allah, un'altra divinità: gettatelo nell'orrendo castigo .۲۶

Dirà il suo compagno : « Signore, non sono stato io ad incitarlo alla ribellione, già era .۲۷
.«profondamente traviato

.Dirà [Allah]: « Non polemizzate al Mio cospetto: già vi resi nota la minaccia .۲۸

.« Di fronte a Me la sentenza non cambia, né sono ingiusto verso i Miei servi .۲۹

Il Giorno in cui diremo all'Inferno: « Sei pieno?» esso risponderà: «C'è altro [da .۳۰
.«?[aggiungere

,Il Giardino sarà avvicinato ai timorati .۳۱

Ecco quel che vi è stato promesso, a [voi e a] chi è pentito, a chi si preserva [dal» .۳۲
,[peccato

.a chi teme il Compassionevole nell'invisibile e ritorna [a Lui] con cuore contrito .۳۳

;Entratevi in pace». Questo è il Giorno della perpetuità .۳۴

. colà avranno tutto quel che vorranno e presso di Noi c'è ancora di più .۳۵

۳۶. Quante generazioni sterminammo prima di loro, che pure erano più potenti di loro
e che inutilmente cercarono, percorrendo le contrade, di sfuggire [al castigo]!

۳۷. In ciò vi

è un monito per chi ha un cuore, per chi presta attenzione e testimonia.

۳۸. Già creammo i cieli, la terra e quel che vi è frammezzo in sei giorni, senza che Ci cogliesse fatica alcuna.

۳۹. Sopporta dunque con pazienza quel che ti dicono e glorifica il tuo Signore prima che si levi il sole e prima che tramonti;

۴۰. glorificaLo in una parte della notte e dopo la prosternazione.

۴۱. Ascolta: il Giorno in cui l'Araldo chiamerà da un luogo vicino,

۴۲. il Giorno in cui davvero sentiranno il Grido, quello sarà il Giorno della Resurrezione.

۴۳. Siamo Noi che diamo la vita e che diamo la morte. A Noi ritorna ogni cosa.

۴۴. Il Giorno in cui la terra si spaccherà all'improvviso, Ci sarà facile radunarli.

۴۵. Ben conosciamo quello che dicono: tu non sei tiranno nei loro confronti! Ammonisci dunque con il Corano chi non teme la Mia minaccia.

ترجمه روسی

Во имя Аллаха Милостивого, Милосердного!

۱. Каф. Клянусь Кораном славным!

۲. Да! Удивились они, что пришел к ним увещатель из них, и сказали неверные: "Это - дело дивное!

۳. Разве когда мы умрем и станем прахом?... Это - возврат далекий!"

۴. Мы знаем, что земля отнимает от них, и у Нас книга хранящая.

۵. Да, сочли они ложью истину, когда она пришла к ним; и они - в состоянии смятенном.

۶. Разве не смотрели они на небо над ними, как мы воздвигли его и разукрасили,

?и нет в нем расщелин

И землю Мы распростерли и устроили на ней .٧

прочно стоящие и произрастили на ней всякие красивые пары

.для созерцания и напоминания всякому рабу обращающемуся .٨

И низвели Мы с неба воду благословенную и произрастили ею сады и зерна .٩
,посевов

– ,и пальмы высокие – у них плоды рядами .١٠

!в удел рабам, и оживили ею мертвую страну. Таков исход .١١

,Считали ложью и до них народ Нуха, и обитатели ар-Расса, и Самуд .١٢

,и 'Ад, и Фир'аун, и братья Лута .١٣

и обитатели ал-Айки, и народ Тубба, – все они сочли лжецами посланников, .١٤
.и оправдалась Моя угроза

Разве ж Мы изнемогли в первом творении? Да – они в сомнении о новом .١٥
.творении

Мы сотворили уже человека и знаем, что нашептывает ему душа; и Мы .١٦
.ближе к нему, чем шейная артерия

.Вот принимают два приемщика, справа и слева, сидя .١٧

.Не произнесет он и единого слова, иначе как у него – готовый надсмотрщик .١٨

!И придет опьянение смерти по истине: вот от чего ты уклонялся .١٩

!И возгласили в трубу: это – день обещанный .٢٠

,И пришла всякая душа, а с нею погонщик и свидетель .٢١

Был ты в небрежении об этом, и Мы сняли с тебя твой покров, и взор твой .٢٢
.сегодня остр

."И сказал его товарищ: "Вот что у меня подготовлено .٢٣

۲۴. Ввергните вдвоем в геенну всякого неверного, упорного!

۲۵. Удерживающего от добра, преступника, распространяющего сомнение,

۲۶. который при Аллахе придал другого бога: ввергните же его в жестокое наказание!

۲۷. Сказал его товарищ: "Господи наш, я не сбивал Его; он сам был в далеком заблуждении!"

۲۸.

Сказал Он: "Не препирайтесь у Меня: Я предупредил вас угрозой.

۲۹. Не меняется слово у Меня, и не тиран Я для рабов."

۳۰. В тот день скажем Мы геенне: "Полна ли ты стала?" - и скажет она: "Нет ли
добавки?"

۳۱. И приближен будет рай для богобоязненных недалеким.

۳۲. Вот что обещано вам для всякого кающегося, соблюдающего,

۳۳. того, кто боится Милосердного втайне и приходит с сердцем обращающимся.

۳۴. "Входите туда с миром, это - день вечности".

۳۵. Им - то, что они пожелают там, и у Нас - добавка.

۳۶. Сколько Мы погубили до них поколений; они были сильнее их мощью и
искали на земле, есть ли убежище!

۳۷. Поистине, в этом - напоминание тому, у кого есть сердце или кто преклонил
слух и сам присутствует!

۳۸. И сотворили Мы небеса, и землю, и то, что между ними, в шесть дней, и не
коснулась нас усталость.

۳۹. Терпи же, что они говорят, и прославляй хвалою Господа твоего до восхода
солнца и перед заходом,

۴۰. и ночью прославляй Его, и при конце поклонения.

۴۱. И прислушайся в тот день, когда возгласит зовущий из близкого места.

۴۲. В тот день, когда услышат они вопль, воистину: это - день исхода.

۴۳. Поистине, Мы живим и умерщвляем, и к Нам - возвращение!

۴۴. В тот день, когда земля расколется, изводя) их спешащих; это собирание для

Нас легко!

۴۵. Мы лучше знаем, что они говорят, и ты - не принудитель для них. Напоминай же Кораном тому, кто боится Моей угрозы!

ترجمه ترکی استانبولی

Rahman ve rahîm Allah adiyle.

۱- Kaaf, andolsun büyük

.ve erefli Kur'ân'a

Hayr, onlar, içlerinden bir korkutucunun gelmesine a p kaldlar da kâfirler, gerçekten -٢
.de dediler, bu a lacak bir ey

lüp bir yn toprak olduktan sonra m? Bu, pek uzak, pek olmayacak bir dnü ض -٣

Gerçekten de yeryüzü, onlardan neyi eksiltir, biliriz biz ve katmzdadr her eyi -٤
.koruyan ve zapteden kitap

Hayr, gerçek olan Kur'ân, onlara gelince yalanladlar da imdi darmadan bir i e -٥
.daldlar

.Bakmazlar m üstlerindeki ge? Nasl kurduk onu ve bezedik ve bir yar, yrt da yok -٦

Ve yeryüzünü nasl yaydk ve oraya metin dalar koyduk ve orada, gzler, gnüller açan -٧
.güzelim nebatlar çifter-çiftter bitirdik

.Mâbûduna dnen her kulun, can gzünü açmak ve ona, ibret ve üt vermek için -٨

Ve gkten de kutlu bir yamur yadrmadayz da o sâyede balar, bahçeler ve biçilecek -٩
.tâneler, ye ertip bitirmedeyiz

.Ve hurma aaçlar ki boy atp uzar ve meyveleri, birbirine biti mi âdetâ istiflenmi tir -١٠

.Kullara rzk olarak ve o yamurla lü ehri diriltiriz, i te kabirden çk da byledir -١١

.Onlardan nce Nûh kavmi ve Ashâb- Ress ve Semûd kavmi de yalanlam lard -١٢

.d ve Firavun kavimleri ve Lût'un karde leri آ Ve -١٣

Ve Ashâb- Eyke ve Tubba' kavmi; hepsi de peygamberleri yalanlam lard da helâk -١٤
.olmay hak ettiler

.lk yarat ta âciz mi kaldk ki? Hayr; ama onlar, yeni bir yarat ta üphe içindeler ف -١٥

Ve andolsun ki biz insan yarattk ve nefsi, onu ne gibi vesveselere dü ürür, biliriz ve -١٦
.biz, ona, ah damarndan daha yaknz

Ne syler, ne yaparsa yazan iki melek var, biri sağda oturmu biri -۱۷

.solda

.Hiçbir sz sylemez ki yannda, onu zapteden, gzetip kollayan biri bulunmasn -۱۸

.lüm baygnl, gerçek olarak gelip çatt m buydu i te denir, senin kaçp durduun ض -۱۹

.Ve üfürülür sû'ra, i te bu gündür azap günü -۲۰

.Ve herkes, yannda bir sürüp gtüren ve bir tank olarak gelir -۲۱

Andolsun ki gafletteydin bundan, derken perdeyi kaldrdk gzünden, artk gzün - ۲۲
.keskin bugün

.te, ne yaptysa hepsi bende, hepsi hazr ف :Arkada olan melek, der ki -۲۳

.Artk atn cehenneme adamakll kâfir olan ve gerçee kar inat eden herkesi -۲۴

.Hayr tamâmyla meneden zâlim üpheciyi -۲۵

.Ki Allah'la berâber bir ba ka mâbut da kabûl etmi tir, atn artk onu çetin azâba -۲۶

Arkada , Rabbimiz der, onu, ta knl ben sevketmedim ve fakat o, pek uzak bir - ۲۷
.sapklk içindeydi

.Der ki: Huzûrumda çeki meyin ve ben, nceden azâp edeceimi bildirmi tim size -۲۸

.Katmda sz dei tirilemez ve ben, kullara zulmetmem -۲۹

?O gün deriz cehenneme: Doldun mu? Ve der ki: Daha yok mu -۳۰

.Ve yakla trlr cennet, çekinenlere ve onlardan uzak deildir -۳۱

te denecek, size, mâbûduna tvbe eden, emri, iyiden-iyiye koruyan herkese ف -۳۲
.vaadedilen bu

Grmedii halde rahmandan korkan ve ona ynelmi bir yürekle gelen ki iye vaadedilen -۳۳
.bu

.Esenlikle girin oraya; bugün, ebedîlik günü -۳۴

.Onlaradr ne dilerlerse orada ve katmzda daha da fazlas var -۳۵

Ve nice nesiller helâk ettik onlardan nce; onlar, bunlardan daha çokluktu, daha -۳۶
güçlü kuvvetliydi, derken ehirleri delik-de ik etmi lerdi, her taraf ellerine geçirmi lerdi,
?fakat bir kaçacak yer mi var

üphe yok ki bunda, gnlü olana, yahut grerek kulak verene ibret ve üt var ق -۳۷

.elbet

Ve andolsun ki biz, gkleri ve yeryüzünü alt günde yarattk ve bir yorgunluk gelmedi -۳۸
.bize

Artk sabret ne derlerse ve Rabbine ham ederek onu tenzîh et güne domadan nce -۳۹
.ve batmadan nce

.Ve geceleyin ve secdelerden sonra -۴۰

.Ve dinle o nidâ edenin, yakn bir yerden baraca gün, sesini -۴۱

.O gün, o bar , gerçek olarak i itecekler; i te o gündür kabirlerden çk günü -۴۲

.üphe yok ki biz diriltiriz ve biz ldürürüz ve dnülüp gelinecek tap, bizim tapmzdr ق -۴۳

O gün yarlr yeryüzü de çkarlar oradan ve hzl-hzl ko arlar; bu toplay bize pek - ۴۴
.kolaydr

Biz daha iyi biliriz ne dediklerini ve senin, onlara, dilediini yapacak bir kudretin yok, -۴۵
.artk, azaptan korkana Kur'ân'la üt ver

ترجمه آذربایجانی

!Mərhəmətli, rəhmli Allahın adı ilə

Qaf! (Ya Peyğəmbər!) Şanlı Qur'ana and olsun (ki, Məkkə müşrikləri sənə iman . ۱
!(gətirmədilər

Bəli! ?zlərindən (Onları Allahın əzabı ilə) qorxudan bir peyğəmbər gəldiyinə təəccüb . ۲
etdilər. Kafirlər dedilər:" Bu əcaba bir şeydir! (İnsandan da peyğəmbər olarmı?! Ancaq
(!mələk peyğəmbər ola bilər

Məgər biz ölüb torpaq olduqdan sonra (yenidən diriləcəyik)? Bu, (həqiqətən) uzaq . ۳
"!(qeyri-mümkün) bir qayıdışdır

Həqiqətən, Biz yerin onlardan nəyi əskiltdiyini (onların tədriclə necə çürüdüb məhv . ۴

!etdiyini) bilirik. Dərgahımızda (hər şeyi) hifz edən bir Kitab (lövhi-məhfuz) vardır

Lakin onlara haqq (Qur'an) gəldikdə onu yalan saydılar. İndi onlar dolaşıqlıq (təşvış) .۵
.(içindədirlər (sənə gah şair, gah sehrbaz, gah da kahin deyirlər

Məgər onlar başlarının üstündəki göyə baxıb onu necə yaratdığımızı, necə .۶
!?bəzədiyimizi və orada heç bir yarıq olmadığını görmürlərmi

,(Eləcə də yeri necə döşədiyimizi (hamarlayıb düzəltdiyimizi .۷

orada möhkəm duran dağlar yaratdığımızı, hər cür gözəl növdən (meyvə) !?yetişdirdiyimizi görmürlərmi

Bütün bunlar Rəbbinə tərəf) dönüb qayıdan hər bir bəndə üçün ibrət dərsi və öyüd-) .۸
.nəsihət olsun deyə etdik

Biz göydən bərəkətli su endirdik, sonra onunla bağlar və (arpa, buğda və s. kimi) .۹
.biçilən taxıl dənələri yetişdirdik

Həm də tumurcuqları (salxım-salxım) bir-birinin üstünə düzülmüş, hündür xurma .۱۰
- (ağacları (bitirdik

Bəndələrə ruzi olsun deyə! Biz onunla (o su ilə) ölü bir məmləkəti cana gətirdik. .۱۱
!(Qəbirlərdən dirilib) çıxmaq da belədir

Onlardan (Məkkə müşriklərindən) əvvəl Nuh tayfası, Rəss əhli, Səmud (qövmü .۱۲
.peyğəmbərləri) təkzib etmişdi

;Ad (qövmü), Fir'on (əhli), Lut qardaşları .۱۳

Əykə əhli və Tübbə' qövmü - bunların hamısı peyğəmbərləri təkzib etdi və Mənim .۱۴
.də onlara və'd etdiyim (əzab) gerçəkləşdi

Məgər Biz ilk yaradılışdan acizmi qaldıq?! Xeyr! (Eləcə də qiyamət günü ölüləri .۱۵
diriltməkdən aciz qalmayacağıq!) Onlar yeni yaradılış (təkrar dirilmə) barəsində şəkk-
!şübhə içindədirlər

And olsun ki, insanı Biz yaratdıq və nəfsinin ona nə vəsvəsə etdiyini də Biz bilirik. Biz .۱۶
ona şah damarından da yaxınıq! (İnsanın adi hərəkətlərindən tutmuş ürəyindən keçən
(!ən gizli hisslər, duyğular belə Allaha mə'lumdur

Xatırla ki, (insanın) sağında və solunda (onun bütün əməllərini) təsbit edən (qeydə .۱۷
!alan) iki mələk oturmuşdur

Dediyi hər sözü (yazmaq üçün) onun yanında hazır durub gözləyən (iki mələk) .۱۸
!vardır

lüm (ölüm bihuşluğu), həqiqətən, gələcəkdir. (Ey insan!) Bu sənin qorxub qaçdığın? .۱۹
!(cürbəcür vasitələrlə canını qurtarmaq istədiyin) şeydir

ləndən sonra yenidən dirilmək üçün) sur çalınacaqdır. Bu və'd olunmuş gündür?) .۲۰
!((əzab günüdür

Hər bir kəs (Rəbbinin hüzuruna) bir sürüyən (sürüyüb məhşərə .۲۱

.gətirən) və bir də şahidlə (iki mələklə) gələcəkdir

Ona belə deyiləcəkdir:) "Sən (dünyada) bundan (bu müdhiş günə uğrayacağından)) .۲۲
"!qafil idin. Artıq bu gün gözündən pərdəni götürdük. Sən bu gün sərrast görürsən

Yoldaşı (ona təhkim olunmuş mələk) deyəcəkdir: "Bu yanımdakı (Cəhənnəm üçün) .۲۳
"!hazırdır

;Allah o iki mələyə buyuracaqdır:) "Atın Cəhənnəmə hər bir inadcıl kafiri) .۲۴

Xeyrə mane olanı, (zülm etməklə, günah törətməklə) həddi aşanı, (Allahın birliyinə) .۲۵
!şəkk edəni

O kimsəni ki, Allahla yanaşı özünə başqa bir tanrı qəbul etdi. Atın onu şiddətli əzabın .۲۶
"!içinə

Yoldaşı (Şeytan və ya öz nəfsi) deyəcəkdir: "Ey Rəbbimiz! Onu mən azdırmadım. .۲۷
"!Fəqət o özü haqq yoldan çox azmışdı

Allah) buyuracaqdır: "Mənim hüzurumda mübahisə etməyin. Mən sizə (dünyada) .۲۸
.peyğəmbər vasitəsilə) bu əzabı bildirmişdim

Mənim hüzurumda söz güləşdirməyin. Mən bəndələrə (əbəs yerə) zülm edən .۲۹
"!deyiləm

O gün Biz Cəhənnəmə: "Doldunmu?" - deyəcək, o isə: "Yenə varmı?" - deyə cavab .۳۰
.verəcəkdir

.Cənnət də müttəqilər üçün yaxın bir yerə gətiriləcəkdir .۳۱

Onlara deyiləcəkdir:) "Bu, və'd olunduğunuz (Cənnətdir). O, hər bir (tövbə edib) .۳۲
;Allaha tərəf) qayıdan, (nəfsini haramdan, özünü günahdan) qoruyan

Rəhmandan (Onu) görmədən qorxan və (Rəbbinin hüzuruna) haqqa dönmüş qəlblə .۳۳
!gələn bəndə üçündür

"!Ora sağlıqla (əmin-amanlıqla) daxil olun. Bu, əbədiyyət günüdür .۳۴

Orada onlar üçün istədikləri hər şey vardır. Dərgahımızda isə ondan artığı .٣٥
!(mö'minlərin təsəvvür edə bilmədikləri ne'mətlər, Allahın rizasını və s.) mövcuddur

Biz onlardan (Məkkə müşriklərindən) əvvəl özlərindən daha qüvvətli neçə-neçə .٣٦
nəsilləri məhv etdik. (Onlar:) "Görəsən, (ölümdən qaçıb) can qurtarmağa bir yer
.varmı?" (deyərək) ölkə-ölkə gəzib dolaşmışdılar

.٣٧

Şübhəsiz ki, bunda qəlb (ağıl) sahibi, yaxud (moizə edildiyi zaman bütün varlığı ilə)
!hazır olub (ona cani-dildən) qulaq asan kimsə üçün öyüd-nəsihət vardır

And olsun ki, Biz göyləri, yeri və onların arasında olanları altı gündə yaratdıq və Bizə .۳۸
.heç bir yorğunluq da üz vermədi

Ya Peyğəmbər!) Artıq onların dediklərinə (batil sözlərinə) səbr et. Gün) .۳۹
!doğmamışdan əvvəl, batmamışdan əvvəl Rəbbini təqdis edib şə'ninə təriflər de

!(Gecənin bir vaxtında və səcdələrdən sonra da (Onu şükr-səna ilə təqdis et .۴۰

Ya Peyğəmbər!) Carçının yaxın bir yerdən car çəkəcəyi gün (deyilən sözü, surun) .۴۱
səsini) dinlə! (O gün İsrafil uca səslə: "Ey köhnəlmiş sümüklər, ey bir-birindən ayrılmış
oynaqlar, ey əprimiş ətlər, ey dağılmış saçlar! Allah sizə haqq-hesab gününə gəlmək
.(üçün yenidən birləşməyi buyurur!" - deyəcək və suru ikinci dəfə üfürəcəkdir

O gün (bütün yaranmışlar) dəhşətli (tükürpədici) səsi doğrudan-doğruya . ۴۲
!eşidəcəklər. O gün (qəbirlərdən) çıxma günüdür

!Şübhəsiz ki, dirildən də, öldürən də Bizim. (Axır) dönüş də Bizim hüzurumuzadır .۴۳

O gün yer onlardan ayrılıb parçalanacaq, onlar sür'ətlə (torpağın altından, . ۴۴
qəbirlərindən çıxacaqlar). O bizim üçün asan olan həşrdir (Bütün yaranmışların bir yerə
.(toplanacaqları məhşər günüdür

Biz onların nə dediklərini çox gözəl bilirik. (Ya Peyğəmbər!) Sən onlara zor edən .۴۵
(onları zorla imana gətirən) deyilsən. Sən Mənim təhdidimdən (əzabımdan) qorxablara
!Qur'anla öyüd-nəsihət ver

ترجمه اردو

شروع خدا کا نام لے کر جو بڑا مہربان نہایت رحم والا ہے

۱. ق۔ قرآن مجید کی قسم (کہ محمد پیغمبر خدا ہیں)

۲. لیکن ان لوگوں نے تعجب کیا کہ انہی میں سے ایک ہدایت کرنے والا ان کے پاس آیا تو کافر کہنے

لگے کہ یہ بات تو (بڑی) عجیب ہے

۳. بھلا جب ہم مر گئے اور مٹی ہوگئے (تو پھر زندہ ہوں گے؟) یہ زندہ ہونا (عقل سے) بعید ہے

۴. ان کے جسموں کو زمین جتنا (کھا کھا کر) کم کرتی جاتی ہے ہمیں معلوم ہے اور ہمارے پاس تحریری یادداشت بھی ہے

۵. بلکہ (عجیب بات یہ ہے کہ) جب ان کے پاس (دین) حق آ پہنچا تو انہوں نے اس کو جھوٹ سمجھا سو یہ ایک الجھی ہوئی بات میں (پڑ رہے) ہیں

۶. کیا انہوں نے اپنے اوپر آسمان کی طرف نگاہ نہیں کی کہ ہم نے اس کو کیونکر بنایا اور (کیونکر) سجایا اور اس میں کہیں شگاف تک نہیں

۷. اور زمین کو (دیکھو اسے) ہم نے پھیلایا اور اس میں پہاڑ رکھ دیئے اور اس میں ہر طرح کی خوشنما چیزیں اُگائیں

۸. تاکہ رجوع لانے والے بندے ہدایت اور نصیحت حاصل کریں

۹. اور آسمان سے برکت والا پانی اُتارا اور اس سے باغ وبستان اُگائے اور کھیتی کا اناج

۱۰. اور لمبی لمبی کھجوریں جن کا گابھا تہہ بہ تہہ ہوتا ہے

۱۱. (یہ سب کچھ) بندوں کو روزی دینے کے لئے (کیا ہے) اور اس (پانی) سے ہم نے شہر مردہ (یعنی زمین افتادہ) کو زندہ کیا۔ (بس) اسی طرح (قیامت کے روز) نکل پڑنا ہے

۱۲. ان سے پہلے نوح کی قوم اور کنوئیں والے اور ثمود جھٹلا چکے ہیں

۱۳. اور عاد اور فرعون اور لوط کے بھائی

۱۴. اور بن کے رہنے والے اور تُبع کی قوم (غرض) ان سب نے پیغمبروں کو

جھٹلایا تو ہمارا وعید (عذاب) بھی پورا ہو کر رہا

۱۵. کیا ہم پہلی بار پیدا کرکے تھک گئے ہیں؟ (نہیں) بلکہ یہ ازسرنو پیدا کرنے میں شک میں (پڑے ہوئے) ہیں

۱۶. اور ہم ہی نے انسان کو پیدا کیا ہے اور جو خیالات اس کے دل میں گزرتے ہیں ہم ان کو جانتے ہیں۔ اور ہم اس کی رگ جان سے بھی اس سے زیادہ قریب ہیں

۱۷. جب (وہ کوئی کام کرتا ہے تو) دو لکھنے والے جو دائیں بائیں بیٹھے ہیں، لکھ لیتے ہیں

۱۸. کوئی بات اس کی زبان پر نہیں آتی مگر ایک نگہبان اس کے پاس تیار رہتا ہے

۱۹. اور موت کی بیہوشی حقیقت کھولنے کو طاری ہوگئی۔ (اے انسان) یہی (وہ حالت) ہے جس سے تو بھاگتا تھا

۲۰. اور صور پھونکا جائے گا یہی (عذاب کے) وعید کا دن ہے

۲۱. اور ہر شخص (ہمارے سامنے) آئے گا ایک (فرشتہ) اس کے ساتھ چلانے والا ہوگا اور ایک (اس کے عملوں کی) گواہی دینے والا

۲۲. (یہ وہ دن ہے کہ) اس سے تو غافل ہو رہا تھا۔ اب ہم نے تجھ پر سے پردہ اُٹھا دیا تو آج تیری نگاہ تیز ہے

۲۳. اور اس کا ہم نشین (فرشتہ) کہے گا کہ یہ (اعمال نامہ) میرے پاس حاضر ہے

۲۴. (حکم ہوگا کہ) ہر سرکش ناشکرے کو دوزخ میں ڈال دو

۲۵. جو مال میں بخل کرنے والا حد سے بڑھنے والا شبہے نکالنے والا تھا

۲۶. جس نے خدا کے ساتھ اور معبود مقرر کر رکھے تھے تو اس کو سخت عذاب میں

ڈال دو

۲۷. اس کا ساتھی (شیطان) کہے گا کہ اے ہمارے پروردگار میں نے اس کو گمراہ نہیں کیا تھا بلکہ یہ آپ ہی رستے سے دور بھٹکا ہوا تھا

۲۸. (خدا) فرمائے گا کہ ہمارے حضور میں ردوکد نہ کرو ہم تمہارے پاس پہلے ہی (عذاب کی) وعید بھیج چکے تھے

۲۹. ہمارے ہاں بات بدلا نہیں کرتی اور ہم بندوں پر ظلم نہیں کیا کرتے

۳۰. اس دن ہم دوزخ سے پوچھیں گے کہ کیا تو بھر گئی؟ وہ کہے گی کہ کچھ اور بھی ہے؟

۳۱. اور بہشت پرہیزگاروں کے قریب کردی جائے گی (کہ مطلق) دور نہ ہوگی

۳۲. یہی وہ چیز ہے جس کا تم سے وعدہ کیا جاتا تھا (یعنی) ہر رجوع لانے والے حفاظت کرنے والے سے

۳۳. جو خدا سے بن دیکھے ڈرتا رہا اور رجوع لانے والا دل لے کر آیا

۳۴. اس میں سلامتی کے ساتھ داخل ہوجاؤ یہ ہمیشہ رہنے کا دن ہے

۳۵. وہاں وہ جو چاہیں گے ان کے لئے حاضر ہے اور ہمارے ہاں اور بھی (بہت کچھ) ہے

۳۶. اور ہم نے ان سے پہلے کئی اُمتیں ہلاک کر ڈالیں وہ ان سے قوت میں کہیں بڑھ کر تھے وہ شہروں میں گشت کرنے لگے کیا کہیں بھاگنے کی جگہ ہے؟

۳۷. جو شخص دل (آگاہ) رکھتا ہے یا دل سے متوجہ ہو کر سنتا ہے اس کے لئے اس میں نصیحت ہے

۳۸. اور ہم نے آسمانوں اور زمین کو اور جو (مخلوقات) ان میں ہے سب کو چھ دن میں بنا دیا۔ اور ہم کو ذرا

سی ب□ی تکان ن□ی□ □وئی

۳۹. تو جو کچ□ ی□ (کفار) بکت□ □ی□ اس پر صبر کرو اور آفتاب ک□ طلوع □ون□ س□ پ□ل□ اور اس ک□ غروب □ون□ س□ پ□ل□ اپن□ پروردگار کی تعریف ک□ سات□ تسبیح کرت□ ر□و

۴۰. اور رات ک□ بعض اوقات می□ ب□ی نماز ک□ بعد ب□ی اس (ک□ نام) کی تنزی□ کیا کرو

۴۱. اور سنو جس دن پکارن□ والا نزدیک کی جگ□ س□ پکار□ گا

۴۲. جس دن لوگ چیخ یقیناً سن لی□ گ□□ و□ی نکل پ□ن□ کا دن □□

۴۳. □م □ی تو زند□ کرت□ □ی□ اور □م □ی مارت□ □ی□ اور □مار□ □ی پاس لو□ کر آنا □□

۴۴. اس دن زمین ان پر س□ پ□ٹ جائ□ گی اور و□ ج□ٹ پٹ نکل ک□ڑ□ □و□ گ□□ ی□ جمع کرنا □می□ آسان □□

۴۵. ی□ لوگ جو کچ□ ک□ت□ □ی□ □می□ خوب معلوم □□ اور تم ان پر زبردستی کرن□ وال□ ن□ی□ □و پس جو □مار□ (عذاب کی) وعید س□ ڈر□ اس کو قرآن س□ نصیحت کرت□ ر□و

ترجمه پشتو

$ (۱)

$ (۲)

$ (۳)

$ (۴)

$ (۵)

$ (۶)

$ (۷)

$ (۸)

$ (۹)

$ (۱۰)

$ (۱۱)
$ (۱۲)
$ (۱۳)
$ (۱۴)
$ (۱۵)
$ (۱۶)
$ (۱۷)
$ (۱۸)
$ (۱۹)
$ (۲۰)
$ (۲۱)
$ (۲۲)
$ (۲۳)
$ (۲۴)
$ (۲۵)
$ (۲۶)
$ (۲۷)
$ (۲۸)
$ (۲۹)
$ (۳۰)

$ (۳۱)

$ (۳۲)

$ (۳۳)

$ (۳۴)

$ (۳۵)

$ (۳۶)

$ (۳۷)

$ (۳۸)

$ (۳۹)

$ (۴۰)

$ (۴۱)

$ (۴۲)

$ (۴۳)

$ (۴۴)

$

(۴۵)

ترجمه کردی

$ (۱)

$ (۲)

$ (۳)

$ (۴)

$ (۵)

$ (۶)

$ (۷)

$ (۸)

$ (۹)

$ (۱۰)

$ (۱۱)

$ (۱۲)

$ (۱۳)

$ (۱۴)

$ (۱۵)

$ (۱۶)

$ (۱۷)

$ (۱۸)

(١٩) $

(٢٠) $

(٢١) $

(٢٢) $

(٢٣) $

(٢٤) $

(٢٥) $

(٢٦) $

(٢٧) $

(٢٨) $

(٢٩) $

(٣٠) $

(٣١) $

(٣٢) $

(٣٣) $

(٣٤) $

(٣٥) $

(٣٦) $

(٣٧) $

(٣٨) $

$ (۳۹)

$ (۴۰)

$ (۴۱)

$ (۴۲)

$ (۴۳)

$ (۴۴)

$ (۴۵)

ترجمه اندونزی

Apakah kami setelah mati dan setelah menjadi tanah (kami akan kembali lagi), itu (adalah suatu pengembalian yang tidak mungkin.(۳

Sesungguhnya Kami telah mengetahui apa yang dihancurkan oleh bumi dari (tubuh-(tubuh) mereka, dan pada sisi Kami pun ada kitab yang memelihara (mencatat).(۴) (۱

Sebenarnya, mereka telah mendustakan kebenaran tatkala kebenaran itu datang (kepada mereka, maka mereka berada dalam keadaan kacau balau.(۵) (۲

Maka apakah mereka tidak melihat akan langit yang ada di atas mereka, bagaimana Kami meninggikannya dan menghiasinya dan langit itu tidak mempunyai retak- retak (sedikit pun.(۶) (۳

Dan Kami hamparkan bumi itu dan Kami letakkan padanya gunung- gunung yang kokoh dan Kami tumbuhkan padanya segala macam tanaman yang indah dipandang (mata,(۷) (۴

Untuk menjadi pelajaran dan peringatan bagi tiap- tiap hamba yang kembali ((mengingat Allah).(۸) (۵

Dan Kami turunkan dari langit air yang banyak manfaatnya lalu Kami tumbuhkan

(dengan air itu pohon- pohon dan biji- biji tanaman yang diketam,(٩) (٦

Dan pohon kurma yang tinggi- tinggi yang mempunyai mayang yang bersusun-
(susun,(١٠) (٧

Untuk menjadi rezeki bagi hamba- hamba (Kami), dan Kami hidupkan dengan air itu (tanah yang mati (kering). Seperti itulah terjadinya kebangkitan.(١١) (٨

Sebelum mereka telah mendustakan(pula)kaum Nuh dan penduduk Rass dan (Tsamud,(١٢) (٩

(Dan kaum Ad, kaum Firaun dan kaum Lut,(١٣) (١٠

Dan penduduk Aikah serta kaum Tubba` , semuanya telah mendustakan rasul- rasul maka sudah semestinyalah mereka mendapat hukuman yang sudah diancamkan.(١٤) ((١١

Maka apakah Kami letih dengan penciptaan yang pertama Sebenarnya mereka (dalam keadaan ragu- ragu tentang penciptaan yang baru.(١٥) (١٢

Dan sesungguhnya Kami telah menciptakan manusia dan mengetahui apa yang dibisikkan oleh hatinya, dan Kami lebih dekat kepadanya dari pada urat lehernya,(١٦) ((١٣

Yaitu) ketika dua orang malaikat mencatat amal perbuatannya, seorang duduk di (sebelah kanan dan yang lain duduk di sebelah kiri.(١٧) (١٤

Tiada suatu ucapan pun yang diucapkannya melainkan ada di dekatnya malaikat (pengawas yang selalu hadir.(١٨) (١٥

Dan datanglah sakaratulmaut dengan sebenar- benarnya. Itulah yang kamu selalu (lari daripadanya.(١٩) (١٦

(Dan ditiuplah sangkakala. Itulah hari terlaksananya ancaman.(٢٠) (١٧

Dan datanglah tiap- tiap diri, bersama dengan dia seorang malaikat penggiring dan (seorang malaikat penyaksi.(٢١) (١٨

Sesungguhnya kamu berada dalam keadaan lalai dari (hal) ini, maka Kami singkapkan dari padamu tutup (yang menutupi) matamu, maka penglihatanmu pada hari itu amat (tajam.(٢٢) (١٩

Dan yang menyertai dia berkata:" Inilah (catatan amalnya) yang tersedia pada sisiku".(٢٣) (٢٠)

Allah berfirman:" Lemparkanlah olehmu berdua ke dalam neraka semua orang yang sangat ingkar dan keras kepala,(٢٤) (٢١)

Yang sangat enggan melakukan kebaikan, melanggar batas lagi ragu- ragu,(٢٥) (٢٢)

Yang menyembah sembahan yang lain beserta Allah, maka lemparkanlah

(dia ke dalam siksaan yang sangat".(٢٥) (٢٣

Yang menyertai dia berkata(pula):" Ya Tuhan kami, aku tidak menyesatkannya tetapi
(dialah yang berada dalam kesesatan yang jauh".(٢٦) (٢٤

Allah berfirman:" Janganlah kamu bertengkar di hadapan- Ku, padahal sesungguhnya
(Aku dahulu telah memberikan ancaman kepadamu".(٢٧) (٢٥

Keputusan di sisi- Ku tidak dapat diubah dan Aku sekali- kali tidak menganiaya
(hamba- hamba- Ku.(٢٨) (٢٦

Dan ingatlah akan (hari) yang pada hari itu Kami bertanya kepada Jahanam:" Apakah
(kamu sudah penuh" Dia menjawab:" Masih adakah tambahan".(٣٠) (٢٧

Dan didekatkanlah surga itu kepada orang- orang yang bertakwa pada tempat yang
(tiada jauh (dari mereka).(٣١) (٢٨

Inilah yang dijanjikan kepadamu, (yaitu) kepada setiap hamba yang selalu kembali
(kepada Allah (lagi memelihara) semua peraturan- peraturan-Nya.(٣٢) (٢٩

Yaitu) orang yang takut kepada Tuhan Yang Maha Pemurah sedang Dia tidak)
(kelihatan (olehnya) dan dia datang dengan hati yang bertobat,(٣٣) (٣٠

(Masukilah surga itu dengan aman, itulah hari kekekalan.(٣٤) (٣١

Mereka di dalamnya memperoleh apa yang mereka kehendaki; dan pada sisi Kami
(ada tambahannya.(٣٥) (٣٢

Dan berapa banyaknya umat- umat yang telah Kami binasakan sebelum mereka
yang mereka itu lebih besar kekuatannya daripada mereka ini, maka mereka (yang
telah dibinasakan itu) telah pernah menjelajah di beberapa negeri. Adakah (mereka)
(mendapat tempat lari (dari kebinasaan).(٣٦) (٣٣

Sesungguhnya pada yang demikian itu benar- benar terdapat peringatan bagi orang-
orang yang mempunyai hati atau yang menggunakan pendengarannya, sedang dia
(menyaksikannya.(٣٧) (٣٤

Dan sesungguhnya telah Kami ciptakan langit dan bumi dan apa yang ada antara (keduanya dalam enam masa, dan Kami sedikit pun tidak ditimpa keletihan.(٣٨) (٣٥

Maka bersabarlah kamu

terhadap apa yang mereka katakan dan bertasbihlah sambil memuji Tuhanmu (sebelum terbit matahari dan sebelum terbenam (nya).(۳۹) (۳۶

Dan bertasbihlah kamu kepada-Nya di malam hari dan setiap selesai sembahyang. ((۴۰) (۳۷

Dan dengarkanlah (seruan) pada hari penyeru (malaikat) menyeru dari tempat yang (dekat.(۴۱) (۳۸

Yaitu) pada hari mereka mendengar teriakan dengan sebenar- benarnya, itulah hari (keluar (dari kubur).(۴۲) (۳۹

Sesungguhnya Kami menghidupkan dan mematikan dan hanya kepada Kami- lah (tempat kembali (semua makhluk).(۴۳) (۴۰

Yaitu) pada hari bumi terbelah- belah menampakkan mereka (lalu mereka keluar)) (dengan cepat. Yang demikian itu adalah pengumpulan yang mudah bagi Kami.(۴۴) (۴۱

Kami lebih mengetahui tentang apa yang mereka katakan, dan kamu sekali- kali bukanlah seorang pemaksa terhadap mereka. Maka beri peringatanlah dengan Al (Quran orang yang takut kepada ancaman- Ku.(۴۵) (۴۲

(Demi (angin) yang menerbangkan debu dengan sekuat- kuatnya,(۱) (۴۳

(dan awan yang mengandung hujan,(۲) (۴۴

(dan kapal- kapal yang berlayar dengan mudah, (۳) (۴۵

ترجمه مالیزیایی

Dengan nama Allah, Yang Maha Pemurah, lagi Maha Mengasihani

Qaaf. Demi Al-Quran yang melimpah-limpah kemuliaan dan kebaikannya (bahawa sesungguhnya Muhammad adalah Rasul yang diutus memberi peringatan dan (amaran). (۱

Kaum musyrik Makkah bukan sahaja mengingkari kerasulannya) bahkan mereka)

merasa hairan kerana datang kepada mereka, dari kalangan mereka sendiri, seorang Rasul pemberi peringatan dan amaran (mengenai perkara hidup semula sesudah mati); lalu orang-orang yang kafir itu berkata: "Ini adalah satu perkara yang (menakjubkan! (٢

Adakah (kita akan kembali hidup) sesudah kita mati dan menjadi tanah? Itu adalah" cara kembali yang jauh (dari kemungkinan, kerana jasad yang telah hancur tidak (dapat diketahui lagi)". (٣

Apa yang mereka)

katakan itu tidaklah benar, kerana) Kami sedia mengetahui apa yang dimakan oleh bumi sedikit demi sedikit dari (tubuh orang mati) mereka, serta ada di sisi Kami (sebuah Kitab yang menyimpan (catitan segala perkara yang berlaku). (۴

Mereka tidak mahu berfikir betul) bahkan mereka (terburu-buru) mendustakan) kebenaran apabila sahaja sampainya kepada mereka; oleh sebab itu, mereka berada (dalam keadaan yang serba kacau. (۵

Kalaulah mereka menyangka Kami tidak berkuasa mengembalikan mereka hidup) semula) maka tidakkah mereka memandang ke langit yang ada di sebelah atas mereka (dengan tidak bertiang) bagaimana Kami membinanya (dengan rapi) serta Kami menghiasinya (dengan bintang-bintang), dan dengan keadaan tidak ada (padanya retak-renggang? - (۶

Dan juga (keadaan) bumi ini, (bagaimana) Kami bentangkan dia sebagai hamparan, dan Kami letakkan padanya gunung-ganang yang terdiri kukuh, serta Kami (tumbuhkan padanya pelbagai jenis tanaman yang indah subur? (۷

Kami adakan semuanya itu) untuk menjadi perhatian dan peringatan, (yang) menunjukkan jalan kebenaran), kepada tiap-tiap seorang hamba Allah yang mahu (kembali kepadaNya (dengan taat dan berbakti). (۸

Dan juga Kami telah menurunkan dari langit air (hujan) yang banyak faedahnya, lalu Kami tumbuhkan dengan air itu pokok-pokok tanaman (buah-buahan) dan biji-bijian (yang dituai; (۹

Serta pohon-pohon kurma yang tinggi menjulang, yang mengeluarkan mayang, (berlapis-lapis, lagi lebat putiknya; (۱۰

Semuanya itu) sebagai rezeki bagi hamba-hamba Kami. Dan lagi Kami telah) hidupkan dengan air itu bumi yang mati; demikianlah pula keadaan keluarnya (orang-(orang yang mati dari kubur setelah dibangkitkan hidup semula). (۱۱

Sebelum mereka (yang menentang Nabi Muhammad) itu - kaum Nabi Nuh, dan "Ashaabur-Rassi" serta Thamud (kaum Nabi Soleh), telah juga

(mendustakan Rasul masing-masing, (١٢

(Dan juga Aad (kaum Nabi Hud), dan Firaun, serta kaum Nabi Lut, (١٣

Dan juga penduduk "Aikah", serta kaum " Tubba "; tiap-tiap satu kaum itu telah mendustakan Rasul-rasul (yang diutus kepadanya), lalu mereka ditimpa azab yang (Aku janjikan. (١۴

Setelah mereka melihat dan memerhatikan makhluk-makhluk yang Kami ciptakan) itu) maka adakah Kami telah lemah dengan ciptaan yang pertama itu (sehingga Kami tidak dapat mengadakannya semula? Tidak! Dan merekapun tidak mengingkari kekuasaan Kami). Bahkan mereka berada dalam keadaan keliru dan ragu-ragu (tentang ciptaan makhluk-makhluk (hidup semula) dalam bentuk yang baharu. (١۵

Dan demi sesungguhnya, Kami telah mencipta manusia dan Kami sedia mengetahui apa yang dibisikkan oleh hatinya, sedang (pengetahuan) Kami lebih dekat kepadanya (daripada urat lehernya, (١۶

Semasa dua malaikat (yang mengawal dan menjaganya) menerima dan menulis segala perkataan dan perbuatannya; yang satu duduk di sebelah kanannya, dan yang (satu lagi di sebelah kirinya. (١٧

Tidak ada sebarang perkataan yang dilafazkannya (atau perbuatan yang dilakukannya) melainkan ada di sisinya malaikat pengawas yang sentiasa sedia ((menerima dan menulisnya). (١٨

Dan (apabila sampai ajal seseorang) datanglah "Sakaratulmuat" membawa kebenaran (yang telah dijanjikan, serta dikatakan kepada yang mengingkarinya (sebelum itu): "Inilah perkara yang engkau selalu mengelak diri daripadanya!" (١٩

Dan lagi (apabila sampai saat yang ditentukan) ditiuplah sangkakala (untuk menghidupkan semula makhluk-makhluk yang telah mati); saat itu ialah hari (berlakunya amaran yang telah diberikan. (٢٠

Dan (setelah itu) datanglah tiap-tiap orang (ke Padang Mahsyar), disertai (dua

(malaikat: yang satu menjadi) pembawa, dan (yang satu lagi menjadi) saksi; (٢١

Serta dikatakan kepadanya): "Demi sesungguhnya! Engkau)

di dunia dahulu berada dalam keadaan lalai tentang (perkara hari) ini, maka kami hapuskan kelalaian yang menyelubungimu itu, lalu pandanganmu pada hari ini menjadi tajam (dapat menyaksikan dengan jelasnya perkara-perkara hari akhirat)". ((٢٢

Dan berkatalah malaikat yang sentiasa ada bersama-samanya: "Inilah (Kitab catitan iman dan amal) orang yang terletak dalam jagaanku, siap sedia (untuk dibicarakan)". ((٢٣

Setelah tiap-tiap orang dibicarakan, Allah berfirman kepada kedua malaikat yang) menjadi pembawa dan saksi itu): "Humbankanlah oleh kamu berdua, ke dalam (neraka Jahannam tiap-tiap orang yang tetap degil dalam kekufurannya; - (٢٤

Yang sering menghalangi jenis kebajikan, yang melanggar hukum ugama, lagi yang " (meragukan kebenaran, (٢٥

Yang menyembah benda yang lain bersama-sama Allah; maka humbankanlah oleh " (kamu berdua akan dia ke dalam azab seksa yang seberat-beratnya". (٢٦

Semasa ia dihumbankan ke dalam neraka Jahannam, ia mendakwa bahawa) Syaitanlah yang menjadikan dia sesat; pada saat itu) Syaitan yang sentiasa menyertainya (di dunia dahulu) berkata: "Wahai Tuhan kami, aku tidak menyesatkannya tetapi sememangnya dia sendiri berada di dalam kesesatan yang (jauh terpesong". (٢٧

Allah berfirman: "Janganlah kamu berbalah lagi di hadapanKu, (tidak ada gunanya berbalah pada masa Aku membuat keputusan); padahal (kamu sedia mengetahui bahawa) Aku dahulu telah memberi amaran kepada kamu (akan menyeksa orang-(orang yang bersalah). (٢٨

KeputusanKu itu tidak dapat diubah atau ditukar ganti, dan Aku tidak sekali-kali" (berlaku zalim kepada hambaKu". (٢٩

Peringatkanlah manusia) akan hari Kami bertanya kepada neraka Jahannam:) "Adakah engkau sudah penuh? " Ia menjawab: "Adakah lagi sebarang tambahan?"

((٣٠

Dan (ingatkanlah pula hari) didekatkan Syurga bagi orang-orang yang bertaqwa, di tempat yang tidak jauh

(dari mereka). (٣١)

Serta dikatakan kepada mereka): "Inilah yang dijanjikan kepada kamu, - kepada) tiap-tiap hamba yang sentiasa kembali (kepada Allah dengan mengerjakan ibadat), lagi yang sangat memelihara dengan sebaik-baiknya (segala hukum dan peraturan (Allah); (٣٢

Iaitu) orang yang takut (melanggar perintah Allah) Yang Maha Pemurah, semasa)" tidak dilihat orang dan semasa ia tidak melihat azab Allah, serta ia datang (kepada (Allah) dengan hati yang tunduk taat". (٣٣

Mereka dipersilakan oleh malaikat dengan berkata): "Masuklah kamu ke dalam) Syurga dengan selamat sejahtera; hari ini ialah hari (bermulanya) kehidupan yang (kekal". (٣٤

Mereka beroleh apa yang mereka kehendaki di situ, dan di sisi Kami ada lagi (tambahan (limpah kurnia yang tidak terlintas di hati mereka). (٣٥

Dan berapa banyak kaum-kaum (yang ingkar) yang terdahulu daripada orang-orang musyrik Makkah itu Kami telah binasakan. Kaum-kaum itu lebih kekuatannya (dan kehandalannya) daripada mereka, lalu kaum-kaum itu keluar mencari perlindungan di merata-rata negeri. (Meskipun demikian keadaannya) dapatkah (mereka) (menyelamatkan diri? (٣٦

Sesungguhnya (keterangan-keterangan dan peristiwa-peristiwa) yang tersebut itu, tidak syak lagi mengandungi pengajaran bagi sesiapa yang mempunyai hati (yang sedar pada masa membacanya), atau yang menggunakan pendengarannya dengan bersungguh-sungguh (kepada pengajaran itu) dengan menumpukan hati dan fikiran (kepadanya. (٣٧

Dan demi sesungguhnya! Kami telah menciptakan langit dan bumi serta segala yang ada di antara keduanya dalam enam masa, dan Kami tidak mengalami sebarang (susah payah. (٣٨

Oleh itu bersabarlah (wahai Muhammad) akan apa yang dikatakan oleh mereka (yang

menentangmu itu), dan bertasbihlah sambil memuji Tuhanmu (terutama) sebelum (terbit matahari dan sebelum matahari terbenam. (٣٩

Serta bertasbihlah kepadaNya pada malam hari

(dan sesudah mengerjakan sembahyang. (۴۰

Dan dengarlah (apa yang diterangkan kepadamu sekarang ini mengenai hari kiamat), hari (malaikat yang menjadi) penyeru, menyeru (makhluk-makhluk yang telah mati) (dari tempat yang dekat yang dapat didengar oleh semuanya), (۴۱

Iaitu hari mereka mendengar pekikan seruan yang menyatakan perkara yang benar; (hari seruan itu ialah hari masing-masing keluar dari kubur. (۴۲

Sesungguhnya Kami menghidupkan dan mematikan, dan kepada Kamilah sahaja (tempat kembali (sekalian makhluk). (۴۳

Pada hari bumi terbelah-belah untuk mereka segera keluar (daripadanya). Perbuatan (menghidupkan dan) menghimpunkan mereka di Padang Mahsyar itu, mudah bagi (Kami melaksanakannya. (۴۴

Kami lebih mengetahui apa yang mereka katakan (dari berbagai tuduhan terhadapmu wahai Muhammad), dan engkau bukanlah seorang yang berkuasa memaksa mereka (supaya masing-masing beriman). Oleh itu, berilah peringatan (dengan Al-Quran ini kepada orang yang takutkan janji azabKu. (۴۵

ترجمه سواحیلی

Kwajina la Mwenyeezi Mungu, Mwingi wa rehema, Mwenye kurehemu

.Qaaf. Naapa kwa Our'an tukufu .۱

Bali wanastaajabu kuwa amewafikia Muonyaji kutoka miongoni mwao, na . ۲ .wakasema makafiri: Hili ni jambo la ajabu

.Je, tutakapokufa na tukawa udongo! marejeo hayo ni ya mbali .۳

Kwa hakika tunajua yale ardhi inayowapunguzia, na kwetu kiko Kitabu kinacho . ۴ .hifadhi

.Lakini waliikadhibisha haki ilipowafikia, na wamo katika jambo linalohangaisha .۵

?Je, hawaioni mbingu iliyo juu yao, tumeijengaje na tumeipambaje wala haina ufa .٦

Na ardhi tumeitandaza na tukaiwekea milima na tukaimeesha mimea mizuri ya kila .٧
.namna

.Ndiyo busara na ukumbusho kwa kila mtu mwelekevu .٨

Na tumeyateremsha kutoka mawinguni maji yaliyobarikiwa, na kwa hayo .٩
.tukameesha mabustani na nafaka zivunwazo

Na mitende mirefu yenye makole .١٠

.yaliyozaa kwa wingi

Chakula kwa ajili ya waja (wangu) na tukaufufua kwa (maji) hayo mji uliokufa, .۱۱
.hivyo ndivyo ulivyo ufufuo

.Walikadhibisha kabla yao watu wa Nuhu na wakazi wa Rass na Thamudi .۱۲

.Na Adi na Firaun na watu wa Luti .۱۳

Na wakazi wa machakani na watu wa Tubbaa, wote waliwakadhibisha Mitume, .۱۴
.kwa hiyo onyo (langu) likathibitika

.Je, tulichoka kwa umbo la kwanza? bali wao wamo katika shaka juu ya umbo jipya .۱۵

Na bila shaka tumemuumba mtu nasi tunayajua yanayompitikia katika nafsi yake .۱۶
.(nasi tuko karibu naye zaidi kuliko mshipa wa shingo (yake

.Wanapopokea wapokeaji wawili anayekaa kuliani na (anayekaa) kushotoni .۱۷

.(Hatoi kauli yoyote isipokuwa karibu naye yuko mngojeaji tayari (kuandika .۱۸

.Na kutoka roho kutakapomfia kwa haki, hayo ndiyo uliyokuwa ukiyakimbia .۱۹

.Na itapulizwa parapanda, hiyo ndiyo siku ya miadi .۲۰

.Na itakuja kila nafsi pamoja na muendeshaji na shahidi .۲۱

Kwa hakika ulikuwa huna khabari ya jambo hili, lakini tumekuondolea pazia lako na .۲۲
.kuona kwako leo kuwa kukali

.Na mwenzake atamwambia: Haya ndiyo yaliyowekwa tayari kwangu .۲۳

.Mtupeni katika Jahannam kila kafiri asi .۲۴

.Akatazae kheri, arukae mipaka, mwenye shaka .۲۵

Aliyeweka rnungu mwingine pamoja na Mwenyeezi Mungu, basi mtupeni katika .۲۶
.adhabu kali

Mwenzake atasema: Ee Mola wetu! sikumpoteza bali yeye alikuwa katika upotovu .٢٧
.wa mbali

Mwenyeezi Mungu atasema: Msigombane mbele yangu, nilikwisha watangulizieni .٢٨
.onyo

.(Kwangu kauli haibadilishwi, wala mimi siwadhulumu waja (wangu .٢٩

?Siku tutakayoiambia Jahannam: je, umejaa? Nayo itasema: Je, kuna zaidi .٣٠

Na Pepo italetwa karibu kwa wamchao (Mwenyeezi .٣١

Mungu) haiko mbali.

۳۲. Hii ndiyo mnayoahidiwa, kwa kila aelekeaye, ajilindaye (na maasi).

۳۳. Anayemuogopa Mwenyeezi Mungu Mwingi wa rehema faraghani na akafa kwa moyo uelekeao.

۳۴. Ingieni (Peponi) kwa salama, hiyo ni siku ya kukaa milele.

۳۵. Humo watapata chochote wakitakacho, na kwetu kuna zaidi.

۳۶. Na vizazi vingapi tumeviangamiza kabla yaowaliokuwa na nguvu zaidi kuliko wao, nao walitembea katika miji mingi je, yako makimbilio.

۳۷. Kwa hakika katika hili mna ukumbusho kwa mwenye moyo au kwa ategaye sikio naye mwenyewe ni shahidi.

۳۸. Na bila shaka tumeziumba mbingu na ardhi na vilivyomo kati yake katika nyakati sita, wala uchovu haukutugusa.

۳۹. Basi vumilia hayo wasemayo na mtukuze Mola wako kwa kumsifu kabla ya kutoka juu na kabla ya kuchwa.

۴۰. Na katika usiku mtukuze na (pia) baada ya kusujudu.

۴۱. Na sikia siku atakayonadi mwenye kunadi toka mahala pa karibu.

۴۲. Siku watakayosikia ukelele kwa haki, hiyo ndiyo siku ya kutoka.

۴۳. Bila shaka sisi tunahuisha na tunafisha, na marudio ni kwetu.

۴۴. Siku itakapowapasukia ardhi, (watoke humo) upesi, huo ni mkusanyo rahisi kwetu.

۴۵. Sisi tunajua sana wanayoyasema, wala wewe si jabari juu yao, kwa hiyo mkumbushe kwa Qur'an anayeogopa onyo langu.

تفسير سوره

(۵۰) سوره ق مکی است و چهل و پنج آیه دارد (۴۵)

[سوره ق (۵۰): آیات ۱ تا ۱۴] ترجمه آیات به نام اللَّه که هم رحمان است و هم رحیم

ق. به قرآن مجید سوگند (۱).

تو را ما فرستادیم لیکن کفار تعجب کردند که از جنس خودشان کسی به عنوان بیمرسان از ناحیه خدا آید، لذا کفار گفتند این

چیز عجیبی است (۲).

آیـــــا وقـــــتی مردیـــــم و خـــــاک شـــــدیم؟ ایـــــن برگشـــــتن بعیـــــدی اســـــت (۳).

بـا اینکه مـا می دانیم که زمین از ایشـان چه مقـدار کم می کنـد و نزد ما کتابی است که (از خطر اشـتباه و یا حوادث) محفوظ است (۴).

بلکه اینـان بـا حق دشـمنی دارنـد و آن را هر چه باشـد تکـذیب می کننـد پس ایشـان در امری حیرت آورنـد (بـا اینکه حق را تشخیص می دهند باز انکار می کنند) (۵).

مگر تا کنون سر بلنـد نکرده و به آسـمان بالای سر خود نگاهی نینـداخته اند که چگونه آن را بنا کردیم و آن را با سـتارگان زینت دادیم (۶).

و مگر زمیـن زیر پـای خـود را ندیدنـد که گسـترده اش کردیم و کـوه هـای ریشه دار در آن جـایگزین کردیم و در آن از هر صنف گیاه مسرت انگیز رویاندیم (۷).

تا مایه بصیرت و تذکر هر بنده ای باشد که دائما به سوی ما توبه می آورد (۸).

و از آسمان، آبی پر برکت نازل کردیم و به دنبالش باغها و دانه های درو کردنی رویاندیم (۹).

درختان خرمای بلند با میوه های روی هم چیده (۱۰).

تا رزق بندگان باشد، هم چنان که با آن آب پر برکت شهری مرده را زنده کردیم زنده کردن انسانها نیز این طور است (۱۱).

قبل از این کفار، قوم نوح و اصحاب رس و ثمود تکذیب کردند (۱۲).

و همچنین عاد و فرعون و مردم لوط (۱۳).

و اصحاب الایکه و قوم تبع که همه آنان رسولان را تکذیب کردند و تهدید خدا در باره شان محقق شد (۱۴).

بیان آیات [محتوای سوره مبارکه ق

این سوره مساله دعوت اسلام را بیان می کند. و به آنچه در این دعوت است اشاره می کند، یعنی انذار

به معاد و انکار مشرکین به معاد، و تعجبی که از آن داشتند که بعد از مردن و بطلان شخصیت آدمی و خاک شدنش چگونه دوباره زنده می شود و به همان صورت و وضعی که قبل از مرگ داشت برمی گردد؟ آن گاه تعجب آنان را رد می کند به این که علم الهی محیط به ایشان است، و کتاب حفیظ که هیچ یک از احوال خلقش و هیچ حرکت و سکون آنها- چه خردش و چه کلانش- از قلم آن کتاب نیفتاده نزد او است. آن گاه این منکرین را تهدید می کند به اینکه اگر به راه نیایند بر سرشان همان خواهد آمد که بر سر امت های گذشته و هلاک شده آمد.

و آن گاه برای بار دوم باز به علم و قدرت خدای تعالی پرداخته از راه تدبیری که در خلقت آسمانها و آراستن آن با ستارگان بی حرکت و با حرکت و تدابیر دیگری که به کار برده و نیز تدبیری که در خلقت زمین به کار برده و آن را گسترده و کوه های ریشه دار در آن جایگزین ساخته گیاهان نر و ماده در آن رویانیده و نیز به اینکه آب را از آسمان فرستاده و ارزاق بندگان را تامین نموده و زمین را با آن آب زنده کرده است، علم و قدرت او را اثبات می کند.

و نیز به همین منظور به بیان حال انسان می پردازد که از اولین روزی که خلق شده و تا زنده است در تحت مراقبت شدید و دقیق قرار دارد، حتی یک کلمه در فضای دهانش نمی آورد، و از این بالاتر یک خاطره را در دلش

خطور نمی دهد، و نفسش آن را وسوسه نمی کند، مگر آنکه همه اش را ثبت می کنند. و آن گاه بعد از آنکه مرد با او چه معامله می شود و بعد از زنده شدنش برای پس دادن حساب، هم چنان در تحت مراقبت هست تا آنکه از حساب فارغ شود، یا به آتش در آید اگر از تکذیب کنندگان حق باشد، و یا به بهشت و قرب پروردگار اگر از متقین باشد.

و کوتاه سخن آنکه: زمینه گفتار در این سوره مساله معاد است، و یکی از آیات برجسته آن آیه" لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هذا فَكَشَفْنا عَنْكَ غِطاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ" و یکی دیگر آیه" يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ" و یکی هم آیه" لَهُمْ ما يَشاؤُنَ فِيها وَ لَدَيْنا مَزِيدٌ" است.

و این سوره به این دلیل گفتیم مکی است که سیاق آیاتش بر آن گواهی می دهند. اما بعضی گفته اند که آیه" وَ لَقَدْ خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ ..."، و یا این آیه و آیه بعدش در مدینه نازل شده. ولی در لفظ آیه هیچ شاهدی بر آن نیست.

و در این آیاتی که نقل کردیم به طور اجمال به مساله معاد و اینکه مشرکین آن را امری بعید می پنداشتند اشاره شده، و نخست جوابی اجمالی با تهدید می دهد، و سپس به طور مفصل از آن جواب داده، باز برای بار دوم تهدید می کند.

" ق وَ الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ" در مجمع البیان می گوید: کلمه" مجد" که کلمه" مجید" از آن اشتقاق یافته به معنای شرف وسیع است، وقتی گفته می شود" مجد الرجل و مجد"- به فتح و ضم جیم- که بزرگوار و کریم باشد

و در اصل این کلمه از این قول گرفته شده که می گویند:" مجدت الإبل مجودا" یعنی شتر آن قدر علف بهاری خورده که شکمش بزرگ شده «۱».

---

(۱) مجمع البیان، ج ۹، ص ۱۴۰.

[اقوال مختلف در باره جواب قسم" وَ الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ" ۵۰۵]

جمله" وَ الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ" سوگندی است که پاسخش حذف شده، چون جمله بعدی می فهماند که پاسخ چیست، و تقدیر کلام" و القرآن المجید ان البعث حق" و یا" و القرآن المجید انک لمن المنذرین" و یا" و القرآن المجید ان الانذار حق" می باشد، یعنی" به قرآن مجید سوگند که قیامت حق است" و یا" تو از انذارکنندگانی" و یا" انذار حق است".

بعضی از مفسرین «۱» گفته اند: جواب قسم ذکر شده و آن جمله" بَلْ عَجِبُوا ..." است. و بعضی «۲» دیگر گفته اند: جمله" قَدْ عَلِمْنا ما تَنْقُصُ ..." است. و بعضی «۳» گفته اند" ما يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ ..."، و بعضی «۴» گفته اند" إِنَّ فِي ذلِكَ لَذِكْرى ..." و بعضی «۵» گفته اند" ما يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ ..." است. ولی همه اینها سخنانی بیهوده است که نباید دنبال شود.

" بَلْ عَجِبُوا أَنْ جاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقالَ الْكافِرُونَ هذا شَيْ ءٌ عَجِيبٌ" این آیه اعراض از مضمون جواب قسمی است که گفتیم حذف شده. پس گویا فرموده: به قرآن مجید سوگند که ما تو را به عنوان نذیر فرستادیم، لیکن به تو ایمان نیاورده تعجب کردند که یک نفر از خود آنان به عنوان بیم رسان به سویشان گسیل شود. و یا فرموده: به قرآن مجید سوگند که آن بعثی که از آن انذارشان کردی حق است، اما به آن ایمان نیاورده بلکه تعجب کردند و

از آن به شگفت در آمده بعیدش دانستند.

و ضمیر" منهم" در جمله" بَلْ عَجِبُوا أَنْ جاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ" به کفار برمی گردد، اما نه از این جهت که کافرند (تا خدای نخواسته چنین معنا دهد که شخص منذر هم از همان قماش ایشان است) بلکه از این جهت که انسانند، آن وقت معنایش" منذری از جنس خود آنان و از نوع بشر" خواهد بود. و این که گفتیم" کفار بدان جهت که انسانند" از این جهت است که به طور کلی مذهب وثنیت و بت پرستی منکر این هستند که انسان بتواند پیامبر شود، که ما در این کتاب مکرر در این باره سخن گفته ایم. ممکن هم هست ضمیر به کفار بر گردد، از این جهت که عربند، آن وقت معنا چنین می شود: بلکه تعجب کردند از اینکه بیم رسانی از قوم خودشان و به زبان خودشان به سویشان بیاید و حق را برایشان به زبانی وافی تر بیان کند. و بنا به احتمال دوم آیه شریفه در سرزنش عرب بلیغ تر می شود.

" فَقالَ الْكافِرُونَ هذا شَيْ ءٌ عَجِيبٌ"- در این جمله منکرین نبوت را به وصف" کافرون" توصیف کرده- با اینکه می توانست بفرماید" و قال المشرکون" و یا عبارتی دیگر مثل آن- و این بدان منظور بوده که دلالت کند بر اینکه مشرکین می خواسته اند با این تعجب ______________

(۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵) روح المعانی، ج ۲۶، ص ۱۷۲.

خود حق را پوشیده بدارند، چون کفر به معنای پنهان کردن است. و اشاره در جمله" هذا شَيْ ءٌ عَجِيبٌ" به مساله بعث و بازگشت به سوی خدا است، می گویند مساله معاد امری است عجیب، هم

چنـان که آیه بعـدش همین را تفسـیر می کنـد و از قول آنان می فرمایـد:" أَ إِذا مِتْنا وَ کُنَّا تُراباً ..."." أَ إِذا مِتْنا وَ کُنَّا تُراباً ذلِکَ رَجْعٌ بَعِیدٌ" کلمه" رجع" و" رجوع" هر دو یک معنا دارند. و مراد از بعید بودن، بعید بودن از جهت عقل است.

و جواب کلمه" اذا" در جمله" أَ إِذا مِتْنا وَ کُنَّا تُراباً" حذف شده، چون جمله" ذلِکَ رَجْعٌ بَعِیدٌ" بر آن دلالت می کرد و تقدیر کلام" ء اذا متنـا و کنـا ترابا نبعث و نرجع ذلک رجع بعیـد- آیا وقتی مردیم و خاک شـدیم مبعوث می شویم و برمی گردیم، این چه برگشتن بعیدی است" می باشد، و استفهام در آن به اصطلاح استفهام تعجبی است، یعنی استفهامی که منظور از آن به شگفت واداشتن شنونده است.

و اگر جواب" اذا" حـذف شـده برای این است که اشاره کند به اینکه آن قدر عجیب است که اصـلا گفتنی نیست، چون عقل هیچ صاحب عقلی آن را نمی پذیرد، و این آیه همان مضمونی را افاده می کند که آیه" وَ قالُوا أَ إِذا ضَلَلْنا فِی الْأَرْضِ أَ إِنَّا لَفِی خَلْقٍ جَدِیدٍ" «۱» آن را افاده می کند.

و معنـای آیه این است که: مشـرکین تعجب می کننـد و می گوینـد: آیـا وقتی که ما مردیم و خاک شـدیم و ذات ما آن چنان باطـل و نـابود شـد که دیگر اثری از آن به جـای نمانـد دوباره مبعوث می شویم و برمی گردیم؟ آن وقت گویا گوینـده ای به ایشان می گوید: از چه چیزی تعجب می کنید؟ در پاسخ می گویند: آخر این برگشتن برگشتنی باور نکردنی است، و عقل آن را نمی پذیرد، و زیر بار آن نمی رود.

[مفاد آیه:" قَدْ عَلِمْنا ما تَنْقُصُ

الْأَرْضُ مِنْهُمْ ..." که در مقام رد سخن مشرکین مبنی بر استبعاد معاد است

" قَدْ عَلِمْنا ما تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَ عِنْدَنا كِتابٌ حَفِيظٌ " این آیه سخن آنان و استبعادشان نسبت به بعث و رجع را رد می کند، چون آنان استناد جستند به اینکه بعد از مردن به زودی متلاشی می شویم و بدنهایمان خاک می شود، و با خاکهای دیگر مخلوط می گردد، خاک هم که با خاک فرقی ندارد تا مشتی از آن، خاک ____________________

(۱) گفتند: آیا بعد از آنکه در زمین گم شدیم آیا دوباره خلقتی جدید به خود می گیریم؟ سوره الم سجده، آیه ۱۰.

من باشد و مشتی دیگرش خاک یک فرد دیگر، و یا مشتی از آن سر و گردن من باشد و مشتی دیگرش دست و پای من. آیه مورد بحث جواب می دهد که: ما دانا هستیم به آنچه که زمین از بدنهای شما می خورد، و آنچه از بدنهایتان ناقص می سازد، و علم ما چنان نیست که جزئی از اجزاء شما را از قلم بیندازد تا برگرداندن آن به خاطر نامعلوم بودن دشوار و یا نشدنی باشد.

ممکن هم هست معنایش چنین باشد: ما می دانیم چه کسی از آنان می میرد و در زمین دفن می شود، و در نتیجه از جمع آنان یک انسان کم می گردد. در احتمال اول کلمه" من" تبعیضی و در احتمال دوم بیانیه خواهد بود.

" وَ عِنْدَنا كِتابٌ حَفِيظٌ "- یعنی و نزد ما کتابی است که حافظ هر چیز است، بلکه آثار و احوال هر چیزی را هم ضبط می کند. و یا معنایش این است که: نزد ما کتابی است که خود آن کتاب محفوظ است و

حوادث، آن را دچار دگرگونی و تحریف نمی کند. و آن کتاب عبارت است از لوح محفوظ که تمامی آنچه بوده، و آنچه هست و آنچه تا قیامت خواهد بود در آن کتاب محفوظ است.

و اینکه بعضی از مفسرین «۱» گفته اند که" مراد از کتاب نامه های اعمال است" سخن درستی نیست، اولا از این جهت که خدا این کتاب را حافظ آنچه زمین از مردم کم می کند معرفی کرده و آنچه زمین از مردم کم می کند ربطی به اعمال که کتاب اعمال حافظ آن است ندارد.

و ثانیا خدای سبحان این کتاب را در کلام مجیدش به لوح محفوظ توصیف کرده نه به نامه اعمال. پس حمل این کتاب که مورد بحث است بر نامه اعمال آن هم بدون شاهد قرآنی حمل صحیحی نیست.

و حاصل جوابی که خدای تعالی به کفار و منکرین معاد می دهد، این است که کفار خیال کرده اند مردن و خاک شدن و متلاشی شدن ذرات وجودشان، به طوری که دیگر اجزای آن تمایزی از هم نداشته باشند، آنان را برای ما هم مجهول الاجزاء می کند، و دیگر نمی توانیم آن اجزاء را جمع آوری نموده، دوباره برگردانیم. و لیکن این خیال، خیالی است باطل، برای اینکه ما می دانیم چه کسی از ایشان مرده، و اجزای بدنش که قبلا- به صورت گوشت یا خون یا استخوان بود فعلا- به چه صورتی درآمده و کجا رفته؟ همه را می دانیم، و نزد ما کتابی حفیظ است که هر چیزی در آن ثبت است و آن عبارت است از لوح محفوظ.

---

(۱) مجمع البیان، ج ۹، ص ۱۴۰.

[مقصود از اینکه فرمود تکذیب کنندگان قیامت حق را تکذیب

کرده در" امر مریج" هستند]

" بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيجٍ" کلمه" مرج" که کلمه" مریج" از آن مشتق شده به معنای اختلاط و اشتباه است، و در آیه شریفه از آنچه که آیه قبلی اشاره ای به آن داشت اعراض کرده. توضیح اینکه از آیه قبلی این معنا به ذهن می رسید که کفار به این حقیقت جاهلند که خدا عالم است، و اگر از مساله بعث و رجوع تعجب می کنند بدین جهت است که نمی دانند خدا دانا است و چیزی از احوال و آثار خلقش از او پنهان نیست، و نمی دانند که تمامی این جزئیات در لوح محفوظ نزد او نوشته شده، به طوری که حتی ذره ای از قلمش نیفتاده.

و چون از آیه قبلی بوی چنین توهمی می آمد، آیه مورد بحث با کلمه" بل" می خواهد آن را رد کند، و بفرماید: انکار کفار نسبت به قیامت از جهلشان به مقام پروردگار و به علم او به جزئیات نیست، و حتی تجاهل هم نمی خواهند بکنند، بلکه اینان به طور کلی منکر حقند و چون فهمیده اند مساله معاد حق است آن را هم انکار می کنند، پس اینان از این جهت منکر حقند که با آن معاند و دشمن اند، نه اینکه جاهل محق باشند، و از ادراک حق قاصر باشند، پس ایشان در وصفی مریج بسر می برند، و با وضعی نامنظم و گیج کننده حق را درک می کنند، و در عین حال تکذیب هم می کنند، با اینکه لازمه درک حق و علم به حقانیت هر چیز این است که آن را تصدیق نموده به آن ایمان بیاورند.

بعضی از مفسرین «۱» گفته اند: منظور از اینکه فرمود"

در امری مریج هستند" این است که بعد از انکار حق دچار تحیر و سرگردانی شده اند، و معطل مانده اند که چه بگویند. یک وقت می گویند: پیامبر به خدا دروغ می بندد، یک وقت دیگر می گویند او ساحر است، یا می گویند شاعر است، یا می گویند کاهن است، و یا می گویند مضرت دیده (یعنی أجنه به او لطمه زده اند).

و به همین جهت دنبال این کلام، آیات و نشانه های علم و قدرت خودش را آورده تا سرزنشی به ایشان باشد، و سپس به عنوان تهدید سرنوشت امت های گذشته را نقل می کند که به جرم تکذیب حق چگونه هلاک و منقرض شدند.

" أَ فَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّماءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْناها وَ زَيَّنَّاها وَ ما لَها مِنْ فُرُوجٍ " کلمه" فروج" جمع" فرجه" یعنی سوراخ و شکاف است. و اگر کلمه" سماء" را مقید کرد به کلمه" فوقهم- بالای سرشان" به این منظور بوده که بفهماند هر چیز را انکار

(۱) مجمع البیان، ج ۹، ص ۱۴۱.

کنند این آسمان را نمی توانند انکار کنند، چون جلو چشمشان و بالای سرشان است. و منظور از اینکه فرمود: آسمان را زینت دادیم، این است که ستارگان درخشان را با آن جمال بدیعی که دارند در آسمان آفریدیم، پس خود ساختمان این بنای بدیع با آن جمال خیره کننده اش، و با اینکه هیچ ترک و شکافی در آن نیست، صادق ترین شاهد بر قدرت قاهره، و علم محیط او به تمامی خلائق است.

" وَ الْأَرْضَ مَدَدْناها وَ أَلْقَيْنا فِيها رَواسِيَ وَ أَنْبَتْنا فِيها مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ "" مد زمین" به معنای گستردن آن است. و خدای تعالی زمین را طوری گسترده آفریده که با زندگی انسانها

سازگار باشد، (و اگر مانند کره ماه بود این سازگاری را نداشت). و کلمه" رواسی" جمع" راسیه" و به معنای هر چیز ثابت است. و در اینجا به معنای کوه است. و این کلمه صفتی است که موصوفش حذف شده (تقدیر آن" و ألقینا فیها جبالا رواسی" است). و کلمه" بهیج" از ماده بهجت است. صاحب مجمع البیان «۱»" بهجت" را به معنای آن حسنی گرفته که مانند گلها و درختان خرم و باغهای سبز دیدنش لذت آور است.

بعضی «۲» هم گفته اند: مراد از" بهیج" مبهوج است یعنی چیزی که هر کس با آن اظهار مسرت و خوشحالی می کند.

و مراد از" رویاندن هر جفتی بهیج" رویاندن هر نوعی از گیاهان خوش منظر است.

پس خلقت زمین، و تدابیر الهی که در آن جریان دارد، بهترین دلیل است که می تواند عقل را بر کمال قدرت و علم صانع آن رهنمون شود.

" تَبْصِرَةً وَ ذِكْرى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ" کلمه" تبصره" مفعول له است، و چنین معنا می دهد که: اگر انجام دادیم آنچه را که انجام دادیم، و اگر آسمان را بنا و زمین را گسترده کردیم، و اگر عجائبی از تدبیر در آن جاری ساختیم، همه برای این بود که تبصره ای باشد تا انسانها بصیرت یابند و ذکرایی باشد تا آنان تذکر یابند. البته معلوم است تنها از انسانها، بصیرت و تذکر آن افرادی بکار می افتد که زیاد به سوی خدا رجوع می کنند.

" وَ نَزَّلْنا مِنَ السَّماءِ ماءً مُبارَكاً فَأَنْبَتْنا بِهِ جَنَّاتٍ وَ حَبَّ الْحَصِيدِ" کلمه" سماء" به معنای جهت بالا- است، و منظور از" ماء مبارك" بارانست. و اگر آن را مبارك خوانده بدین جهت است که خیرات

آن به زمین و اهل زمین عاید می شود. و

(۱ و ۲) مجمـــــــــــــــــــع البیـــــــــــــــــان، ج ۹، ص ۱۴۲.

منظور از" حب الحصید" حبه و دانه درو شده است. و اضافه کلمه" حب" بر کلمه" حصید" از باب اضافه موصوف به صفت است، و معنای آیه روشن است.

" وَ النَّخْلَ باسِقاتٍ لَها طَلْعٌ نَضِيدٌ" کلمه" باسقات" جمع" باسقه" است، که به معنای طویل و بلند بالا است و" نخل باسق" یعنی درخت خرمای بلندقامت. و کلمه" طلع" به معنای خرما در اولین أوان پیدایش آن است. و کلمه" نضید" به معنای" منضود" است، یعنی چیده شده و ردیف شده روی هم، چون خرما بر درخت به همین صورت است که گویی دانه دانه روی هم چیده شده اند. و معنای آیه روشن است.

" رِزْقاً لِلْعِبادِ وَ أَحْيَيْنا بِهِ بَلْدَةً مَيْتاً كَذلِكَ الْخُرُوجُ" کلمه" رزق" به معنای هر چیزی است که بقاء موجودی بدان ادامه یابد. و کلمه" رزقا" مفعول له است، یعنی علت را بیان می کند، می فرماید: ما این باغها و این دانه های درو شده و نخلهای بلند بالا با طلعهای روی هم چیده را رویاندیم، برای اینکه رزقی باشد برای بندگان. پس کسی که این نباتات را آفرید، تا بندگان را روزی دهد، با آن تدابیر وسیع و محیر العقولی که در آنها به کار برده، دارای علمی بی نهایت و قدرتی است که از زنده کردن انسانها بعد از مردن- هر چند اجزایشان متلاشی و جسمشان در زمین گم شده باشد- عاجز نمی باشد.

[اشاره به برهانی که جمله:" وَ أَحْيَيْنا بِهِ بَلْدَةً مَيْتاً كَذلِكَ الْخُرُوجُ، در رد استبعاد معاد توسط مشرکین متضمن است

و جمله"

وَ أَحْيَيْنا بِهِ بَلْدَةً مَيْتاً كَذلِكَ الْخُرُوجُ" برهانی دیگر برای مساله بعث و معاد است، غیر از برهان قبلی. بلکه برهانی است که علیه ادعایی اقامه می شود که منکرین معاد صریحا آن ادعاء را نکرده بودند، بلکه از طی کلامشان استفاده می شود، و آن این است که اصلا زنده شدن مردگان امکان ندارد. و در این جمله با اثبات امکان آن از راه نشان دادن نمونه ای که همان زنده کردن گیاهان بعد از مردن آنها است اثبات می کند که پس چنین چیزی ممکن است، زیرا زنده کردن مردگان عینا مثل زنده کردن گیاهان در زمین است، بعد از آنکه مرده و از رشد افتاده اند. ولی برهان قبلی معاد را از راه اثبات علم و قدرت خدای تعالی اثبات می کرد، و استبعاد و تعجب کفار را رد می نمود.

و ما این برهان را در ذیل همه آیاتی که از راه زنده کردن زمین بعد از مردنش معاد را اثبات می کرد مکرر بیان کرده ایم. بر خواننده محترم لازم است که به سایر مجلدات این کتاب مراجعه کند.

" كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ ... كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ" این آیه تهدید و انذاری است برای کفار، به خاطر اینکه حق را بعد از اینکه در

دسترسشان قرار گرفت و آن را شناختند، از در عناد و لجاجت انکار کردند- که قبلا هم صحبتش شد. و همچنین سرگذشت اصحاب رس، در تفسیر سوره فرقان و اصحاب أیکه- که همان قوم شعیب باشند- در سوره حجر و سوره شعراء و سوره ص، و داستان قوم تبع در سوره دخان گذشت.

و در اینکه فرمود:" كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ" اشاره ای

است به اینکه اصولا- وعید و تهدید به هلا-کت همیشه هست، ولی وقتی در باره قومی منجز و حتمی می شود که رسولان را تکذیب کنند، خدای تعالی می فرماید:" فَسِیرُوا فِی الْأَرْضِ فَانْظُرُوا کَیْفَ کانَ عاقِبَهُ الْمُکَذِّبِینَ " «۱» یعنی این سرنوشت سرنوشتی است عمومی، هر قومی چنین باشد چنان سرنوشتی دارد.

بحث روایتی [(روایاتی در باره کوه قاف و بیان اینکه این روایات غیر قابل اعتماد و مردودند)]

در الدر المنثور است که ابن ابی حاتم از ابن عباس روایت کرده که گفت: خدای تعالی در ورای این زمین دریایی خلق کرده محیط به زمین، و در پشت آن دریای محیط، کوهی است که به آن کوه قاف آسمان دنیا می گویند، که آن دریا را پوشانده. و در ما ورای آن کوه زمین دیگری مثل همین زمین، ولی هفت برابر آن آفریده. و در ما ورای آن زمین دریای محیطی به آن و در ورای آن دریا کوهی دیگر به نام قاف آسمان دوم و محیط به آن دریا آفرید.

و همچنین شمرد تا به هفت زمین و هفت دریا و هفت کوه و هفت آسمان رسید. آن گاه گفت: و این است معنای آیه" وَ الْبَحْرُ یَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَهُ أَبْحُرٍ " «۲».

و نیز در آن کتاب آمده که ابن منذر، ابن مردویه، ابو الشیخ و حاکم از عبد اللَّه بن بریده روایت کرده اند که گفت:" ق" کوهی است از زمرد که محیط به دنیا است که دو طرف آسمان روی آن قرار دارد «۳».

باز در همان کتابست که ابن ابی الدنیا- در کتاب عقوبات- و ابو الشیخ- در کتاب العظمه- از ابن عباس روایت کرده اند که گفت: خدا

کوهی آفریده که نامش قاف است و سراسر عالم را فرا گرفته و ریشه هایش تا آن صخره ای که زمین روی آن است فرو رفته، و چون ______________

(۱) در زمین سیر کنید بنگرید که عاقبت تکذیب کنندگان چگونه است. سوره نحل، آیه ۳۶.

(۲ و ۳) الـــــــــــــدر المنثـــــــــــــور، ج ۶، ص ۱۰۱.

خدا بخواهد شـهر و قریه ای را دچار زلزله کند، به آن کوه دسـتور می دهد تا ریشه های خود را تکان دهد- البته آن ریشه ای را که از کنـار این قریه عبور کرده- کوه هم آن ریشه خود را تکان می دهـد، و آن محل را می لرزانـد، از این جهت است که یک جا زلزله می شود، و جای دیگر نمی شود «۱».

مؤلـف: قمی هـم به سـند خـود از یحیی بن میسـره خثعمی، از امـام بـاقر (ع) نظیر آن روایت را از عبـد اللَّه بن بریـده، و روایت دیگری را که در معنای آن است بـدون ذکر سـند، و بـدون ذکر نام امام نقل کرده و فرموده: کوهی محیط به دنیا است که در ورای آن یاجوج و ماجوج قرار دارند «۲».

و به هر حال این روایات به هیچ وجه قابل اعتماد نیستند، و امروز بطلان آنها یا ملحق به بدیهیات است و یا خود بدیهی است.

و در تفسیر قمی در ذیل جمله " فَقالَ الْکافِرُونَ هذا شَیْ ءٌ عَجِیبٌ " گفته: این آیه در باره ابی بن خلف نازل شد که به ابی جهل گفت: نزدیـک من بیـا تا تو را از محمـد (ص) به شـگفت آورم. آن گاه یک تکه اسـتخوان در دست گرفت آن را خرد کرد، بعد گفت: ای محمد تو معتقدی که این استخوان زنده می شود؟

اینجا بود که خدای تعالی فرمود:

" بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جاءَهُمْ فَهُمْ فِی أَمْرٍ مَرِیجٍ " «۳».

---

(۱) الدر المنثور، ج ۶، ص ۱۰۲.

(۲) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۲۳.

(۳) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۲۳. صفحه ی ۵۱۴

ترجمه آیات مگر ما از آفریدن بار نخست عالم خسته شدیم؟ نه همه این حرفها را می دانند ولی نسبت به خلقت جدید در قیامت شک دارند (۱۵).

با اینکه ما انسان را آفریدیم و می دانیم چه چیزهایی را دلش وسوسه می کند و ما از رگ گردن به او نزدیکتریم (۱۶).

(کافی است به یاد آری این معنا را که) دو مامور ما در طرف راست و چپ او نشسته اعمال او را می گیرند (۱۷).

هیچ سخنی در فضای دهان نمی آورد مگر آنکه در همانجا مراقبی آماده است (۱۸).

و سکرات مرگ که قضاء حتمی خدا است می آید و به انسان گفته می شود این همان بود که برای فرار از آن حیله می کردی (۱۹).

و چون در صور دمیده می شود به او می گویند این است آن روزی که بدان تهدید می شدی (۲۰).

و هر فرد که به عرصه قیامت می آید یک نفر از پشت سر او را می راند و یک نفر هم گواه با او است (۲۱).

به او گفته می شود این وضع که می بینی در دنیا هم بود اما تو از آن در پرده ای از غفلت بودی ما امروز پرده ات را کنار زدیم اینک دیدگانت امروز تیزبین شده است (۲۲).

فرشته موکل بر او می گوید اینک نامه عمل او نزد من حاضر است (۲۳).

(به آن دو خطاب می رسد) به دوزخ اندازید هر کافر معاند را (۲۴).

و هر مناع خیر و متجاوز و هر کس که مردم را در

راه هدایت متحیر می کرد (۲۵).

همانی که با خدا، خدایی دیگر گرفته پس داخل عذاب شدید بیفکنیدش (۲۶).

قرین او (شیطان) می گوید پروردگارا من او را به طغیان وا نداشتم و لیکن او خودش در ضلالتی بعید بود (۲۷).

(خطاب می رسد) نزد من مخاصمه مکنید که من قبلا همه شما را هشدار داده بودم (۲۸).

نزد من هیچ سخنی تبدیل نمی پذیرند و من نسبت به بندگان، ستمکار نیستم (و این عذاب مولود عمل خود آنان است) (۲۹).

روزی که به دوزخ می گوییم آیا پر شدی و می گوید آیا باز هم هست (۳۰).

________ صفحه ی ۵۱۵

روزی که بهشت را به نزدیک متقین می آورند به فاصله ای که دور نباشد (۳۱).

این است آنچه وعده اش را به شما و به هر توبه کاری که احکام او را حفظ می کند داده (۳۲).

به هر کسی که به غیب از خدای رحمان بترسد و با قلبی بیاید که همواره به سوی خدا مراجعه می کرده (۳۳).

او را به سلامت داخل بهشت کنید امروز روز جاودانه است (۳۴).

و ایشان نه تنها هر چه بخواهند در اختیار دارند بلکه چیزهایی در اختیارشان خواهد بود که از حیطه خواستشان بیرون است (۳۵). و چه بسیار از امت ها که قبل از اینان هلاک کردیم با اینکه از اینان نیرومندتر بودند و به داعی فرار از نیستی در بلاد دیگر رخنه می کردند (۳۶).

به درستی که در این معنا تذکری است برای هر کس که فهم داشته و گوش فرا دهد و حاضر باشد (۳۷).

و چگونه تذکر نباشد با اینکه ما آسمانها و زمین و آنچه را بین آن دو است در شش روز بیافریدیم و دچار خستگی هم نشدیم (۳۸).

بیان آیات آیه اولی

از این آیات تتمه حجتی است که در آخر آیات قبلی بر علم و قـدرت خـدای تعالی اقامه کرده بود. و آن حجت عبارت بود از خلقت آسـمانها و زمین و آنچه در آن دو از خلائق و تـدابیر است. آن تـدبیرهایی که کـاملترین تـدبیرها و تمام ترین تـدبیرها است. همه این مـذکورات مربوط می شـد به خلقت نخستین و نشاه نخستین، آن گـاه این حجت را تکمیل کرد با اشاره به این جهت که: آیـا مگر مـا از آن خلقت نخستین خسته شـدیم؟ و از آن نتیجه می گیرد که آن خـدایی که قادر بود عالم را بـدون الگو و برای اولین بـار خلق کنـد، قـادر است که در نشاه ای دیگر بـا خلقـتی جدیـدش بیافرینـد، و همـان علمی که در خلقت نخسـتین داشـت، در خلقـت دوم نیز دارد، چـون هر دو در خلقت مثـل همه، وقـتی برایش یکی از این دو خلقت ممکن باشـد، دومی هم ممکن است، و برای خلقت دومشماننـد اولش نمونه ای نمی خواهـد، جز اینکه بگوید" باش" و همین کافی اسـت که عالم بار دیگر موجود شود،" إِنَّما أَمْرُهُ إِذا أَرادَ شَیْئاً أَنْ یَقُولَ لَهُ کُنْ" آن گاه از بیان گذشـته اعراض می کند و می فرماید: بـــــــــــــــا اینکــــــــــــــــــه هر دو خلقـــــــــــــــــــــت مثـــــــــــــــــــــل هم

است، باز هم در باره خلقت جدیـد در شک انـد. و سـپس اشاره می کند به خلقت نخستین انسان، و اینکه خدا حتی خطورات قلبی او را می دانـد، و رقبایی بر او گمارده تا با دقیقترین وجه مراقبتش کننـد، آن گاه سـکرات مرگ او را می گیرد، و بعـد از آن یا داخل بهشت می شوند و یا داخل آتش. بعد برای بار دوم

به سرگذشت اقوام گذشته که آیات خدا و معاد را تکذیب کردند و دچار خشم الهی و عذاب انقراض گشتند، با اینکه از شما مردم نیرومندتر بودند، اشاره نموده، می فرماید: همان خدایی که آنان را آن طور کیفر داد قادر است شما را نیز کیفر کند.

[رد استبعاد اعاده خلقت و بیان امکان آن با استناد به وقوع خلقت نخستین

" أَ فَعَيِينا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ" کلمه" عی" که مصدر" عیینا" است- به طوری که راغب می گوید- به معنای ناتوانی و کسالتی است که بعد از انجام کاری و یا سخنرانی عارض می شود. وقتی می گوییم:" أعیانی کذا" و یا" عییت بکذا" معنای اولی این است که فلان کار مرا خسته کرد، و دومی این است که من از فلان کار خسته شدم «۱». و مراد از خلق اول، خلقت این نشاه طبیعت با نظامی است که در آن جاری است، و یکی از انواع موجودات آن خلقت همانا انسان است، البته انسان دنیایی. پس وجهی نیست در اینکه ما نیز مانند فخر رازی «۲» خلق اول را منحصر در خلقت آسمانها و زمین بدانیم. هم چنان که وجهی نیست که مانند بعضی دیگر از مفسرین «۳» آن را منحصر در خلقت انسان بدانیم و بگوییم چون در ذیل آیه آمده که" کفار در اشتباهی از خلقت جدیدند" و خلقت جدید مربوط به انسانها است لذا خلقت اول هم منحصر در انسان است، برای اینکه خلقت جدید شامل آسمان و زمین نیز می شود، هم چنان که فرموده:

" يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَ السَّماواتُ وَ بَرَزُوا لِلَّهِ الْواحِدِ الْقَهَّارِ" «۴»، و

خلقت جدید به معنای خلقت نشاه جدید است که منظور از آن، نشاه آخرت است. و استفهام در آیه انکاری است.

و معنـای آیه این است که: مگر خلقت نخستین، مـا را عـاجز و نـاتوان کرد که نتوانیم برای بـار دوم خلق کنیم؟ یعنی: نه، مـا از خلق اول عـاجز نشـدیم، بـا اینکه خلقت اول آفریـدن از هیـچ و بـدون الگو است، پس چگونه خلقت دوم که اعاده همان خلق است ما را عاجز می کند.

---

(۱) مفردات راغب، ماده" عی".

(۲) تفسیر فخر رازی، ج ۲۸، ص ۱۶۲.

(۳) روح المعانی، ج ۲۶، ص ۱۷۷.

(۴) روزی که زمین و آسمان مبدل به زمینی دیگر و آسمانی دیگر می شود، و مردم همگی برای خدای واحد قهار آشکار می شونـــــــــــد. ســـــــــــوره ابراهیـــــــــــم، آیـــــــــــه ۴۸.

این معنـا در صورتی است که کلمه" عی" را به معنـای عاجز شـدن بگیریم، و اگر به معنای تعب و خسـتگی بگیریم، هم چنان که بعضـی آن را ترجیـح داده اند، معنا چنین می شود که: مگر ما از خلقت نخستین خسـته شده ایم که دیگر بار نتوانیم خلقتی جدیـد کنیم؟ که در حقیقت صاحبان این پندار خدای تعالی را با خود قیاس کرده اند، چون انسان- و همچنین سایر حیوانات- وقتی کاری انجام می دهـد، و زیاد هم انجام می دهد سرانجام دچار خسـتگی و کوفتگی بدن می شود، و همین کوفتگی نمی گذارد به کار خود ادامه دهد، و از سر گیرد، ولی اگر از سر می گرفت همان کاری را که از او برمی آمد انجام می داد، لیکن اگر از سـر نگرفت چون توانایی نداشت و خسـته شده بود، اما چنین نیست که انجام دادن برایش محال باشد، نه، باز هم ممکن است،

چون آنچه می کند با آنچه کرده مثل همند.

و این معنای بدی نیست، و لیکن بعضی «۱» گفته اند استعمال کلمه" عی" در معنای عجز فصیح تر است.

علاوه بر این، سوق دادن حجت از طریق عجز محال بودن عمل و نفی آن را هم می رساند و مطلوب هم همان است. آیه شریفه می خواهد محال بودن را نفی کند، به خلاف اینکه حجت را از راه خستگی سوق دهیم، چون تنها دشواری عمل را می رساند نه محال بودنش را. و آنهایی که منکر معادند نمی خواهند بگویند این عمل دشوار است، بلکه می خواهند بگویند محال است، و چنین چیزی ممکن نیست.

" بَلْ هُمْ فِی لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِیدٍ"- کلمه" لبس" به معنای التباس و اشتباه است، و مراد از خلق جدید، تبدیل نشاه دنیا به نشاه ای دیگر و دارای نظامی دیگر غیر از نظام طبیعی است که در دنیا حاکم است، برای اینکه در نشاه اخری- که همان خلق جدید است- دیگر مرگ و فنایی در کار نیست، تمامش زندگی و بقاء است. چیزی که هست اگر انسان اهل سعادت باشد نعمتش خالص، نعمت است و نقمت و عذابی ندارد. و اگر از اهل شقاوت باشد بهره اش یکسره نقمت و عذاب است و نعمتی ندارد، بخلاف نشاه اول، و نظام در خلق اول که درست بر خلاف آن است (چون هم نعمتش آمیخته با ناگواریها است و هم عذابش آمیخته با لذت است، چیزی که هست در اول لذت بیشتر از الم، و در دوم الم بیشتر از لذت است).

و معنای جمله مورد بحث این است که: اگر ما عالم را از آسمان و زمینش گرفته تا همه موجودات در

آن را خلق کردیم و به بهترین نظامی تدبیرش نمودیم، با قدرت و علم خود

---

(۱) روح المعـــــــــانی ، ج ۲۶، ص ۱۷۷.

کردیم، این قدرت و علم ما هنوز باقی است و چیزی از آن کم نشده، پس ما عاجز از خلقتی جدید و اینکه خلقت دنیایی عالم را به خلقتی دیگر مبدل کنیم نیستیم، پس دیگر در قدرت ما نباید شک کرد، ولی کفار در همین شک دارند و با داشتن شک نمی توانند به آخرت و خلقت جدید ما ایمان بیاورند.

[احتجاج به علم شامل و فراگیر خدای تعالی در خلقت اول و نزدیک بودن او به انسان

" وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ وَ نَعْلَمُ ما تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ" راغب می گوید: کلمه" وسوسه" به معنای خطور افکار زشت در دل است، و اصل آن از" وسواس" است که به معنای صدای زیور آلات زنان، و نیز به معنای آهسته سخن گفتن است «۱».

و مراد از خلقت انسان، وجود تدریجی او است که مدام تحول می پذیرد و وضع جدید به خود می گیرد، نه تنها تکوین در اول خلقتش. هر چند که تعبیر در آیه تعبیر گذشته است، چون فرموده" وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ- ما انسان را خلق کردیم" ولی از آنجایی که انسان- و همچنین هر مخلوق دیگر که حظی از بقاء دارد- همان طور که در ابتدای به وجود آمدنش محتاج به پروردگار خویش است، همچنین در بقاء خود نیز محتاج به عطای او است.

و به خاطر همین نکته ای که گفته شد، جمله" وَ نَعْلَمُ ما تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ"- که علم خدا در آن به صیغه مضارع

آمده که مفید استمرار است- عطف شده بر جمله" وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ" که به صیغه ماضی آمده لیکن مفید استمرار است. و همچنین جمله" وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ" که آن نیز مفید ثبوت و دوام و استمرار است به استمرار وجود انسان. و معنایش این است که: ما انسان را خلق کردیم و ما همواره تا هستی او باقی است از خاطرات قلبیش آگاهیم، و نیز همواره از رگ قلبش به او نزدیکتریم.

و این آیه شریفه از این جهت که بر علم و قدرت خدای تعالی در خلقت اول احتجاج می کند به اینکه پس بر خلقت جدید هم قادر است، متصل به آیه قبل است که می فرمود:" أَ فَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّماءِ ..." و نیز از جهتی دیگر که سخن از وسوسه قلبی انسان دارد، اتصالی هم به آیه قبل دارد که می فرمود:" بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ". پس آیه مورد بحث در سیاقی قرار دارد که می فهماند خدای تعالی قادر بر خلقت انسان و عالم به وضع او است حال یا بدون واسطه یا با وساطت فرشتگان حفیظ و نویسنده.

---

(۱) مفردات راغب، ماده" وسوس".

پس جمله" وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ" با در نظر داشتن اینکه لام در آن لام سوگند است دلالت می کند بر اینکه او قادر است خلق را ثابت بدارد.

" وَ نَعْلَمُ ما تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ"- در این جمله خفی ترین اصناف علم را ذکر کرده که عبارت است از حضور نفسانی خفی، تا اشاره کند به اینکه علم خدای تعالی همه چیز را فرا گرفته است، گویا فرموده: ما از ظاهر و باطن انسان

و حتی از خاطرات قلبی اش و از آن وسوسه ای که در امر معاد دارد خبر داریم و می دانیم که در دل خود می گوید: چگونه انسان بعد از مردن و خاک شدن و متلاشی گشتن اجزاء و درهم وبرهم شدن بدنش دوباره مبعوث می شود؟

پس از آنچه گفته شد به دست آمد که کلمه" ما" در جمله" ما تُوَسْوِسُ بِهِ" موصوله است، و ضمیر" به" به انسان برمی گردد، و حرف" باء" در آن، باء آلت، و یا سببیت است.

و اگر وسوسه را به نفس آدمی نسبت داده، نه به شیطان با اینکه منسوب به شیطان نیز هست، برای این بوده که سخن پیرامون علم خدای سبحان و احاطه اش به احوال آدمی بود، و می خواست بفرماید: حتی به آنچه در زوایای دلش می گذرد آگاه است.

" وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ"- کلمه" ورید" به معنای رگی است که" از قلب جدا شده" و در تمامی بدن منتشر می شود، و خون در آن جریان دارد. بعضی «۱» هم گفته اند: به معنای رگ گردن و حلق است. و به هر معنا که باشد در آیه شریفه آن را طناب خوانده، چون شبیه به طناب است. و اضافه حبل به ورید اضافه بیانیه است.

و معنای جمله این است که: ما به انسان از رگ وریدش که در تمامی اعضائش دویده و در داخل هیکلش جا گرفته نزدیک تریم، آن وقت چگونه به او و به آنچه در دل او می گذرد آگاه نیستیم؟

این جمله می خواهد مقصود را با عبارتی ساده و همه کس فهم اداء کرده باشد و گر نه مساله نزدیکی خدا به انسان مهم تر از این و خدای سبحان بزرگتر از

آن است، برای اینکه خدای تعالی کسی است که نفس آدمی را آفریده و آثاری برای آن قرار داده، پس خدای تعالی بین نفس آدمی و خود نفس، و بین نفس آدمی و آثار و افعالش واسطه است، پس خدا از هر جهتی که فرض شود و حتی از خود انسان به انسان نزدیکتر است، و چون این معنا معنای دقیقی است که تصورش برای فهم بیشتر مردم دشوار است، لذا خدای تعالی به اصطلاح دست ________________

(۱) روح المعـــــــــانی، ج ۲۶، ص ۱۷۸.

کم را گرفته که همه بفهمند، و به این حد اکتفاء کرده که بفرماید:" ما از طناب ورید به او نزدیک تریم". و یا در جای دیگر قریب به این معنا را آورده بفرماید:" أَنَّ اللَّهَ یَحُولُ بَیْنَ الْمَرْءِ وَ قَلْبِهِ- خدا بین انسان و قلبش واسطه و حائل است".

مفسرین در معنای این آیه وجوه زیادی ذکر کرده اند که چون فائده ای در نقل آن ندیدیم از نقلش صرفنظر نموده خواننده را به مراجعه کتب آنان توصیه می کنیم «۱».

[علم خدا به انسان از طریق فرشتگان کاتب اعمال

" إِذْ یَتَلَقَّی الْمُتَلَقِّیانِ عَنِ الْیَمِینِ وَ عَنِ الشِّمالِ قَعِیدٌ" کلمه" تلقی" و" تلقن" به معنای گرفتن است. و مراد از" متلقیان" به طوری که از سیاق استفاده می شود دو فرشته ای است که موکل بر انسانند، و عمل او را تحویل گرفته آن را با نوشتن حفظ می کنند.

و جمله" عَنِ الْیَمِینِ وَ عَنِ الشِّمالِ قَعِیدٌ" در تقدیر" عن الیمین قعید و عن الشمال قعید" است یعنی دو فرشته ای که یکی در سمت راست نشسته و یکی در سمت چپ نشسته.

و منظور از سمت راست و

سمت چپ، راست و چپ آدمی است. و کلمه" قعید" به معنای قاعد، یعنی نشسته می باشد.

و حرف" اذ" در جمله" إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيانِ" ظاهرا متعلق به محذوف است، و تقدير آن" اذكر اذ يتلقى المتلقيان" است، یعنی به یاد آر و متوجه باش این را که دو فرشته عمل انسان را می گیرند. و منظور از این دستور این است که به علم خدای تعالی اشاره کند و بفهماند که خدای سبحان از طریق نوشتن اعمال انسانها توسط ملائکه به اعمال انسان علم دارد، علاوه بر آن علمی که بدون وساطت ملائکه و هر واسطه ای دیگر دارد.

بعضی از مفسرین «۲» گفته اند که: ظرف مذکور متعلق به کلمه" أقرب" در آیه قبل است، و معنای آن این است که: ما از رگ ورید به او نزدیک تریم زمانی که فرشتگان موکل او اعمالش را برای نوشتن می گیرند. ولی به نظر می رسد که وجه قبلی با سیاق موافق تر باشد، برای اینکه در این وجه بر این اساس ظرف را متعلق به کلمه" اقرب" دانسته که غرض عمده بیان اقربیت خدای تعالی به انسان و علمش به اوضاع و احوال او باشد، و بقیه جزئیات مقصود اصلی نیستند، بلکه پیرامون همان غرض عمده دور می زنند، در حالی که ظاهر سیاق و مخصوصا با در نظر گرفتن آیه بعدی این است که هر دو قسم علم مقصود اصلی و مستقل ______________________

(۱) مجمع البیان، ج ۹، ص ۱۴۴.

(۲) روح المعانی، ج ۲۶، ص ۱۷۹.

هستند، هم علم از طریق اقربیت و هم علم از طریق گرفتن ملائکه و نوشتن اعمال بندگان.

بعضی دیگر از مفسرین «۱» کلمه" اذ" را اصلا ظرفیه

ندانسته اند بلکه آن را تعلیلی و به معنای " زیرا" گرفته و گفته اند: علمی را که از مفاد جمله " وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ" استفاده می شود، با مفاد مدخول خودش تعلیل می کند (که معنای آن و مدخولش چنین می شود: زیرا دو فرشته گیرنده که در راست و چپ هر انسان نشسته اند اعمال او را می گیرند).

در رد این نظریه می گوییم: این از مذاق قرآن کریم بدور است که علم خدای تعالی را با علم ملائکه یا حفظ و نوشتن آنها تعلیل کند.

و جمله " عَنِ الْيَمِينِ وَ عَنِ الشِّمالِ قَعِيدٌ" می خواهد موقعیتی را که ملائکه نسبت به انسان دارند تمثیل کند، و دو طرف خیر و شر انسان را که حسنات و گناهان منسوب به آن دو جهت است به راست و چپ محسوس انسان تشبیه نماید، (و گر نه فرشتگان موجوداتی مجردند که در جهت قرار نمی گیرند).

" ما يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ"- کلمه " لفظ" به معنای پرت کردن است، و اگر سخن گفتن را لفظ نامیده اند، به نوعی تشبیه است. و کلمه " رقیب" به معنای محافظ، و کلمه " عتید" به معنای کسی است که فراهم کننده مقدمات آن ضبط و حفظ است، خلاصه یکی مقدمات را برای دیگری فراهم می کند تا او از نتیجه کار وی آگاه شود.

و این آیه شریفه بعد از جمله " إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيانِ" که آن نیز در باره فرشتگان موکل است، دوباره راجع به مراقبت دو فرشته سخن گفته با اینکه جمله اول تمامی کارهای انسان را شامل می شد و جمله دوم تنها راجع به تکلم انسان است، از باب ذکر خاص بعد از عام است که در

همه جا می فهماند گوینده نسبت به خاص عنایتی بیشتر دارد، (مثل اینکه شما به پسر بزرگ خود وصیت کنی ارحام و خویشاوندان را پاس بدار، فلان پسر عمویت را پاس بدار، که می رساند در باره آن شخص عنایتی بیشتر داری).

" وَ جاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذلِكَ ما كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ" كلمه" حيد" كه مصدر فعل" تحيد" است به معنای عدول و برگشتن به عنوان فرار است، (کسی که به منظور فرار دارد راه خود را کج می کند، این حالت را عرب" حید" می گوید) و مراد از سکره و مستی موت، حال نزع و جان کندن آدمی است، که مانند مستان

(۱) روح المعانی، ج ۲۶، ص ۱۷۹.

مشغول به خودش است، نه می فهمد چه می گوید و نه می فهمد اطرافیانش در باره اش چه می گویند.

[معنای اینکه فرمود: سکره موت" به حق" آمد]

و اگر آمدن سکره موت را مقید به قید" حق" کرد، برای این است که اشاره کند به اینکه مساله مرگ جزء قضاهای حتمی است که خدای تعالی در نظام عالم رانده، و از خود مرگ غرض و منظور دارد، هم چنان که از آیه" كُلُّ نَفْسٍ ذائِقَةُ الْمَوْتِ وَ نَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَ الْخَيْرِ فِتْنَةً وَ إِلَيْنا تُرْجَعُونَ" «۱» که تفسیرش در همان سوره گذشت- نیز این معنا استفاده می شود، چون می فهماند منظور از میراندن همگی شما آزمایش شما است. و مردن عبارت است از انتقال از یک خانه به خانه ای که بعد از آن و دیوار به دیوار آن قرار دارد، و این مرگ و انتقال حق است، همانطور که بعث و جنت و نار حق است. این معنایی است که از کلمه"

حق" می فهمیم ولی دیگران اقوالی دیگر دارند، که فائده ای در نقل آنها نیست.

و جمله" ذلِکَ ما کُنْتَ مِنْهُ تَحِیدُ" اشاره است به اینکه انسان طبعا از مرگ کراهت دارد، چون خدای تعالی زندگی دنیا را به منظور آزمایش او در نظرش زینت داده و خودش فرموده:

" إِنَّا جَعَلْنا ما عَلَى الْأَرْضِ زِینَةً لَها لِنَبْلُوَهُمْ أَیُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَ إِنَّا لَجاعِلُونَ ما عَلَیْها صَعِیداً جُرُزاً" «۲».

" وَ نُفِخَ فِی الصُّورِ ذلِکَ یَوْمُ الْوَعِیدِ" این انتقال دومی است که مردگان را به عالم قیامت و جاودانه منتقل می کند، هم چنان که نفخه اول مردم را می میراند و به عالم برزخ می برد. و مراد از نفخ صور در اینجا یا نفخه دوم است و یا مجموع هر دو نفخه است، و خواسته است از مطلق نفخه یاد کند.

و مراد از روز وعید، روز قیامت است که خدای تعالی تهدیدهایی را که در دنیا به مجرمین از بندگانش می کرد، منجز می سازد.

" وَ جاءَتْ کُلُّ نَفْسٍ مَعَها سائِقٌ وَ شَهِیدٌ" کلمه" سیاقه" که مصدر" سائق" است، به معنای وادار کردن حیوان به راه رفتن است، که در این صورت راننده در عقب حیوان قرار دارد، و حیوان را می راند. به عکس" قیادت" که به معنای کشیدن حیوان از جلو است.

---

(۱) سوره انبیاء، آیه ۳۵.

(۲) ما زندگی زمینی را به وسیله آنچه که در روی زمین است در نظر شما زینت داده و دلفریبش کردیم تا شما را بیازماییم که کدام یک بهتر عمل می کنید و ما به زودی همین زینتها را از نظرتان می اندازیم آن چنان که خاک خشک در نظرتان بی جلوه است. سوره کهف، آیه ۷ و ۸.

و این که فرموده:" وَ جاءَتْ کُلُّ نَفْسٍ" معنایش این است که هر نفسی به سوی خدا می آید، و در محضر او برای فصل قضاء و پس دادن حساب حضور به هم می رساند. به دلیل اینکه در جای دیگر فرموده:" إِلی رَبِّکَ یَوْمَئِذٍ الْمَساقُ" «۱».

[مقصود از سائق و شهیدی که در قیامت همراه هر کسی می آیند و بیان اینکه مخاطب آیه:" لَقَدْ کُنْتَ فِی غَفْلَهٍ مِنْ هذا ..." کیست و مفهوم آن چیست

و معنای آیه این است که: هر کسی در روز قیامت به محضر خدای تعالی حاضر می شود، در حالی که سائقی با او است که او را از پشت سر می راند و شاهدی همراه دارد که به آنچه وی کرده گواهی می دهد. ولی در آیه شریفه تصریح نشده که این سائق و شهید ملائکه اند یا همان نویسندگانند و یا از جنس غیر ملائکه اند، چیزی که هست از سیاق آیات چنین به ذهن می رسد که آن دو از جنس ملائکه اند، و به زودی روایاتی در این باب خواهد آمد.

و نیز تصریح نشده به اینکه در آن روز شهادت منحصر به این یک شاهدی است که در آیه آمده. و لیکن آیات وارده در باره شهدای روز قیامت عدم انحصار آن را می رساند. و نیز آیات بعدی هم که بگومگوی انسان را با قرین خود حکایت می کند دلالت دارد بر اینکه با انسان در آن روز غیر از سائق و شهید کسانی دیگر نیز هستند.

" لَقَدْ کُنْتَ فِی غَفْلَهٍ مِنْ هذا فَکَشَفْنا عَنْکَ غِطاءَکَ فَبَصَرُکَ الْیَوْمَ حَدِیدٌ" وقوع این آیه در سیاق آیات قیامت و قرائنی که پیرامون آن است، اقتضا دارد که

این آیه نیز از خطابات روز قیامت و خطاب کننده در آن خدای سبحان، و مورد خطاب در آن همان انسانی باشد که در جمله" وَ جاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ " سخن از او به میان آمده، و این معنا را دست می دهد که خطاب در آن خطابی است عمومی و متوجه به تمامی انسانها.

الا اینکه توبیخ و عتابی که از آن استشمام می شود چه بسا اقتضا کند که بگوییم خطاب در آن تنها متوجه منکرین معاد باشد، علاوه بر این، سیاق این آیات اصلا سیاق رد منکرین معاد است که گفته بودند" أَ إِذا مِتْنا وَ كُنَّا تُراباً ذلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ".

و اشاره به کلمه" هذا" به آن حقایقی است که انسان در قیامت با چشم خود معاینه می کند و می بیند که تمامی اسباب از کار افتاده، و همه چیز ویران گشته، و به سوی خداوند واحد قهار برگشته است، و همه این حقایق در دنیا هم بود. اما انسان به خاطر رکون و اعتمادی که به اسباب ظاهری داشت از این حقایق غافل شده بود، (و خیال می کرد سببیت آن اسباب از خود آنها است، و نمی دانست که هر چه دارند از خداست و خدا روزی سببیت را از آنها

---

(۱) امروز تو را به سوی پروردگارت می رانند. سوره قیامت، آیه ۳۰.

خواهد گرفت)، تا آنکه در قیامت خدای تعالی این پرده غفلت را از جلو چشم او کنار زد، آن وقت حقیقت امر برایش روشن شده فهمید، و به مشاهده عیان فهمید، نه به استدلال فکری.

و به همین جهت این طور خطاب می شود:" لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هذا" تو در دنیا از اینهایی

که فعلاـ مشاهده می کنی و به معاینه می بینی در غفلت بودی، هر چند که در دنیا هم جلو چشمت بود و هرگز از تو غایب نمی شد، لیکن تعلق و دل بستگی ات به اسباب، تو را از درک آنها غافل ساخت و پرده و حائلی بین تو و این حقائق افکند، اینک ما آن پرده را از جلو درک و چشمت کنار زده ایم،" فبصرک" در نتیجه بصیرت و چشم دلت" الیوم" امروز که روز قیامت است" حدید" تیزبین و نافذ شده، می بینی آنچه را که در دنیا نمی دیدی.

از این آیه دو نکته استفاده می شود: اول اینکه روز قیامت را به روزی معرفی می کند که در آن روز پرده غفلت از جلو چشم بصیرتش کنار می رود در نتیجه حقیقت امر را مشاهده می کند، و این نکته در آیاتی بسیار دیگر نیز آمده، مانند آیه" وَ الْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ" «۱»، و آیه" لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْواحِدِ الْقَهَّارِ" «۲» و آیاتی دیگر نظیر اینها.

و دوم اینکه آنچه خدا برای فردای قیامت انسان تهیه دیده، از همان روزی تهیه دیده که انسان در دنیا بوده، چیزی که هست از چشم بصیرت او پنهان بوده است و مخصوصا از همه بیشتر این حقیقت برای او پنهان بوده که روز قیامت روز کنار رفتن پرده ها، و مشاهده پشت پرده است.

برای اینکه اولاـ غفلت وقتی تصور دارد که در این میان چیزی باشد و ما از بودنش غافل باشیم. از سوی دیگر تعبیر به غطاء (پرده) کرده، و این تعبیر در جایی صحیح است که پشت پرده چیزی باشد و پرده آن را پوشانده و بین بیننده و آن حائل شده باشد. و

از سوی سوم تعبیر به حدت و تیزبینی در جایی صحیح است، و چشم تیزبین در جایی به درد می خورد که بخواهد یک دیدنی بسیار دقیقی را ببیند و الا احتیاجی به چشم تیزبین پیدا نمی شود.

و یکی از سخیف ترین و بی پایه ترین تفسیرها این است که گفته اند: خطاب خدای تعالی در این آیه، به پیامبرش است، و معنای آیه این است که: ای پیامبر تو قبل از رسالتت از این حقایقی که امروز به تو وحی می شود در غفلت بودی، و ما پرده ات را کنار زدیم، و حالا چشمت تیزبین شده، وحی را درک می کند و یا فرشته وحی را می بیند و وحی را از او

---

(۱) امروز کار و امر همه به دست خدا است. سوره انفطار، آیه ۱۹.

(۲) امروز ملک و حکمرانی از آن کیست؟ تنها از آن خدای واحد قهار. سوره مؤمن، آیه ۱۶.

می گیرد «۱».

سخافت و بی پایه بودن این تفسیر از این جهت است که با هیچ چیز آیه درست در نمی آید، نه با لفظ آن و نه با سیاقش.

[معنای آیه: " وَ قالَ قَرِينُهُ هذا ما لَدَيَّ عَتِيدٌ "]

" وَ قالَ قَرِينُهُ هذا ما لَدَيَّ عَتِيدٌ " سیاق آیه خالی از چنین ظهوری نیست که مراد از این " قرین " همان ملک موکلی باشد که در دنیا با او بود، حال اگر سائق هم همان باشد معنا چنین می شود: خدایا این است آن انسانی که همواره با من بود و اینک حاضر است. و اگر مراد از کلمه " قرین " شهید می باشد که او نیز با آدمی است، معنا چنین می شود: این است- در حالی که به نامه اعمال آن انسان اشاره می کند، اعمالی که

در دنیا از او دیده- آنچه من از اعمال او تهیه کرده ام.

بعضی از مفسرین «۲» گفته اند: مراد از قرین، شیطانی است که یک عمر با او بوده و گمراهش می کرده. و معنای کلام خدای سبحان بنا بر این چنین می شود: این است آن انسانی که من متصدی گمراهی اش بودم، و زمام نفسش را به دست داشتم، اینک برای رفتن به دوزخ حاضر است.

" أَلْقِيا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُرِيبٍ" کلمه" کفار"- به فتح کاف- اسم مبالغه از کفر و به معنای بسیار کفرانگر است. و کلمه" عنید" به معنای معاند حق است که از در عناد حق را مسخره می کند. و کلمه" معتدی" به معنای کسی است که از حد خود تجاوز و از حق تخطی کند. و کلمه" مریب" به معنای کسی است که دارای شک است، و یا کسی است که مردم را به شک می اندازد، و در آیه که صحبت از قیامت است مردم را در امر قیامت به شک می اندازد.

در بین این چند صفت که در آیه شمرده شده یک نحوه استلزام و ارتباطی هست، برای اینکه وقتی کسی کفار- یعنی بسیار کفرانگر- شد همین صفت، او را وا می دارد هر حقی که به آن برخورد کند رد نماید، و ثمره این کار قهرا این است که با حق دشمنی شود، و بر این دشمنی اصرار ورزد، و اصرار بر دشمنی هم باعث می شود که آدمی از بسیاری از خیرات محروم گردد، چون پر واضح است که هیچ خیری نیست مگر آنکه حق هم هست، و اصلا خیر بودن هر چیزی از ناحیه حق بودن آن است،

چون در باطل هیچ خیر نیست. و این هم مستلزم ـــــــــــــــــــــ

(۱) روح المعانی، ج ۲۶، ص ۱۸۴.

(۲) روح المعـــــــــــانی ، ج ۲۶، ص ۱۸۵.

آن است که آدمی همواره از حد حق (که خود نیز مصداقی از حق است) خارج شود، و به طرف باطل برود، و از حد عبودیت خـارج گشـته به طرف اسـتکبار و طغیان رود، و چنین کسـی قهرا مردم را نسـبت به دین حق که بالفطره دنبالش می گردنـد به شک می انـدازد. پس کفار، عنیـد هم هست و عنید، مناع خیر نیز هست و مناع خیر، معتدی هم هست، و معتدی، مریب نیز می باشد.

خطاب در آیه شـریفه از خدای تعالی است، و ظاهر سیاق آیات چنین می نماید که مورد خطاب در آن همان دو فرشته سائق و شهید باشد که موکل بر انسانند. ولی بعضی «۱» احتمال داده اند که خطاب به دو فرشـته دیگر از فرشتگان موکل بر آتش و از خازنان دوزخ باشد.

" الَّذِی جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَأَلْقِیاهُ فِی الْعَذابِ الشَّدِیدِ" در این آیه با اینکه می توانست با یک کلمه" مشـرک" صـفت پنجم آن انسان را بیان کنـد، چنین نکرد، بلکه مطلب را طول داد و فرمود: همان کسـی که با خـدا خدایی دیگر قرار داد، و این برای آن بود که اشاره کند به اینکه صفت پنجم از همه گناهان مزبور مهم تر و عظیم تر است، و در حقیقت مادر همه جرائمی است که مرتکب شده، و ریشه همه صفات پستی است که کسب کرده، یعنی کفر و عناد و منع خیر و اعتداء و ارابه.

" فَأَلْقِیاهُ فِی الْعَذابِ الشَّدِیدِ"- این جمله تاکید همان امر قبلی است که

می فرمود" أَلْقِيا فِي جَهَنَّمَ"، و از آن چنین استشمام می شود که می خواهد امر خود را به خاطر شرک، تاکید و تشدید کند، و به همین منظور هم دنبالش فرموده:" فِي الْعَذابِ الشَّدِيدِ" او را در عذابی شدید بیندازید.

[پاسخ خدای تعالی به عذری که قرین شیطانی مشرک دوزخی می آورد]

" قالَ قَرِينُهُ رَبَّنا ما أَطْغَيْتُهُ وَ لكِنْ كانَ فِي ضَلالٍ بَعِيدٍ" مراد از قرین در اینجا مسلما قرین شیطانی است که در کلام مجید خدای تعالی مکرر نامش آمده، و آن عبارت است از همان شیطانی که همواره با آدمی هست و غوایت و ضلالت را به آدمی وحی می کند. از آن جمله قرآن در باره اش فرموده:" وَ مَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطاناً فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ وَ إِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ حَتَّى إِذا جاءَنا قالَ يا لَيْتَ بَيْنِي وَ بَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ" «۲».

---

(۱) مجمع البیان، ج ۹، ص ۱۴۷.

(۲) و کسی که از یاد خدای رحمان اعراض کند شیطانی برایش قرار می دهیم تا همواره با او باشد، این شیطانها بطور مسلم این گونه افراد را از راه بدر می برند، آن وقت خیال می کنند که راه یافتگانند تا آنکه یکی از ایشان نزد ما آید، آن وقت است که به حسرت می گوید ای کاش بین من و آن قرین به فاصله مشرق و مغرب دوری بود، که چه بد قرینی بود. سوره زخرف، آیه ۳۶ - ۳۸.

صفحه ی ۵۲۷

پس معنای جمله" قال قرینه" این است که: آن شیطانی که یک عمر با او بود و گمراهش می کرد، گفت:" ربنا" ای پروردگار ما، یعنی پروردگار من و این انسان که

من قرینش بودم (چون مقام مقام احتجاج و اختصام است)،" ما أَطْغَيْتُهُ" من او را مجبور بر طغيان نكردم،" وَ لكِنْ كانَ فِي ضَلالٍ بَعِيدٍ" ليكن خودش آماده و مستعد بود كه دعوتهای مرا بپذيرد، هر چه به او پيشنهاد می كردم او به اختيار خود قبولش می كرد، پس من مسئول گناهان و طغيان او نيستم.

در سوره صافات شرح مفصلی از اختصام و احتجاج ستمگران با همسرانشان در ذيل آيه" احْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَ أَزْواجَهُمْ" «۱» تا آخر آياتش گذشت.

" قالَ لا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَ قَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ" گوينده اين پاسخ خدای تعالی است، و خطابش عمومی است، گويا روی سخنش با عموم مشركين طاغی و قرينان ايشان است. خطابی است كه قهرا منحل به خطابهايی جزئی می شود، و هر انسانی را با قرينش شامل می گردد، مثل اين است كه به هر يك از انسان و قرينش فرموده باشد" لا تختصما لدی- نزد من بگو مگو مكنيد".

و اينكه فرمود" وَ قَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ" جمله ای است حاليه كه حال از فاعل در جمله" لا- تختصموا" است، و كلمه" بالوعيد" مفعولی است برای جمله" قدمت" و باء آن به اصطلاح باء وصلت است.

و معنای آيه اين است كه: نزد من بگو مگو مكنيد كه هيچ سودی برايتان ندارد، چون من تهديد و وعيد خود را به همه مشركين و ستمكاران ابلاغ نمودم. و تهديدهای مذكور از قبيل آيات زير است كه به ابليس فرموده" اذْهَبْ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزاؤُكُمْ جَزاءً مَوْفُوراً" «۲» و نيز فرموده" فَالْحَقُّ وَ الْحَقَّ أَقُولُ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَ مِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ" «۳»، و يا فرموده

---

(۱) سوره صافات،

آیه ۲۲.

(۲) برو که هر کس از انسانها، تو را پیروی کند، جهنم جزای تو و همه آنان خواهد بود. سوره اسری، آیه ۶۳.

(۳) پس حق است و حق را می گویم که جهنم را از تو و از هر کس که تو را پیروی کند از همگیتان پر خواهم کرد. سوره ص، آیه ۸۴ و ۸۵.

صفحه ی ۵۲۸

" لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّهِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِينَ " «۱».

" ما يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَ ما أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ" آنچه از سیاق برمی آید این است که این آیه مطلبی نو و جدید را بیان می کند، و به منزله جوابی است از سؤالی تقدیری و فرضی. گویا کسی پرسیده است: خدایا گیرم که قبلا تهدید خود را ابلاغ کرده ای، آیا آن را تغییر نمی دهی، و تهدید شدگان را عفو نمی فرمایی؟

پاسخ داده است:" ما يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ"، در درگاه من هیچ سخنی تغییر نمی کند. و منظور از" قول" مطلق قضاهای حتمی است که خدا رانده، و خدای تعالی چنین حکم کرده که هر کس با حال کفر بمیرد داخل جهنم شود، و قهرا و به حسب مورد با آن وعیدی که خدا ابلیس و پیروانش را تهدید به آن کرده منطبق می شود.

پس روشن شد که جمله مورد بحث استینافی است، و منظور از مبدل نشدن قول، دگرگون نشدن قضاء حتمی است. کلمه" لدی- نزد من" ظرفی است متعلق به تبدیل- ما از سیاق اینطور می فهمیم، ولی بعضی از مفسرین در اعراب و مفردات جمله مورد بحث چیزهایی دیگر گفته اند، و احتمالاتی بسیار دور از فهم داده اند که اگر بخواهیم آن را نقل کنیم خواننده در فهمش دچار سردرگمی می شود، و

به همین جهت از ایرادش صرفنظر کردیم.

و جمله" وَ ما أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ" متمم معنای جمله قبلی است، و معنای مجموع آن دو این است که: سخن در درگاه من دو تا نمی شود، و هیچ قضاء رانده شده و حتمی شده ای مبدل نمی گردد، و شما عذاب خواهید شد، و این من نیستم که در باره بندگان خود ستم نموده طبق وعیدی که قبلا اعلام کردم، بلکه این خودشان هستند که خود را بعد از اتمام حجت و در عین انکار کردن حق، مستحق عذاب نمودند.

و به وجهی دیگر: این من نیستم که بندگان خود را با عذاب مجازات می کنم، بلکه این جزای اعمالشان است، اعمالی که قبلا کرده بودند. پس در حقیقت این همان عمل ایشان است که در این عالم به این صورت درآمده و به خودشان برمی گردد، هم چنان که از ظاهر آیه" يا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ إِنَّما تُجْزَوْنَ ما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ" «۲» نیز همین معنا استفاده می شود، چون می فرماید: ای کسانی که کفر ورزیدید، امروز دیگر عذر نیاورید، برای اینکه ما که به شما کاری نکردیم، و این عذاب که می بینید برگشت اعمال خود شما است.

---

(۱) بطور قطع جهنم را از جنیان و انسیان پر خواهیم کرد. سوره سجده، آیه ۱۳.

(۲) سوره تحریم، آیه ۷.

و اینکه از جمله" وَ ما أَنَا بِظَلَّامٍ" نفی ظلم کثیر استفاده می شود، مستلزم آن نیست که بگوییم ظلم کم می کند، چون ظلمی که تصور کنیم خدای تعالی بکند، هر قدر هم ناچیز باشد به خاطر زیاد بودن افرادش باز ظلمی بسیار می شود، و خطاب در آیه هم خطاب به یک نفر

نیست، بلکه خطاب به تمامی انسانهای مشرک در عصر نزول آیه و در آینده است، با قرینهایی که با خود همراه دارند. و معلوم است که اینگونه افراد بسیار زیادند و خدای سبحان اگر در جزا دادن به ایشان کمترین حد ظلم را به آنها بکند، باز هم ظلام و بسیار ستمگر خواهد بود «۱»..

[وجوهی که در باره سؤال و جواب در آیه:" يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ" و مفاد آن گفته شده است

" يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ" خطابی است از خدای تعالی به جهنم، و پاسخی است که جهنم به خدا می دهد.

مفسرین در حقیقت این گفتگو اختلاف کرده، بعضی «۲» گفته اند: هم سؤال و هم جواب زبان حال است. ولی این حرف، صحیح نیست، به دلیل اینکه اگر زبان حال بود اختصاص به خدای تعالی نداشت، و هر کس جهنم را بدان حال می دید و آن سؤال را می کرد، آن جواب را می فهمید، پس بطور مسلم در اختصاص یافتن خدای تعالی به این سؤال نکته ای هست که توجیه مذکور نمی تواند آن را بیان کند.

بعضی «۳» دیگر گفته اند: خطاب در حقیقت به خازنان جهنم است، جواب هم جواب ایشان است، هر چند که به ظاهر آن را به جهنم نسبت داده. ولی این خلاف ظاهر است، و حمل بر خلاف ظاهر وقتی صحیح است که قرینه و دلیلی در کلام باشد، و انسان مجبور شود مرتکب آن گردد.

بعضی «۴» هم گفته اند: خطاب و پاسخش به همان معنای ظاهری است، و دلیلی هم نداریم که این خطاب و جواب را جائز نداند، چطور ممکن

است جائز نباشد با اینکه خدای سبحان در کلام مجیدش از سخن گفتن دستها و پاها و پوست بدنها خبر داده. و این وجه وجه

(۱) ولی به نظر احتمالی مترجم، معنایی دیگر از این کلمه که صیغه مبالغه است منظور بوده، و آن این است که می خواهد شدت عذاب قیامت را بفهماند، و بفرماید عذاب دوزخ عذابی است که اگر شخصی خالی الذهن ببیند که خدایی بنده خود را با چنان عذابی شکنجه می کند، بدون درنگ حکم می کند به اینکه خدایی است بسیار ظالم و بیرحم، و او نمی داند که این شکنجه بیرحمانه اصلا از ناحیه خدا نیست بلکه از ناحیه خود بنده است، خودش درست کرده، چون عین عمل دنیایی او است که در اینجا به این شکل در آمده (۲ و ۳ و ۴) روح المعانی، ج ۲۶، ص ۱۸۷.

صحیحی است، و ما در تفسیر سوره فصلت هم گفتیم که علم و شعور در تمامی موجودات جاری و ساری است.

جمله" هَلِ امْتَلَأْتِ" استفهامی است تقریری و اثباتی، و همچنین این جمله که از جهنم نقل کرده که می گوید" هَلْ مِنْ مَزِيدٍ". و گویا با ایراد این سؤال و جواب می خواهد اشاره کند به اینکه قهر خدای تعالی و عذاب او از اینکه به همه مجرمین احاطه یابد و جزای آنچه را که استحقاق دارند ایفا کند قاصر نیست، هم چنان که در جای دیگر فرموده:" وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكافِرِينَ" «۱».

بعضی از مفسرین «۲» به این وجه اشکال کرده اند که این با صریح آیه" لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ" منافات دارد، چون این آیه صریحا دلالت دارد بر پر شدن جهنم، و

آیه مورد بحث صریحا می گوید: جهنم پر شدنی نیست. و بعضی «۳» هم در پاسخ می گویند: پر شدن یک ظرف و یا مکان، همه جا به معنای این نیست که دیگر ظرفیتی ندارد. بعضی از جاها پر شدن به این معنا است که همه طبقاتش دارای سکنه هست، و هیچ یک از آن طبقات از سکنه خالی نیست، هم چنان که وقتی می گویند شهر از سکنه پر است، معنایش همین است. علاوه بر اینکه ممکن هم هست این پاسخ جهنم، قبل از داخل شدن تمامی دوزخیان در دوزخ باشد.

و بعضی «۴» هم اصل استفهام در جمله" هَلْ مِنْ مَزِيدٍ" را استفهام انکاری گرفته و گفته اند معنایش این است که: نه، دیگر جایی زیادی در من نیست که افرادی دیگر را در آن بیندازی، چون پر شده ام. آن وقت اشاره ای است به همان حکمی که در آیه" لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِينَ " «۵» رانده، و فرموده: از جنیان و مردمان آن قدر در دوزخ می اندازم تا پر شود. و سؤال" هَلِ امْتَلَأْتِ" هم سؤال از این نیست که آیا باز جا داری یا نه؟ بلکه سؤال از محقق شدن آن قضایی است که رانده بود، می پرسد: آیا اینکه گفتم و قضا راندم که جهنم را پر می کنم محقق شده یا خیر؟ و جمله" هَلْ مِنْ مَزِيدٍ" پاسخ به این سؤال است، و معنایش این است که: بله، پر شده ام و آن وعده ات محقق شد.

و چه بسا این وجه را بتوان با آیه" ما يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ" نیز تایید کرد، البته در صورتی که منظور از قول همان وعده" لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَ النَّاسِ

أَجْمَعِينَ " باشد.

---

(۱) جهنم به کفار احاطه دارد. سوره توبه، آیه ۴۹.

(۲ و ۳ و ۴) روح المعانی، ج ۲۶، ص ۱۸۷.

(۵) سوره سجده، آیه ۱۳.

[وصف متقین و ورودشان به بهشت

" وَ أُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ " از این آیه شروع می شود به توصیف حال متقین که در روز قیامت چه وصفی دارند. و کلمه " ازلاف " که مصدر فعل " ازلفت " است، به معنای نزدیک کردن است. و کلمه " غَيْرَ بَعِيدٍ "- به طوری «۱» که گفته اند- صفت ظرفی است تقدیری، و تقدیر کلام " فی مکان غیر بعید " است.

و معنای آیه این است که: در آن روز بهشت برای مردم با تقوی نزدیک می شود، در حالی که در جای دوری قرار نگیرد، یعنی در پیش رویشان باشد، و داخل شدنشان در آن زحمتی نداشته باشد.

" هذا ما تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ " کلمه " هذا " اشاره به ثوابی است که قبلا وعده اش را داد. و کلمه " أواب " از ماده " اوب " است که معنای رجوع را می دهد، و اگر آن را به صیغه مبالغه آورد و فرمود " این بهشتی که وعده داده شده اید، برای هر کسی است که بسیار رجوع کند " منظورش بسیار رجوع کردن به توبه و اطاعت است. و کلمه " حفیظ " به معنای آن کسی است که در حفظ آنچه خدا با او عهد کرده مداومت دارد، و نمی گذارد عهد خدا ضایع و متروک شود. و جمله " لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ " خبر دومی است برای کلمه " هذا " و یا حال است.

" مَنْ خَشِيَ الرَّحْمنَ بِالْغَيْبِ وَ جاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ " این آیه جمله " لِكُلِّ أَوَّابٍ " را بیان می کند، و منظور از " خشیت به غیب " ترس از عذاب

خدا است، در حالی که آن عذاب را به چشم خود ندیده اند. و کلمه" منیب" از مصدر" انابه" است که آن نیز به معنای رجوع است. و منظور از اینکه فرمود" جاءَ بِقَلْبٍ مُنِیبٍ- با دلی رجوع کننده بیاید" این است که عمر خود را با رجوع به خدا بگذراند، و در نتیجه هنگام مرگ با قلبی به دیدار پروردگارش رود که انابه و رجوع به خدا در اثر تکرار شدنش در طول عمر، ملکه و صفت آن قلب شده باشد.

" ادْخُلُوها بِسَلامٍ ذلِکَ یَوْمُ الْخُلُودِ" این آیه خطاب به متقین است، و معنایش این است که: به متقین گفته می شود با سلامت داخلش شوید در حالی که از هر مکروه و ناملایمی ایمن باشید. و یا این است که:

داخل شوید در حالی که خدا و ملائکه بر شما سلام می دهند." ذلِکَ یَوْمُ الْخُلُودِ" این جمله

(۱) روح المعانی، ج ۲۶، ص ۱۸۸.

بشارتی است که متقین با شنیدن آن خرسند می گردند.

[معنای اینکه در باره بهشت متقین فرمود:" لَهُمْ ما یَشاؤُنَ فِیها وَ لَدَیْنا مَزِیدٌ"]

" لَهُمْ ما یَشاؤُنَ فِیها وَ لَدَیْنا مَزِیدٌ" ممکن است کلمه" فیها" در این آیه متعلق باشد به کلمه" یشاءون" یعنی هر چه را در بهشت می خواهند در اختیار دارند. و ممکن هم هست متعلق باشد به موصول، و تقدیرش" لهم ما یشاءونه حالکونهم فیها- آنچه را بخواهند در اختیار دارند در حالی که در بهشتند" و اولی با سعه کرامت و احترامی که متقین نزد خدای سبحان دارند مساعدتر است.

و حاصل معنایش این است که: اهل بهشت در حالی که در بهشتند مالك و صاحب اختیار در هر

چیزی هستند که مشیت و اراده شان به آن تعلق بگیرد. و خلاصه هر چه را بخواهند در اختیارشان قرار می گیرد، بدون هیچ قیدی و استثنایی. پس هر چیزی که ممکن باشد اراده و مشیت انسان به آن تعلق بگیرد، آن را دارند.

" وَ لَدَيْنا مَزِيدٌ "- یعنی نزد ما از این بیشتر هم هست- از سیاق اینطور استفاده می شود.

و وقتی قرار شد که اهل بهشت آنچه را که ممکن است مشیت و خواست آدمی به آن تعلق گیرد، و آنچه از مقاصد و لذائذ که علم آدمی سراغش را داشته باشد در اختیار داشته باشند، قهرا زیادتر از آن امری است که عظیم تر از آن است که علم و مشیت انسان آن را درک کند، چون کمالاتی است ما فوق آنچه که دست علم بشر بدان می رسد.

بعضی «۱» هم گفته اند: مراد از کلمه" مزید" زیادتر از آن مقداری است که از جنسی می خواهند مثلا اگر رزقی بخواهند بیشتر از یکی و بهتر و عجیب تر از آن در اختیارشان قرار می دهند، هم چنان که از بعضی «۲»، روایت شده که گفته اند: ابر، از پیش رویشان می گذرد، و می پرسد چه می خواهید؟ هر چه بخواهند برایشان می بارد، پس اهل بهشت هر چه را بخواهد برایشان باریده می شود.

ولی این وجه صحیح نیست، زیرا بدون هیچ دلیلی اطلاق کلام را مقید کرده است، چون ظاهر جمله" لَهُمْ ما يَشاؤُنَ فِيها" این است که آنچه را که برایشان ممکن باشد بخواهند می توانند بخواهند، نه این که آنچه را بخواهند به ایشان داده می شود، تا در نتیجه معنای زیادتر از آن، زیادی عددی از آن چیزی باشد که مثلا یکی یا دو تا

از آن خواسته اند. بلکه معنای زیادتر از آن، زیادتری از هر چیزی است که ممکن باشد مورد خواست آنها قرار گیرد. به عبارت ___________

(۱) مجمع البیان، ج ۹، ص ۱۴۹.

(۲) روح المعـــــــــانی ، ج ۲۶، ص ۱۹۰.

ساده تر: چیزی است که اصلا خود آنها آن را نخواسته اند، چون عقلشان نمی رسیده که چنان چیزی را بخواهند.

بعضی «۱» هم گفته اند مراد این است که خداوند حسنه آنان را ده برابر می کند. اشکال این وجه هم همان اشکال وجه قبلی است.

" وَ کَمْ أَهْلَکْنا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشاً فَنَقَّبُوا فِی الْبِلادِ هَلْ مِنْ مَحِیصٍ " کلمه" تنقیب" که مصدر فعل ماضی" نقبوا" است، به معنای سیر است. و کلمه" محیص" به معنای پناهگاه و گریزگاه است.

این آیه شریفه بعد از آیات قبل که به خلقت انسان و علم خدا به آن و سیر به سوی خدایش را بیان می کرد، ناگهان مساله انذار و تخویف را پیش می کشد. و عین این جریان در اول سوره بود، که داشت بر مساله معاد احتجاج می کرد، و ناگهان به تخویف و انذار پرداخت فرمود" کَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَ أَصْحابُ الرَّسِّ وَ ثَمُودُ ..."

و معنای آیه این است که: چه بسیار از أقوام که قبل از این مشرکین فعلی بودند، و خیلی هم از ایشان نیرومندتر بودند، و با نیروی خود به سرزمین ها رفته، آنجاها را فتح کردند، آیا توانستند از عذاب و هلاک کردن خدا گریزگاهی بیابند؟ اگر آنها توانستند این مشرکین هم خواهند توانست.

" إِنَّ فِی ذلِکَ لَذِکْری لِمَنْ کانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَی السَّمْعَ وَ هُوَ شَهِیدٌ " کلمه" قلب" به معنای آن نیرویی است که آدمی

به وسـیله آن تعقل می کنـد و حق را از باطل تمیز می دهد، و خیر را از شـر جدا می کند و بین نافع و مضـر فرق می گذارد. و اگر تعقل نکنـد و چنین تشـخیص و جـداسازی نداشـته باشـد، در حقیقت وجود او مثل عدمش خواهد بود، چون چیزی که اثر ندارد وجود و عدمش برابر است. و معنای القاء سمع همان گوش دادن است، گویا انسان در هنگام گوش دادن به سخن کسی گوش خود را در اختیار او می گذارد، تا هر چه خواست به او بفهماند. و کلمه" شهید" به معنای حاضر و مشاهده کننده است.

و معنای آیه این است که: در آنچه از حقائق که از آن خبر دادیم، و آنچه از داسـتانهای امت های هلاک شـده که بدان اشاره نمودیم تـذکری است که هر کس تعقل کنـد با آن متذکر می گردد، و آنچه خیر و نفعش در آن است انتخاب می نماید و هر کس که گوش ______________________

(۱) روح المعـــــــــــــانی ، ج ۲۶، ص ۱۹۰.

بدهد و آن را بشنود، و اشتغالات غیر حق، او را از شنیدن حق مشغول نکرده باشد، و در عین حال حاضر به شنیدن و فرا گرفتن شنیده های خود باشد، از آن متذکر می شود.

در این آیه بین کسـی که قلب دارد و کسی که گوش دهد در حالی که شاهد هم باشد، تردید شده، فرموده یا آن باشد یا این، و این تردیـد بدین جهت است که مؤمن به حق دو جور است، یا کسـی است که دارای عقل است، و می تواند حق را دریابد و بگیرد، و در آن تفکر کند و بفهمد حق چیست، و به آن

اعتقاد بیابد، و یا کسی است که تفکرش نیرومند نیست، تا حق و خیر و نافع را از باطل و شر و مضر تمیز دهد، چنین کسی باید از دیگران بپرسد و پیروی کند. و اما کسی که نه نیروی تعقل دارد و نه حاضر است از گواهان، سخن حق را بشنود، هر چند آن گواه و شاهد رسالت داشته باشد، و او را انذار کند، چنین کسی جاهلی است لجباز، نه قلب دارد و نه گوش، هم چنان که در جای دیگر قرآن می بینیم که می فرماید:

" وَ قالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ ما كُنَّا فِي أَصْحابِ السَّعِيرِ " «۱».

" وَ لَقَدْ خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَ ما مَسَّنا مِنْ لُغُوبٍ " کلمه" لغوب" به معنای تعب و خستگی است، و معنای آیه روشن است.

بحث روایتی [روایاتی در ذیل آیه:" أَ فَعَيِينا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ ..." و در باره دو فرشته نویسنده حسنات و سیئات

در کتاب توحید به سند خود از عمرو بن شمر، از جابر بن یزید روایت کرده که گفت: من از امام ابی جعفر (ع) پرسیدم: آیه شریفه" أَ فَعَيِينا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ" چه معنا دارد؟ حضرت فرمود: ای جابر، تاویل این آیه چنین است که وقتی این عالم و این خلقت فانی شود، و اهل بهشت در بهشت و اهل آتش در آتش جای گیرند، خدای تعالی دست به خلقت عالمی غیر این عالم می زند، و خلقتی جدید می آفریند، بدون اینکه مرد و زنی داشته باشند، تنها کارشان عبادت و توحید خدا است، و برایشان سرزمینی خلق می کند غیر از

این زمین تا آن خلایق را بر دوش خود بکشد، و آسمانی برایشان خلق می کند غیر از این آسمان، تا بر آنان سایه بگستراند.

و شاید تو خیال می کردی خدا تنها همین یک عالم را خلق کرده، و یا می پنداشتی ______________

(۱) و گفتند اگر از عقلاء می شنیدیم و یا اگر خود تعقل می کردیم در زمره مردم دوزخ نمی بودیم.

سوره ملک، آیه ۱۰. ______________________________

که غیر از شما دیگر هیچ بشری نیافریده. به خدا سوگند هزار هزار عالم، و هزار هزار آدم آفریده که تو فعلا در آخرین آن عوالم هستی، و در دودمان آخرین آن آدمها قرار داری «۱».

مؤلف: و در کتاب خصال، قسمت اول این حدیث را به سند خود از محمد بن مسلم از آن جناب نقل کرده «۲». و چه بسا مراد از اینکه فرمود" تاویل این آیه چنین است" این باشد که این مطلب نیز بر آیه منطبق است، نه اینکه آیه تنها می خواهد این را بگوید.

و از جوامع الجامع از رسول خدا (ص) روایت کرده که فرمود:

نویسنده حسنات در طرف راست آدمی، و نویسنده سیئات در طرف چپ آدمی قرار دارند و دست راستی بر دست چپی فرماندهی دارد، و دست چپی به فرمان او کار می کند. بنا بر این، اگر انسان عمل نیکی انجام دهد، دست راستی ده برابرش را می نویسد، و اگر عمل زشتی مرتکب شود به دست چپی می گوید: هفت ساعت مهلتش بده، شاید تسبیحی گوید و استغفاری کند، (اگر نکرد آن وقت گناهش را بنویس) «۳».

و در معنای این حدیث روایات دیگری هست، و به جای هفت ساعت، شش ساعت هم روایت شده.

مؤلف: و در نهج البلاغه

در معنای آیه" وَ جاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَها سائِقٌ وَ شَهِيدٌ" فرموده: سائقی که او را به سوی محشر می برد، و شاهدی که علیه او به آنچه کرده است شهادت می دهد «۴».

[روایتی دال بر اینکه خطاب" أَلْقِيا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ" به پیامبر و علی (علیهما الصلاه و السلام) می شود]

و در مجمع البیان است که ابو القاسم حسکانی به سند خود از اعمش روایت کرده که گفت: ابو المتوکل تاجر «۵»، از ابی سعید خدری روایت کرده که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: چون روز قیامت شود، خدای تعالی به من و به علی فرمان می دهد: هر کس شما را به خشم آورده در آتش افکنید، و هر کس (خوشنودتان کرده) دوستتان داشته داخل بهشت سازید، این است معنا (و یا تاویل) آیه" أَلْقِيا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ" «۶».

مؤلف: این حدیث را شیخ الطائفه شیخ طوسی (علیه الرحمه) نیز در امالی خود به ______________

(۱) نور الثقلین، ج ۵، ص ۱۰۸ به نقل از توحید صدوق.

(۲) خصال، ج ۲، باب السبعه، ح ۴۵.

(۳) نور الثقلین، ج ۵، ص ۱۱۱ به نقل از جوامع الجامع.

(۴) نهج البلاغه، خطبه ۸۵.

(۵) در مجمع البیان" ابو المتوکل الناجی" می باشد.

(۶) مجمع البیان، ج ۹، ص ۱۴۷.

سندی که به ابی سعید خدری دارد از آن جناب روایت کرده «۱».

و در الدر المنثور است که ابن ابی الدنیا- در کتاب ذکر الموت- و ابن ابی حاتم، و ابو نعیم- در کتاب حلیه- از جابر بن عبد اللَّه روایت کرده که گفت: من از رسول خدا شنیدم که فرمود: فرزند آدم، از آن آینده ای که برایش مقدر شده چقدر

غافل است. خـدای تعالی وقتی می خواهد این بنده را بیافرینند به فرشـته می گوید: رزق او را بنویس، آثارش را بنویس، اجلش را هم بنویس، این را هم که آیـا سـعید است یا شـقی ثبت کن. آن گاه این فرشـته بالا می رود، و خـدای تعالی فرشـته دیگری روانه می کنـد تا او را حفظ کنـد، آن فرشـته نیز همواره مراقب او است، تا وی به حـد رشد برسد، او نیز بالا می رود. و خدای تعالی دو فرشـته دیگر را موکل بر او می کنـد، تا حسـنات و گناهانش را ثبت کننـد، و این دو فرشـته هم چنان هسـتند تا آنکه مرگ آن بنـده فرا رسـد، آن وقت این دو فرشـته نویسـنده بالا می روند، فرشـته موت می آید تا جان او را بگیرد، و چون او را داخل قبر کنند، دوباره جانش را به کالبدش برگرداند، و دو فرشته قبر آمده او را امتحان می کنند سپس بالا می روند.

و چون روز قیـامت شود، دو فرشـته نویسـنده حسـنات و گناهـان، دوبـاره به سـراغش می آینـد، و نـامه عمـل او را باز کرده به گردنش می افکننـد، و هم چنان با او هسـتند، یکی به عنوان سائق و دیگری به عنوان شـهید (تا به عرصه اش برسانند). آن گاه رسول خدا (ص) فرمود به درستی در پیش رو، امری عظیم دارید، امری ما فوق قدرتتان، از خدای عظیم استقامت بجویید «۲».

[چنـد روایت در ذیـل آیه: " یَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ ..." و راجع به اینکه در باره متقین در بهشت فرموده: " لَهُمْ ما یَشاؤُنَ فِیها وَ لَدَیْنا مَزِیدٌ " و ...]

و در تفسیر قمی در ذیل آیه " یَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِیدٍ "

می گوید: این استفهام از این جهت شده که خدای تعالی وعده داده بود جهنم را پر کند و جهنم مالامال آتش شود. از او می پرسد آیا پر شده ای؟ او می پرسد: مگر باز هم هست؟ و منظورش این است که دیگر جای خالی ندارم «۳».

مؤلف: همان طور که ملاحظه می کنید بنای این معنا که در این حدیث برای آیه شده، بر این اساس است که استفهام در آن انکاری باشد.

و در الدر المنثور است که احمد، بخاری، مسلم، ترمذی، نسایی، ابن جریر، ابن مردویه و بیهقی- در کتاب اسماء و صفات- از انس روایت کرده اند که گفت: رسول خدا

---

(۱) نور الثقلین، ج ۵، ص ۱۱۳، به نقل از امالی شیخ طوسی.

(۲) الدر المنثور، ج ۶، ص ۱۰۶.

(۳) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۲۶.

(ص) فرمود: پیوسته در جهنم ریخته می شود و او هم چنان داد" هَلْ مِنْ مَزِيدٍ" ش بلند است، تا آنکه رب العزه پای خود را در آن بگذارد، آن وقت است که اجزایش از هم جدا شده، و می گوید بس است بس است، تو را به عزت و کرمت سوگند.

و همیشه در بهشت هم جای زیادی هست، تا آنکه خدا مخلوقی دیگر بیافریند، و آنان را در قصرهای بهشت جای دهد «۱».

مؤلف:" پا نهادن خدا در آتش" و اینکه آتش بگوید" بس است بس است" در روایات زیادی آمده. اما همه از طرق اهل سنت است.

و در تفسیر قمی در ذیل آیه" لَهُمْ ما يَشاؤُنَ فِيها وَ لَدَيْنا مَزِيدٌ" گفته: منظور از" مزید" نظر کردن به رحمت خداست «۲».

و در الدر المنثور است که بزاز و ابن منذر و ابن ابی

حاتم و ابن مردویه و لالکائی- در کتاب السنه- و بیهقی- در کتاب البعث و النشور- از انس روایت کرده که در تفسیر جمله" وَ لَدَیْنا مَزِیدٌ" گفته:" مزید" این است که خدای تعالی برایشان تجلی می کند «۳».

و در کافی از بعضی از علمای امامیه، بدون ذکر بقیه سند از هشام بن حکم روایت کرده که گفته: ابو الحسن موسی بن جعفر (ع) فرمود: ای هشام خدای عز و جل در کتاب عزیزش می فرماید:" إِنَّ فِی ذلِکَ لَذِکْری لِمَنْ کانَ لَهُ قَلْبٌ" و منظورش از قلب عقل است «۴».

و در الدر المنثور است که: خطیب در تاریخ خود از عوام ابن حوشب روایت کرده که گفت: من از ابو مجلز در باره مردی پرسیدم که می نشیند و پاهای خود را رویهم می اندازد این چطور است؟ گفت: عیبی ندارد، یهودیان این را بد می دانند، و خیال می کنند که این گونه نشستن، مخصوص خدا است، چون خدای تعالی بعد از آنکه عالم را در ظرف شش روز خلق کرد، و از خلقت آسمانها و زمین فارغ شد برای رفع خستگی این طور نشست، و اینجا بود که خداوند این آیه را نازل کرد:" وَ لَقَدْ خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَیْنَهُما فِی سِتَّةِ أَیَّامٍ وَ ما مَسَّنا مِنْ لُغُوبٍ" که هر چند ما آسمانها و زمین را در شش روز آفریدیم اما خسته نشدیم «۵».

---

(۱) الدر المنثور، ج ۶، ص ۱۰۷.

(۲) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۲۷.

(۳) الدر المنثور، ج ۶، ص ۱۰۸.

(۴) اصول کافی، ج ۱، کتاب العقل و الجهل، ص ۱۶.

(۵) الدر المنثور، ج ۶، ص ۱۱۰.

مؤلف: این معنا از ضحاک

«۱» و قتاده نیز نقل شده، و مفید هم چنین معنایی در روضه الواعظین «۲» در روایتی ضعیف نقل کرده. و سند اصلی اینکه خلقت موجودات در شش روز از ایام هفتگانه هفته تقسیم شده تورات و قرآن است و هر چند قرآن مکرر سخن از خلقت اشیاء در شش روز گفته، و لیکن نفرموده این شش روز از چه روزهایی است، آیا از روزهای هفته است یا نه. و حتی اشاره ای هم به آن نکرده.

و اگر به خاطر داشته باشید در آغاز تفسیر این سوره گفتیم که: بعضی از مفسرین، آیه" وَ لَقَدْ خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ ..." را مدنی دانسته اند، اینکه می گوییم: عاملی که ایشان را به این نظریه وادار کرده همین روایات است که پنداشته اند بر حسب این روایات، آیه شریفه پاسخ به یهود است (و یهودیان در مدینه بودند نه در مکه) ولی در آیه هیچ دلالتی نیست که اگر می خواهد کلام یهود را رد کند، در مدینه نازل شده باشد، برای اینکه در آیات مکی هم سخن از یهود به میان آمده، هم چنان که در سوره اعراف چنین است.

---

(۱) الدر المنثور، ج ۶، ص ۱۱۰.

(۲) نور الثقلین، ج ۵، ص ۱۱۶، به نقل از روضه الواعظین.

ترجمه آیات پس در برابر آنچه می گویند خویشتن داری کن و به حمد پروردگار خود تسبیح گوی، هم قبل از طلوع خورشید و هم قبل از غروب (۳۹).

و پاره ای از شب را، و به دنبال سجده ات او را تسبیح گوی (۴۰).

و بگوش باش روزی که منادی از مکانی نزدیک ندا برمی آورد (۴۱).

روزی که همه آن صیحه را که قضائش حتمی است می شنوند که روز

خروج از قبرها است (۴۲).

به درستی این ماییم که زنده می کنیم و می میرانیم و بازگشت به سوی ما است (۴۳).

بازگشت در روزی که زمین به زودی از روی آنان می شکافد و آن حشری است که برای ما آسان است (۴۴).

ما به آنچه می گویند داناییم و تو نمی توانی مردم را به آنچه می خواهی مجبور کنی پس تنها با قرآن

کسانی را تذکر بده که از تهدید خدا بیمناکند (۴۵).

بیان آیات [بیان آیات آخر سوره که پیامبر (ص) را امر به صبر و تسبیح خدا می کند و روز قیامت را به یاد می آورد]

این آیات خاتمه سوره است، که در آن رسول خدا (ص) را دستور می دهد که در برابر آنچه می گویند و نسبتهایی که می دهند- مثلا می گویند سحر و جنون و شعر است- صبر کن.

و نیز در مقابل لجبازیها و استهزایی که نسبت به معاد و برگشتن به سوی خدای تعالی دارند، حوصله به خرج ده، و پروردگار خود را با تسبیح عبادت کن، و منتظر روز قیامت باش که با یک صیحه آغاز می شود، و کسانی را که از خدای ندیده می ترسند با قرآن تذکر بده.

"فَاصْبِرْ عَلى ما يَقُولُونَ وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَ قَبْلَ الْغُرُوبِ" این آیه تفریع و نتیجه گیری از همه مطالب گذشته است که از آن جمله است مساله انکار معاد از ناحیه مشرکین، و سخن از جزئیات معاد و استدلال بر آن، و تهدید منکرین و مکذبین نبوت خاتم الانبیاء، و تهدیدشان به این که سرنوشت همان است که مکذبین از امت های گذشته بدان مبتلا شدند.

" وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ ..."- این جمله رسول خدا (ص)

را دستور می دهد که خدای تعالی را از آنچه در باره اش می گویند تسبیح کند و منزه بدارد، تنزیهی که توأم با حمد او باشد. و حاصلش این است که می خواهد تا برای او فعل جمیل اثبات نموده، هر نقص و ننگی را از او دور بدارد. و تسبیح قبل از طلوع آفتاب می تواند با نماز صبح منطبق شود، یعنی می شود گفت مراد از آن، نماز صبح، و مراد از تسبیح قبل از غروب، نماز عصر و یا ظهر و عصر باشد.

" وَ مِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَ أَدْبارَ السُّجُودِ" یعنی در پاره ای از شب، تسبیح گو، که این نیز می تواند با نمازهای مغرب و عشاء منطبق باشد.

" وَ أَدْبارَ السُّجُودِ"- کلمه" ادبار" جمع" دبر" است، و در عبارت است از منتهی الیه هر چیز، البته منتهی الیه آن و ما بعدش. و گویا مراد از آن، تسبیح بعد از همه نمازها باشد، چون سجده، در آخر هر رکعت از نماز است، و قهرا با تعقیبات نمازهای پنجگانه منطبق

می شود. بعضی «۱» گفته اند: مراد از آن نافله هایی است که هر نمازی دارد. و بعضی «۲» گفته اند:

مراد دو رکعت و یا چند رکعت نماز بعد از نماز مغرب است. و بعضی «۳» گفته اند: مراد از آن نماز وتر است که در آخر نافله های شب قرار دارد.

" وَ اسْتَمِعْ يَوْمَ يُنادِ الْمُنادِ مِنْ مَكانٍ قَرِيبٍ" در این آیه" استماع" را به معانی مختلفی تفسیر کرده اند، و از همه به ذهن نزدیکتر این است که متضمن معنای انتظار باشد، یعنی منتظر روزی باش که در آن روز بشنوی ندای منادی را از مکانی نزدیک. و جمله" يَوْمَ يُنادِ

الْمُنادِ" روی هم مفعول" و استمع" است، و مراد از ندای منادی همان نفخه صور است که مسئول آن به طوری که از آیه بعد استفاده می شود در آن می دمد.

و اینکه فرمود:" ندا از مکانی نزدیک است" بدین جهت است که ندا آن چنان به خلائق احاطه دارد که به نسبت مساوی بگوش همه می رسد، و افراد نسبت به آن دور و نزدیک نیستند، چون ندا- همانطور که گفتیم- نفخه بعث و کلمه حیات است.

" یَوْمَ یَسْمَعُونَ الصَّیْحَهَ بِالْحَقِّ ذلِکَ یَوْمُ الْخُرُوجِ" این آیه بیان آن روزی است که منادی ندا می دهد. و اگر فرمود: صیحه ای است به حق، برای این است که قضایی است حتمی، همان طور که در تفسیر جمله" وَ جاءَتْ سَکْرَهُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ..." گفتیم.

و معنای اینکه فرمود" ذلِکَ یَوْمُ الْخُرُوجِ" این است که امروز روز خروج از قبرها است، هم چنان که در جای دیگر فرموده" یَوْمَ یَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْداثِ سِراعاً" «۴».

" إِنَّا نَحْنُ نُحْیِی وَ نُمِیتُ وَ إِلَیْنَا الْمَصِیرُ" مراد از" احیاء" افاضه حیات بر جسدهایی است که در دنیا مرده اند. و مراد از" اماته" همان میراندن در دنیا است، که عبارت است از منتقل شدن به عالم قبر. و مراد از جمله" وَ إِلَیْنَا الْمَصِیرُ" به طوری که از سیاق برمی آید احیاء در روز قیامت است.

" یَوْمَ تَشَقَّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِراعاً ذلِکَ حَشْرٌ عَلَیْنا یَسِیرٌ" کلمه" تشقق" در اصل" تتشقق" و از باب" تفعل" است که به معنای شکافته شدن است، و معنایش این است که: زمین از روی ایشان شکافته می شود، و ایشان به سرعت به

(۱ و ۲ و ۳) مجمع البیان، ج ۹، ص ۱۵۰.

(۴)

سوی دعوت کننده بیرون می شوند.

" ذلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنا يَسِيرٌ"- یعنی آنچه گفتیم (که از قبور شکافته شده به سرعت بیرون می شوند) حشری است که انجامش برای ما آسان است.

" نَحْنُ أَعْلَمُ بِما يَقُولُونَ وَ ما أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخافُ وَعِيدِ" این جمله در مقام تعلیل جمله" فَاصْبِرْ عَلى ما يَقُولُونَ" است، می فرماید در برابر آنچه می گویند صبر کن، برای اینکه ما می دانیم که چه می گویند، و تو که نمی توانی مجبورشان سازی، پس تنها وظیفه ات این است که با قرآن تذکرشان دهی تا آنان که از تهدید خداوندشان می ترسند متذکر شوند. و کلمه" جبار" در این آیه به معنای تسلطی است که بتواند مردم را بر اجرای خواسته های خود مجبور سازد.

و معنای آیه این است که: تو بر آنچه می گویند صبر کن، و به حمد پروردگارت تسبیح گوی، و منتظر بعث باش که ما می دانیم چه می گویند، و به زودی سزایشان را در برابر و مطابق آنچه کرده اند کف دستشان می گذاریم، و تو مسلط بر آنان نیستی که بتوانی بر اجرای خواسته خود مجبورشان سازی، و در نتیجه آنچه را دعوتشان می کنی انجام دهند- یعنی به خدا و روز جزا ایمان بیاورند- و وقتی حال و وضع آنان چنین است پس تو وظیفه خودت را انجام ده، و کسانی را با قرآن تذکر بده که از تهدید من می هراسند.

بحث روایتی [(چند روایت در ذیل آیه:" وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَ قَبْلَ الْغُرُوبِ" و مراد از" أَدْبارَ السُّجُودِ")]

در الدر المنثور است که طبرانی- در کتاب اوسط- و

ابن عساکر از جریر بن عبد اللَّه از رسول خدا (ص) روایت کرده اند که در معنای آیه شریفه" وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَ قَبْلَ الْغُرُوبِ" فرمود: قبل از طلوع شمس، نماز صبح، و قبل از غروب شمس، نماز عصر است «۱».

و در مجمع البیان است که از امام صادق (ع) روایت شده که در پاسخ شخصی که پرسید منظور از آیه" وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَ قَبْلَ الْغُرُوبِ" چیست، فرمود: صبح که شد ده مرتبه می گویی" لا اله الا اللَّه وحده لا شریک له له الملک و له الحمد و هو علی کل شی ء قدیر" و همین ده مرتبه را در عصر هم می گویی «۲».

---

(۱) الدر المنثور، ج ۶، ص ۱۱۰.

(۲) مجمع البیان، ج ۹، ص ۱۵۶.

مؤلف: امام این معنا را از اطلاق تسبیح در آیه استفاده کرده اند، هر چند که موردش خاص نماز صبح و عصر باشد، پس منافاتی بین این دو روایت نیست، چون مورد مخصص نمی شود.

و در کافی به سند خود از حریز از زراره از امام باقر (ع) روایت کرده که گفت: به حضورش عرضه داشتم معنای جمله" وَ أَدْبارَ السُّجُودِ" چیست؟ فرمود: چند رکعت بعد از مغرب است «۱».

مؤلف: این روایت را قمی هم در تفسیر خود به سندی که به ابن ابی بصیر دارد از حضرت رضا (ع) نقل کرده، و عبارت آن چنین است: چهار رکعت بعد از مغرب است «۲».

و در الدر المنثور است که مسدد در مسند خود، و ابن منذر و ابن مردویه از علی بن ابی طالب (ع) روایت کرده اند که فرمود: از رسول خدا

(ص) معنای " أَدْبارَ السُّجُودِ " را پرسیدم، فرمود: منظور دو رکعت بعد از مغرب است، و منظور از " ادبار النجوم " دو رکعت قبل از نماز صبح است «۳».

مؤلف: نظیر این روایت از ابن عباس و عمر از رسول خدا (ص) نقل شده «۴». و در مجمع البیان آن را مستند به حسن بن علی (ع) نیز کرده که آن جناب از رسول خدا (ص) نقل کرده است «۵».

و در تفسیر قمی در ذیل آیه " فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخافُ وَعِيدِ " آمده که امام فرمود: یعنی ای محمد! با آن وعده های عذابی که در قرآن داده ایم ایشان را تذکر بده «۶».

---

(۱) نور الثقلین، ج ۵، ص ۱۱۸، به نقل از کافی.

(۲) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۲۷.

(۳ و ۴) الدر المنثور، ج ۶، ص ۱۱۰.

(۵) مجمع البیان، ج ۹، ص ۱۵۰.

(۶) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۲۷.

تفسیر نمونه

سوره ق

مقدمه

این سوره در مکه نازل شده ، و دارای ۴۵ آیه است

محتوای سوره ((ق))

محور بحثهای این سوره مساءله ((معاد)) است و تقریبا تمام آیات بر همین محور دور می زند، و مسائل دیگر در آن شکل جنبی دارد.

در مسائل مربوط به معاد انگشت روی امور زیر می گذارد.

۱ - انکار و تعجب کافران از مساءله معاد (معاد جسمانی).

۲ - استدلال بر مساءله معاد از طریق توجه به نظام آفرینش ، و مخصوصا احیای زمینهای مرده به وسیله نزول باران .

۳ – استدلال بر مساءله معاد از طریق توجه به خلقت نخستین .

۴ – اشاره به مساءله ثبت اعمال و اقوال برای یوم الحساب .

۵ – مسائل مربوط به مرگ و انتقال از این جهان به سرای دیگری .

۶

- گوشه ای از حوادث روز قیامت و اوصاف بهشت و دوزخ .

۷ - اشاره به حوادث تکان دهنده پایان جهان که سر آغازی است بر جهان دیگر.

در این میان اشاراتی کوتاه و مؤ ثر به وضع اقوام طغیانگر پیشین و سرنوشت دردناک و شوم آنها (مانند قوم فرعون ، و عاد، و لوط، و شعیب ، و تبع) و نیز دستوراتی برای توجه به خدا و ذکر او به پیامبر اسلام (صلی اللّه علیه و آله) داده شده است .

و اشاره کوتاهی به عظمت قرآن در آغاز و پایان سوره به چشم می خورد.

فضیلت تلاوت سوره ((ق))

از روایات اسلامی استفاده می شود که پیامبر (صلی اللّه علیه و آله) اهمیت فراوانی برای این سوره قائل بود، تا آنجا که هر روز جمعه آن را در خطبه نماز جمعه قرائت می فرمود. <۱>

در حدیث دیگری آمده است که در هر روز ((عید)) و ((جمعه)) آن را تلاوت می فرمود. <۲>

این به خاطر آن است که روز جمعه و عید روز بیداری و آگاهی انسانها، روز بازگشت به فطرت نخستین ، و روز توجه به خدا و یوم الحساب است ، و از آنجا که آیات این سوره به نحو بسیار مؤ ثری مساءله معاد و مرگ و حوادث قیامت را بازگو می کند و تفکر در آن تاءثیر عمیقی در بیداری و تربیت انسانها دارد، مورد توجه خاص آن حضرت قرار داشت .

در حدیثی از پیغمبر اکرم (صلی اللّه علیه و آله) چنین نقل شده : من قراء سوره ((ق)) هون الله علیه تارات الموت و

سکراته : ((کسی که سوره ((ق)) را بخواند خداوند مشکلات و سکرات مرگ را بر او آسان می سازد. <۳>

و نیز در حدیثی از امام باقر (علیه السلام) آمده است : من ادمن فی فرائضه و نوافله سوره ق وسع الله فی رزقه ، و اعطاه کتابه بیمینه و حاسبه حسابا یسیرا: ((کسی که پیوسته در نمازهای فریضه و نافله سوره ق را بخواند خداوند روزی او را گسترده می کند، و نامه اعمالش را به دست راستش می دهد،

و حساب او را در قیامت آسان می سازد)). <۴>

نیاز به یاد آوری ندارد که اینهمه افتخار و فضیلت تنها با خواندن الفاظ حاصل نمی شود، بلکه خواندن الفاظ سر آغازی است برای بیداری اندیشه ها و آن نیز وسیله ای است برای عمل صالح و هماهنگی با محتوای سوره .

تفسیر :

منکران لجوج در کار خود سرگردانند!

در این جا بار دیگر در آغاز این سوره به بعضی از ((حروف مقطعه)) برخورد می کنیم و آن حرف ((ق)) است ، و چنانکه قبلا نیز گفته ایم یکی از تفسیرهای قابل توجه ((حروف مقطعه)) این است که قرآن با آنهمه عظمت از ماده سادهای همچون حروف ((الفبا)) تشکیل یافته ، و این نشان می دهد که ابداعگر و نازل کننده قرآن مجید علم و قدرت بی پایان داشته که از چنین ابزار ساده ای چنان ترکیب عالی آفریده است .

البته تفسیرهای دیگری برای ((حروف مقطعه)) نیز وجود دارد که می توانید در آغاز سوره های ((بقره ،)) ((آل عمران))، ((اعراف)) و سوره های ((حم)) مطالعه فرمائید.

برخی از

مفسران نیز ((ق)) را اشاره به بعضی از اسماء الله (مانند قادر و ((قیوم))) دانسته اند.

در بسیاری از تفاسیر نیز آمده که ((ق)) نام کوهی است عظیم که محیط به کره زمین است ، در اینکه این کدام کوه است که بر کره زمین یا مجموعه جهان احاطه دارد؟ و منظور از آن چیست ؟ اینجا جای بحث آن نیست ، آنچه لازم

می دانیم در اینجا اشاره کنیم این است که بسیار بعید به نظر می رسد که ((ق)) در این سوره اشاره به ((کوه قاف)) باشد، چرا که نه تنها تناسبی با بحثهای سوره ندارد، حرف ق در اینجا همانند سائر حروف مقطعه ای است که در آغاز سوره های قرآن آمده ، بعلاوه اگر منظور از آن کوه قاف بود می بایست با ((واو)) قسم همراه باشد مانند ((و الطورو)) امثال آن ، و ذکر یک کلمه بدون مبتدا و خبر یا واو قسم مفهومی ندارد.

از همه اینها گذشته رسم الخط تمام قرآنها این است که ق به صورت مفرد نوشته ، در حالی که ((کوه قاف)) را به صورت ((قاف)) می نویسند.

از جمله اموری که گواهی می دهد ذکر این حرف از حروف مقطعه برای بیان عظمت قرآن است اینکه بلافاصله بعد از آن سوگند به قرآن مجید یاد کرده ، می فرماید: ((قسم به قرآن مجید)) (و القرآن المجید).

((مجید)) از ماده ((مجد)) به معنی شرافت گسترده است ، و از آنجا که قرآن عظمت و شرافتی بی پایان دارد کلمه ((مجید)) از هر نظر سزاوار آن است ، ظاهرش زیبا، محتوایش عظیم ،

دستوراتش عالی ، و برنامه هایش آموزنده و حیاتبخش است .

در اینکه این قسم به چه منظور ذکر شده ، و به اصطلاح ((مقسم له)) چیست ؟ مفسران احتمالات زیادی داده اند، ولی با توجه به آیات بعد به نظر می رسد که جواب قسم همان مساءله ((نبوت)) پیامبر اسلام (صلی اللّه علیه و آله) یا ((رستاخیز)) انسانها بعد از مرگ است . <۵>

سپس به بیان پاره ای از ایرادهای بی اساس کفار و مشرکان عرب پرداخته ، از میان آنها به دو ایراد اشاره می کند:

نخست می گوید: ((بلکه آنها تعجب کردند که پیامبری انذارگر، از خود آنها آمده ، و کافران گفتند: این چیز عجیبی است))؟! (بل عجبوا ان جائهم منذر منهم فقال الکافرون هذا شی ء عجیب).

این ایرادی است که قرآن بارها به آن و پاسخ آن اشاره کرده ، و تکرار آن نشان می دهد که از ایرادهای اصلی کفار بوده که همواره آن را تکرار می کردند.

نه تنها به پیامبر اسلام (صلی اللّه علیه و آله) که به سایر پیامبران نیز همین ایراد را می گرفتند، گاه می گفتند: ان انتم الا بشر مثلنا تریدون ان تصدونا عما کان یعبد آباؤ نا: ((شما تنها انسانهائی مثل ما هستید که می خواهید ما را از آنچه نیاکانمان می پرستیدند باز دارید))! (ابراهیم - ۱۰).

و گاه می گفتند: ما هذا الا بشر مثلکم یاکل مما تاکلون منه و یشرب مما تشربون : ((این انسانی همانند شما است ، از آنچه می خورید، می خورد و از آنچه شما می نوشید می نوشد))! (مؤ منون -

.(۳۳)

و گاه می افزودند: لولا انزل الیه ملک فیکون معه نذیرا: ((چرا فرشته ای همراه او نازل نشده تا همراه او انذار کند))؟! (فرقان - ۷).

ولی همه اینها بهانه هائی بود برای عدم تسلیم در برابر حق .

قرآن در آیات مورد بحث پاسخی از این ایراد نمی گوید، چرا که بارها به آن پاسخ گفته است ، که اگر فرضا فرشته ای می فرستادیم آن را به صورت بشر قرار می دادیم ، یعنی رهبر و راهنمای انسان تنها می تواند انسان باشد، تا از تمام دردها، نیازها، تمایلات ، خواستها و مسائل زندگی او با خبر باشد، و از سوی دیگر بتواند در جنبه های عملی الگوئی برای آنها گردد،

و نگویند اگر او هم از جنس ما بود، هرگز پاک و پاکیزه نمی ماند چرا که : قاضی ار با ما نشیند برفشاند دست را

محتسب گر می خورد معذور دارد مست را!

بنابراین برنامه هایش تنها به درد خودش می خورد نه به درد بشر!.

بعد از این ایراد به رسالت پیامبر (صلی اللّه علیه و آله) و اینکه چگونه از جنس بشر است ؟ ایراد دیگری به محتوای دعوت او داشتند و انگشت روی مساله ای می گذارند که برای آنها از هر نظر عجیب و غریب بود، آنها می گفتند: ((آیا هنگامی که ما مردیم و خاک شدیم دو باره به زندگی باز می گردیم ، آنچنان که او می گوید؟ این بازگشتی است بعید))! (اءاذا متنا و کنا ترابا ذلک رجع بعید). <۶>

به هر حال آنها بازگشت مجدد به زندگی را مساله ای دور از عقل می پنداشتند، بلکه گاه آن

را محال دانسته ، و ادعای آن را دلیل بر جنون گوینده اش می گرفتند! چنانکه در آیه ۷ و ۸ سبا می خوانیم : قال الذین کفروا هـل نـدلکم علی رجـل ینبئکم اذا مزقتم کل ممزق انکم لفی خلق جدیـد افتری علی الله کـذبا ام به جنه : ((کافران گفتنـد: آیا مردی را به شـما نشان دهیم که خبر می دهد هنگامی که کاملا از هم متلاشی شدید بار دیگر به خلقت تازهای بر می گردید، آیا افترا بر خدا بسته ؟ یا جنون دارد))؟!

تنها در اینجا نیست که این ایراد را به پیامبر اسلام (صلی اللّه علیه و آله) کردند، بارها

گفتند، و بارها پاسخ شنیدند و باز هم از روی لجاجت تکرار کردند.

به هر حال قرآن مجید در اینجا از چند راه به آنها پاسخ می گوید:

نخست : به علم بی پایان خدا اشاره کرده ، می فرماید: ((ما می دانیم آنچه را زمین از بدن آنها می کاهد و کم می کند؟ و نزد ما کتابی است که همه چیز در آن محفوظ است)) (قد علمنا ما تنقص الارض منهم و عندنا کتاب حفیظ).

اگر اشکال و ایراد شما به خاطر این است که استخوانهای آدمی می پوسد، و گوشت او خاک می شود، و جزء زمین می گردد و ذراتی از آن نیز تبدیل به بخار و گازهای پراکنده در هوا می گردد، چه کسی می تواند آنها را جمع آوری کند؟ و اصلا چه کسی از آنها با خبر است ؟

پاسخش معلوم است : خداوندی که علم او به تمام اشیاء احاطه دارد تمام این ذرات را می شناسد،

و به هنگـام لزوم همه را جمع آوری می کنـد، همـانگونه که ذرات پراکنـده آهن را در میـان تلی از غبـار بـا یـک قطعه آهنربا میتوان جمع - آوری کرد، جمع آوری ذرات پراکنده هر انسان برای خدا از اینهم آسان تر است .

و اگر ایراد آنهـا این است که حساب اعمال انسان را چه کسـی برای معاد و رسـتاخیز نگهمیـدارد؟ پاسـخش این است که همه اینها در لوح محفوظ ثبت است ، و اصولا چیزی در این عالم گم نمی شود، حتی اعمال شما باقی می ماند، هر چند تغییر شکل می دهد.

((کتاب حفیظ)) به معنی کتابی است که حافظ اعمال تمام انسانها و غیر آن است ، و اشاره به ((لوح محفوظ)) است که شـرح آن را ذیل آیه ۳۹ سوره رعد داده ایم (جلد دهم صفحه ۲۴۱).

سپس به پاسخ دیگری می پردازد که بیشتر جنبه روانی دارد، می گوید:

((ولی آنها حق را هنگامی که به سراغشان آمد تکذیب کردند)) (بل کذبوا بالحق لما جائهم).

یعنی آنها آگاهانه منکر حق شـده انـد، و گرنه گرد و غباری بر چهره حق نیست ، و چنانکه در آیات بعـد می آید آنها صـحنه معاد را با چشم خود مکرر در این دنیا می بینند و جای شک و تردید ندارد.

لـذا در پایان آیه می افزایـد: ((چون آنها در مقام تکذیب بر آمده اند پیوسـته ضد و نقیض می گویند، در کار خود متحیرند و در امور مختلط گرفتارند)) (فهم فی امر مریج).

گاه پیامبر (صلی اللّه علیه و آله) را مجنون می خوانند، گاه کاهن ، و گاه شاعر.

گاه می گویند: سخنان او ((اساطیر

الاولین)) است .

گاه می گویند: ((بشری به او تعلیم می دهد))!

گاه نفوذ کلماتش را نوعی ((سحر)) می دانند.

و گاه مدعی می شوند ما هم مثل آن می توانیم بیاوریم !

این پراکنده گوئیها نشان می دهد که حق را دریافته اند، و به دنبال بهانه جوئی هستند و لذا هرگز روی یک حرف نمی ایستند.

((مریج)) از ماده ((مرج)) (بر وزن حرج) به معنی امر ((مختلط و مشوش و مشتبه)) است ، و لذا به زمینی که گیاهان مختلف و فراوان در آن روئیده ((مرج)) (مرتع) گفته می شود. لحظهای به آسمان بنگرید!

این آیات همچنان بحث ((دلائل معاد)) را دنبال می کند، گاه از طریق ((قدرت بی انتهای حق)) و گاه از ((وجود صحنه های معاد در همین دنیا)) کمک می گیرد.

نخست توجه منکران را به آفرینش آسمانها جلب کرده ، می گوید: آیا به آسمان در بالای سرشان نگاه نکردند که چگونه ما آن را بنا کرده ایم بی آنکه ستون و پایهای داشته باشد؟! ((و چگونه آن را به وسیله ستارگان زینت بخشیده ایم در حالی که هیچ شکاف و ناموزونی در آن وجود ندارد))؟! (ا فلم ینظروا الی السماء فوقهم کیف بنیناها و زیناها و ما لها من فروج).

منظور از نگاه کردن در اینجا نگاهی تواءم با اندیشه و تفکر است که انسان را به قدرت عظیم خالق این آسمان پهناور و شگفتیهایش آشنا سازد که هم عظمت خیره کننده ای دارد، و هم زیبائیهای فراوان و هم استحکام و نظم و حساب .

جمله و ما لها من فروج (هیچ شکافی در آن نیست)

یا به معنی عدم وجود نقص و عیب و ناموزونی است ، چنانکه بعضی از مفسران گفته اند، و یا به معنی عدم وجود شکاف در خصوص آسمانی است که اطراف زمین را احاطه کرده ، و جو زمین نامیده می شود، و به گفته قرآن ((سقف محفوظی)) است (انبیاء - ۳۲) که راه را بر سنگهای آسمانی که به طور مداوم با سرعت سر سام آوری به سوی زمین می آید می بندد، و قبل از وصول به سطح زمین آنها را آتش می زند و خاکستر می کند، و همچنین از اشعه های کیهانی زیانبخش ممانعت به عمل می آورد.

و گرنه آسمان به معنی محل ستارگان یک فضای خالی است که این کرات در آن شناورند.

در اینجا احتمال سومی نیز وجود دارد و آن اینکه جمله بالا اشاره به نظریه وجود ((اتر)) (اثیر) باشد، مطابق این نظریه تمام عالم هستی و فواصل ستارگان پر است از مادهای بی رنگ و بی وزن به نام ((اتر)) که حامل امواج نور است و آن را از نقطه ای به نقطه دیگر منتقل می کند، طبق این نظریه هیچ شکاف و فرجه ای در تمام عالم آفرینش نیست ، و سیارات و ثوابت در ((اتر)) غوطه ورند.

البته این سه تفسیر با هم منافاتی ندارند، هر چند تفسیر سوم که متکی به فرضیه اتر می باشد قابل اعتماد نیست ، چون موضوع اتر از نظر دانشمندان هنوز به طور قطع ثابت نشده است .

سپس به عظمت آفرینش زمین پرداخته می افزاید: ((و زمین را گسترش دادیم و در آن کوه های عظیمی افکندیم ، و در

آن از هر نوع و از هر جفت گیاه بهجتانگیز رویاندیم)) (و الارض مددناها و القینا فیها رواسی و انبتنا فیها من کل زوج بهیج).

آری آفرینش زمین از یکسو، گسترش آن (بیرون آمدن از زیر آب) از سوی دیگر، پیدایش کوهها که ریشه های آن به هم پیوسته و همچون زرهی زمین را در برابر فشارهای درونی و برونی و جزر و مدهای حاصل از جاذبه ماه و خورشید حفظ می کند، از سوی سوم ، و پیدایش انواع گیاهان با آنهمه عجائب و زیبائیها از سوی چهارم همگی دلیل بر قدرت بی پایان او است . <۷>

تعبیر به من کل زوج اشاره به مساءله زوجیت در عالم گیاهان است که در موقع نزول این آیات هرگز به عنوان یک اصل کلی کشف نشده بود و بعد از قرنها علم و دانش بشر پرده از روی آن برداشت ، و یا به معنی اصناف و انواع مختلف گیاهان است ، چرا که تنوع در عالم گیاهان فوق العاده زیاد و حیرتانگیز است .

در آیه بعد نتیجه گیری کرده ، می گوید: ((همه اینها را به منظور بینائی و بیداری بندگانی آفریدیم که می خواهند به سوی ما باز گردند)) و حق را دریابند (تبصره و ذکری لکل عبد منیب). <۸>

آری کسی که قدرت بر آفرینش آسمانها با آنهمه عظمت و زیبائی ، و زمین با اینهمه نعمت و جمال و نظم و حساب دارد، چگونه نمی تواند مردگان را بار دیگر لباس حیات بپوشاند، و قیامتی بر پا کند؟ آیا این قدرت عظیم خیره کننده دلیل روشنی بر امکان

معاد نیست !

در آیه بعد پایه استدلال دیگری را می نهد و می گوید: ((و از آسمان ، آبی پر برکت فرستادیم ، و به وسیله آن باغها و دانه هائی را که درو می کنند رویاندیم)) (و نزلنا من السماء ماء مبارکا فانبتنا به جنات و حب الحصید).

((جنات)) در اینجا اشاره به باغهای میوه است ، و ((حب الحصید)) (دانه های قابل درو) اشاره به حبوباتی همچون جو، گندم و مانند آن است که مواد اصلی غذای انسانها را تشکیل می دهد.

سپس می افزاید: و همچنین نخلهای بلندقامتی که میوه های متراکم دارند (و النخل باسقات لها طلع نضید).

((باسقات)) جمع ((باسقه)) به معنی مرتفع و بلند است و ((طلع)) به ثمره درخت خرما در آغاز ظهورش گفته می شود و ((نضید)) به معنی متراکم است ، مخصوصا خوشه درخت خرما هنگامی که در درون غلاف قرار دارد کاملا روی یکدیگر سوار و متراکم است ، و زمانی که از غلاف بیرون می آید بسیار اعجابانگیز است .

در پایان می گوید: ((همه اینها را به منظور بخشیدن روزی به بندگان آفریدیم ، و با این قطره های حیاتبخش باران زمین مرده را زنده کردیم ، آری زنده شدن مردگان و خروج آنها از قبرها نیز همین گونه است))! (رزقا للعباد و احیینا به بلده میتا کذلک الخروج). <۹>

و به این ترتیب ضمن یاد آوری نعمتهای عظیمش به بندگان ، و تحریک

حس شکرگزاری آنها در مسیر شناخت او، به آنها یاد آور می شود که شما نمونه معاد را همه سال در برابر چشمان خود در همین جهان

می بینید، زمینهای مرده و خشک و خالی از هر گونه آثار زندگی بر اثر نزول قطرات باران به حرکت در می آیند، و غوغای رستاخیز را سر می دهند، از هر گوشه گیاهی می روید و ((وحده لاشریک له)) می گوید!

این جنبش عظیم و حرکت به سوی حیات و زندگی در عالم گیاهان بیانگر این واقعیت است که آفریدگار عالم می تواند موجودات مرده را بار دیگر حیات بخشد چرا که وقوع چیزی اقوی دلیل بر امکان آن است . تنها تو نیستی که گرفتار دشمنی !

این آیات همچنان ادامه بحثهای مربوط به معاد از دریچه های مختلف است

نخست برای دلداری پیامبر (صلی اللّه علیه و آله) می فرماید: فقط تو نیستی که این گروه کافر تکذیبت کردند، و هم محتوای دعوتت را خصوصا درباره معاد قبل از آنها قوم نوح و اصحاب الرس و قوم ثمود نیز پیامبرانشان را تکذیب کردند (کذبت قبلهم قوم نوح و اصحاب الرس و ثمود).

((قوم ثمود)) همان قوم صالح پیامبر بزرگ خدا است ، که در سرزمین ((حجر)) در شمال حجاز زندگی داشتند، و در مورد ((اصحاب الرس))، میان مفسران گفتگو است ، بسیاری عقیده دارند که آنها طائفهای بودند که در سرزمین ((یمامه)) می زیستند و پیامبری به نام ((حنظله)) داشتند که او را تکذیب کردند و سرانجام در چاهش افکندند (توجه داشته باشید یکی از معانی ((رس)) چاه است ، و معنی دیگرش اثر مختصری است که از چیزی باقی می ماند، زیرا خاطرات کمی از این قوم در تاریخ باقیمانده).

بعضی دیگر آنها را قوم شعیب می دانند، زیرا

آنها چاه های آب فراوان داشتند، اما با توجه به اینکه اصحاب الایکه که در آیات بعد آمده اشاره به همین قوم شعیب است این احتمال منتفی است .

بعضی نیز آنها را از بقایای قوم ثمود می دانند، و با توجه به اینکه ثمود جداگانه در آیات مورد بحث آمده این معنی نیز بعید به نظر میرسد.

بنابراین مناسب همان تفسیر اول است که در میان مفسران از شهرت برخوردار است .

سپس می افزاید: ((همین طایفه عاد و قوم فرعون و برادران لوط)) (و عاد و فرعون و اخوان لوط).

منظور از برادران لوط همان قوم ((لوط)) است چرا که قرآن از این پیامبران بزرگ به عنوان برادر یاد کرده .

((و نیز اصحاب الایکه و قوم تبع)) (و اصحاب الایکه و قوم تبع).

((ایکه)) به معنی درختان فراوان و در هم پیچیده ، و یا به تعبیر دیگر بیشه مانند است ، و اصحاب الایکه گروهی از قوم شعیب هستند که در غیر شهر مدین زندگی می کردند، شهری که دارای درختان بسیار بود. <۱۰>

و منظور از ((قوم تبع)) گروهی از مردم یمن است زیرا ((تبع)) لقبی است برای پادشاهان یمن به اعتبار اینکه مردم از آنها تبعیت می کردند، و ظاهر تعبیر قرآن در اینجا و در یک آیه دیگر (۳۷ - دخان) خصوص یکی از پادشاهان یمن است که در بعضی از روایات نام او ((اسعد ابو کرب)) ذکر شده ، و جمعی معتقدند که او مرد مؤ منی بود، و مردم را به پیروی از دعوت انبیاء فرا می خواند، هر چند با او مخالفت کردند. <۱۱>

سپس به تمام این اقوام هشتگانه اشاره کرده ، می گوید: ((هر یک از آنها فرستادگان الهی را تکذیب کردند، و وعده عذاب خداوند درباره آنها تحقق یافت)) (کل کذب الرسل فحق وعید).

اینکه می گوید: آنها ((رسولان الهی)) را تکذیب کردند، در حالی که هر یک از آنها فقط پیامبر خود را تکذیب نمودند، به خاطر آن است که فعلی که از مجموع آنها سر زد رویهمرفته تکذیب همه انبیاء بود، هر چند هر کدام یک پیامبر را تکذیب کردند.

و یا از این جهت است که تکذیب یکی از پیامبران تکذیب بقیه نیز محسوب می شود چرا که محتوای دعوت همه یکی است .

به هر حال این اقوام هم پیامبرانشان را تکذیب کردند، و هم مساءله توحید و معاد را، و سرانجام به سرنوشت دردناکی گرفتار شدند، بعضی گرفتار طوفان شدند، بعضی سیلاب ، و بعضی دیگر صاعقه ، و بعضی زلزله ، و یا غیر آن و سرانجام میوه تلخ تکذیب را چشیدند.

مطمئن باش اگر این قوم کافر که در برابر تو قرار دارند به این وضع ادامه دهند، اینها نیز سرنوشتی بهتر از آنان ندارند.

بعد به ذکر یکی دیگر از دلائل امکان رستاخیز پرداخته ، می گوید: ((آیا ما از آفرینش نخستین عاجز و ناتوان ماندیم که قادر بر آفرینش دوم و رستاخیز نباشیم))؟! (ا فعیینا بالخلق الاول). <۱۲>

سپس می افزاید: آنها در آفرینش نخستین تردید ندارند، زیرا خالق انسانها را خدا می دانند ((ولی آنها با این دلائل روشن از خلق جدید و رستاخیز تردید دارند)) (بل هم فی لبس من خلق جدید).

در حقیقت آنها بر اثر

هوای نفس و تعصب و لجاجت گرفتار تناقضند، از یکسو خالق انسانها را در آغاز خداوند می دانند که همه را از خاک آفریده ، اما از سوی دیگر وقتی به مساءله آفرینش مجدد انسانها از خاک می رسند آن را مطلبی عجیب و باورناکردنی می شمرند، در حالی که هر دو مثل یکدیگرند ((و حکم الامثال فی ما یجوز و فی ما لایجوز واحد)).

و به این ترتیب در این آیات و آیات گذشته از چهار راه مختلف برای مساءله معاد استدلال می کند: از طریق علم خدا، و از طریق قدرت او، و سپس از طریق تکرار صحنه های معاد در جهان گیاهان ، و سرانجام از طریق توجه به آفرینش نخستین .

و هر گاه به آیات دیگر قرآن در زمینه معاد مراجعه کنیم می بینیم همین دلائل به اضافه دلائل دیگر به صورت جداگانه در آیات مختلف آمده است ، و قرآن با منطق نیرومند و تعبیرات ساده و قاطع و جذابش مساءله معاد جسمانی را در برابر منکران به بهترین وجهی اثبات کرده است که اگر خود را از پیشداوریها و تعصب و لجاج و تقلیدهای کورکورانه تهی می کردند بسیار زود در برابر این واقعیت تسلیم می شدند، و می دانستند رستاخیز چیز پیچیدهای نیست . کمترین سخنان شما را هم می نویسند! در این آیات بخش دیگری از مسائل مربوط به معاد مطرح می شود و آن مساءله ثبت و ضبط اعمال انسانها برای روز حساب است .

نخست از علم بی پایان خدا و احاطه علمی او به انسانها سخن گفته ، می فرماید: ((ما انسان را آفریدیم و وسوسه

های نفس او را می دانیم)) (و لقد خلقنا الانسان و نعلم ما توسوس به نفسه).

((توسوس)) از ماده ((وسوسه)) به گفته راغب در مفردات به معنی افکار نامطلوبی است که از دل انسان می گذرد، و اصل آن از کلمه وسواس گرفته شده که به معنی صدای زینت آلات و همچنین پیام و صدای مخفی است .

منظور در اینجا این است که وقتی خداوند از خطورات قلبی آنها و وسوسه های زودگذری که از فکر آنها می گذرد آگاه است مسلما از تمام عقائد و اعمال و گفتار آنها با خبر می باشد، و حساب همه را برای روز حساب نگه می دارد.

جمله ((و لقد خلقنا الانسان)) ممکن است اشاره به این نکته باشد که خالق بشر محال است از جزئیات وجود او بیخبر بماند، آنهم خلقتی که دائم و مستمر است ، زیرا لحظه به لحظه فیض وجود از ناحیه خداوند به ممکنات می رسد که اگر یکدم رابطه ما با او قطع شود همه نابود می شویم ، همانگونه که نور آفتاب لحظه به لحظه از این منبع فیض بخش یعنی کره خورشید جدا می شود و در فضا پخش می گردد (بلکه چنانکه خواهیم گفت ارتباط ما با ذات مقدس او از اینهم بالاتر است).

آری او خالق است ، و خلقتش دائم و مستمر، و ما در جمیع حالات وابسته به وجود او هستیم ، با این حال چگونه ممکن است او از ظاهر و باطن ما بیخبر باشد؟!

و در ذیل آیه برای روشنتر ساختن مطلب می افزاید: ((و ما به او از رگ قلبش

نیز نزدیکتریم)) (و نحن اقرب الیه من حبل الورید).

چه تعبیر جالب و تکان دهنده ای ، حیات جسمانی ما وابسته به رگی است که خون را به طور مرتب از یکسو وارد قلب و از یکسو خارج کرده به تمام اعضا می رساند که اگر یک لحظه در عمل آن وقفه رخ دهد فورا مرگ به سراغ انسان می آید.

خداوند از رگ قلب ما نیز به ما نزدیکتر است .

این همان است که در جای دیگر می گوید: و اعلموا ان الله یحول بین المرء و قلبه و انه الیه تحشرون : ((بدانید خداوند بین انسان و قلب او حائل می شود، و همه شما نزد او در قیامت جمع خواهید شد)) (انفال ۲۴).

البته همه اینها تشبیه است و قرب خداوند از اینهم برتر و بالاتر است ، هر چند مثالی از اینها رساتر در محسوسات پیدا نمی شود.

با این احاطه علمی خداوند، و بودن ما در قبضه قدرت او، تکلیف ما روشن است ، نه افعال و گفتار ما از او پنهان است ، و نه اندیشه ها و نیات ، و حتی وسوسه هائی که از قلب ما می گذرد.

توجه به این واقعیت انسان را بیدار می کند، و به مسئولیت سنگین و پرونده دقیق او در دادگاه عدل الهی آشنا می سازد، و از انسان بیخبر و بی تفاوت ، موجودی هوشیار و سر به راه و متعهد و با تقوا به وجود می آورد.

در حدیثی آمده است که روزی ((ابو حنیفه)) خدمت امام صادق (علیه السلام) عرض کرد من فرزندت ((موسی)) را دیدم که نماز می خواند،

و مردم از جلوی او عبور می کردند و آنها را نهی نمی کرد، در حالی که اینکار مطلوب نیست !

امام صادق (علیه السلام) فرمود فرزندم موسی را صدا زنید، حضرت را صدا کردند، امام صادق (علیه السلام) سخن ابو حنیفه را برای فرزندش موسی ابن جعفر (علیه السلام) تکرار فرمود، در جواب عرض کرد ای پدر! ان الذی کنت اصلی له کان اقرب الی منهم ، یقول الله عز و جل و نحن اقرب الیه من حبل الورید!: ((کسی که من برای او نماز می خواندم از آنها به من نزدیکتر بود))، چنانکه خداوند متعال می فرماید: ما به انسان از رگ قلب او نزدیکتریم .

امام صادق (علیه السلام) او را در آغوش گرفت ، و فرمود: بابی انت و امی یا مستودع الاسرار: ((پدر و مادرم به فدایت باد، ای کسی که اسرار الهی در قلبت به ودیعت نهاده

شده)). <۱۳>

مفسران و ارباب لغت درباره معنی ((ورید)) تفسیرهای گوناگونی دارند عده‌ای معتقدند که ورید همان رگی است که به قلب یا کبد انسان پیوسته است ، و بعضی آنرا به معنی تمام رگهائی که از بدن انسان می گذرد می دانند، در حالی که بعضی دیگر آنرا به رگ گردن تفسیر کرده اند، و گاه آنرا ((وریدان)) می گویند یعنی دو رگ گردن .

ولی معنی اول مناسبتر به نظر می رسد، مخصوصا با توجه به آیه ۲۴ سوره انفال که قبلا اشاره کردیم .

ضمنا این کلمه (ورید) در اصل از واژه ((ورود)) به معنی رفتن به سراغ آب گرفته شده ، و از آنجا که خون

از این رگ وارد قلب می شود، و یا وارد به اعضاء دیگر آنرا ((ورید)) گفته اند.

ولی بایـد توجه داشت که اصـطلاح متـداول امروز درباره ((ورید)) و ((شـریان)) (رگهائی که خون انسان را از تمام اعضاء به سوی قلب می برد، و رگهائی که خون را از قلب به اعضاء می رساند) اصطلاحی است مخصوص علم زیستشناسی که ارتباطی به معنی لغوی این کلمه ندارد.

در آیه بعـد می افزایـد: ((به خـاطر بیاوریـد هنگـامی را که دو فرشـته سـمت راست و چپ انسـان که مراقب و ملازم او هسـتند اعمال او را گرفته و ضبط می کنند)) (اذ یتلقی المتلقیان عن الیمین و عن الشمال قعید). <۱۴>

یعنی علاـوه براحاطه علمی خداونـد به ظاهر و باطن انسان ، دو فرشـته نیز مامور حفظ و نگاهـداری حساب اعمال اوینـد که از طرف راست و چپ از او مراقبت می کنند، پیوسـته با او هستند و لحظه ای جدا نمی شوند، تا از این طریق اتمام حجت بیشتری شود، و تاءکیدی باشد بر مساءله نگاهداری حساب اعمال .

((تلقی)) به معنی دریافت و اخذ و ضبط است ، و ((متلقیان)) دو فرشته ای هستند که مامور ثبت اعمال انسان می باشند.

((قعید)) از ماده ((قعود)) به معنی نشسته است <۱۵> و در اینجـا منظور ملازم و مراقب است ، و به تعبیر دیگر مفهوم آیه این نیست که این دو فرشته در سمت راست و چپ انسان نشسته اند، زیرا انسان گاه نشسته است و گاه در حال راه رفتن ، بلکه این تعبیر کنایه از آن است که این دو همواره با انسانند و مترصد اعمال

او می باشند.

این احتمال نیز داده شده است که آن دو بر شانه راست و چپ ، یا دندان انیاب راست و چپ انسان همیشه نشسته اند، و اعمال او را ثبت می کنند، و در بعضی از روایات غیر معروف نیز اشارهای به این معنی دیده می شود (بحار الانوار جلد ۵۹ صفحه ۱۸۶ روایت ۳۲).

قابل توجه اینکه در روایات اسلامی آمده است که فرشته سمت راست ،

نویسنده حسنات است ، و فرشته سمت چپ نویسنده سیئات ، و فرشته اول فرمانده فرشته دوم است ، هنگامی که انسان عمل نیکی انجام دهد، فرشته سمت راست ده برابر می نویسد، و هنگامی که عمل بدی از او سر زند، و فرشته سمت چپ می خواهد آن را بنویسد، فرشته اول می گوید: عجله مکن . لذا او هفت ساعت به تاخیر می اندازد، اگر پشیمان شد و توبه کرد چیزی نمی نویسد، و اگر توبه نکرد تنها یک گناه برای او می نویسد. <۱۶>

و نیز از روایات بر می آید که بعد از مردن انسان مؤ من ، آنها می گویند پروردگارا! بنده ات را قبض روح کردی ، ماموریت ما کجاست ؟

می فرماید: ((آسمان من مملو از فرشتگان من است که پیوسته مرا عبادت می کنند، و زمینی نیز مملو از خلق مطیع است ، شما به سوی قبر بنده ام بروید و در آنجا تسبیح و تکبیر و تهلیل گوئید، و آنرا تا روز قیامت در دفتر حسنات بنده ام بنویسید))!. <۱۷>

در روایت دیگری آمده است که پیامبر (صلی اللّه علیه و آله) فرمود: هر مسلمانی بیمار می شود

خداونـد به فرشـتگان حافـظ اعمال او می گویـد مادام که او بیمار است ، اعمالی را که در حال صـحت انجام می داده برای او بنویسید، سپس پیامبر (صلی اللّه علیه و آله) افزود: من مرض او سافر کتب الله تعالی له ما کان یعمل صحیحا مقیما: ((کسی که بیمار شود یا مسافرت کند خداوند همان اعمالی را که در حال صحت و در حضر انجام میداد برای او می نویسد)). <۱۸>

و اینها همه اشاره های پرمعنائی به توسعه الطاف خداوندی است .

آخرین آیه مورد بحث باز روی مساءله فرشتگان ثبت اعمال تکیه کرده ، می گوید: ((هیچ سخنی را انسان تلفظ نمی کند مگر اینکه نزد آن فرشته ای مراقب و آماده برای انجام ماموریت است)) (ما یلفظ من قول الا لدیه رقیب عتید). <۱۹>

در آیه گذشـته سـخن از ثبت تمامی اعمال آدمی بود، و در این آیه روی خصوص الفاظ و سـخنان او تکیه می کنـد، و این به خاطر اهمیت فوق العاده و نقش مؤ ثری است که گفتار در زندگی انسانها دارد، تا آنجا که گاهی یک جمله مسیر اجتماعی را به سوی خیر یا شر تغییر می دهد.

و هم به خاطر اینکه بسیاری از مردم سخنان خود را جزء اعمال خویش نمی دانند، و خود را در سخن گفتن آزاد می بینند، در حالی که مؤ ثرترین و خطرناکترین اعمال آدمی همان سخنان او است .

بنابراین ذکر این آیه بعد از آیه گذشته از قبیل ذکر خاص بعد از عام است .

((رقیب)) به معنی مراقب و ((عتید)) به معنی کسی است که مهیای انجام

کار است ، لـذا به اسبی که مهیای دویـدن است ((فرس عتید)) می گویند، و به کسـی که چیزی را ذخیره و نگهداری می کند نیز عتید گفته می شود (از ماده ((عتاد)) بر وزن جهاد به معنی ذخیره کردن).

غالب مفسـران معتقدنـد که رقیب و عتید همان دو فرشـته ای است که در آیه قبل به عنوان ((متلقیان)) از آنها یاد شده است ، فرشته سمت راست

نـامش ((رقیـب)) و فرشـته سـمت چـپ نـامش ((عتیـد)) است ، گرچه آیه مـورد بحث صـراحتی در این مطلب نـدارد، ولی با ملاحظه مجموع آیات چنین تفسیری بعید به نظر نمی رسد.

در اینکه این دو فرشته چه سخنانی را می نویسند؟ در میان مفسران گفتگو است : جمعی معتقدند همه را می نویسند، حتی ناله ای را که دردمند در موقع درد سـر می دهد! در حالی که بعضـی دیگر عقیده دارند تنها الفاظ خیر و شر و واجب و مستحب یا حرام و مکروه را می نویسند و کاری به مباحات ندارند.

اما عمومیت تعبیر آیه نشان می دهد که تمامی الفاظ و گفتار آدمی ثبت می شود.

جالب اینکه در حـدیثی از امام صادق (علیه السـلام) آمـده است که ان المؤ منین اذا قعدا یتحدثان قالت الحفظه بعضـها لبعض اعتزلوا بنا، فلعل لهما سرا و قد ستر الله علیهما!:

((هنگامی که دو مؤ من کنار هم می نشـینند و بحثهای خصوصـی می کنند، حافظان اعمال به یکدیگر می گویند: ما باید کنار رویم ، شاید آنها سری دارند که خداوند آنرا مستور داشته)).

راوی می گوید: ((مگر خداوند عز و جل نمی فرماید)) ما یلفظ من

قول الا لدیه رقیب و عتید: ((هیچ سخنی انسان نمی گوید مگر اینکه فرشته مراقب و آماده ثبت اعمال نزد آن حاضر است))؟

امام فرمود: ان کانت الحفظه لاتسمع فان عالم السر یسمع و یری : ((اگر حافظان سخنان آنها را نشنوند خداوندی که از اسرار با خبر است می شنود و می بیند))!. <۲۰>

از این روایت استفاده می شود که خداوند برای اکرام و احترام مؤ من بعضی از سخنان او را که جنبه سری دارد از آنها مکتوم میدارد، ولی خودش حافظ تمام این اسرار است .

از بعضی از روایات نیز استفاده می شود که فرشتگان شب غیر فرشتگان روزند، چنانکه در تفسیر آیه ۷۸ سوره اسراء این معنی را آورده ایم . <۲۱>

دوست نزدیکتر از من به من است !

بعضی از فلاسفه می گویند: ((همانگونه که شدت بعد موجب خفا است شدت قرب نیز چنین است ، فی المثل اگر خورشید بسیار از ما دور شود قابل رؤ یت نیست ، و اگر بسیار به آن نزدیک شویم چنان نور خیره کننده ای دارد که باز قدرت دید آن را نداریم)).

و در حقیقت ذات پاک خداوند همین گونه است ، ((یا من هو اختفی لفرط نوره)): ((ای کسی که از شدت نورانیت از نظر ما پنهان شده ای))!

در آیات مورد بحث نیز نزدیکی فوق العاده خداوند به بندگان ضمن تشبیه جالبی بیان شده که او از رگ گردن به ما نزدیکتر است .

این نزدیکی از شدت وابستگی ما به او سرچشمه می گیرد.

حتی تشبیهاتی مانند اینکه عالم همه جسم است او روح عالم است ، عالم همه چون

شعـاع است او قرص آفتاب است ، نمی توانـد بیانگر این رابطه نزدیک باشـد، و بهترین تعبیر همان است که اءمیر مؤ منان علی (علیه السلام) (در خطبه اول نهج البلاغه) فرموده است : مع کل شی ء لابمقارنه و غیر کل شی ء لا بمزایله :

((او با همه موجودات است اما نه اینکه قرین آنها باشد، و جدا از همه موجودات است اما نه اینکه از آنها بر کنار باشد))!

جمعی از فلاسـفه برای بیـان این قرب فوق العـاده تشبیه دیگری دارنـد، ذات خداونـد را به معنی ((اسـمی)) و موجودات را به معنی ((حرفی)) تشبیه کرده اند.

توضـیح اینکه : وقتی می گوئیم : ((رو به کعبه کن)) کلمه ((به)) به تنهائی مفهوم مشخصی ندارد، و تا کلمه ((کعبه)) به آن افزوده نشـود گنـگ و مبهم و نـا مفهـوم است ، بنـابراین معنی حرفی به تنهـائی نمیتوانـد مفهـومی داشـته باشـد جز به تبع معنی ((اسمی)).

هستی تمـام موجودات عـالم نیز چنین است که بـدون وابسـتگی و پیونـد با ذات او اصـلا مفهوم و وجود و بقائی نـدارد، و این نهایت قرب خداوند را به بندگان ، و قرب بندگان را به او نشان می دهد، هر چند بیخبران از این معنی غافلند.

دوسـت نزدیکـتر از مـن بـه مـن است وین عجبـتر که من از وی دورم ! چکنم بـا که تـوان گفت که دوست در کنـار من و من مهجورم ! قیامت و چشمهای تیز بین !

در این آیات صـحنه های دیگری از مسائل مربوط به معاد منعکس است : صـحنه ((مرگ))، صـحنه ((نفخ صور)) و ((صـحنه حضور در

محشر)).

نخست می فرماید: ((سرانجام سکرات مرگ به حق فرا می رسد (و جائت

سکره الموت بالحق).

((سکره مرگ)) حالتی است شبیه به ((مستی)) که بر اثر فرا رسیدن مقدمات مرگ ، به صورت هیجان و انقلاب فوق العادهای به انسان دست می دهد، و گاه بر عقل او چیره می گردد، و او را در اضطراب و نا آرامی شدیدی فرو می برد.

چگونه چنین نباشد در حالی که مرگ یک مرحله انتقالی مهم است که باید انسان در آن لحظه تمام پیوندهای خود را با جهانی که سالیان دراز با آن خو گرفته بود قطع کند، و در عالمی گام بگذارد که برای او کاملا تازه و اسرارآمیز است ، به خصوص اینکه در لحظه مرگ انسان درک و دید تازهای پیدا می کند، بی ثباتی این جهان را با چشم خود می بیند، و حوادث بعد از مرگ را کم و بیش مشاهده می کند. اینجا است که وحشتی عظیم سر تا پای او را فرا می گیرد و حالتی شبیه مستی به او دست می دهد ولی ((مست)) نیست .

حتی انبیاء و مردان خدا که در لحظه مرگ از آرامش کاملی برخوردارند از مشکلات و شدائد این لحظه انتقالی بی نصیب نیستند، چنانکه در حالات پیامبر (صلی اللّه علیه و آله) آمده است که در لحظات آخر عمر مبارکش دست خود را در ظرف آبی می کرد و به صورت می کشید، و ((لااله الا الله)) می گفت و می فرمود: ان للموت سکرات : ((مرگ سکراتی دارد)).

علی (علیه السلام) ترسیم زنده و گویائی از لحظه مرگ و

سکرات آن دارد می فرماید: اجتمعت علیهم سکره الموت و حسره الفوت ، ففترت لها اطرافهم ،

و تغیرت لها الوانهم ، ثم ازداد الموت فیهم ولوجا، فحیل بین احدهم و بین منطقه ، و انه لبین اهله ، ینظر ببصره ، و یسمع باذنه ، علی صحه من عقله ، و بقاء من لبه ، یکفر فیم افنی عمره ؟ و فیم اذهب دهره ؟ و یتذکر اموالا ـ جمعها، اغمض فی مطالبها، و اخذها من مصرحاتها، و مشتبهاتها قد لزمته تبعات جمعها، و اشرف علی فراقها، تبقی لمن ورائه ینعمون فیها و یتمتعون بها!:

((سکرات مرگ ، تواءم با حسرت از دست دادن آنچه داشتند بر آنها هجوم می آورد، اعضای بدنشان سست می گردد، و رنگ از صورتهایشان می پرد کم کم مرگ در آنها نفوذ کرده ، میان آنها و زبانشان جدائی می افکند، در حالی که او در میان خانواده خویش است ، با چشمش می بیند و با گوشش می شنود و عقل و هوشش سالم است ، اما نمی تواند سخن بگوید!

در این می اندیشد که عمرش را در چه راه فانی کرده ؟ و روزگارش را در چه راهی سپری نموده است ؟!

به یاد ثروتهائی می افتد که در تهیه آن چشم بر هم گذارده ، و از حلال و حرام و مشکوک جمع آوری نموده ، و تبعات و مسؤ لیت گردآوری آن را بر دوش می کشد، در حالی که هنگام جدائی و فراق از آنها رسیده است او به دست بازماندگان می افتد، آنها از آن متنعم می شوند و بهره می گیرند اما مسئولیت و حسابش

بر او است))!.

و در جای دیگر این معلم بزرگ جهان انسانیت هشدار می دهد و می فرماید: انکم لو قد عاینتم ما قد عاین من مات منکم لجزعتم و وهلتم و سمعتم و اطعتم و لکن محجوب عنکم ما قد عاینوا و قریب ما یطرح الحجاب !:.

((اگر آنچه را مردگان شما مشاهده کرده اند شما می دیدید وحشت می کردید، و ترسان می شدید، سخنان حق را می شنیدید و اطاعت می کردید،

ولی آنها آنچه دیده اند از شما مستور است ، و به زودی پردهها کنار می رود و شما هم مشاهده می کنید (اما افسوس ...).

سپس قرآن ادامه می دهد: ((به کسی که در حال سکرات مرگ است گفته می شود این همان چیزی است که ناخوش داشتی و از آن می گریختی))! (ذلك ما کنت منه تحید).

آری مرگ واقعیتی است که غالب افراد از آن می گریزند، به خاطر اینکه آن را فنا میدانند، نه دریچه ای به عالم بقاء، یا به خاطر علائق و پیوندهای شدیدی که با دنیا و مواهب مادی دارند و نمی توانند از آن دل بر کنند، و یا به خاطر تاریکی نامه اعمالشان !

هر چه هست از آن گریزانند، اما چه سود که این سرنوشتی است که در انتظار همگان است ، و شتری است که بر در خانه همه کس خوابیده ، و احدی را توان فرار از آن نیست ، همه سرانجام در کام مرگ فرو می روند و به آنها گفته می شود این همان است که از آن فرار می کردید؟!

گوینده این سخن ممکن است خدا باشد، یا فرشتگان ،

و یا وجدانهای بیدار و یا همه اینها.

این حقیقت را قرآن در آیات دیگری نیز خاطر نشان ساخته ، در آیه ۷۸ سوره نساء می فرماید: اینما تکونوا یدرککم الموت و لو کنتم فی بروج مشیده : ((هر جا باشید مرگ دامن شما را می گیرد هر چند در قلعه های محکم باشید))!

گاه انسان مغرور، تمام واقعیتهای عینی را که با چشم می بیند بر اثر خود خواهی و حب دنیا به دست فراموشی می سپارد، تا جائی که سوگند یاد می کند من عمر

جاویدان دارم ، چنانکه قرآن می گوید: اولم تکونوا اقسمتم من قبل ما لکم من زوال : ((مگر شما نبودید که قبلا سوگند یاد کردید که هرگز زوال و فنائی برای شما نیست))؟!

اما چه سوگند یاد کند و چه نکند، چه باور کند و چه نکند، مرگ حقیقتی است که دامان همه کس را می گیرد و راه فراری از آن نیست .

سپس به مساءله نفخ صور پرداخته می فرماید: ((در صور دمیده می شود و آن روز روز تحقق وعده های وحشتناک است)) (و نفخ فی الصور ذلک یوم الوعید).

منظور از ((نفخ صور)) در اینجا همان نفخ دوم است ، زیرا چنانکه قبلا نیز گفته ایم دو بار در صور دمیده می شود، نفخه اول که آن را نفخه ((فزع))یا ((صعق)) می گویند، نفخه ای است که در پایان جهان صورت می گیرد، و همه انسانها با شنیدن آن می میرند، و نظام عالم دنیا متلاشی می شود، و نفخه دوم که نفخه ((قیام)) و ((جمع)) و ((حضور)) است ، نفخه ای است که

در آغاز ((رستاخیز)) انجام می گیرد، و با آن ، همه انسانها زنده می شوند، و از قبرها برخاسته ، برای حساب و جزا در محضر عدل الهی حاضر می شوند.

((نفخ)) در اصل به معنی ((دمیدن)) و ((نفخه)) به معنی ((یکبار دمیدن)) است ، و ((صور)) به معنی شیپور است که معمولا به وسیله آن ، دستورهائی به سربازان برای جمع شدن یا حاضر باش و یا استراحت و خواب می دهند، و استعمال آن در مورد ((صور اسرافیل)) یک نوع کنایه و تشبیه است مبسوط آن در جلد نوزدهم صفحه ۵۳۷ به بعد (ذیل آیه ۶۸ سوره زمر) آمده است .

به هر حال با توجه به ذیل آیه (جمله ذلک یوم الوعید: امروز روز وعده عذاب است) روشن می شود که منظور از ((نفخه صور)) در اینجا همان

نفخه دوم و رستاخیز است .

در آیه بعد وضع انسانها را به هنگام ورود در محشر چنین بیان می کند:

((در آن روز هر انسانی (اعم از نیکوکار و بدکار) وارد عرصه محشر می شود، در حالی که همراه او سوق دهنده و گواهی است)) (و جائت کل نفس معها سائق و شهید).

((سائق)) او را به سوی دادگاه عدل الهی می راند، و ((شهید)) بر اعمال او گواهی می دهد.

درست همچون دادگاههای این جهان که ماموری همراه شخص متهم است و شاهدی بر اعمال او، شهادت می دهد.

بعضی احتمال داده اند که ((سائق))، آن کسی است که نیکوکاران را به سوی بهشت ((سوق)) می دهد و بدکاران را به سوی دوزخ ، ولی با توجه به کلمه ((شهید))

(شاهد و گواه) معنی اول یعنی سوق به دادگاه عدل الهی مناسبتر است .

در اینکه این سوق دهنده و شاهد از فرشتگان است یا غیر آنها؟ تفسیرهای گوناگونی کرده اند.

بعضی گفته اند ((سائق)) فرشته نویسنده حسنات است ، و شهید فرشته نویسنده سیئات ، و به این ترتیب آنها فرشتگانی هستند که در آیات گذشته اشاره شده .

از روایتی چنین استفاده می شود که سائق ، فرشته ، مرگ است و شهید پیامبر اسلام (صلی اللّه علیه و آله) اما این روایت با توجه به لحن آیات ، ضعیف به نظر می رسد.

بعضی نیز گفته اند: ((سائق)) فرشته ای است که هر انسانی را سوق می دهد، و شهید عمل انسان است .

و نیز گفته شده ((سائق)) فرشته است ، و ((شهید)) اعضای تن انسان ، و یا نامه اعمال او که به گردنش آویخته می شود.

این احتمال نیز داده شده که ((سائق)) و ((شهید)) یک فرشته بیش نیست ، و عطف این دو بر یکدیگر به خاطر مغایرت این دو وصف است ، یعنی فرشته ای همراه او است که هم او را به دادگاه الهی سوق می دهد، و هم گواه بر اعمال او است .

ولی غالب این تفسیرها خلاف ظاهر آیه است و ظاهر آیه چنانکه غالب مفسران نیز فهمیده اند این است که دو فرشته با هر انسانی می آید یکی او را سوق میدهد و دیگری گواه اعمال او است .

ناگفته پیداست که گواهی بعضی از فرشتگان منافاتی با وجود گواهان دیگر در صحنه قیامت ندارد، گواهانی همچون انبیاء، اعضای بدن ، نامه

اعمال و زمان و مکانی که گناه در آنجا انجام گرفته است .

به هر حـال ، فرشـته اول در حقیقت مانع از فرار است ، و فرشـته دوم مانع از انکار و به این ترتیب هر انسانی در آن روز گرفتار اعمال خویش است و راه گریزی از جزاء و کیفر آنها وجود ندارد.

در اینجـا به مجرمـان ، یـا به همه انسانهـا، خطـاب می شود که ((تو از این دادگـاه بزرگ غافل بودی ، و ما پرده را از چشم تو کنار زدیم ، و امروز چشمت کاملا تیز بین است))! (لقد کنت فی غفله من هذا فکشفنا عنک غطائک فبصرک الیوم حدید).

آری پرده هـای جهـان ماده : آمال و آرزوها، عشق و علاقه به دنیا، زن و فرزنـد و مال و مقام ، هوسـهای سـرکش و حسادتها، تعصب و جهل و لجاجت به تو

اجازه نمی داد که امروز را از همان زمان بنگری ، با اینکه نشانه های معاد و رستاخیز روشن بود و دلائل آن آشکار!

امروز گرد و غبار غفلت فرو نشسـته ، حجابهای جهل و تعصب و لجاج کنار رفته ، پرده های شـهوات و آمال و آرزوها دریـده شـده ، حـتی آنچه در پرده غیب مسـتور بوده ظـاهر گشـته است ، چرا که امروز ((یوم الـبروز)) و ((یوم الشـهود)) و ((یوم تبلی السرائر)) است !

به همین دلیل چشمی تیز بین پیدا کرده ای ، و به خوبی می توانی حقائق را درک کنی !

آری چهره حقیقت پوشیده نیست ، و جمال یار پرده ندارد، اما غبار ره را باید فرو نشاند تا بتوان آن را تماشا کرد.

جمال یار ندارد حجاب

و پرده ولی غبار ره بنشان تا نظر توانی کرد!

اما فرو رفتن در چاه طبیعت ، و گرفتاری در میان انواع حجابها، به انسان اجازه نمی دهد حقائق را به خوبی ببیند، ولی آن روز که تمام این علائق و پیوندها بریده می شود طبعا انسان درک و دید تازه ای پیدا می کند، و اصولاً روز قیامت روز ظهور و آشکار شدن حقائق است .

حتی در این جهان کسانی را که بتوانند این حجابها را از برابر چشم دل کنار بزنند و خود را از چنگال اسارت شهوات رهائی بخشند درک و دیدی پیدا می کنند که فرزندان دنیا از آن محرومند.

توجه به این نکته نیز لازم است که ((حدید)) در اصل به معنی ((آهن)) و نیز به معنی چاقو یا شمشیر تیز است ، سپس به تیز بینی ، و تیز فهمی ، اطلاق شده است ، همانگونه که ((برنده)) صفت شمشیر و کارد است اما در فارسی به زبان گویا و نطق فصیح نیز برنده اطلاق می شود، و از اینجا روشن می شود که منظور از ((بصر)) در اینجا چشم ظاهر نیست ، بلکه همان چشم عقل و دل است .

علی (علیه السلام) درباره حجتهای الهی در روی زمین چنین می فرماید: هجم بهم العلم علی حقیقه البصیره ، و باشروا روح الیقین ، و استلانوا ما استعوره المترفون ، و انسوا بما استوحش منه الجاهلون ، و صحبوا الدنیا بابدان ارواحها معلقه بالمحل الاعلی ، اولئک خلفاء الله فی ارضه و الدعاه الی دینه :

((علم و دانش با حقیقت بصیرت به آنها روی آورده ، و روح

یقین را لمس کرده اند، آنچه دنیا پرستان آن را مشکل می شمرند برای آنها آسان است ، و به آنچه جاهلان از آن وحشت دارند انس گرفته اند، در این دنیا با بدنهائی زندگی می کنند که ارواحشان به جهان بالا پیوسته ، آنها خلفای الهی در زمینند و دعوت - کنندگان به آئین خدا))!.

۱ - حقیقت مرگ ؟

غالبا تصور می کنند مرگ یک امر عدمی و به معنی فنا است ، ولی این برداشت هرگز با آنچه در قرآن مجید آمده و دلائل عقلی به آن رهنمون می شود موافق نیست .

((مرگ)) از نظر قرآن یک امر وجودی است ، یک انتقال و عبور از جهانی به جهان دیگر است ، و لذا در بسیاری از آیات قرآن از مرگ تعبیر به ((توفی)) شده که به معنی باز گرفتن ، و دریافت روح از تن به وسیله فرشتگان است .

تعبیر آیات فوق ((و جائت سکره الموت بالحق)): ((شدائد مرگ به حق

به سراغ انسان می آید)) نیز اشاره به همین معنی است در بعضی از آیات مرگ را صریحا مخلوق خدا شمرده : الذی خلق الموت و الحیوه (ملک - ۲).

در روایات اسلامی تعبیرات مختلفی درباره حقیقت مرگ آمده است .

در حدیثی می خوانیم که از علی بن الحسین امام سجاد (علیه السلام) سؤ ال کردند: ما الموت ؟ مرگ چیست ؟

در پاسخ فرمود: للمؤ من کنزع ثیاب وسخه قمله ، و فک قیود، و اغلال ثقیله ، و الاستبدال بافخر الثیاب ، و اطیبها روائح ، و اوطی المراکب و انس المنازل :

و للکافر کخلع ثیاب فاخره ، و

النقل عن منازل انیسه ، و الاستبدال باوسخ الثیاب و اخشنها، و اوحش المنازل ، و اعظم العذاب !:

((برای مؤ من مانند کندن لباس چرکین و پر حشرات است ، و گشودن غل و زنجیرهای سنگین ، و تبدیل آن به فاخرترین لباسها، و خوشبوترین عطرها، و راهوارترین مرکبها و مناسبترین منزلها است .

((و برای کافر مانند کندن لباسی است فاخر، و انتقال از منزلهای مورد علاقه ، و تبدیل آن به چرک ترین و خشنترین لباسها، و وحشتناکترین منزلها و بزرگترین عذاب))!.

از امام محمد بن علی (علیهم السلام) نیز همین سؤ ال شد فرمود:

هو النوم الذی یاتیکم کل لیله الا انه طویل مدته ، لاینتبه منه الا یوم القیامه !:

((مرگ همان خوابی است که هر شب به سراغ شما می آید، جز اینکه مدتش طولانی است و انسان از آن بیدار نمی شود تا روز قیامت))!.

در مباحث مربوط به برزخ گفته ایم که حالت اشخاص در برزخ متفاوت است : بعضی گوئی به خواب فرو می روند، و بعضی (همچون شهیدان راه خدا و مؤ منان قوی الایمان) غرق انواع نعمتها می شوند، و جمعی از جباران و اشقیاء غرق عذاب الهی .

امام حسین بن علی سید الشهداء (علیه السلام) نیز در کربلا ـ و روز عاشورا و به هنگام شدت گرفتن جنگ تعبیر لطیفی در مورد حقیقت مرگ برای یارانش ارائه فرمود: صبرا بنی الکرام ! فما الموت الاقنطره تعبر بکم عن البؤ س و الضراء الی الجنان الواسعه ، و النعیم الدائمه ، فایکم یکره ان ینتقل من سجن الی قصر، و ما هو لاعدائکم الا کمن ینتقل

من قصر الی سجن و عذاب ، ان ابی حدثنی عن رسول الله (صلی اللّه علیه و آله) ان الدنیا سجن المؤ من و جنه الکافر، و الموت جسر هؤ لاء الی جنانهم ، و جسر هؤ لاء الی جحیمهم :

((شکیبائی کنید ای فرزندان مردان بزرگوار، مرگ تنها پلی است که شما را از ناراحتیها و رنجها به باغهای وسیع بهشت و نعمتهای جاودان منتقل می کند، کدامیک از شما از انتقال یافتن از زندان به قصر ناراحتید؟! و اما نسبت به دشمنان شما همانند این است که شخصی را از قصری به زندان و عذاب منتقل کنند، پدرم از رسول خدا (صلی اللّه علیه و آله) نقل فرمود که دنیا زندان مؤ من و بهشت کافر است و مرگ پل آنها به باغهای بهشت ، و پل اینها به جهنم است))!.

در حدیث دیگری می خوانیم : امام موسی بن جعفر (علیه السلام) وارد بر کسی شد، در حالی که غرق سکرات موت بود، و به هیچکس پاسخ نمی گفت ، جمعیت عرض کردند: ای فرزند رسول خدا (صلی اللّه علیه و آله)! دوست داریم حقیقت مرگ را برای ما شرح دهی ، و بگوئی بیمار ما الان در چه حالی است ؟

فرمود: ((مرگ وسیله تصفیه است که مؤ منان را از گناه پاک می کند، و آخرین ناراحتی این عالم است ، و کفاره آخرین گناهان آنها است ، در حالی که کافران را از نعمتهایشان جدا می کند، و آخرین لذتی است که به آنها می رسد و آخرین پاداش کار خوبی است که احیانا انجام داده اند،

و اما این شخص محتضر به کلی از گناهانش پاک شد و از معاصی بیرون آمد و خالص گشت آنچنان که لباس چرکین با شستشو پاک می شود، و او هم اکنون شایستگی آن را پیدا کرده که در سرای جاوید معاشر ما اهلبیت باشد))!.

۲ - سکرات موت

در آیات فوق سخن از سکرات مرگ بود، و گفتیم ((سکرات)) جمع ((سکره)) به معنی حالتی است شبیه مستی که بر اثر شدت حادثهای دست می دهد و انسان را سخت مضطرب می سازد، ولی مستی نیست .

درست است که مرگ برای مؤ منان آغاز یک انتقال به جهانی وسیعتر، و مملو از مواهب الهی است ، ولی با اینهمه این حالت انتقالی برای هیچ انسانی آسان نیست ، چرا که روح سالیان دراز با این تن خو گرفته ، و پیوند داشته است .

لذا هنگامی که از امام صادق (علیه السلام) سؤ ال می کنند چرا هنگامی که روح

از بدن خارج می شود احساس ناراحتی می کند فرمود: لانه نمی علیها البدن : ((به خاطر اینکه با آن نمو کرده است))!.

درست به این می ماند که دندان فاسدی از دهان بیرون کشند، مسلما بعدا احساس آرامش می کند، ولی لحظه جدائی دردناک است .

در بعضی از روایات اسلامی می خوانیم : سه روز برای انسان وحشتناک است : روزی که متولد می شود و این جهان ناآشنا را می بیند، و روزی که می میرد و عالم پس از مرگ را مشاهده می کند، و روزی که وارد عرصه محشر می شود و احکامی می بیند که در دار دنیا نبود، لذا خداوند

متعال درباره ((یحیی بن زکریا)) می فرماید: ((و سلام علیه یوم ولد و یوم یموت و یوم یبعث حیا)) و از زبان عیسی بن مریم (علیهم السلام) نیز شبیه همین سخن را نقل می کند، و این دو پیامبر را مشمول عنایت خود در این سه روز قرار می دهد.

ولی مسلم است آنها که علائق خاصی به این دنیا دارند انتقالشان از آن بسیار سختتر، و دل بریدن از آنچه مورد علاقه آنها است مشکلتر است ، و نیز کسانی که مرتکب گناهان بیشتری شده اند سکرات موت برای آنها شدیدتر و دردناکتر است .

۳ - مرگ ((حق)) است

نه فقط در آیات مورد بحث ، ((سکرات موت)) به عنوان ((حق)) معرفی

شده بلکه در آیات متعدد دیگر روی حق بودن مرگ تکیه شده ، در آیه ۹۹ سوره ((حجر)) می خوانیم : و اعبد ربک حتی یاتیک الیقین : ((پروردگارت را عبادت کن تا یقین (مرگ) به سراغ تو آید)). (در سوره مدثر آیه ۴۷ نیز تعبیری شبیه آن دیده می شود).

اینها همه به خاطر آن است که انسان هر چیز را انکار کند نمی تواند این واقعیت را منکر شود که سرانجام مرگ در خانه همه ما را می کوبد و همه را با خود می برد.

توجه به حقانیت مرگ هشداری است برای همه انسانها که بیشتر و بهتر بیندیشند، و از راهی که در پیش دارند با خبر شوند، و خود را برای آن آماده سازند.

جالب اینکه در حدیثی آمده است : ((مردی نزد عمر آمد))، و گفت : من فتنه را دوست دارم ! و از حق بیزارم

! و به چیزی گـواهی می دهم که هرگز ندیـده ام ! عمر او را به زنـدان افکنـد این سـخن به گـوش علی (علیه السـلام) رسـید، فرمود: ای عمر! زندان کردن این مرد ظلم است و تو مرتکب سـتم شدی گفت چرا؟ فرمود: زیرا او مال و فرزند خود را دوست می دارد که خدا در یکی از آیات قرآن از آن تعبیر به ((فتنه)) کرده است : انما اموالکم و اولادکم فتنه او از مرگ بیزار است و در قرآن از آن تعبیر به ((حق)) شـده و جاءت سـکره الموت بالحق او شـهادت به یکتائی خداونـدی می دهد که هرگز او را ندیده است ، در اینجا عمر گفت : لو لا علی لهلک عمر: ((اگر علی (علیه السلام) نبود عمر هلاک می شد)). همنشینان انسان از فرشتگان و شیاطین

باز در این آیات صـحنه دیگری از معاد ترسـیم شده ، صـحنه تکان دهنده ای که فرشته قرین انسان ، محکومیت او را برملا می سازد، و فرمان خداوند برای مجازات او صادر می شود.

نخست می فرمایـد: ((قرین او می گوید: این نامه اعمال او است که نزد من حاضـر و آماده است)) و از تمام کارهای کوچک و بزرگ او در سراسر عمر پرده بر می دارد (و قال قرینه هذا ما لدی عتید).

در اینکه منظور از ((قرین)) در اینجا کیست ؟ مفسـران گفتگو بسیار دارند، ولی غالبا پذیرفته اند که منظور فرشته ای است که در دنیا همراه انسان و مامور ضبط اعمال او است ، و در دادگاه عدل الهی گواهی می دهد.

آیات گذشته که می

گفت : هر کس وارد عرصه محشر می شود با او ((سائق)) و ((شهیدی)) است ، نیز گواه بر این معنی است ، بعلاوه لحن خود آیه و آیه بعد نیز تناسب با همین معنی دارد.

(دقت کنید) ولی بعضی گفته اند که منظور از ((قرین)) در اینجا ((شیطان)) است ، چرا که در بسیاری از آیات قرآن این کلمه به شیطانی که همنشین مجرمان است ، اطلاق شده ، بنابراین تفسیر معنی آیه چنین می شود ((شیطان همنشین او می گوید: من این مجرم را آماده جهنم کرده ام ، و نهایت کوششی را که در توان داشتم در این راه بکار برده ام))!

اما این معنی نه تنها متناسب آیات گذشته و آیهای که بلافاصله بعد از این آیه می آید نیست بلکه با تبرئه کردن ((شیطان)) خودش را از گناه اغوای انسانها که در چند آیه بعد می آید سازگار نمی باشد، چرا که طبق این تفسیر شیطان اعتراف به مسئولیت خویش در اغوای مجرمان می کند، در حالی که در آیات آینده می خوانیم ((قال قرینه ربنا ما اطغیته و لکن کان فی ضلال بعید)): ((قرین او می گوید: پروردگارا! من او را به طغیان وا نداشتم ولی او خود در گمراهی دور و درازی بود)) و کاملا با آن تضاد دارد.

تفسیر سومی نیز در اینجا گفته شده که از همه بعیدتر به نظر می رسد، و هیچ قرینه ای بر آن گواهی نمی دهد، و آن اینکه منظور از ((قرین)) دوستان و همنشینهایی از بشر است .

سپس خداوند دو فرشته مامور ثبت اعمال را مخاطب

ساخته می گوید: ((در جهنم بیفکنید هر کافر خود خواه متکبر و لجوجی را)) (القیا فی جهنم کل کفار عنید).

((عنید)) از ماده عناد به معنی تکبر و خودپسندی و عدم تسلیم در

برابر حق است .

در اینکه این دو نفر که مخاطب به این خطاب هستند کیانند؟ باز تفسیرهای گوناگونی شده است ، جمعی تفسیر فوق را برگزیده اند، در حالی که بعضی دیگر مخاطب را ((خازنان دوزخ)) (دو نفر از ماموران جهنم) می دانند.

بعضی نیز گفته اند ممکن است مخاطب تنها یک نفر باشد، همان شهید و گواهی که همراه مجرم وارد عرصه محشر می شود، و در آیات قبل به آن اشاره شده ، و تثنیه آوردن فعل برای تاءکید است گوئی دو بار تکرار می کند ((الق)) ((الق)): ((بیفکن))، ((بیفکن))... و استعمال تثنیه در مخاطب واحد در لغت عرب وجود دارد، اما این تفسیر بسیار بعید به نظر میرسد، و تفسیر اول از همه مناسبتر است . در آیه بعد به چند وصف از اوصاف زشت و مذموم این کافران عنید اشاره کرده ، می گوید: آن کس شدیدا مانع خیر است ، متجاوز است ، و در شک و تردید، بلکه دیگران را به شک و تردید میافکند (مناع للخیر معتد مریب). مناع به حکم اینکه صیغه مبالغه است به کسی گفته می شود که بسیار از چیزی منع می کند، بنابراین مناع للخیر کسی است که به هر صورت مخالف هر کار خیر است . در بعضی از روایات آمده که این آیه درباره ولید بن مغیره نازل شد، در آنجا که به فرزندان

برادرش می گفت : هر کس از شما اسلام را بپذیرد من تا زندهام کمکی به او نخواهم کرد. معتد به معنی متجاوز است خواه متجاوز به حقوق دیگران باشد یا از حدود احکام الهی تجاوز کند.

((مریب)) از ماده ((ریب)) به معنی شخصی است که در شک است ، شکی تواءم با بدبینی ، و یا دیگران را با گفتار و عمل خود به شک می اندازد، و باعث گمراهی آنها می شود.

باز در ادامه اوصاف این گروه عنید در آیه بعد می افزاید: ((همان کسی که معبود دیگری با خدا قرار داده و راه شرک و دوگانگی را پیش گرفته است)) (الذی جعل مع الله الها آخر).

آری ((چنین کسی را در عذاب شدید بیفکنید)) (فالقیاه فی العذاب الشدید).

در این چند آیه شش وصف برای این گروه دوزخی بیان شده است که پنج وصف اول در حقیقت علت و معلول یکدیگرند، و وصف ششم توضیحی است برای ریشه اصلی همه این اوصاف ، زیرا:

((کفار)) به معنی کسی که بسیار در کفر اصرار می ورزد.

و این منتهی به عناد می شود.

شخص معاند نیز اصرار بر منع خیرات دارد، و چنین کسی طبعا متجاوز به حقوق دیگران و حدود الهی است .

افراد متجاوز اصرار دارند که دیگران را نیز به شک و تردید بیفکنند و ایمان را از آنها سلب کنند.

به این ترتیب اوصاف پنجگانه ((کفار)) و ((عنید)) و ((مناع للخیر)) و ((معتد)) و ((مریب)) پیوند ناگسستنی با هم دارند. و لازم و ملزوم یکدیگرند.

در ششمین وصف یعنی ((الذی جعل مع الله الها آخر)) ریشه اصلی تمام

این انحرافات که شرک است آمده چرا

که با دقت روشن می شود که شرک عامل همه این بدبختیها است .

آیه بعد پرده از روی ماجرای دیگری از سرنوشت این گروه کافر لجوج بر می دارد، و آن مخاصمه و جر و بحثی است که با شیطان در قیامت دارند، آنها تمام گناهان خویش را به گردن شیاطین اغواگر می افکنند، ولی ((شیطان قرین او می گوید: پروردگارا من او را به طغیان وا نداشتم ، و به اجبار در این راه نیاوردم او خودش با میل و اراده خویش این راه را برگزید و در ضلال و گمراهی دور و درازی بود)) (قال قرینه ربنا ما اطغیته و لکن کان فی ضلال بعید).

این تعبیر شبیه چیزی است که در آیه ۲۲ سوره ابراهیم آمده است که شیطان برای تبرئه خویشتن می گوید: و ما کان لی علیکم من سلطان الاان دعوتکم فاستجبتم لی فلا تلومونی و لوموا انفسکم : ((من هیچگونه سلطه ای بر شما نداشتم جز اینکه دعوتتان کردم و شما نیز پذیرفتید، بنابراین مرا سرزنش نکنید خود را سرزنش کنید))!.

البته شیطان نمی خواهد نقش خود را در اغوای انسان به کلی انکار کند، بلکه می خواهد این امر را ثابت کند که اجباری در کار نبوده و انسان با میل و رغبت خویش وسوسه های او را پذیرفته ، بنابراین تضادی با آیه ((لاغوینهم اجمعین)): ((من همه آنها را اغوا می کنم)) (ص - ۸۲) ندارد.

گرچه در این آیات تنها سخن از دفاع شیطان به میان آمده و سخنی از اعتراض کفار بر شیطان دیده نمی شود، ولی به قرینه سائر آیات قرآن که آنها در قیامت

با هم جر و بحث می کنند، و به قرینه آیه بعد، گفتار طرفین اجمالا روشن

می شود، زیرا در آیه بعد می خوانیم : ((خدا می فرماید نزد من جدال و مخاصـمه نکنید، من قبلا به شـما اتمام حجت کرده ام و شما را از این سرنوشت شوم با خبر ساخته ام)) (قال لاتختصموا لدی و قد قدمت الیکم بالوعید).

اشاره به اینکه از یکسو به شـیطان گفته ام : اذهب فمن تبعک منهم فان جهنم جزائکم جزاء موفورا: ((برو هر کس از انسانها از تو پیروی کند جهنم جزای وافر همه شما است)) (اسراء - ۶۳).

و از سوی دیگر به انسانهـا نیز اخطار کرده ام لاملئن جهنم منك و ممن تبعك منهم اجمعین : ((به طور مسـلم دوزخ را از تو و از پیروانت پر خواهم کرد)) (ص - ۸۵).

این تهدیـدها و وعیـدها در سـائر آیـات قرآن نیز آمـده است ، و همگی حـاکی از این است که خداونـد هم به انسانها و هم به شیاطین اتمام حجت کرده ، و آنها را از اغواگری و اغواپذیری بر حذر داشته است .

سپس برای تاءکید بیشتر می افزاید: ((سخن من تغییر ناپذیر است ، و کلامی نزد من دگرگون نمی شود و من هرگز به بندگانم ستم نخواهم کرد)) (ما یبدل القول لدی و ما انا بظلام للعبید).

منظور از ((قول)) در اینجا همان تهدیـدها و وعیدها است که خداوند در آیات مختلف به آن اشاره کرده و نمونه هائی از آن را در بالا آوردیم .

تعبیر به ((ظلام)) به صورت ((صیغه مبالغه)) (بسیار ظلم کننده) با اینکه خداوند کمترین ظلمی

روا نمی دارد ممکن است اشاره به این باشد که مقام علم و قدرت و عدل خداوند چنان است که اگر ستم کوچکی به کسی کند بزرگ

و بسیار خواهد بود، و مصداق ((ظلام)) خواهد شد، بنابراین او از هرگونه ستمی بر کنار است .

و یا ناظر به کثرت افراد و مصادیق است چرا که اگر ستم کوچکی به بنده ای کند افراد شبیه او بسیارند و مجموعا ظلم بسیار می شود.

به هر حال این تعبیر دلیل بر اختیار و آزادی اراده بندگان است ، نه شیطان مجبور است شیطنت کند، و نه کافران مجبورند راه کفر و عناد و راه شیطان را پیش گیرند و نه سرنوشت قطعی و خارج از اراده برای کسی مقرر شده است .

در اینجا این سؤ ال پیش می آید که چگونه می فرماید: ((سخن من تغییر ناپذیر است)) در حالی که جمعی مشمول عفو او می شوند؟

پاسخ این است که عفو نیز طبق برنامه حساب شده ای است ، و فرع بر این است که انسان عملی انجام داده باشد که در عین مجرم بودن قابلیت و شایستگی عفو را داشته باشد، این خود یکی از سنتهای الهی است که آنها را که شایسته عفوند مشمول عفو خویش قرار دهد و این نیز تغییر ناپذیر است .

در آخرین آیه مورد بحث به فراز کوتاه و تکان دهنده ای از حوادث قیامت اشاره کرده ، می گوید: ((به خاطر بیاورید روزی را که به جهنم می گوئیم آیا پر شده ای ؟! و او در پاسخ می گوید: آیا افزون بر این هم وجود دارد))؟! (یوم نقول لجهنم

هل امتلات و تقول هل من مزید).

در اینکه منظور از ((هل من مزید)) چیست ؟ دو تفسیر گفته اند:

نخست اینکه استفهام ، استفهام انکاری است یعنی جهنم می گوید افزون بر این ممکن نیست ، و به این ترتیب با آیه ۱۳ سوره سجده که می گوید: لاملان جهنم من الجنه و الناس اجمعین : ((سوگند یاد می کنم که دوزخ را از جن و انس پر می کنم کاملا هماهنگ است ، و تاءکیدی است بر این معنی که تهدید الهی در آن روز کاملا تحقق می یابد و دوزخ از کافران و مجرمان مالامال می شود)).

دیگر اینکه منظور از این جمله طلب فزونی است ، یعنی ((آیا باز هم افراد دیگری پیدا می شوند که به دوزخ بیایند))؟! و اصولا طبیعت هر چیزی این است که هم سنخ خود را دائما جستجو کند و هرگز سیر نمی شود، نه بهشت از نیکوکاران ، و نه دوزخ از بدکاران .

ولی این سؤ ال باقی می ماند که مفهوم این سخن آن است که دوزخ هنوز پر نشده ، در حالی که با آیه بالا (سوره سجده - آیه ۱۳) که می گوید: ((دوزخ را از جن و انس پر می کنم)) سازگار نیست .

اما باید توجه داشت که طلب فزونی دلیل بر پر نشدن نمی باشد، زیرا ((اولا)) ممکن است ظرفی مثلا پر از غذا باشد باز هم کسی تمنا کند که روی آن انباشته شود و متراکم گردد، ((ثانیا)) این تقاضا ممکن است به معنی تقاضای تضییق مکان بر دوزخیان و مجازات دردناکتر باشد، یا تمنای وسعت یافتن و سپس نفرات بیشتری

را به خود پذیرفتن .

به هر حال این آیه به خوبی نشان می دهد که دوزخیان بسیارند و جهنم منظره هولناك و وحشتناکی دارد و تهدید الهی جدی است ، و به گونه ای است که فکر درباره آن لرزه بر انـدام هر انسانی می افکنـد و هشـدار می دهد نکند یکی از آن نفرات تو باشی ! و همین اندیشه می تواند او را در برابر گناهان بزرگ و کوچک کنترل کند.

سؤ ال دیگر اینکه چگونه دوزخ که موجود فاقـد شـعوری است مخاطب واقع می شود و پاسـخ می گوید؟ برای این سؤ ال سـه جواب است .

نخست اینکه این یـک نوع تشبیه و بیان ((زبان حال)) است ، یعنی خداونـد به لسان ((تکوین)) از جهنم سؤ ال می کنـد و او هم به زبان حال پاسخ می گوید و نظیر این تعبیر در زبانهای مختلف فراوان است .

دیگر اینکه سـرای آخرت سـرای حیـات و زنـد گی واقعی است ، حتی موجوداتی همچون بهشت و جهنم از یـک نوع حیات و درك و شعور برخوردار می شوند، بهشت سخت در اشتیاق مؤ منان است و دوزخ سخت در انتظار مجرمان .

جائی که اعضای پیکر انسان به سخن در آیند و شهادت و گواهی دهند تعجب نیست که بهشت و دوزخ چنین باشند.

بلکه به اعتقاد بعضـی در این دنیا نیز تمام ذرات این جهان از نوعی درك و شـعور برخوردارنـد، و لـذا تسبیـح و حمد خدا می گویند، که این تسبیح و حمد در آیات مختلف قرآن منعکس است .

دیگر اینکه مخاطب ماموران و خازنان دوزخند و همانها هستند که پاسخ می گویند.

همه این

تفسیرها قابل قبول است هر چند تفسیر اول مناسبتر به نظر می رسد. ای مجرمان ! راه فراری نیست

با توجه به اینکه بحثهای این سوره غالبا بر محور مساءله معاد و اموری که در ارتباط با آن است دور می زند و با توجه به اینکه در آیات گذشته از چگونگی افکندن کفار لجوج در جهنم و شدت عذاب آنها و صفاتی که آنها را به دوزخ می کشد سخن به میان آمد، در آیات مورد بحث صحنه دیگری را ترسیم می کند، صحنه داخل شدن پرهیزگاران به بهشت با احترام کامل ، و اشاره به انواع نعمتهای بهشتی و صفاتی که انسان را در صف بهشتیان قرار می دهد، تا در مقایسه با یکدیگر حقایق روشنتر گردد.

نخست می فرماید: ((در آن روز بهشت به پرهیزگاران نزدیک می شود و فاصله ای از آنها ندارد))! (و ازلفت الجنه للمتقین غیر بعید).

((ازلفت)) از ماده ((زلفی)) (بر وزن کبری) به معنی قرب و نزدیکی است .

جالب اینکه نمی گوید پرهیزگاران را به بهشت نزدیک می کنند بلکه می گوید بهشت را به آنها نزدیک می کنند! این مطلبی است که در شرائط این دنیا قابل تصور نیست ، اما از آنجا که اصول حاکم بر سرای آخرت اصولی است که با شرائط این جهان بسیار متفاوت است به هیچوجه جای تعجب نیست که

خداوند برای نهایت اکرام و احترام مؤ منان پرهیزگار بجای آنکه آنها را به سوی بهشت برد، بهشت را به سوی آنها می آورد!

در سوره شعراء آیات ۹۰ و ۹۱ نیز می خوانیم : و ازلفت الجنه للمتقین و برزت الجحیم للغاوین

: ((در آن روز بهشت را به پرهیزگاران نزدیک می کنند و دوزخ را برای گمراهان آشکار)).

و این نهایت لطف و احترام خدا به بندگان مؤ من است که بالاتر از آن تصور نمی شود.

تعبیر به ((غیر بعید)) نیز به عنوان تاءکید است . <۴۲>

به هر حال مفهوم آیه این است که این مساءله در قیامت واقع می شود هر چند تعبیر به فعل ماضی (ازلفت) شده است ، زیرا حوادث مسلمی که در آینده رخ میدهد در بسیاری از تعبیرات به صورت فعل ماضی بیان می شود، ولی بعضی آن را واقعا به صورت ماضی معنی کرده اند، و گفته اند نزدیک نمودن بهشت به پرهیزگاران در دنیا حاصل شده ، چرا که بهشت با آنها فاصله ای ندارد، بیرون رفتن از دنیا همان و گام نهادن در بهشت همان !

ولی با توجه به آیات قبل و بعد که سخن از صحنه قیامت می گوید این معنی بعید به نظر می رسد و مناسب همان تفسیر اول است .

سپس در شرح اوصاف بهشتیان می گوید: این بهشتی است که به شما وعده داده می شود و از آن کسانی است که به اطاعت فرمان خدا باز می گردند، و عهد و پیمانها و قوانین او را حفظ می کنید (هذا ما توعدون لکل اواب حفیظ).

در اینجا به دو وصف از اوصاف آنها اشاره شده ((اواب)) و ((حفیظ)).

((اواب)) از ماده ((اوب)) (بر وزن ذوب) به معنی بازگشت است که ممکن است به معنی توبه از گناهان کوچک و بزرگ باشد، و یا بازگشت به طاعت او و با توجه

به اینکه ((صیغه مبالغه)) است نشان می دهد که بهشتیان پرهیزگارانی هستند که هر عاملی بخواهد آنها را از اطاعت خدا دور سازد فورا متوجه می شوند و به طاعت او باز می گردند و از تقصیرات و غفلتهای خود توبه می کنند تا به مقام نفس مطمئنه برسند.

((حفیظ)) به معنی حافظ و نگاهدارنده است . آیا منظور حفظ عهد و پیمانهای الهی است که از انسانها گرفته که اطاعت او کنند و عبادت شیطان ننمایند. (یس - ۶۰) و یا حفظ و قوانین و حدود الهی ؟، و یا به خاطر سپردن گناهان و یاد آوری آن برای توبه و جبران ؟ یا همه اینها؟

با توجه به اینکه این حکم به صورت مطلق ذکر شده تفسیر اخیر که جامعیت دارد مناسبتر به نظر می رسد.

و در ادامه این اوصاف در آیه بعد به دو وصف دیگر آنها اشاره می کند که در حقیقت توضیح و تفسیری است برای اوصاف گذشته ، می فرماید: ((همان کسی که از خداوند رحمان در نهان بترسد و با قلبی توبه کار در محضر او حاضر شود)) (من خشی الرحمن بالغیب و جاء بقلب منیب).

تعبیر به ترسیدن از خدا در نهان ، اشاره به این است که آنها با اینکه خدا را هرگز با چشم نمی بینند از لابلای آثارش و از طریق استدلال و برهان به او ایمان می آورند، ایمانی تواءم با احساس مسؤ لیت کامل .

این احتمال نیز وجود دارد که منظور پنهان از چشم مردم است ، آنها نه

فقط در حضور جمع که در تنهائی و خلوت نیز مرتکب گناهی نمی شوند.

این خوف

و خشیت سبب می شود که قلب آنها ((منیب)) باشد، دائما متوجه خدا گردد، و به طاعت او اقبال کند، و از هر گناه و لغزشی توبه نماید، و این حال را تا پایان عمر ادامه دهد و با همین حالت وارد عرصه محشر گردد.

سپس می افزاید: کسانی که دارای این چهار صفتند هنگامی که بهشت به آنها نزدیک می شود ((فرشتگان الهی به عنوان احترام و اکرام به آنها می گویند به سلامت وارد بهشت شوید)) (ادخلوها بسلام).

سلامت از هر گونه بدی و ناراحتی و آفت و بلا و کیفر و عذاب ، سلامت کامل از نظر جسم و جان .

سپس برای آرامش خاطر آنها اضافه می کنند: ((امروز، روز جاودانی است جاودانی نعمتها، و جاودانی بهشت با تمام مواهبش)) (ذلک یوم الخلود).

و به دنبال این دو موهبت (بشارت سلامت ، و بشارت خلود و جاودانگی در بهشت) خداوند منان دو بشارت دیگر به آنها می دهد که مجموعا چهار بشارت است همانند چهار وصفی که آنها داشتند، می فرماید: ((هر چه بخواهند در بهشت برای آنها هست)) (لهم ما یشاءون فیها).

و علاوه بر آن ((نزد ما نعمتهای دیگری است)) که هرگز به فکر آنها نرسیده است تا تمنایش کنند (و لدینا مزید).

تعبیری از این زنده تر و رساتر و دلانگیزتر تصور نمی شود، نخست می گوید بهشتیان هر چه بخواهند (با وسعت معنی این جمله) از انواع مواهب بدون استثناء، در اختیارشان قرار می گیرد، و افزون بر این نعمتها و مواهبی است که

هرگز به فکر هیچ انسانی نرسیده ، و از خاطر هیچکس خطور نکرده

، اما خداونـد رحمان و رحیم که پرهیزگاران بهشتی را مشـمول الطاف خاصـش کرده از آن نعمتها نیز بهره مند می سازد، و به این ترتیب نعمتهای بهشتی ابعاد فوق العاده گسترده ای را که با هیچ بیانی قابل توصیف نیست پیدا می کند.

ضمنـا از این تعبیر اسـتفاده می شود که موازنه ای میـان پـاداش الهی و اعمال مؤ منان نیست ، بلکه از آن افزون و بسـیار برتر و بالاتر است ، و در این مرحله همه جا با فضل او روبرو هستیم و در کیفرش با عدل او.

بعـد از پایـان گرفتن گفتگوهـا پیرامون بهشت و دوزخ ، صـفات بهشتیـان و دوزخیـان ، و درجـات و درکـات آنها، برای نتیجه گیری کامل از این بحث ، مجرمان را مورد توجه قرار داده ، می فرمایـد: ((چه بسـیار اقوامی را که قبل از آنها هلاک کردیم ، اقوامی که از آنها قویتر و نیرومنـدتر بودنـد، کشورها را گشودند و بر شـهرها تسـلط یافتند، اما بر اثر کفر و ظلم و بیدادگری و گناه نابود شدند)) (و کم اهلکنا قبلهم من قرن هم اشد منهم بطشا فنقبوا فی البلاد).

((آیا هیچ راه فراری از مرگ و عذاب الهی برای این گونه افراد وجود دارد))؟! (هل من محیص).

((قرن)) و ((اقتران)) در اصـل به معنی نزدیـک شـدن دو چیز یـا اشـیائی بـا یکـدیگر است ، و به جمـاعتی که در یـک زمـان زندگی می کنند ((قرن)) گفته می شود، و جمع آن ((قرون)) است ، سـپس همین لفظ بر بخشی از زمان اطلاق شده که گاه آن را سی سال ، و گاه صد

سال گفته اند.

بنابراین هلاک کردن ((قرنها)) به معنی هلاک کردن ((اقوام پیشین)) است .

((بطش)) به معنی بر گرفتن چیزی است با قوه و قدرت ، و گاه به معنی جنگ و ستیز آمده است .

((نقبوا)) از ماده ((نقب)) به معنی سوراخی است که در دیوار یا پوست ایجاد می کنند، اما ((ثقب)) تنها سوراخی را گویند که در چوب ایجاد می کنند.

این ((واژه)) هنگامی که به صورت فعلی به کار رود به معنی سیر و حرکت و به اصطلاح شکافتن راه و پیشروی می آید، و به معنی کشورگشائی و نفوذ در مناطق مختلف نیز آمده است .

((منقبت)) نیز از همین ماده است و به افعال و صفات اشخاص بر جسته می گویند به خاطر نفوذ و تاءثیری که در مردم دارد و یا طریق را برای ترقی صاحبش می گشاید.

((نقیب)) به کسی می گویند که درباره جمعیتی بحث و بررسی می کند و از اوضاع و احوال آنها باخبر است و در درون آنها نفوذ می کند.

((محیص)) از ماده ((حیص)) (بر وزن حیف) به معنی انحراف و عدول از چیزی است ، و به همین مناسبت به معنی فرار از مشکلات ، و هزیمت در میدان جنگ نیز آمده است .

به هر حال ، آیه به کفار لجوج معاصر پیامبر (صلی اللّه علیه و آله) هشدار می دهد که سری به تاریخ گذشتگان بزنند و آثار آنها را بر صفحات تاریخ و صفحه روی زمین بنگرند، ببینند خداوند با اقوام سرکشی که پیش از آنها بودند چه کرد؟ اقوامی که از آنها پرجمعیت تر

و با قدرت تر بودند، آنگاه به آینده خود بیندیشند.

ایـن معنی بارهـا در قرآن مجیـد آمـده اسـت ، از جمله در آیه ۸ سوره زخرف می خوانیم : ((فاهلکنـا اشـد منهم بطشـا)): ((ما اقوامی را که از آنها قویتر بودند هلاک کردیم)).

بعضـی آیه مورد بحث را اشـاره به ((قوم ثمود)) می داننـد که در سـرزمین کوهسـتانی ((حجر)) در شـمال حجـاز زنـدگی می کردند، کوهها را می شکافتند،

و در آن خانه های باشکوه و قصرها می ساختند، ولی ظاهر این است که آیه مفهوم گسترده ای دارد و آنها و غیر آنها را شامل می شود.

جمله ((هل من محیص)) آیا راه گریزی وجود دارد؟ ممکن است از زبان اقوام پیشـین باشـد که به هنگام گرفتاری در چنگال عذاب این مطلب را از هم سؤ ال می کردند، و یا از سوی پروردگار نسبت به کفار لجوج معاصر پیامبر اسلام (صلی اللّه علیه و آله) یعنی آیا اینها می توانند از سرنوشت دردناکی که اقوام متمرد پیشین داشتند فرار کنند؟!

در آخرین آیه مورد بحث برای تاءکیـد بیشتر می افزاید: ((قطعا در سـرگذشت پیشـینیان تذکر و اندرزی است ، برای آن کس که عقل دارد، یا گوش فرا دهد، و حاضر باشد))! (ان فی ذلک لذکری لمن کان له قلب او القی السمع و هو شهید).

منظور از ((قلب)) در اینجا و در دیگر آیات قرآن که بحث از درک مسائل می کند همان ((عقل)) و شـعور و ادراک است ، در کتب لغت نیز یکی از معانی ((قلب)) همان ((عقل)) گفته شده ، ((راغب)) در ((مفردات)) قلب را در

آیـه مـورد بحـث بـه علـم و فهم تفسـیر کرده ، در لسـان العرب نیز می خـوانیم که گـاهی ((قلب)) به معنی عقـل به کـار رود. <۴۳>

در حدیثی از امام موسی بن جعفر (علیه السلام) نیز در تفسیر همین آیه آمده است که ((منظور از قلب عقل است)). <۴۴>

ریشه این لغت (قلب) در اصل به معنی تغییر و تحول و به اصطلاح قلب

و انقلاب است ، و از آنجا که فکر و عقـل انسـان دائما در حال دگرگونی است به آن ((قلب)) گفته شـده است ، و به همین دلیـل در آیـات قرآن روی مساءله سـکینه و آرامش دل ، و یا اطمینان قلب تکیه شـده است ، هو الـذی انزل السـکینه فی قلوب المؤ منین : ((او کسی است که آرامش را در دل مؤ منین نازل کرد)) (فتح - ۴) ((الا بذکر الله تطمئن القلوب)): ((آگاه باشید یاد خدا مایه آرامش دلها است)) (رعد - ۲۸) آری این موجود نا آرام را تنها یاد خدا آرامش می بخشد.

((القی السـمع)) (گوش را افکنـد) کنایه از گوش دادن و نهایت دقت در اسـتماع است ، شبیه تعبیری که در فارسـی داریم می گوئیم : ((گوش ما نزد تو است)) یعنی به خوبی به سخنانت گوش می دهیم .

((شهید)) در اینجا به معنی کسی است که حضور قلب دارد، و به اصطلاح دلش در مجلس است ، و با دقت مطالب را پیگیری می کند.

و به این ترتیب مجموع آیه چنین معنی می دهد دو گروه می توانند از این مواعظ پند و اندرز گیرند،

نخست آنها کسی که دارای ذکاوت و عقل و هوشند، و خود مستقلا می توانند مسائل را تحلیل کنند، و دیگر کسانی که در این حد نیستند اما می توانند ((مستمع)) خوبی برای دانشمندان باشند، و با حضور قلب به سخنان آنها گوش فرا دهند و حقایق را از طریق ارشاد و راهنمائی آنها فرا گیرند.

شبیه این سخن در آیه ۱۰ سوره ملک نیز آمده است که از قول دوزخیان چنین نقل می کند: ((لو کنا نسمع او نعقل ما کنا فی اصحاب السعیر)): ((اگر ما گوش شنوا یا عقل و درک کافی داشتیم هرگز در صف دوزخیان قرار نمی گرفتیم)) چرا که نشانه های راه حق آشکار است آنها که خود اهل تحقیقند آن را به خوبی

در می یابند، و آنها که چنین نیستند می توانند از طریق رهنمودهای دانشمندان عادل و دلسوز راه خود را بیابند، بنابراین باید انسان یا علم و عقل کافی داشته باشد یا گوش شنوا. <۴۵> آفریدگار آسمانها و زمین قادر بر احیای مردگان است

در تعقیب آیات گذشته و دلائل مختلفی که درباره معاد در آن آمده بود، در این آیات به یکی دیگر از دلائل امکان معاد اشاره کرده ، و بعد از آن به پیامبر (صلی اللّه علیه و آله) دستور صبر و شکیبائی و تسبیح و حمد پروردگار می دهد، تا کار-

شکنیهای مخالفان را از این طریق تحمل و خنثی کند.

نخست می فرماید: ((ما آسمانها و زمین و آنچه را در میان آن دو است در شش روز (شش دوران) آفریدیم ، و در خلقت آنها هیچگونه تعب و ضعفی به ما

نرسید))! (و لقد خلقنا السماوات و الارض و ما بینهما فی سته ایام و ما مسنا من لغوب).

((لغوب)) به معنی تعب و خستگی است .

بدیهی است کسی که قدرتش محدود است اگر بخواهد کاری انجام دهد که بیش از توان او باشد خسته و درمانده و وامانده می شود، ولی در مورد وجودی که قدرتش نامحدود و توانائیش بی نهایت است این امور مفهومی ندارد.

بنابراین کسی که قادر است بی هیچگونه تعب و رنج این آسمان و زمین باعظمت ، و اینهمه کرات و کواکب و کهکشانها را ایجاد کند، توانائی دارد که انسان را بعد از مردن بار دیگر به حیات بازگرداند و لباس زندگی در اندامش بپوشاند.

بعضی برای این آیه شاءن نزولی نقل کرده اند که : یهود چنین می پنداشتند که خداوند آسمانها و زمین را در شش روز (شش روز هفته !) آفرید، سپس روز شنبه به استراحت پرداخت و یک پای خود را به روی پای دیگر انداخت ! و به همین دلیل اینطور نشستن را نامطلوب می شمرند و مخصوص خدا می دانند! آیه فوق نازل شد <۴۶> و به این گونه خرافات مضحک پایان داد.

ولی این شاءن نزول مانع از این نیست که آیه مساءله امکان معاد را تعقیب کند، در عین اینکه دلیلی است بر توحید و علم و قدرت پروردگار که آسمان و زمین با اینهمه عجائب و شگفتیها و میلیونها میلیون موجودات زنده ، و اسرار

عجیب و نظامهای ویژه اش آفریده است که تفکر در یک گوشه ای از آن می تواند ما را به آفریننده توانائی که دست قدرتش این گردونه عظیم

را به حرکت در آورده ، و نور حیات و زندگی را همه جا پاشیده است ، رهنمون گردد.

موضوع خلقت آسمانها و زمین در ((شش روز)) کرارا در آیات قرآن آمده است . <۴۷>

کلمه ((یوم)) - چنانکه قبلا هم گفته ایم - در لغت عرب و معادل آن ((روز)) در لغت فارسی ، و یا در سائر لغات در بسیاری از موارد به معنی دوران استعمال می شود، نه به معنی بیست و چهار ساعت و یا دوازده ساعت ، فی المثل می گوئیم : ((یک روز مردم در سایه پیامبر اسلام (صلی اللّه علیه و آله) زندگی می کردند، و روز دیگر جباران بنی امیه و بنی عباس بر مردم مسلط شدند)).

پیدا است ((روز)) در این تعبیرات به معنی ((دوران)) است ، خواه یکسال باشد یا صد سال یا هزاران و یا میلیونها سال . مثلا می گوئیم یک روز کره زمین یکپارچه آتش بود، روز دیگری سرد شد، و آماده حیات ، تمام این تعبیرات اشاره به دورانها است .

بنابراین از آیه فوق استفاده می شود که خداوند آسمانها و زمین و تمامی موجودات آنها را در شش دوران آفریده است .

(مشروح این سخن را در جلد ششم صفحه ۲۰۰ تا ۲۰۴ ذیل آیه ۵۴ سوره اعراف بیان کرده ایم).

بنابراین جائی برای این سؤ ال باقی نمی ماند که قبل از آفرینش خورشید و کره زمین شب و روزی نبود تا خداوند عالم را در شش روز آفریده باشد.

بعد از ذکر دلائل مختلف معاد و ترسیم صحنه های مختلفی از قیامت چون

به هر حال گروهی تسلیم حق نیستند

و لجاجت و پافشاری بر باطل دارند پیامبر (صلی اللّه علیه و آله) را مخاطب قرار داده می گوید: ((در برابر آنچه آنها می گویند شکیبا باش)) (فاصبر علی ما یقولون).

چرا که تنها با نیروی صبر و استقامت می توان بر این مشکلات پیروز شد، و توطئه های دشمن را در هم شکست ، و نسبتهای ناروای آنها را در مسیر حق تحمل کرد.

و از آنجا که صبر و استقامت نیاز به پشتوانه ای دارد، و بهترین پشتوانه یاد خدا و ارتباط با مبداء علم و قدرت جهان آفرین است در دنبال این دستور می افزاید: ((و تسبیح و حمد پروردگارت را قبل از طلوع آفتاب و پیش از غروب آن بجا آور)) (و سبح بحمد ربک قبل طلوع الشمس و قبل الغروب).

همچنین ((در قسمتی از شب او را تسبیح کن و بعد از سجدهها)) (و من اللیل فسبحه و ادبار السجود).

این یاد مداوم و تسبیح مستمر همچون قطره های حیاتبخش باران بر سرزمین قلب و جان تو می ریزد، و آن را سیراب می کند، دائما به تو نشاط و حیات می بخشد و به استقامت در مقابل مخالفان لجوج دعوت می کند.

در اینکه منظور از تسبیح خداوند در این مواقع چهارگانه (قبل از طلوع آفتاب قبل از غروب ، در شب ، و بعد از سجده ها) چیست ؟ در میان مفسران گفتگو بسیار است .

بعضی معتقدند که این تعبیرات اشاره به نمازهای پنجگانه روزانه و بعضی از نوافل پرفضیلت است ، به این ترتیب که ((قبل طلوع الشمس)) اشاره به نماز صبح است ، زیرا آخر

وقت آن طلوع آفتاب می باشد.

و ((قبل غروب الشمس)) اشاره به نماز ظهر و عصر است ، چرا که آخر وقت هر دو غروب آفتاب است .

((و من اللیل)) نماز مغرب و عشا را بیان می کند، ((و ادبار السجود)) نظر به نافله های مغرب دارد که بعد از مغرب بجا آورده می شود.

((ابن عباس)) همین تفسیر را پذیرفته ، با این قید که ((ادبار السجود)) را اشاره به تمام نمازهای نافله ، دانسته است که بعد از فرائض انجام می شود، ولی از آنجا که در میان نوافل روزانه به عقیده ما تنها نافله مغرب و عشاء است که بعد از این نمازها انجام می شود این تعمیم صحیح نیست .

بعضی دیگر ((قبل طلوع الشمس)) را اشاره به نماز صبح ، و ((قبل الغروب)) را اشاره به نماز عصر، و ((من اللیل فسبحه)) را اشاره به نماز مغرب و عشاء، دانسته اند، و به این ترتیب بدون هیچ دلیل روشن سخن از نماز ظهر به میان نیامده است ، و این دلیل بر ضعف این تفسیر است .

در روایتی نیز از امام صادق (علیه السلام) می خوانیم : هنگامی که از آیه ((و سبح بحمد ربک قبل طلوع الشمس و قبل الغروب)) سؤ ال کردند فرمود: تقول حین تصبح و حین تمسی عشر مرات لا اله الا الله وحده لا شریک له ، له الملک ، و له الحمد، یحیی و یمیت ، و هو علی کل شی ء قدیر:

((هنگام صبح و عصر ده بار این ذکر را می گوئی لا اله الا الله ....)) <۴۸>

این تفسیر با تفسیر اول منافاتی ندارد و ممکن است هر دو در معنی آیه جمع باشد.

قابل توجه اینکه نظیر همین معنی با تفاوت مختصری در آیه ۱۳۰ سوره طه نیز آمده است ، آنجا که می فرماید: ((و سبح بحمد ربک قبل طلوع الشمس

و قبل غروبها و من اناء اللیل فسبح و اطراف النهار لعلک ترضی)):

((قبل از طلوع آفتاب ، و پیش از غروب آن ، و همچنین در اثناء شب ، و اطراف روز تسبیح و حمد پروردگارت را بجا آور تا خشنود شوی)).

جمله لعلک ترضی نشان می دهد که این عبادات و تسبیحات نقش مهمی در آرامش فکر و رضایت خاطر آدمی دارد، و به او در برابر حوادث سخت نیرو و توان می بخشد.

این نکته نیز قابل توجه است که در آیه ۴۹ سوره طور چنین آمده است و من اللیل فسبحه و ادبار النجوم : ((برخی از شب را تسبیح خدا کن و به هنگام پشت کردن ستارگان)). <۴۹>

در حدیث آمده است که علی (علیه السلام) فرمود: ((ادبار السجود)) دو رکعت نافله ای است که بعد از مغرب می خوانند (توجه داشته باشید نافله مغرب چهار رکعت است که در اینجا فقط به دو رکعت آن اشاره شده) و ((ادبار النجوم)) دو رکعت نافله صبح است که قبل از نماز صبح و به هنگام غروب ستارگان بجا می آورند)). <۵۰>

در روایتی نیز آمده است که منظور از ((ادبار السجود)) همان نماز وتر است که در آخر شب انجام می شود. <۵۱>

به هر حال تفسیر اول از همه مناسبتر به نظر

می رسد هر چند وسعت و گسترش

مفهوم تسبیح بسیاری از تفسیرهای دیگر را که در روایات به آن اشاره شده شامل می گردد.

شکیبائی رمز هر پیروزی است

این نخستین بار نیست که قرآن مجید روی صبر و شکیبائی در برابر مشکلات و افراد لجوج و معاند تکیه می کند، مکرر در مکرر قرآن مجید هم به پیامبر بزرگ اسلام ، و هم به عموم مؤ منان این مساءله مهم را خاطر نشان می سازد، و تجربه های فراوان نیز نشان داده که غلبه و پیروزی از آن کسانی است که سهم بیشتری از صبر و استقامت دارند.

در حدیثی می خوانیم که امام صادق (علیه السلام) به یکی از دوستانش (که شاید در شرائط سخت آن زمان بی تابی می کرد) فرمود: علیک بالصبر فی جمیع امورک : ((بر تو لازم است که در تمام کارها صبر و شکیبائی داشته باشی)).

سپس افزود خداوند محمد (صلی اللّه علیه و آله) را مبعوث کرد و او را به ((صبر)) و مدارا دستور داد، و او صبر کرد تا نسبتهای بسیار ناروا به او دادند، تا آنجا که سینه اش تنگ شد، خداوند این آیه را بر او نازل کرد: و لقد نعلم انک یضیق صدرک بما یقولون فسبح بحمد ربک و کن من الساجدین : ((ما می دانیم که به خاطر سخنان آنها ناراحت می گردی و سینه ات تنگ می شود، تسبیح و حمد پروردگارت را بجا آور، و از سجده کنندگان باش)).

باز او را تکذیب کردند و تیرهای تهمت از هر سو به طرفش پرتاب نمودند، و از این جهت محزون و

غمگین شـد، باز خداونـد برای دلـداریش این آیه را نازل فرمود: قـد نعلم انه لیحزنک الذی یقولون فانهم لا یکذبونک و لکن الظالمین بایات الله یجحدون و لقد کذبت رسل من قبلک فصبروا علی ما

کذبوا و اوذوا حتی اتاهم نصرنا: ((ما می دانیم که سخنان آنها تو را اندوهگین می کند، ولی آنها تو را تکذیب نمی کنند بلکه ستمگران آیات خـدا را تکـذیب می کنند، پیش از تو نیز رسولان خدا را تکذیب کردند و آنها در برابر تکذیبها و آزارها صبر نمودند تا یاری ما به کمکشان آمد)).

سپس امام (علیه السـلام) می افزاید: پیامبر (صـلی اللّه علیه و آله) خود را وادار به صبر و شکیبائی کرد، اما در این هنگام آنها از حد گذراندند و نام خدا را بردند، و نسبت به ساحت مقدسـش تکذیب کردند، پیامبر (صـلی اللّه علیه و آله) فرمود من در برابر ناملایمـات خود و خانواده و حیثیتم صبر کردم ، ولی در برابر بـدگوئی به پروردگارم شـکیبایی نـدارم ، در اینجا خـداوند عزوجل این آیه (آیه مورد بحث) را نازل فرمود: و لقد خلقنا السـموات و الارض و ما بینهما... ((ما آسمان و زمین و آنچه در میان این دو است در شـش دوران آفریدیم (و در آفرینش جهان شتاب و عجله نکردیم) و تعب و رنجی بما نرسید، بنابراین تو هم عجله مکن و در برابر سـخنان آنان صابر باش ، اینجا بود که پیامبر صبر و شـکیبائی را در تمام حالات پیش گرفت)) (تا بر دشمنانش پیروز شد). <۵۲> با صیحه رستاخیز همه زنده می شوند

این آیات که آخرین

آیات سوره ((ق)) را تشکیل می دهد همانند سایر آیات این سوره تکیه بر مسئله معاد و رستاخیز دارد، و باز گوشه دیگری از آن را مطرح می کند، و آن مساءله ((نفخ صور)) و ((خروج مردگان از قبر)) است .

می فرمایـد: ((گوش فرا ده و منتظر روزی بـاش که منـادی از مکان نزدیک نـدا می دهـد)) (و اسـتمع یوم یناد المناد من مکان قریب).

((روزی که صـیحه رستاخیز را به حق می شنوند، آن روز، روز خروج است))! (یوم یسمعون الصیحه بالحق ذلک یوم الخروج).

مخاطب در ((استمع)) (گوش فرا ده) گرچه شخص پیامبر (صلی اللّه علیه و آله) است ولی مسلما مقصود همه انسانها هستند.

و منظـور از ((گوش فرا دادن)) یـا انتظـار کشـیدن است ، زیرا کسـانی که در انتظـار حـادثه ای به سـر می برنـد که بـا صـدای وحشـتناکی شـروع می شود دائما گوش فرا می دهنـد، و منتظرند. و یا منظور گوش فرا دادن به این سـخن الهی است ، و معنی چنین می شود: ((این سخن را بشنو که پروردگارت درباره صیحه رستاخیز می گوید)). <۵۳>

اما این منادی کیست ؟ ممکن است ذات پاک خداوند باشد که این ندا را

می دهـد، ولی به احتمـال قویتر همـان ((اسـرافیل)) است که در ((صور)) می دمـد، و در آیـات قرآن نه با نام بلکه با تعبیرات دیگری به او اشاره شده است .

تعبیر به ((مکان قریب)) اشاره به این است که این صدا آنچنان در فضا پخش می شود که گوئی بیخ گوش همه است ، و همه آنرا یکسان از نزدیک می شنوند

امروز ما با وسائل مختلف می توانیم سخن گوینده ای را که در یک نقطه دوردست از جهان سخن می گوید همگی از نزدیک بشنویم ، گوئی در کنار دست ما نشسته و با ما سخن می گوید، ولی آنروز بدون نیاز به این وسائل همه صدای منادی حق را که فریاد رستاخیز بر می کشد در نزدیکی خود می شنوند. <۵۴>

به هر حال این صیحه ، صیحه نخستین که برای پایان گرفتن جهان است نیست بلکه صیحه دوم یعنی همان صیحه قیام و حشر است ، و در حقیقت آیه دوم توضیح و تفسیری است برای آیه اول می گوید: آنروز که صیحه را به حق می شنوند روز خروج از قبرها و از میان خاکهای زمین است .

و برای اینکه روشن شود حاکم در این دادگاه بزرگ کیست ؟ می افزاید ((مائیم که زنده می کنیم و می میرانیم بازگشت مردم فقط به سوی ما است)) (انا نحن نحیی و نمیت و الینا المصیر).

منظور از احیاء همان زنده کردن نخستین در دنیا است ، و منظور از میراندن در پایان عمر است ، و جمله : ((الینا المصیر)) اشاره به زنده شدن در رستاخیز است .

در حقیقت آیه اشاره به این نکته می کند که همانگونه که مرگ و حیات نخستین به دست ما است ، بازگرداندن به زندگی و قیام قیامت نیز به دست ما و به سوی ما است .

سپس برای توضیح بیشتر می فرماید: ((بازگشت آنها به سوی ما روزی است که زمین از روی آنها شکافته می شود، و آنها زنده می شوند و به سرعت خارج

می گردند)) (یوم تشقق الارض عنهم سراعا). <۵۵>

و در پایان آیه می افزاید: ((این حشر و جمع کردن مردم در قیامت برای ما سهل و آسان است)) (ذلک حشر علینا یسیر).

((حشر)) به معنی جمع و گردآوری از هر سو است .

روشن است خداوندی که آفریننده آسمانها و زمین و آنچه در میان آن دو است حشر و نشور مردگان برای او کار ساده ای می باشد. اصولا مشکل و آسان برای کسی است که قدرتش محدود است ، آن کسی که قدرتش نامحدود است همه چیز برای او یکسان و آسان است .

جالب اینکه در بعضی از روایات می خوانیم : ((اولین کسی که زنده می شود و از قبر خارج گشته ، وارد صحنه محشر می شود پیامبر (صلی اللّه علیه و آله) است و علی (علیه السلام)

همراه او است))!. <۵۶>

و در آخرین آیه مورد بحث که آخرین آیه این سوره است بار دیگر به پیامبرش در مقابل مخالفان سرسخت و لجوج تسلی و دلداری می دهد و می فرماید: ((ما به آنچه آنها می گویند آگاهتریم)) (نحن اعلم بما یقولون).

((و تو ماءمور نیستی که آنها را مجبور به ایمان کنی و با قهر و اجبار به سوی اسلام بکشانی)) (و ما انت علیهم بجبار).

وظیفه تو تنها ابلاغ رسالت ، و دعوت به سوی حق و بشارت و انذار است ((چون چنین است آنها را که از عذاب و عقاب من می ترسند به وسیله قرآن متذکر ساز، و پند و اندرز ده)) (فذکر بالقرآن من یخاف وعید). <۵۷>

در تفسیر ((قرطبی))

آمده است که ((ابن عباس)) می گوید: جمعی عرض کردند ای رسول خدا! ما را انذار کن و بیم ده ، آیه فوق نازل شد و گفت : ((فذکر بالقرآن من یخاف وعید)). <۵۸>

اشاره به اینکه قرآن برای انذار و بیدار ساختن افراد مؤ من کافی است هر صفحه ای از آن یادآور قیامت ، و آیات مختلفش بازگوکننده سرنوشت پیشینیان و توصیفهایش از مواهب بهشتی و عذابهای دوزخی و حوادثی که در آستانه رستاخیز و در دادگاه عدل الهی واقع می شود بهترین پند و اندرز برای همگان است .

به راستی یادآوری آن صحنه که زمینها از هم شکافته می شود، و خاکها جان

می گیرند، لباس حیات در تن می پوشند و به حرکت در می آیند و از قبرها خارج می شوند، در حالی که وحشت و اضطراب سر تا پای همه را فرا گرفته ، و به سوی دادگاه عدل الهی رانده می شوند صحنه تکان دهنده ای است .

به خصوص اینکه گاهی یک قبر با گذشت زمان قبور انسانهای مختلفی شده و افراد بسیاری را در خود جای داده است که بعضی صالح و بعضی ناصالح و بعضی مؤ من و بعضی کافر بوده اند و به گفته شاعر:

رب قبر قد صار قبرا مرارا ضاحک من تزاحم الاضداد!

و دفین علی بقایا دفین فی طویل الاجال و الاماد!

((چه بسیار قبری که بارها قبر شد - قبری که از تزاحم اضداد می خندد))!

((و چه بسیار افرادی که بر بقایای انسانهای دیگری دفن شدند - در طول زمان و قرون و اعصار)).

پروردگارا! ما را از کسانی قرار ده که از ((وعید)) تو

می ترسند و از قرآنت پند می گیرند.

خداوندا! در آن روز که وحشت و اضطراب همگان را فرا گرفته ما را با رحمتت آرامشی عنایت فرما.

بارالها! روزهای عمر هر چه باشد به سرعت سپری می شود آنچه جاویدان است سرای آخرت تو است ، به ما حسن عاقبت و نجات در آخرت مرحمت کن .

آمین یا رب العالمین

تفسیر مجمع البیان

آشنائی با سوره «ق»

سوره مبارکه «ق» پنجاهمین سوره قرآن شریف است. شایسته است که پیش از آغاز ترجمه آیات و تفسیر آن ها برای آشنایی با شناسنامه آن به این نکت بنگریم:

۱- فرودگاه آن به باور مفسّران این سوره مبارکه در مکه و در کنار کهن ترین معبد توحید و تقوا بر قلب نورانی پیامبر مهر و آزادی فرود آمده است؛ امّا پاره ای از مفسران پیشین همچون «حسن» برآنند که دو آیه از آیات چهل و پنجگانه آن در مدینه فرود آمده است، که عبارتند از آیه های ۳۸ و ۳۹.

و به باور «ابن عباس» جز یک آیه آن که آیه ۳۸ باشد، دیگر آیات این سوره مبارکه در مکه فرود آمده است.

۲- نام سوره این سوره از آن سلسله سوره هایی است که با حروف پر رمز و راز مقطعه آغاز می گردند؛ حروفی که در تفسیر و تأویل آن ها بارها و بارها سخن رفته است و نیاز به تکرار نیست و نام سوره از حرف «ق» که در آغاز آن آمده است بر گرفته شده است.

۳- شمار آیه ها و واژه های آن همه مفسران برآنند که این سوره دارای چهل و پنج آیه است و در ساختمان آن ۳۷۵ واژه و ۱۴۷۴ حرف

به کار رفته است.

۴- پاداش تلاوت آن ۱- از پیشوای گرانقـدر توحیـد آورده اند که در این مورد فرمود: من قراء سوره «ق» هون الله علیه تارات الموت و سکراته(۳۸۷)

هرکس سوره «ق» را تلاوت کند و اندیشه و عملکردش را با روح و هدف آن هماهنگ سازد، خدا رنجها و سختی های مرگ و جان دادن را بر او آسان می سازد.

۲- و نیز از حضرت باقر آورده اند که در فضیلت آن فرمود:

من ادمن فی فرائضه و نوافله سوره «ق» وسع الله فی رزقه، و اعطاه کتابه بیمینه، و حسابه حساباً یسیراً.(۳۸۸)

هرکس در نمازهـای فریضه و نـافله اش سوره «ق» را هماره بخوانـد، خـدای فرزانه رزق و روزی او را گسترده ساخته، کارنامه زندگی اش را به دست راست او داده، و حسابرسی از او را برایش آسان می سازد.(۳۸۹)

۵- دورنمـایی از محتوای سوره از آنجـایی که این سوره در مکه و در حال و هوای آن - که حاکمیت شـرک و پرسـتش های ذلت بـار و میـدان داری اسـتبداد و انحصـار و قـانون شـکنی و تجـاوز به حقوق انسان ها و شکسـتن مرزهای مقررات انسانی و اخلاـقی بوده - فرود آمـده است، محور و بسـتر کلی بحث هـای آن معـاد و معادشناسـی و توجه دادن به آن روز بزرگ و آن دادگـاه عادلاـنه و حـال و روز انسـان ها در آن جاست. در کنار این بحث اصـلی، از آفرینش انسان تا مرگ او و جهان پس از مرگ، از پاره ای از پدیده های خلقت و نعمت های خدا به انسان نیز سخن رفته است.

و نیز به سرگذشت عبرت انگیز و اندیشاننده پاره ای از جامعه های خودسر و حق ستیز و نابودی آنان به

کیفر بداندیشی و حق ناپذیریشان اشاره رفته است.

آری، فضای کلّی سوره مکی است و بیشتر در این محورها سخن دارد:

۱- در شکوه و عظمت قرآن،

۲- در رسالت پیامبر،

۳- در دعوت به نگرش به پدیده های شگفت انگیز عالم بالا،

۴- در نگرش به نظام اندیشاننده زمین و گل ها و گیاهان و روییدنی ها،

۵- در چگونگی فرود باران و زنده شدن زمین و زمان،

۶- در شگفت زدگی کفرگرایان از طرح موضوع معاد و انکار عجولانه آن،

۷- در استدلال بر امکان معاد از راه توجه دادن به نظام آفرینش و زنده ساختن زمین مرده با فرود باران زندگی ساز،

۸- در استدلال به امکان معاد از راه توجه دادن به آغاز آفرینش،

۹- در توجه دادن به ضبط و ثبت گفتارها و عملکردها برای روز رستاخیز،

۱۰- در مورد پدیده مرگ،

۱۱- در ترسیم گوشه ای از رخدادهای روز رستاخیز،

۱۲- در اشاره به حوادث تکاندهنده پایان عمر این جهان و آغاز جهان دیگر،

۱۳- در دعوت به پایداری در برابر کفر و شرک و بیداد و شکیبایی دلیرانه برای گشودن راه نجات و رستگاری و آزادی انسان و برطرف ساختن موانع رشد و کمال و ترقی او،

۱۴- و دیگر در ترسیم ده ها نکته ظریف و لطیف و درس آموزی که خواهد آمد.

۱. قاف. سوگند به قرآن مجید [که تو ای پیامبر! از پیام رسانان بارگاه خدایی .

۲. [امّا شرک گرایان و زورمداران به پیام تو ایمان نیاوردند،]بلکه از اینکه هشداردهنده ای از خود آنان به سویشان آمد، در شگفت شدند. و کفرگرایان گفتند: این [رسالت محمد(ص) و سخن او از معاد و جهان پس از مرگ

چیزی شگفت آور]است.

۳. آیا هنگامی که مُردیم و [به خاک [تبدیل شدیم، [دگرباره زنده می شویم؟!] این بازگشتی است [بسیار] دور [از اندیشه ما]!

۴. بی گمان ما آنچه را که زمین از [اجساد] آنان می کاهد، می دانیم و کتابی که نگاهدارنده [همه چیز] است، نزد ماست.

۵. [نه، این گونه نیست بلکه [کفرگرایان و حق ستیزان حقیقت را هنگامی که به سوی آنان آمد، دروغ شمرد؛ از این رو آنان در شرایطی آشفته [و سردرگم گرفتار آمده اند.

نگرشی بر واژه ها

«مجید»: این واژه از ریشه «مجد» به مفهوم بزرگوار و با عظمت و صاحب شرافت و مجد آمده است.

«عجبوا»: این واژه از ریشه «عجب»، به مفهوم به شگفت آمدن و تعجب کردن برگرفته شده، و در مورد کاری به کار می رود که علت و سبب آن ناشناخته باشد.

«مریج»: این واژه از ریشه «مرج» به مفهوم چیزی به هم آمیخته و مشوش، که از هم شناخته نمی شود آمده است.

تفسیر سرگردانی و آشفتگی حق ستیزان سوره پیش با یادآوری اصل انسان ساز ایمان و مردم با ایمان و نشانه های آنان به پایان رسید، اینک فروفرستنده قرآن این سوره را با نام بلند و با عظمت خدا، کتاب پرشکوه و دلایل و برهان های یکتایی خدا - که انسان را به سوی توحید و تقوا و ایمان و عمل شایسته فرا می خواند - آغاز می کند.

در آغازین آیه سوره مبارکه بار دیگر با حرفی از حروف پر راز و رمز مقطعه روبه رو می شویم، و این بار با حرف اسرارآمیز «ق».

در تفسیر این حروف در آغاز سوره هایی که با این حروف پر

راز و رمز آغاز می شدند، بحث شد و افزون بر آن بحث ها در مورد «ق» سه نظر دیگر آمده است:

۱- از مفسران پیشین، از «ابن عباس» آورده اند که: این حرف نامی از نام های بلند و پرشکوه خداست.

۲- از پاره ای دیگر آورده اند که: نام کوهی است با عظمت و اسرارآمیز از زمرد سبز که سبزی آسمان از آن است و بر زمین احاطه دارد و آن را فرا گرفته است.(۳۹۰)

۳- از دیدگاه برخی به مفهوم «قُضی الأمر»، کار از کار گذشت، و آنچه باید انجام گیرد، انجام گرفت آمده است؛ نظیر «حم» که به مفهوم «حُمّ الامر» «کار تمام شد» معنا شده است.

در ادامه آیه می فرماید:

وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ

سوگند به قرآن شکوهبار؛

آن قرآنی که در پیشگاه خدا دارای شکوه و عظمت و احترام بسیار است و برای شما انسان ها خیر فراوان و سود بسیاری دارد؛ آری، سوگند به این قرآن با عظمت که روز رستاخیز برانگیخته خواهید شد.

به باور پاره ای تقدیر آیه این گونه است که: سوگند به این قرآن شکوهبار که محمد(ص) پیام آور بزرگ خداست.

دلیل این تفسیر آیه بعد است که می فرماید:

بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ

سردمداران این جامعه و مردم بدان جهت که تو را دروغگو پنداشتند، وحی و رسالت را تکذیب نکردند، نه، بلکه آنان از این شگفت زده شدند که پیامبر و هشداردهنده ای از خود انسانها و از خود جامعه و امت عرب برای ارشاد و هدایت آنان آمد، چرا که به باور آنان خدا تنها به فرشته ای از فرشتگان وحی خواهد فرستاد و او را برای رسالت برخواهد انگیخت نه انسان ها را.

فَقَالَ

الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ و کفرگرایان و حق ستیزان گفتند: این رسالت محمد(ص) و سخن او از زنده شدن مردگان و جهان پس از مرگ و حساب و کتاب و بهشت و دوزخ، سخنی شگفت آور است!

* * *

و با این بهانه، هم رسالت پیامبر را انکار کردند و هم جهان پس از مرگ و زنده شدن مردگان را؛ به همین جهت قرآن در سومین آیه مورد بحث می افزاید:

أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ذَلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ

آنان گفتند: آیا هنگامی که ما مردیم و پیکرمان در زیر خاک متلاشی گردید و به خاک تبدیل شد، دوباره زنده می شویم؟ این بازگشت و این زندگی پس از مرگ دور از اندیشه و پندار ماست و کاری است ناشدنی!

* * *

آن گاه خدای فرزانه می فرماید:

قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ

بی گمان ما نیک می دانیم که زمین چه چیزی از پیکرهای آنان را در دل خویش می کاهد و به خاک تیره تبدیل می کند و چگونه گوشت، خون و استخوانهای آنان را می بلعد و می خورد و می فرساید؛ بنابراین باز آفریدن و بازگردانیدن آنان برای خدای آگاه و توانا آسان است.

وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ

و کتابی که نگاهدارنده همه چیز است و نام و شمار آنان در آن به ثبت رسیده، نزد ماست.

به باور پاره ای منظور از این کتاب لوح محفوظ است که چیزی را فرو نگزارده است. امّا به باور پاره ای دیگر واژه «حفیظ» به مفهوم کتابی است که از فرسودگی محفوظ است و آن کتابی است که کاتبان و حافظان، اعمال انسان ها را در آن می نگارند.

در آخرین آیه مورد بحث خدای فرزانه

در بی اساس شمردن پندار کفرگرایان می فرماید:

بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ

نه، هرگز این گونه نیست که کفرگرایان می پندارند و براساس پندار خویش وحی و رسالت محمد(ص) و جهان پس از مرگ و قیامت را انکار می کنند و دور از اندیشه و پندار تصور می نمایند، نه، واقعیت این است که آنان حق را هنگامی که به سویشان آمد دروغ شمردند و بدون آگاهی و اندیشه درست آن را انکار کردند و به تعصب کور و دنباله روی و پندارشان تکیه کردند.

منظور از «حق» در آیه شریفه که به سوی آنان آمد و آنان نپذیرفتند، قرآن شریف و پیام آسمانی خداست. و از دیدگاه پاره ای دیگر آمدن پیامبر خدا به سوی آنان است.

فَهُمْ فِی أَمْرٍ مَرِیجٍ و آنان در این مورد آشفته حال و سردرگم هستند و نمی دانند چه می گویند.

کفرگرایان و ستمکاران عصر رسالت گاه پیامبر گرامی را دیوانه می خواندند و با این شرارت و شقاوت و مارک زدن در اندیشه ترور شخصیت شکوهبارش می آمدند، و گاه او را افسونگر لقب می دادند.

روزی به او شاعر و سراینده ای که از روی پندار و احساسات چیزهایی سرهم می کند و می خواند عنوان می دادند و روز دیگر آموزش دیده از سوی دیگران و عامل بیگانه برای پدید آوردن اختلاف در امت عرب و... و خود در کار خود سرگردان بودند و در گفتارشان آشفته حال، چرا که دروغ می بافتند.

آنان در رویارویی با قرآن نیز همین شیوه پریشان گویی و آشفته گویی را داشتند؛ برای نمونه:

۱- گاهی قرآن را افسون می نامیدند،

۲- و گاهی شعر و سروده ای هنرمندانه و بسیار قوی.

۳- گاه می گفتند از خود

بافته و به خدا دروغ بسته است،

۴- و گاه می گفتند از دیگران آموخته است.

و بدین صورت در مورد قرآن نیز دستخوش آشفته حالی و سردرگمی بودند. آری، این آشفتگی و سردرگمی و گرفتاری آنـان ثمره طبیعی عملکرد زشت و ظالمانه آنـان است؛ چرا که هیـچ جـامعه و مردمی به حق و عـدالت پشت نکرد مگر اینکه کارش در هم پیچد و به گرفتاری و نگونساری انجامید و نمونه اش همان سردرگمی شرک و بیداد عصر رسالت و سقوط آنـان در برابر موج بیـداری اصـلاح طلبی، آگـاهی، حق طلبی، آزادی خواهی و اسـلام گرایی یـاران پیامبر بود. ۶. پس آیـا به آسمانِ فراز سرشان ننگریسته اند که ما چگونه آن را ساخته و آراسته اش کرده ایم و در آن هیچ گونه شکافتگی [و گسستگی نیست؟!

۷. و زمین را [چگونه گسترانیدیم و در آن کوه هایی فرو افکندیم و از هر نوع [گل و گیاه زیبا [و دل انگیز] در آن رویانیدیم؛

۸. تا برای هر بنده بازگشت کننده ای بینش بخش و پندآموز باشد.

۹. و از آسمان [بلند] آبی پربرکت فرود آوردیم، و به وسیله آن باغ ها و دانه های دروشدنی را رویانیدیم.

۱۰. و [نیز] درختان تناور خرما را که شکوفه هایش در هم پیچیده است.

۱۱. تا [رزق و] روزی بندگان [ما] باشد؛ و با آن [آب سرزمینی را که مرده بود زندگی بخشیدیم؛ [آری،] برآمدن [مردگان از دل خاک نیز] همین گونه خواهد بود.

نگرشی بر واژه ها

«فروج»: سوراخ هـا و شـکاف ها. و به شـکاف دیوار «فُرجه» گفته می شود و «فَرجه» به مفهوم نجات از مرگ آمـده است. و به جایگاه و مرکز خطیر و ترسناک «فَرج» گفته اند، چنانکه در

نامه یکی از ستمکاران عرب آمده است که: «انّی ولیتک الفرجین» من تو را به فرمانداری دو منطقه و مرکز خطیری که از آنجا هماره ترس و دلهره داشتم برگزیدم...

«حصید»: به انواع دانه ها و گیاهان دروشدنی گفته می شود.

«باسقات»: این واژه جمع «باسقه» به مفهوم بلند قامت آمده است.

«طلع»: به شاخه درخت خرما، و نیز به میوه و ثمره آن و در آغاز کار و شکوفایی اش گفته می شود، چرا که نمایان می شود.

«نفید»: به مفهوم متراکم و روی هم انباشته و روی هم چیده شده آمده است.

تفسیر به پرتوی از قدرت خدا بر فراز سرتان بنگرید

در آیات پیش سخن از انکار معاد و جهان پس از مرگ از سوی شرک گرایان بود، اینک در پاسخ آنان در اشاره به قدرت بی کران خدا برای زنده ساختن مردگان و برپایی روز رستاخیز، آنان را به نگرش بر پرتوی از قدرت او در کران تا کران آفرینش می کند و می فرماید:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا

آیا به کران تا کران آسمانها بر فراز سرشان ننگریسته اند که چگونه ما آن ها را بدون هیچ ستون و پایه هایی دیده شدنی ساخته و پرداخته و چگونه به آنها نظام بخشیده ایم؟

وَزَيَّنَّاهَا

و چگونه آن را به وسیله ستارگان ثابت و سیار آراسته ساختیم و زینت دادیم؟

وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ و برای آن آسمان بلند و زیبا هیچ شکاف و گسستگی نیست و سراسرش از نظم بهت آور و اندازه گیری شگفت انگیز و قدرت نمایی اندیشاننده خبر می دهد.

به باور پاره ای از مفسران پیشین منظور این است که، و در آن هیچ تفاوت و اختلافی نیست و

کران تا کران آن براساس حساب و نظم پدید آمده است.

* * *

آن گاه در همین راستا می افزاید:

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا

و زمین را گستردیم.

وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ

و در آن کوه های عظیم و سر به آسمان ساییده افکندیم تا زمین را از لرزش و تزلزل بازدارد.

وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ و در آن از هر جفت گل و گیاهِ زیبا و دل انگیز رویانیدیم.

به باور «ابن زید» منظور این است که: و در آن از هر نوع گل و گیاه دل انگیز و زیبا رویانیدیم که هرکس تماشا کند خوش منظر و پرشکوه می بیند. واژه «بهیج» و «بهجت» به مفهوم منظره زیبایی است؛ بسان گل ها و گیاهان و بوستان ها و درختان سرسبز و خرم که در برابر تماشاگران زیبا و دل انگیز جلوه می کند.

امّا به باور «اخفش» این واژه به مفهوم چیزی است که هرکس به آن بنگرد از دیدن آن شاد و شادمان می گردد.

* * *

در ادامه آیات در اشاره به هدف از این آفرینش و آراسته ساختن زمین و آسمان و نظام زیبا بخشیدن به آنها و رویانیدن انواع گل ها و گیاهان می فرماید:

تَبْصِرَةً وَذِكْرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ تا باری هر بنده توبه کاری که به سوی خدا بازمی گردد و رو به بارگاه او می کند بینش بخش و پندآموز باشد.

آری، همه این کارها به منظور آگاهی بخشیدن به مردم بود تا به وسیله این آیات و نشانه های قدرت خدا در کران تا کران هستی، بندگانش بینا و آگاه گردند و راه دین گرایی و دین باوری و دینداری برایشان آشکار گردد و برای آنان که رو به بارگاه

خدا می کنند بینش افزا و عبرت آموز باشد.

* * *

در چهارمین آیه مورد بحث در ترسیم دلیل دیگری بر قدرت بی کران خدا در پدید آوردن معاد و زندگی بخشیدن به مردگان که کفرگرایان آن را دور از اندیشه و پندار می خواندند، می فرماید:

وَنَزَّلْنَا مِنْ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا

و از آسمان آبی پربرکت، به صورت باران های سودبخش و زندگی ساز باراندیم.

فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ

و به وسیله آن باغ ها و بوستان ها رویانیدیم.

وَحَبَّ الْحَصِيدِ

و نیز دانه های دروشدنی پدید آوردیم.

به باور «قتاده» منظور این است که و نیز در زمین دانه های گندم، جو و از هر دانه ای که درو می گردد رویانیدیم؛ چرا که این ها پس از رسیدن به کمال چیده می شوند. با این بیان واژه «حب» همان «حصید» می باشد و نظیر اضافه حق به یقین در «حق الیقین» می باشد و یا همانند اضافه مسجد به جامع.

* * *

و می افزاید:

وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ

و نیز نخل های بلند و سر به آسمان کشیده، به وسیله این باران سودبخش و زندگی ساز رویانیدیم.

لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ

نخل هایی که دارای میوه ها و خوشه های متراکم و روی هم چیده اند.

واژه «طلع» به مفهوم نخستین چیزی است که از میوه درخت خرما پیش از شکافته شدن، نمایان می گردد. و آنگاه که از پوسته خارج شود، به آن «نفید» می گویند.

* * *

در آخرین آیه مورد بحث می فرماید:

رِزْقًا لِلْعِبَادِ

همه این پدیده ها و میوه ها و گل ها و گیاهان را برای شما انسان ها و در جهت روزی بخشیدن به بندگان رویانیدیم.

با این بیان همه رزق و روزی ها و همه نعمت هایی که انسان ها از آن ها در زندگی بهره می گیرند

از جانب خداست، و همه را او پدید آورده است و ذات پاک و بی همتای اوست که به همه موجودات زنده با این نظام و این واسطه ها روزی می دهد.

وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا

و با این قطره های زندگی ساز باران، زمین پژمرده و افسرده و مرده و خشک و قحطی زده ای را که در آن هیچ گل و گیاهی نیست، زندگی بخشیدیم، و همه چیز در آن رویانیدیم.

كَذَٰلِكَ الْخُرُوجُ آری، زنده شدن مردگان و بیرون آمدن آنان از دل خاک نیز در آستانه رستاخیز همین گونه است؛ چرا که وقتی قدرت بی کرانی بتواند یکی از دو کار را انجام دهد، انجام دیگری برای او آسان است؛ امّا از آن جایی که مردم زنده شدن زمین را در هر بهار به چشم خود دیده و سربرآوردن گل ها و گیاهان از دل آن و روییدن دانه ها را تماشا کرده اند، برایشان عادی و طبیعی جلوه می کند و در این کار شگفت نمی اندیشند و کسی هم آن را انکار نمی کند؛ امّا از آن جایی که زنده شدن مردگان را ندیده اند، بااینکه نظیر زنده شدن زمین و روییدن گل ها و دانه ها به وسیله باران است، آن را سخنی شگفت انگیز می پندارند و انکار می کنند در حالی که اگر نیک بیندیشند درخواهند یافت که این دو کار شگرف نظیر هم هستند و هر قدرتی که بر انجام یکی از آن دو توانا باشد، بر انجام دیگری نیز تواناست.

از «ابن عباس» در تفسیر آیه آورده اند که: در روز رستاخیز نیز همین گونه به وسیله فرو ریختن باران، مردگان زنده شده و از دل گورها سربرخواهند آورد.(۳۹۱)

پرتوی از آیات چرا انکار

معاد؟

در آیات چندگانه پیش خدای فرزانه پس از ترسیم شکوه و عظمت قرآن و پیامبر گرامی، به ترسیم پندار شرک گرایان پرداخت که زنده شدن مردگان و جهان پس از مرگ را پندار و اندیشه ای شگفت آور و دور از ذهن عنوان می دادند، و در آیاتی که از نظرتان گذشت بر امکان معاد و زنده شدن مردگان استدلال می کند. این استدلال بر چند پایه اساسی استوار است:

۱- نخست به آفرینش آسمانها و نظام بهت آور آن توجه میدهد.

۲- آن گاه به آفرینش زمین و گسترش بخشیدن آن که بسان فرشی بی کرانه بر زیر پای انسان ها گسترده شده است.

۳- سپس به افکندن کوه ها در آن تا آن را کنترل نمایند.

۴- از پی آن به دنیای شگرف گل ها و گیاهان و چگونگی رویش دانه ها و درختان از زمین خشک و بی آب و مرده توجه می دهد، که چگونه دست توانای آفرینش با فرود آمدن باران به زمین مرده شور و حیات می بخشد و دنیایی زیبا و تماشایی و تفکرانگیز پدید می آورد...

پس از ترسیم دقیق و ظریف این استدلال به انسان روی می آورد که: هان ای انسان! اگر نیک بیندیشی پیدایش رستاخیز نه دور از ذهن است و نه ناممکن چرا که هرسال در بهارانِ طبیعت رستاخیزی را با این شکوه و عظمت تماشا می کنی و زمین مرده را در حال تجدید حیات می نگری، اگر به این رستاخیز نیک بنگری درخواهی یافت زنده شدن مردگان نیز کاری است شدنی و مردگان نیز به اراده آفریدگار هستی روزی همین گونه از دل خاک سر برمی آورند و دگرباره زنده می شوند و برای حساب و کتاب و پاداش

و کیفر به دادگـاه رسـتاخیز می رونـد! آری، زنـده شـدن مردگـان نیز چیزی بسـان زنـده شـدن زمین مرده و روییـدن گل ها و گیاهان و دانه ها از دل آن است. کذلک الخروج.

۱۲. پیش از اینان جامعه نوح و اصحاب «رس» و [قوم]ثمود [نیز پیام آوران خدا را] دروغگو شمردند؛

۱۳. و [نیز] عادیان و فرعون و برادران لوط.

۱۴. و [همین گونه مردم بیشه نشین و جامعه «تُبع»، هرکدام پیامبران [خدا] را دروغگو شمردند، پس وعده [عذاب و کیفر]من [بر آنان تحقق یافت.

۱۵. پس آیـا از آفرینش نخستین درمانـده شـدیم [که در آفرینش آسـتانه رسـتاخیز فرو مـانیم؟ نه، این گونه نیست ، بلکه آنان نسبت به آفرینشی تازه دستخوش شبهه شده اند.

۱۶. و به یقین مـا انسـان را آفریـده ایم، و آنچه را نفس او وی را بـدان وسوسه می کنـد، می دانیم؛ و مـااز شاهرگ [او] به وی نزدیکتریم.

۱۷. [و] هنگامی را [به یاد آور] که آن دو [فرشته دریافت دارنده از راست و از چپ به مراقبت [انسان نشسته اند.

۱۸. [و او] هیچ سخنی را بر زبان نمی آورد، جز این که نزد او [فرشته]مراقبی آماده است [و آن را دریافت می دارد].

۱۹. و سختی مرگ به راستی فرا می رسد؛ [و به انسان ندا می دهند که:] این است آنچه از آن دوری می گزیدی.

۲۰. و در صور دمیده می شود؛ آن [روز]، روز [تحقق وعده [کیفرِ من است.

نگرشی بر واژه ها

«ایکه»: به مفهوم درختان بسیار و در هم پیچیده آمده است که به آن بیشه نیز می گویند.

«تُبع»: لقب شاهان «یمن» می باشد امّا در آیه شریفه به مفهوم گروهی

از مردم «یمن» آمده است.

«أَفعیینا»: از ماده و ریشه «عیی» به مفهوم درماندن و خسته شدن آمده است. به همین جهت هنگامی که گفته شود: «عییت بالأمر» منظور این است که: در این کار فرو ماندم و انجام آن برایم ممکن نیست. و زمانی که گفته شود: «اعییتُ»، منظور این است که خسته و درمانده شدم. با این بیان گاه خسته شدن و فرو ماندن در حال انجام دادن و سامان بخشیدن به کار است، و گاه به هنگام پایان یافتن کار و فراغت از آن که خستگی آن می ماند.

«ورید»: رگ گردن.

«رقیب»: مراقب، حافظ و نگهبان.

«عتید»: به مفهوم آماده باش برای انجام فرمان آمده است.

«قعید»: این واژه از ماده «قعود» به مفهوم نشسته و مراقب آمده است.

تفسیر از سرنوشت ستمکاران گذشته عبرت گیرید!

در این آیات خدای فرزانه به منظور آرامش خاطر بخشیدن به پیامبر در برابر حق ستیزی کفرگرایان و ظالمانِ اصلاح ناپذیر و انکار وحی و رسالت از سوی خودکامگان، و هشدار به آنان، به سرنوشت دردناک و عبرت انگیز جامعه ها و سلسله های استبدادگر و شرک گرای پیشین پرداخته و می فرماید:

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ

هان ای پیامبر! تنها تو نیستی که این گروه شرک گرا و زورمدار رسالت و دعوتت را دروغ انگاشتند و خدا و معاد را انکار کردند، بلکه پیش از اینان قوم نوع و دارودسته «رس» و قوم ثمود نیز پیامبرانشان را دروغگو انگاشتند و از حق و عدالت سرباز زدند.

قوم نوح همان جامعه و مردم سرکش و خودسری بودند که به کیفر تجاوز و قانون شکنی و دشمنی لجام گسیخته با پیام و پیام آور خدا

به آب سپرده شدند و غرق گردیدند.

در مورد «اصحاب رس» دیدگاه ها متفاوت است:

۱- به باور «عکرمه» اینان صاحبان همان مزرعه ها و چاه هایی هستند که پیامبرشان پس از کشتن به جرم دعوت به قانون گرایی و یکتاپرستی و عدالت و آزادمنشی، در یکی از آن چاه ها مدفون ساختند.

۲- امّا به باور «ضحاک» واژه «رس» نام همان چاهی است که «مؤمن یاسین» در کنار آن کشته شد.

۳- از دیدگاه «قتاده» آنان گروهی بودند که در «یمامه» بر سر چاه های خود می زیستند.(۳۹۲)

۴- و پاره ای بر آنند که آنان همان صاحبان «اخدود»، یا کانال ها و جویبارها هستند.

از دو امام راستین حضرت باقر و صادق آورده اند که: از جمله گناهانِ زشتی که در جامعه «رس» رواج داشت، عمل همجنس بازی زنان بود.(۳۹۳)

* * *

در ادامه آیات می افزاید:

وَعَادٌ

و قوم حضرت هود نیز او را دروغگو شمردند.

وَفِرْعَوْنُ

و نیز فرعون و فرعونیان نیز موسی و رسالت عدالت طلبانه و آزادی خواهانه او را دروغ انگاشتند و به اذیت و آزار او پرداختند.

وَإِخْوَانُ لُوطٍ

و نیز جامعه و قوم لوط به جای حق گرایی و قانون پذیری به مخالفت با پیامبر و پیام آسمانی او پرداختند.

بدان دلیل در آیه شریفه به قوم لوط، برادران او تعبیر شده است که آنان در ریشه و نسب با آن حضرت همریشه بودند.

* * *

و می افزاید:

وَأَصْحَابُ الْأَيْكَهِ

و نیز قوم شـعیب، همان مردمی که در دل درختان انبوه و پرطراوت و سـرسبز یا بیشه ها زنـدگی می کردند، آنان نیز پیامبرشان را دروغگو انگاشتند و به زورمداری و خودسری پا می فشردند.

وَقَوْمُ تُبَّعٍ

و همین

گونه جامعه و مردم «تُبَع» به راه کفر و انکار کشانده شدند.

واژه «تُبَع» لقب شاهان «یمن» می باشد و این عنوان بدان سبب است که گروهی از مردم از آنان پیروی می کردند؛ امّا در آیه مورد بحث به باور گروهی منظور «تُبَع حمیری» است که در تفسیر سوره دخان از آن سخن رفت.(۳۹۴)

كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ

آری، همه این گروه ها و جامعه های کوچکی که نامشان رفت، پیام خدا و پیام آورانی را که به سوی آنان آمدند تکذیب کردند و رسالت آنان را دروغ انگاشتند، و آن گاه بود که عذاب و کیفری که بدانها وعده داده شد، لازم آمد و تحقق یافت.

با این بیان اگر فرجام کار جامعه های تبهکار پیشین که پیام خدا و پیامبران را تکذیب می نمودند، نابودی و سقوط است، اینک شما ای زورمداران عرب! ای سران شرک و بیداد! به خود آیید و بدانید که شما نیز گام به جای گام آنان نهاده اید و شما نیز به کیفر حق ستیزی و بیداد و دروغ انگاشتن وحی و رسالت نابود خواهید شد.

امکان معاد در پرتو قدرت بی کران خدا

شرک گرایان در مخالفت خویش با اصل «معاد» و زنده شدن مردگان در آستانه رستاخیز، آن را دور از اندیشه عنوان ساختند و با این پندار به انکار آن پرداختند، اینک قرآن در این آیه شریفه با یادآوری آفرینش آغازین جهان و انسان و با توجه دادن به قدرت بی کران خدا می فرماید:

أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ

آیا آن گاه که آنان را - در حالی که چیزی نبودند - آفریدیم، از آفرینش آنان فرومانده و ناتوان شدیم؟! اگر چنین نیست، پس چرا و

چگونه از آفرینش دیگر و برپایی رستاخیز و بازگشت دادن آنان ناتوان باشیم؟

این پاسخ در حقیقت نوعی به حق پذیری و اقرار واداشتن انکارگران معاد است، چرا که آنان اعتراف نمودند که خدای جهان آفرین پدیدآورنده آنان است و آن گاه پس از این اقرار و اعتراف بر قدرت آفریدگار هستی، دگرباره به انکار آن برخاستند.

بَلْ هُمْ فِی لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِیدٍ

نه، این گونه نیست آن قدرتی که آفرینش نخستین را پدید آورد، همو می تواند دگرباره آن را تجدید کند، امّا حق ناپذیران و کفرگرایان با این دلایل روشن باز هم نسبت به بازگشت و زنده شدن مردگان در آستانه رستاخیز در گمراهی گرفتار آمده، و دستخوش تردید و آشفتگی و سردرگمی هستند.

واژه «لبس» به مفهوم مانع از درک و دریافت معنا و مفهوم و روح پیام آمده است، چرا که بسان پرده ای است که روی معنا قرار می گیرد. و «جدید» نیز به مفهوم «تازه» آمده است.

فرشتگان مراقب اعمال در ادامه آیات به بخش های دیگری از مراحل گوناگون معاد و حسابرسی و جهان پس از مرگ می پردازد و نخست می فرماید:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ

و بی گمان ما انسان را آفریده ایم و نیک می دانیم که نفس او چه چیزی را به او وسوسه می کند.

منظور از انسان در آیه شریفه، جنس انسان و فرزندان آدم است، نه یک تن؛ و منظور آیه این است که: ما از آنچه در دل انسان بگذرد و نیز از راز نهفته در ژرفای دل و قلب او - که آن را به کسی نمی گوید - آگاهیم.

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَیْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِیدِ

و ما از رگ قلب و شاهرگ انسان به او نزدیکتریم و به رازهای او آگاه تر و داناتر! منظور از «رگ قلب» یا «حبل الورید» رگی است که در همه پیکر انسان پراکنده است و در تمامی اعضا و اندام های او حضور دارد، چرا که زندگی انسان در گروه همان رگی است که از یک سو، خون را به طور مرتب به قلب وارد می کند و از دگرسو آن را خارج کرده و به کران تا کران بدن انسان می رساند؛ رگی که اگر لحظه ای قطع گردد و یا در کار آن توقف رخ دهد، مرگ گریبان انسان را می گیرد.

به باور برخی از مفسران پیشین همچون «ابن عباس» منظور از «رگ قلب» در آیه شریفه رگی است در حلقوم انسان.

امّا به باور برخی دیگر منظور رگی است که به قلب او پیوند دارد و مفهوم آیه این است که: ما از رگ قلب انسان به او نزدیکتریم.

و به بیان پاره ای منظور این است که: ما از رگِ قلبِ انسان به او نزدیکتر و بیشتر از آن بر او چیرگی و سلطه داریم. و این در حالی است که رگ قلب، یا شاهرگ او از هر چیز دیگر به انسان نزدیکتر است و به حیات او خطیرتر است.

و به بیان پاره ای دیگر ما در دریافت حقایق و آگاهی از آنچه در دل او می گذرد از خود او آگاه تریم.

* * *

در ادامه آیات روشنگری می کند که خدا افزون بر آگاهی از اعماق جان انسان و نهفته های دل او، دو فرشته را بر او گمارده است تا گفتار و کردار او را به

ثبت برسانند. در این مورد می فرماید:

إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنْ الْيَمِينِ وَعَنْ الشِّمَالِ قَعِيدٌ

و هنگامی را به یاد آورید که دو فرشته دریافت کننده از طرف راست و چپ به مراقبت گفتار و رفتار انسان پرداخته و آنچه از او صادر می گردد، همه را بسان دو نویسنده توانا می نگارند. واژه «قعید» در مورد یکی از آن دو فرشته به کار رفته در حالی که منظور هر دو فرشته می باشد و مفهوم آن نیز مراقب و همراه می باشد، نه نشسته در برابر ایستاده.

به باور «حسن» و «مجاهد» فرشته سمت راست کارهای شایسته انسان را می نگارد و فرشته سمت چپ گناهان و کارهای زشت او را.

و به باور پاره ای دیگر فرشتگانِ مورد اشاره چهار فرشته اند که دو فرشته کارهای روز را به ثبت می رسانند و دو فرشته دیگر کارهای شب انسان را.

هشدار از گفتار و کردار ظالمان در هفتمین آیه مورد بحث می فرماید:

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ

هیچ سخنی را انسان بر زبان نمی آورد، جز اینکه نزد او فرشته ای است آماده و مراقب و آن را به ثبت می رساند و هیچ گفتار و کرداری از او نهان نمی ماند.

ضمیر در «لدیه» به واژه «قول» و یا گوینده آن بازمی گردد.

از پیامبر آورده اند که فرمود: فرشته سمت چپ نسبت به کسی که گناه کرده است، شش ساعت فرصت می دهد و آن را نمی نویسد تا توبه نموده و کار ظالمانه اش را به گونه ای جبران کند، و اگر جبران نکرد، به حساب او می نویسد. انّ صاحب الشمال لیرفع القلم ست ساعات عن العبد المسلم المخطیء المسیء، فان ندم و استغفرالله منها

القاها و الاّ کتب واحده...(۳۹۵)

در بیان دیگری فرمود: فرشته سمت راست انسان، فرمانده و فرمانروای فرشته سمت چپی است؛ به همین جهت هرگاه انسان کار شایسته ای انجام داد، فرشته دست راست در کارنامه او ده برابر می نویسد، و هرگاه به گناهی دست یازید و فرشته سمت چپ بر آن شد تا آن را بنویسد، به او می گوید: اینک دست نگاهدار تا بنگریم که این بنده خدا چه می کند. آن گاه اگر تا هفت ساعت انسان لغزشکار از کرده اش اظهار ندامت نمود و به بارگاه خدا بازگشت، گناه او آمرزیده شده و برایش نوشته نمی شود، امّا اگر به سوی خدا بازنگشت یک گناه به حساب او نوشته می شود.

و نیز آورده اند که پیامبر فرمود: خدای فرزانه دو فرشته برای ثبت و ضبط کارها و گفتارش گمارده است. زمانی که بنده ای از بندگان خدا جهان را بدرود گفت، آن دو فرشته می گویند: پروردگارا، فلان بنده ات را از این جهان بردی اینک ما کجا برویم؟(۳۹۶)

پاسخ می رسد: کران تا کران آسمان از فرشتگان ستایشگر آکنده است و نیز زمین پر از بندگان درست اندیشی است که مرا فرمان می برند؛ شما به آرامگاه همان بنده ام بروید و تا روز رستاخیز در آنجا به ستایش و سپاس خدا بپردازید و پاداش عبادت خود را به حساب او بنویسید.(۳۹۷)

سختی های مرگ آن گاه در ترسیم دلهره و سختی های مرگ می فرماید:

وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ

و سختی های مرگ به راستی در رسید.

منظور از سختی های مرگ اضطراب و گرفتاری هایی است که در آستانه جان دادن به سوی انسان هجوم می آورد و کار را به جایی می رساند که انسان در آن

حال از هوش می رود و آن فشارها بر خود او چیره می گردد.

به باور پاره ای منظور این است که: و سختی جان کندن، پدیده مرگ را - که حقیقتی انکارناپذیر است - آورد.

امّا به باور «مقاتل» منظور این است که: پدیـده مرگ حق است، و بی تردیـد خواهد آمد؛ بنابراین برای جان دادن و جان کندن - که به شما نزدیک شده است - آماده گردید.

از آن جـایی که مرگ به انسـان بسـیار نزدیـک است، چنـان است که گـویی فرا رسـیده است. و درست به همین دلیـل در آیه دیگری در اشاره به آن می فرماید: امر خدا رسید، پس در آن شتاب مکنید. اتی امرالله (۳۹۸)

آورده اند که در آسـتانه مرگِ ابوبکر، دخترش عایشه شعری به این مضمون می خواند که: به جان خودت سوگند آن گاه که نَفَس به شماره افتد و سینه تنگ گردد، ثروت و قدرت انسان را بی نیاز نخواهد ساخت.

ابوبکر در پاسخ او گفت: عایشه! این گونه سخن مگو، بلکه آن سان که قرآن می فرماید بگو: و جائت سکره الموت...

در ادامه آیه می افزاید:

ذَلِکَ مَا کُنْتَ مِنْهُ تَحِیدُ

این همان پدیده مرگ است؛ همان حقیقتی که از آن می گریختی.

* * *

در آخرین آیه مورد بحث می فرماید:

وَنُفِخَ فِی الصُّورِ

و در صور دمیده می شود؛

ذَلِکَ یَوْمُ الْوَعِیدِ

این است آن روز کیفر و عذاب و روز تحقق هشدار من.

و بدینوسـیله خدای فرزانه به بندگانش هشدار می دهد تا در رفتار و کردار خود بیندیشند و عدالت و آزادگی و پروا و بندگی خالصانه خدا را پیشه سازند. ۲۱. و هرکسی می آید در حالی که با او

[فرشته سوق دهنده و گواهی کننده ای است.

۲۲. [به او نـدا می رسـد:] به راسـتی که تـو از این [روزِ سـخت]در غفلت بـودی؛ و مـا پرده [غفلت تـو را از [برابر دیـدگان تو برداشتیم از این رو امروز دیده ات تیزبین است.

۲۳. و [فرشته همراه او می گوید: این است آنچه [از عملکرد او]نزد من آماده است [و در کارنامه اش نوشته ام .

۲۴. [آن گاه به آن دو فرشته همراه انسان فرمان می رسد که:] هر کفرگرای [حق ناپذیر و] افراطپیشه را به دوزخ فرو افکنید،

۲۵. [هر] بازدارنده از [کارهای شایسته و] خیری، [و هر]تجاوزکار تردیدکننده [و به تردیداندازنده ای را،

۲۶. که با خدا[ی یکتا] خدایی دیگر قرار داده است؛ پس او را در عذاب سخت فرو افکنید.

۲۷. [شیطانِ همدم او می گوید: پروردگارا! من او را به سرکشی وانداشتم، بلکه او خودش در بیراهه ای دور و دراز بود.

۲۸. [خدا] می فرماید: در پیشگاه من ستیزه مکنید، که از پیش به شما [از عذاب امروز] هشدار داده بودم.

۲۹. نزد من سخن [و وعده ای دگرگون نمی گردد، و من هرگز نسبت به بندگان بیدادپیشه نیستم.

۳۰. آن روز که ما به دوزخ می گوییم: آیا آکنده شده ای؟ و [دوزخ]می گوید: آیا فازون [بر این تبهکاران و استبدادپیشـگان نیز]هست؟

نگرشی بر واژه ها

«سائق»: کسی که دیگری را به حرکت وامی دارد.

«حدید»: به مفهوم تیز آمده است.

«عنید»: افراطکار، سرسخت و خشن و لجاجت پیشه آمده، و از ریشه عناد برگرفته شده است.

«منّاع»: از صیغه های مبالغه است و به مفهوم کسی است که با هر کار شایسته ای مخالفت می ورزد و اصلاح نمی پذیرد.

«معتد»: تجاوزکار

به حقوق دیگران و درگذرنده از مرز مقررات.

«مریب»: از ریشه «ریب» آمده و به مفهوم کسی است که دستخوش تردیدی سخت و همراه با بدبینی و بداندیشی است و با گفتار و عملکردش دیگران را در راه حق و شاه راه هدایت به تردید می افکند و متزلزل می سازد.

«کَفّار»: به مفهوم سخت ناسپاسگزار و اصرارورزنده در حق ناپذیری و حق ستیزی آمده است.

تفسیر تابلوها و صحنه هایی از روز رستاخیز

در آیات پیش سخن از پدیده مرگ و نیز دمیده شدن «صور» در آستانه رستاخیز بود، اینک برای بیداری و هشیاری انسان ها به ترسیم تابلوها و صحنه هایی از چگونگی آمدن به محشر و حال و روز آنان پس از برانگیخته شدن مردگان از دل خاک می پردازد.

نخست می فرماید:

وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ

در روز رستاخیز و آن روز بزرگ هر انسانی در حالی وارد محشر می گردد که فرشته ای به همراه اوست و او را به سوی حسابرسی می راند، و فرشته ای دیگر با اوست تا گفتار و عملکرد زندگی اش را گواهی نماید؛ چرا که کران تا کران زندگی او و همه گفتار و کردارش نوشته شده و دیگر راهی برای دروغ و انکار نیست.

به باور پاره ای از مفسران پیشین «سائق» از فرشتگان خواهد بود و «شاهد» از اعضا و اندام های خود انسان که بر گفتار و عملکرد او گواهی می دهد.

* * *

آن گاه در ترسیم صحنه ای دیگر می فرماید:

لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا

در آن شرایط سخت به انسان ندا می رسد که: هان ای بنده خدا! تو از این روز سخت و این دادگاه بزرگ و عادلانه و این حال و

روزی که اینک گرفتار آمده ای در غفلت و فراموشی بودی و در موردش نمی اندیشیدی؛ آیا نه این گونه بود؟

منظور این است که تو در دنیا از روز قیامت و حسابرسی غفلت داشتی و این روز و خاطره اش را به صفحه مغز و ذهن خویش راه نمی دادی؛ چرا که غفلت به مفهوم زدودن و یا زدوده شدن خاطره از ذهن آمده است.

فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ

و ما اینک آن پرده ای را که در دنیا در برابر چشم، گوش و قلب تو افکنده شده و راه شناخت و راهیابی را برایت بسته بود، برداشتیم تا همه حقایق و واقعیت ها را بنگری و بشناسی و اینک برایت روشن شد که حقیقت چیست.

حقیقت به مفهوم کامل و جامع آن تنها در سرای آخرت برای انسان کشف می گردد، چرا که خدا دانش و آگاهی لازم را به انسان ارزانی می دارد و آن گاه است که او با مجهز شدن به آن علوم، پرده ها از برابر چشم،

گوش و قلبش کنار می رود و حقایق برایش روشن می گردد.

و از آیه چنین دریافت می گردد که این بینش و قدرت شناخت به همه ارزانی می گردد؛ هم به خوبان و شایسته کرداران و هم به تباهکاران و ظالمان.

فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ

از این رو امروز دیده ات تیزبین است و واقعیت ها را می نگری و دیگر به آفت تردید و سردرگمی گرفتار نخواهی شد.

به باور پاره ای منظور این است که: از این رو امروز آگاهی ات نسبت به حال و روز و گفتار و کرداری که در زندگی دنیا داشتی نافذ و کامل است. روشن است که منظور از «چشم» در آیه شریفه،

نه چشم ظاهر که دیده دل و بینایی جان است که به آن بینش و بصیرت می گویند.(۳۹۹)

از «ابن عباس» آورده اند که: این آیه در مورد کفرگرایان و حق ستیزان آمده و منظور این است که: تو انسان حق ناپذیر و اصلاح ستیز اینک آنچه را در دنیا ندانستی و نشناختی خوب خواهی شناخت و دریافت.

فرشتگان همراه و شیطان های همنشین در سومین آیه مورد بحث منظره تکاندهنده دیگری به تابلو می رود. در این مورد می فرماید:

وَقَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ

و فرشته همراه و همنشین انسان می گوید: این کارنامه زندگی اوست که نزد من آماده و به ثبت رسیده است.

در مورد این «قرین» و «همنشین» دیدگاه ها متفاوت است:

۱- به باور «حسن» منظور از این همنشین، فرشته ای است که گواه بر کارهای انسان می باشد.

این دیدگاه از دو امام راستین حضرت باقر و صادق نیز - که درود خدای بر آنان باد - روایت شده است.

۲- امّا به باور «مجاهد» منظور از این «قرین» همان شیطانی است که بر اثر هواپرستی و دنیاطلبی و افراطی گری و گفتار و رفتار خشونت بار و زشت و ظالمانه اش بر او گمارده شده و سلطه یافته است.

۳- و پاره ای برآنند که منظور از آن، «همنشین» او از دیگر انسان هاست که در دنیا همراز و همراه و همکار او بوده است و شریک جرم او.

با این بیان اگر این «قرین» و «همنشین»، همان فرشته گواه باشد منظور آیه این است که: فرشته همنشین انسان در روز رستاخیز رو به بارگاه خدا می کند و می گوید: پروردگارا! تو در دنیا مرا همراه او گمارده بودی تا گواه بر رفتار

و کردار و گفتار و حرکاتش باشم و همه را به ثبت برسانم، خداوندا! اینک این کارنامه زندگی اوست که گویا و روشن نوشته شده و نزد من آماده است.

امّا اگر منظور از واژه «قرین» همنشین گناهکار از انسانها یا شیطانها باشد، در آن صورت مفهوم آیه این است که: همنشین او می گوید: اینک این عذاب دردناک نزد من حاضر و آماده است و این بلا به کیفر گناهانی که انجام داده ام برایم فراهم آمده است.

در ادامه آیات خدای فرزانه و عادل روی سخن را به دو فرشته همراه انسان می کند و می فرماید:

أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ

هر کفرگرایِ حق ستیز و افراطکار و لجاجت پیشه ای را در اعماق دوزخ فرو افکنید.

در این مورد که مخاطب خدا در آیه کیانند، دیدگاه ها متفاوت است:

۱- به باور مفسران و نیز از ظاهر آیه چنین دریافت می گردد که منظور از دو فرشته همراه انسان باشند و خدا به آنان فرمان می دهد که این عنصر حق ستیز را به دوزخ فرو افکنید.

۲- امّا به باور برخی روی سخن خدا با «نگهبانان و خازنان» دوزخ است.

۳- از «ابوسعید خدری» آورده اند که پیامبر گرامی در این مورد فرمود:

اذا کان یوم القیامه یقول الله تعالی لی و لعلّی: القیافی النار من ابغضکما و ادخلا الجنه من احبکما و ذلک قوله: القیا...

هنگامی که روز رستاخیز فرا رسد، خدای دادگر به من و علی(ع) ندا می دهد که: بداندیشان و دشمنان خود را بگیرید و به دوزخ فرو افکنید و دوستان راستین خود را به بهشت پرطراوت و زیبا درآورید. و این تفسیر ایه است.

واژه «عنید» به مفهوم

کسی است که از راه حق روی گردان و به بیراهه رفته است.

* * *

در ادامه آیات در ترسیم پاره ای از خصلت های نکوهیده این حق ستیز و افراطپیشه می افزاید:

مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ

هر بازدارنده از خیر و نیکی و کار شایسته ای را که خدا فرمان داده است؛ کسی را که سخت از کارهای شایسته و دستگیری از محرومان باز می دارد و کارشکنی می کند و اصلاح نمی پذیرد.

مُعْتَدٍ

هر تجاوزکار و ستم پیشه ای را که از مرزهای مقررات عادلانه و بشردوستانه خدا می گذرد و به حقوق انسان ها تجاوز می کند،

مُرِيبٍ هر تردیدکننده و به تردیداندازه ای که دلایل روشن و برهان های روشنگر را نادیده می گیرد و در وجود خدا و یکتایی او و آنچه فرو فرستاده است تردید می کند.

از دیدگاه پاره ای منظور این است که: هر گناه پیشه ای را که به خاطر دست یازیدن به کارهای زشت و ظالمانه مورد اتهام و سوءظن است؛ بسان فردی که به خاطر عملکرد ناروایش در خور ملامت است و مورد نکوهش قرار می گیرد.

برخی آورده اند که منظور از این بازدارنده از خیر، «ولیدبن مغیره» است، چرا که او از سرکردگان عرب بود که برادرزادگانش برای گرایش به اسلام و اعلام ایمان، با او به مشورت پرداختند، امّا او به جای تشویقِ به حق پذیری، آنان را به قطع کمک های اقتصادی و اجتماعی تهدید کرد و از حقگرایی آنان جلوگیری نمود.(۴۰۰) با این بیان منظور از واژه «خیر» در آیه مورد بحث اسلام است.

* * *

در ششمین آیه مورد بحث نیز در ترسیم خصلت های زشت و ظالمانه همین دوزخیان می افزاید:

الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ

همو که

با خدای یکتا خدای دروغین دیگری قرار داده است و به جای خدا بت می پرستد. و برای ذات بی همتای آفریدگارش شریک و همتا می تراشد.

فَأَلْقِيَاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ

این فراز از ایه به گونه ای همان فرمان خدا را که در آیات پیش آمد، مورد تأکید قرار می دهد و منظور این است که: به آنچه فرمان یافته اید، بی درنگ عمل کنید که این عنصر تبهکار و همه کسانی که به این خصلت های نکوهیده آلوده بودند، در خور عذاب دردناک و آتش دوزخند.

کشمکش و ستیز گناهکاران در روز رستاخیز

در ادامه آیات در مورد صحنه هایی از رستاخیز و روز قیامت، اینک در اشاره به ستیز و درگیری دوزخیان نگون بخت با همنشین های خودشان می فرماید:

قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْغَيْتُهُ

شیطان یا شیطان صفت همدم و همنشین انسان تجاوزکار و گناه پیشه، در برابر دروغ پردازی او که همه گناهان و زشتی های خویش را متوجه او می سازد و خود را بی گناه جلوه می دهد، رو به بارگاه خدا می کند که: پروردگارا! من هرگز او را به سرکشی و طغیان وانداشتم و هرگز او را به ناسپاسی و حق ناشناسی و گمراهی و تجاوز به حقوق مردم اجبار نکردم؛ نه، هرگز، او دروغ می بافد و بسان دنیا در این سرا هم ناروا می گوید و حقایق را تحریف می کند...

در مورد این همنشین یا «قرین» دیدگاه ها متفاوت است:

۱- به باور گروهی، از جمله «مجاهد» و «ابن عباس» منظور همان شیطانی است که او را گمراه ساخته است. و بدان دلیل به آن عنصر گمراهگر عنوان «قرین» داده اند که در دوزخ همواره با او خواهد بود.

۲- امّا به باور پاره ای دیگر منظور از «قرین»

انسان است، همانند علما و دانشمندان سوادگر و دنیاطلب و توجیه گر استبداد، و نیز رهبران خودکامه و پیروان آنان.

وَلَكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ

بلکه او خودش در زندگی دنیا در گمراهی دور و درازی بود؛ و خودش با سوء استفاده از قدرتِ انتخاب و مقایسه و شناختی که به او ارزانی شده بود، به میل خود بیراهه را برگزید.

نظیر آیه مورد بحث، این آیه است که می فرماید: و ما کان لی علیکم من سلطان الاّ اَنْ دعوتکم فاستجبتم لی(۴۰۱) و من بر شما هیچ چیرگی و تسلطی نداشتم، جز اینکه شما را فرا خواندم و شما فراخوان مرا به سوی ستم و گناه اجابت کردید، از این رو مرا سرزنش نکنید، بلکه خویشتن را نکوهش کنید...

* * *

آن گاه سخن آفریدگار فرزانه را ترسیم می کند که به آنان می فرماید:

قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ

در پیشگاه من با همدیگر به ستیزه و جدال مپردازید.

وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ

چرا که در دنیا که جای اندیشه و سنجش و مقایسه و انتخاب و انجام کارهای شایسته بود، آنچه می باید به شما پیام دادم و راه درست را جلو پایتان نهادم و با همه دعوت و هشدار من به مخالفت با مقررات من برخاستید.

* * *

و می افزاید:

مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ

سخن و وعده و حکم من دگرگون نمی شود و تغییر نمی پذیرد؛ و آنچه را در دنیا به شما گفتم که اگر یکتایی خدا را انکار، پیام آورانم را تکذیب و با مقررات من به مخالفت و دشمنی برخیزید شما را کیفر خواهم کرد، این گفتار و هشدارم تغییرناپذیر است

و به چیز دیگری تبدیل نخواهد شد.

وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ

و من نسبت به بندگانم بیدادگر نیستم و در کیفر کسی به او ستم روا نمی دارم، بلکه این گناهکاران و ظالمان هستند که با دست یازیدن به زشتی و گناه به خویشتن ستم روا می دارند.

واژه «ظلّام» مفهوم مبالغه ای دارد و به کار رفتن آن در آیه به خاطر نسبت نارواى ستم و بیدادی است که برخی گناهکاران گمراه به ذات پاک خدا روا می دارند، و بدین وسیله قرآن ساحت مقدس او را پاک و پاکیزه اعلام می دارد.

* * *

در آخرین آیه مورد بحث در اشاره به سرنوشت شوم ستمکاران و زشت کرداران و سیری ناپذیری دوزخ در روز قیامت در بلعیدن آنان می فرماید:

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلْ امْتَلَأْتِ

هان ای پیامبر! و روزی را به یاد آور که ما به دوزخ می گوییم: آیا از گناهکاران و ظالمان آکنده شدی؟

واژه «یوم» در آغاز آیه ممکن است به آغاز آیه پیش، ما یبدل القول... متعلق باشد. امّا پاره ای نیز برآنند که به تقدیر آیه تعلق دارد که این گونه است: اذکر یا محمد ذلک الیوم الذی یقول الله فیه لجهنم...

هان ای محمد(ص)! آن روز را به یاد آور که خدای فرزانه در آن روز به دوزخ ندا می دهد که: آیا از گناهکاران و ظالمان پر شده ای؟

وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ

و دوزخ پاسخ می دهد که: آیا افزون بر این ها هم هست؟

به باور «انس» دوزخ بدین وسیله باز هم از دوزخیان و ظالمان می طلبد.

امّا به باور «مجاهد» این تعبیر نشانگر آکنده شدن دوزخ از گناهکاران است به گونه ای که ظرفیت آن

تکمیل می شود.

لازم به یادآوری است که دیدگاه دوم را این آیه شریفه تأکید می کند که می فرماید: لَأَملئن جهنم من الجنه والناس اجمعین. (۴۰۲)

به یقین دوزخ را از همه جنیان و آدمیان آکنده خواهم ساخت.

یک پرسش و پاسخ آن چگونه دوزخ با وجود آکنده شدن از گناهکاران، به بیان قرآن باز هم افزون خواهی می کند و این گونه پاسخ می دهد؟

در این مورد چندین پاسخ داده اند:

۱- به باور گروهی این گفتار دوزخ، پیش از آکنده شدن آن از دوزخیان و پیش از وارد شدن همه آنان است.

۲- و نیز می تواند به این مفهوم باشد که دوزخ، خواهان آن است که خدا بر ظرفیت او بیفزاید و به آن وسعت و گستردگی بیشتری دهد تا تباهکاران بیشتری را جای دهد.

این گونه سخن گفتن در فرهنگ و ادبیات عرب رایج است؛ برای نمونه: روایت کرده اند که در روز فتح مکه از پیامبر سئوال شد که: آیا شما به منزل خودتان وارد می شوید؟

آن حضرت پاسخ داد: مگر «عقیل» برای ما خانه ای باقی گذاشته است؟ چرا که «عقیل» پس از هجرت پیامبر و یارانش به مدینه خانه های بنی هشام را فروخت. با این بیان منظور این است که: آیا چیزی اضافه مانده است.

۳- از دیدگاه پاره ای این جمله ای که از دوزخ رسیده است، بسان یک مثال است تا نشان دهد که دوزخ با آن وسعت و عظمت و هراس انگیزی آفریده خدا و دارای قدرت بیان و سخن است که وقتی به او گفته شود: آیا آکنده شده ای؟ پاسخ می دهد که: آیا باز هم هست.

در ادبیات عرب این گونه مثال ها رایج است؛ برای نمونه:

شاعری در مورد اسب خویش شعری به این مضمون می سراید که:

اسب سواری من بر گشت و از تیری که بر سینه اش قرار گرفته بود، با باران اشک و زمزمه ای جانسوز به من شکایت آورد.

و نیز سراینده دیگری به این مضمون می سراید که:

حوض خانه ما از آب لبریز شده است و می گوید: دیگر بس است، بس که شکم خود را آکنده ام.

در این سروده ها شاعر زبان حال اسب و حوض خانه را به شکایت و آکنده شدن تعبیر می کند؛ درست همان گونه که در قرآن زبان حال دوزخ آمده است.

۴- از دیدگاه گروهی منظور این است که خدا در روز رستاخیز همان گونه که به اعضا و اندام های پیکر انسان قدرت گویایی می دهد تا بر عملکرد او گواهی دهند، چه مانعی دارد که به دوزخ نیز قدرت سخن بدهد؟

۵- و به باور برخی روی سخن خدا در آیاتی که گذشت، نه با دوزخ که خازنان و نگهبانان آتش است، و پاسخ هم از سوی آنان...

این دیدگاه و این پاسخ از «حسن» روایت شده و ایشان «هل» را به منزله «ماء» نافیه گرفته و می گوید منظور این است که: «ما مزید» دیگر افزون بر این ها جایی برای کسی نیست، چرا که آکنده شده ام! آیه مورد بحث بسان این آیه است که می فرماید: هل من خالق غیرالله آیا آفریدگاری جز خدای یکتا هست؟ که در حقیقت این گونه است: لا ـ من خالق... آفریدگاری جز خدای یکتا نیست. ۳۱. و [آن روز،] بهشت را برای پرواپیشگان نزدیک سازند، [به گونه ای که [به آنان دور نباشد.

۳۲. [و به آنان ندا رسد که:]

این است آنچه [در دنیا] به شما وعده داده می شد! [آری، بهشت پرطراوت و زیبا] برای هر توبه کار [و بازگشت کننده به سوی حق و] نگاهدارنده [مرزهای مقررات خدا] خواهد بود.

۳۳. همان کسی که در نهان از [خداوند] بخشاینده ترسیده و دلی توبه کار آورده است.

۳۴. [به آنان ندا می رسد که:] به سلامت [و سعادت در آن [بهشت زیبا] درآیید [که این است روز جاودانگی.

۳۵. در آنجا هرچه بخواهند برای آنان [آماده است، و نزد ما افزون [بر آن نعمت ها نیز] هست.

۳۶. و چه بسیار نسل هایی پیش از اینان را نابود ساختیم که نیرومندتر از اینان بودند و در شهرها راه گشودند [امّا] آیا [از کیفر کوبنده ما] راه گریزی هم هست؟!

۳۷. به یقین در این [کیفرِ ستمکاران برای کسی که دلی [بیدار] دارد [و] یا با حضور [قلب به پیام خدا] گوش می سپارد [درس های]عبرتی است.

۳۸. و بی گمان [ما] آسمانها و زمین و آنچه را میان آن دو است در شش روز آفریدیم و هیچ گونه خستگی به ما نرسید.

۳۹. پس بر آنچه شرک گرایان می گویند شکیبایی پیشه ساز، و پیش از آمدن آفتاب و پیش از فرو شدن [و غروب آن به ستایش پروردگارت تسبیح گوی.

۴۰. و [نیز] پاره ای از شب و پس از سجده ها، او را به پاکی بستای.

نگرشی بر واژه ها

«أُزلفت»: از ریشه «زلفی» و «ازلاف» به مفهوم نزدیک شدن به نیکی و خیر آمده است...

«نقبوا»: از ریشه «نقب» به مفهوم سوراخی است که در دیوار و مانند آن پدید می آید و هنگامی که به باب «تفعیل» می رود به

مفهوم گشودن راه و باز کردن راه عبور آمده است.

«لغوب»: به مفهوم خستگی آمده است.

«بطش»: به بر گرفتن چیزی با قدرت؛ و گاه به مفهوم درگیری و پیکار نیز آمده است.

«محیص»: از ریشه «حیص» به مفهوم انحراف از چیزی آمده که به همین تناسب به فرار از عذاب و مشکلات و آن گاه گریزگاه معنا شده است.

تفسیر پرتوی از پاداش پرشکوه پرواپیشگان در سرای آخرت.

در آیات پیش قرآن شریف صحنه هایی از مرگ و جهان پس از مرگ و حسابرسی و کیفر ستمکاران و ظالمان را - به سزای گفتار و رفتار خودسرانه و پایمال ساختن حقوق و حرمت انسان ها - به تابلو برد؛ اینک پس از ترسیم حال و روز گناهکاران و ددمنشان به پرتوی از نعمت های وصف ناپذیر و برانگیزاننده ای که برای مردم پرواپیشه و عدالت خواه و آزادمنش فراهم آمده است می پردازد.

در نخستین آیه مورد بحث می فرماید:

وَأُزْلِفَتْ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ

و آن روز سرنوشت ساز، بهشت پرطراوت و زیبا برای پرواپیشگان و شایسته کرداران و برای آن کسانی که از شرک و استبداد و گناه و ددمنشی دوری جسته اند، نزدیک شده و در نهایت شکوه و آراستگی جلوه می نماید تا آنان از نعمت های وصف ناپذیر خدا برای بندگانش بهره برند.

واژه «جنه» به مفهوم باغی است بسیار بزرگ و شکوهبار که در آن نهرها و جویبارها روان است و از انواع درختان، گل ها و گیاهان، میوه های گوناگون و خوردنی ها و نوشیدنی های پاک و پاکیزه پوشیده شده، و نعمت های ارزشمند دیگری همانند: حوریان مه پکیر، همسران شایسته کردار، خدمتگزاران جوان و آراسته، کاخ ها و کوشک های زیبا، پرشکوه و آراسته به یاقوت، زمرد و طلای ناب

برای بندگان شایسته کردار خدا آماده شده است.

در ادامه آیه می افزاید:

غَيْرَ بَعِيدٍ

آری، بهشت پرطراوت و زیبا به آنان نزدیک است و در رسیدن به آن هیچ مانع و زیان و رنجی نخواهند دید.

به باور پاره ای منظور این است که: و آن روز بهشت را برای مردم باتقوا نزدیک سازند، چرا که نزدیک شدن بهشت، یا آمدن آن دور نیست؛ مگر نه اینکه هر آینده ای نزدیک است.

این بیان همانند گفتار «حسن» می باشد که می گوید: زندگی این سرا و سرای آخرت چنان است که تو گویی هرگز در دنیا نبوده و زندگی نکرده ای و در سرای آخرت گویی جاودانه خواهی زیست.

* * *

آن گاه می افزاید:

هَذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ

این بهشتِ پرطراوت و زیبایی است که ما از آن سخن گفتیم، و به وسیله کتاب های آسمانی و بر زبان پیامبران به عنوان پاداش به شایسته کرداران شما وعده و نوید آن داده شد؛ به کسانی که هماره به فرمان خدا بازمی گردند و روی توبه به بارگاه او می آورند و عهدها و مقررات او را پاس می دارند، و ضمن حراست از دستورات خدا، از انجام گناه و زشتی و یا دست زدن به لغزش و خطایی که از ارزش آنان بکاهد خویشتن داری می کنند.

به باور مفسران پیشین از جمله «ابن زید»، «ضحاک» و... واژه «اوّاب» به مفهوم بسیار توبه کار و بسیار بازگشت کننده به بارگاه خدا آمده است، امّا پاره ای آن را به ستایشگرِ خدا تفسیر کرده اند .

* * *

پس از بیان دو ویژگی کسانی که بهشت پرطراوت و زیبا را در روز رستاخیز به آنان نزدیک می سازند، اینک

به ترسیم دو وصف دیگر آنان می پردازد و می فرماید:

مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَانَ بِالْغَيْبِ

همان کسی که از خدای بخشاینده حساب می برد و در نهان و آشکار از او می ترسد و فرمان او را می برد و با این که آفریدگار هستی و پاداش و کیفر روز رستاخیز را ندیده است، ایمان دارد.

به باور «ضحاک» منظور این است که: همان کسی که در نهان و آنجایی که هیچ کس او را نمی بیند، از خدا می ترسد.

وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ و با تداوم این پرواپیشگی و شایسته کرداری و ترس از خدا، سرانجام با قلبی که به فرمانبرداری از خدا و رعایت مقررات او در نهان و آشکار و درون و برون جامعه آراسته است به سرای آخرت روی می آورد و با دلی توبه کار در محضر حق حضور می یابد.

نوید سلامت و جاودانگی در بهشت آن گاه در اشاره به دو پاداش پرشکوه دیگر به پرواپیشگان می فرماید:

ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ

به پرواپیشگان در روز رستاخیز گفته می شود: به سلامت و شادکامی و با امنیت از هر رنج و آفتی به بهشت پرشکوه خدا درآیید. این نوید سلامت و ماندگاری در بهشت دو پاداش دیگر برای آنان است.

به باور پاره ای منظور این است که: سلام و درود خدا و فرشتگان بر شما باد، اینک وارد بهشت گردید.

ذَلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ

این روز، روز جاودانگی است، روز ماندگار شدن شما در بهشت و روز بهره وری هماره شما مردم با ایمان و شایسته کردار از نعمت های جاودانه بهشت است که رنگ ابدی می گیرد.

* * *

نیز در ادامه آیات به دو نوید دیگر به آنان می پردازد و می فرماید:

لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا

این مردم پرواپیشه و درست اندیش به پاداش شایسته کردارشان هر آنچه بخواهند در بهشت پرطراوت و زیبا برای آنان هست.

وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ

و افزون بر آنچه آنـان بخواهنـد، نعمت های دیگری برایشان آماده است که نه فکر آنها را کرده انـد و نه در آرزوی آنها بوده اند.

امّا به باور برخی از مفسران منظور این است که: به مردم پرواپیشه و نیک اندیش افزون بر پاداش عملکرد شایسته و خداپسندانه ای که در خور آن هستند، پاداش و نعمت های دیگری نیز ارزانی می گردد.

و اینک هشـدار به سـتمکاران پس از ترسـیم صـحنه هایی از بهشت و دوزخ و پاداش و کیفر قانون شـکنان و پایمال کننـدگان حقوق مردم و پرواپیشگان و قانونگرایان، اینک در این آیه خدای فرزانه روی سخن را به کفرگرایان این عصر رسالت می کند و در هشداری تکاندهنده به آنان و همه بیدادگران می فرماید:

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ

و چه بسـیار نسـل هـایی پیش از اینـان را به بوته هلاـکت سـپردیم، که از نظر زور و زر و فریب و نیرنـگ از این حق ناپـذیران زورمندتر و پرتوانتر بودند و شـهرها و کشورهارا، زورمدارانه گشودند و با خشونت و کشـتار سلطه ظالمانه و استبدادی خویش را بر دیگر جـامعه ها و تمـدن ها تحمیل کردنـد؛ و با این وصف ما آنان را به کیفر ظلم و بیـدادشان نابود ساختیم و کیفر آنان برای ما آسان بود؛ بنابراین این گروه تجاوزکار و حق ستیز چگونه در برابر حق و عدالت و وحی و رسالت سرکشـی می کنند؟ و از کیفر و عذاب ما احساس امنیت می نمایند؟

واژه «نقبوا» از ریشه «نقب» برگرفته

شده و به مفهوم راه خروجی و سوراخی که برای عبور تعبیه می شود، آمده است؛ و در آیه شریفه نشانگر آن است که آنان با خشونت و زور راه شهرها و مرز کشورها را می گشودند و آن ها را اشغال می کردند.

امّا به باور پاره ای منظور این است که: آنان در شهرها به راه افتاده و زورمدارانه به هرکجا که می خواستند سرمی کشیدند و از هر راهی که هوس می کردند عبور می نمودند و سفرهای دور و درازی داشتند و دور دنیا را گشت می زدند.

هَلْ مِنْ مَحِيصٍ

آیا هیچ راه گریزی از مرگ و یا کیفر خدا و عذاب او برای بیدادگران هست؟ به بیان دیگر منظور این است که این سلطه ها و گروه های حق ستیز با همه قدرت و امکانات و مواهب و نعمت هایی که در اختیار داشتند، از مرگ و نابودی راه گریز و گریزگاهی نیافتند و پدیده مرگ همه آنان را به کام خود کشید!

* * *

آن گاه می افزاید:

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ

بی گمان در سرگذشت آنان، برای آن کسی که خردمند و خردورز باشد و درست بیندیشد درس های عبرتی است که می تواند او را بیندیشاند و مایه پندآموزی و اندرزپذیری گردد.

از «ابن عباس» آورده اند که واژه «قلب» در این آیه به مفهوم خرد آمده است؛ درست همانند این سخن که وقتی می گویند: «این ذهب قلبك؟» قلبت کجا رفته؟ منظور این است که عقل و خردت کجا رفته است؟!

و یا هنگامی که می گویند: «فلان قلبه معه.» فلانی قلبش به همراه اوست، منظور این است که: عقل و خرد او به همراه اوست. (۴۰۳)

در برخی از

روایات رسیده نیز واژه «قلب» به عقل و خرد تفسیر شده است.(۴۰۴)

چرا خردمندان؟

در آیه مبارکه خدای فرزانه سرگذشت بیدادگران پیشین و نابودی آنان را مایه عبرت برای خردمندان و خردورزان و روشنفکران عنوان می کند، نه همگان، چرا؟

پاسخ آن است که از دیدگاه قرآن کسانی که از سرگذشت تلخ و دردانگیز دیگران، نابودی و زوال سلسله های ستمکار و خشونت کیش و جریان های افراطی و خمود درس عبرت نمی گیرند و بیدار نمی شوند، خردمند و خردورز نبوده و خرد خویشتن را به کار نمی گیرند و راه پرفراز و نشیب زندگی را با چراغ خاموش گام می سپارند.

به باور «قتاده» منظور این است که: این سرگذشت برای آن کسانی که دارای قلبی زنده و فکری باز و روشن باشند مایه عبرت است.

و «ابن عباس» بر آن است که: نابودی ستمکاران و سرگذشت تفکرانگیز آنان برای کسانی که خردی زنده و پویا داشته باشند عبرت آموز است.(۴۰۵)

در ادامه آیه می فرماید:

أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ

آری، بی گمان در سرگذشت تکاندهنده و نابودی زورمداران و خودکامگان پیشین برای کسی که خردی بیدار و پویا داشته باشد، و یا با حضور قلب به کتاب خدا و پیام و پیام آورش گوش سپارد درس های عبرتی است.

از دیدگاه گروهی از جمله «مجاهد» منظور این است که: در این سرگذشت تکاندهنده برای کسی که گوش جان به پیام خدا سپارد و قلب خویشتن را به چیزی بیهوده سرگرم نسازد، و آنچه را می شنود فراموش نسازد و دستخوش غلفت نگردد و نیک بیندیشد و جان و روح سخن را دریابد، درس های عبرت است؛ چرا که وقتی گفته می شود: «الق الیّ سمعک» منظور

این است که: به گفتار من گوش فرا ده.

«ابن عباس» در این مورد آورده است که: ریاکاران و نفاقگرایان به حضور پیامبر شرفیاب می شدند و سخنان آن حضرت را به ظاهر گوش می کردند، امّا هنگامی که بیرون می رفتند از یکدیگر می پرسیدند که پیامبر چه گفت؟ به همین جهت به نظر می رسد که آیه شریفه در مقام هشدار به آنان و امثال آن است.

امّااز «قتاده» آورده اند که: منظور این است که: پیروان کتاب های تحریف شده شاهد و گواه وصفِ پیامبر اسلام در کتاب های خویش هستند و می دانند که نشانه های آن حضرت در آن ها آمده است، امّا از کنار آن می گذرند و حق را نمی پذیرند.

* * *

در هشتمین آیه مورد بحث در اشاره ای اندیشانـنده به قدرت بی کران آفریدگار هستی به آفرینش آسمانها و زمین و پدیده های گوناگونی که میان آنهاست توجه می دهد و می فرماید:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ و بی گمان ما آسمان ها و زمین و آنچه میان آن هاست، همه را در شش هنگام آفریدیم و با این وصف نه در کار خود فرو ماندیم و نه خستگی و رنجی به ما رسید.

واژه «لغوب» به مفهوم رنج و خستگی آمده است.

یهودیان براساس پندار خرافی خویش بر این باور بودند که خدا پس از آفرینش جهان، در روز شنبه به استراحت پرداخت و آنان نیز به احترام او روز شنبه را تعطیل اعلام داشته و دست از کار می کشند! این آیه مبارکه در نفی این پندار پوچ و خرافی به روشنگری پرداخت که هرگز این گونه نیست، چرا که ذات بی همتای خدا قدرتش

محدود نیست که اگر بخواهد کاری بزرگ و فراتر از توان خود انجام دهد، خسته و درمانده گردد و نیاز به استراحت و یاری داشته باشد؛ نه، بلکه قدرت او بی کران و وصف ناپذیر و نامحدود است و توانایی اش بی نهایت؛ بر این اساس نه از انجام کاری خستگی به او می رسد و نه درمانده می شود.(۴۰۶)

شکیبایی و یاد خدا

و آن گاه روی سخن را به پیامبر گرامی می کند و در ترسیم دو رمز پیروزی و سرفرازی و پویایی و بالندگی می فرماید:

فَاصْبِرْ عَلَی مَا یَقُولُونَ

هان ای پیامبر! در برابر بافته ها و حق ناپذیری های آنان شکیبایی پیشه ساز، شکیبایی.

به باور گروهی از مفسران منظور این است که: در برابر نسبت های ناروایی که برخی از یهودیان بر زبان می آورند و یا تو را افسونگر و مجنون مارک می زنند شکیبایی پیشه ساز و پرچم توحید و تقوا و عدالت و آزادیِ انسان را در اهتزاز نگاه دار و همه رنج ها و دشواری ها را قهرمانانه به جان بپذیر تا گشایش و یاری خدا فرا رسد.

لازم به یادآوری است که این آیه و این دستور شکیبایی، پیش از فرود فرمان جهاد و مقاومت در برابر تهاجم ددمنشانه حق ستیزان بود.

وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ و پیش از برآمدن خورشید و پیش از غروب و فرو شدن آن در سینه مغرب به ستایش پروردگارت تسبیح گوی و نماز برپا دارد.

گروهی از مفسران پیشین واژه «تسبیح» را به مفهوم نماز گرفته اند، و برآنند که دلیل نامگذاری نماز به «تسبیح» آن است که سراسر آن ستایش و سپاس و بزرگداشت خداست.

امّا به باور برخی

منظور از «تسبیح» در اینجا نه نماز بلکه ستایش و بزرگداشت خدا با زبان و دل و منزّه خواستن و داشتن ذات بی همتای او از بافته هایی است که شرک گرایان و اصلاح ستیزان می بافند.

گروهی از جمله «قتاده» واژه «تسبیح» را به مفهوم نماز گرفته اند و می گویند: منظور آیه شریفه خواندن نماز بامدادی پیش از برآمدن آفتاب و نماز ظهر و عصر پیش از غروب خورشید است.(۴۰۷)

* * *

و در آخرین آیه مورد بحث می افزاید:

وَمِنْ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ

و نیز پاره ای از شب ذات پاک پروردگارت را ستایش کن و نماز مغرب و عشا را برپا دار.

به باور «مجاهد» منظور این است که: در بخش هایی از شب نماز مغرب و عشا و نماز شب را برپا دار.

از حضرت صادق(ع) آورده اند که در باره «تسبیح» خدا در این آیات پرسیدند، که فرمود: بامدادان و عصرگاهان ده بار با دلی پاک و قلبی خاضع این دعا را بخوان که ستایش خداست: لا اله الّاالله، وحده لا شریک له، له الملک، و له الحمد، یحیی و یمیت، و هو علی کل شی ءُ قدیر.

و در آخرین فراز آیه می فرماید:

وَأَدْبَارَ السُّجُودِ

و نیز پس از سجده ها ذات بی همتای خدا را ستایش نما.

آنچه آمد ترجمه آیه است و در تفسیر آن دیدگاه ها متفاوت است:

۱- گروهی از مفسران پیشین و نیز امیرمؤمنان و حضرت مجتبی از پیامبر آورده اند که: منظور از «ستایش خدا پس از سجده ها»، دو رکعت نماز نافله است که پس از نماز مغرب خوانده می شود. آن گاه افزود: و دو رکعت نماز نافله نیز پیش از طلوع سفارش شده است که

در قرآن از آن به «أَدبار النجوم» که به مفهوم «هنگام پست کردن ستاره ها» می باشد، تعبیر شده است.(۴۰۸)

۲- امّا برخی دیگر از مفسران از جمله «ابن عباس» برآنند که: منظور همان تسبیح خدا و ستایش او پس از هر نماز است.

۳- از «ابن زید» و «جبایی» آورده اند که: منظور نافله های پس از نمازهای واجب است.

۴- و از حضرت صادق آورده اند که: منظور نماز «وتر» در ساعت های پایانی شب است.

پرتوی از آیات در آیات جان پروری که گذشت این نکات نیز شایسته تدبر است:

۱- وصف بهشتیان در این آیات خدای فرزانه به پرتوی از شایستگی ها و برازندگی های مردمی اشاره می کند و آنان را گرامی می دارد و به بهشت پرطراوت و زیبای خویش نویدشان می دهد. آنان در آیات بسیاری وصف شده اند، امّا در آیاتی که گذشت چهار وصف اساسی آنان را به تابلو می برد:

۱- پروای از خدا

اینان مردمی هستند که در زندگی خویش افزون بر رعایت مقررات خدا و انجام فرمان او با همه وجود مراقب هستند که به گناه و زشتی آلوده نشوند و از مرزهای مقررات خدا نگذرند و به پاداش این وصف و این ویژگی است که در روز رستاخیز بهشت پرطراوت زیبای خدا به آنان نزدیک می گردد و ازلفت الجنه للمتقین.(۴۰۹)

۲- رابطه عاشقانه با خدا

از ویژگی های تحسین برانگیز مردم پرواپیشه و شایسته کردار در این آیات این است که آنان رابطه دوستانه و عاشقانه ای با خدا دارند و این رابطه سازنده است که در اندیشه و گفتار و رفتار آن اثری عمیق بگذارد و به آنان رنگ دوست داشتنی و ماندگار و خداپسندانه بدهد.

آنان به

گونه ای در خدادوستی و رابطه خویش با خدا استوارند که به مجرد احساس غفلت و لغزشی، روی توبه به بارگاه او می آورند و جبران لغزش و کوتاهی می کنند؛ به گونه ای که قرآن آنان را بسیار روی آورنده به سوی خدا و بسیار توبه کار عنوان می کند. هذا ما توعدون لکل اوّاب...

۳- نگهبان و نگاهدارنده مرزهای مقررات آنان در زندگی خویش هم عهدها و پیمان های خویش را با خدا و مردم گرامی می دارند و به آن ها پای بندند، و هم اهل وفا و صفا هستند؛ هم به مرزهای مقررات خدا توجه دارند که از آن ها نگذرند و مرز مقررات را نشکنند و هم دیگران را به قانون گرایی و رعایت مرزهای مقررات و حقوق بشر سفارش می کنند. هذا ما توعدون لکل اواب حفیظ.(۴۱۰)

۴- خداشناسان و خداترسان آگاه انسان های دین باور و دیندار در برخی روایات به چند دسته تقسیم شده اند:

الف - گروهی خدای فرزانه! را به اندیشه رسیدن به پاداش عبادت می کنند،

ب - و گروهی برای مصون ماندن از آتش و دوزخ و کیفر او.

ج - و گروهی دیگر مردمی هستند خداشناس و شیفته حق که او را در خور ستایش و سپاس و عبادت می شناسند و از عدل او حساب می برند.

و این گروهی که خدا در این آیات به خاطر گرامیداشت شان بهشت را به آنان نزدیک می سازد، اینانند. اینان مردمی هستند خداشناس و خداترس و عاشق حق که در نهان و آشکار از مقام عدل او حساب می برند. من خشی بالغیب...(۴۱۱)

۵- حضور در پیشگاه خدا با قلبی پاک و روشن است که پروای از خدا به مفهوم حقیقی آن، رابطه

عاشقانه داشتن با خدا، قانون گرایی و رعایت مرزهای مقررات او، احترام عمیق به حقوق و آزادی انسان ها، و حساب بردن از مقام عدلِ حق در آشکار و نهان باعث می شود که زندگیِ چنین مردمی سراسر پاك و پاکیزه و آراستگی و شایستگی باشد؛ و هنگامی که احساس کوتاهی و لغزش کنند با آب توبه و جبران گناه و لغزش زنگارها را بشویند و آن چنان می شوند که وقتی جهان را بدرود می گویند و یا هنگامی که در روز رستاخیز، از دل خاك سر برمی آورند، با قلبی پاك به محضر حق وارد گردند و به بیان قرآن قلبی پاك بیاورند. و جاء بقلب منیت.(۴۱۲)

۲- پاداش پرشکوه خدا به آنان در این آیات، قرآن شریف به منظور انگیزش انسان ها به پروا و ایمان و رعایت حقوق انسانها و انجام کارهای شایسته و آراستگی به اوصاف بهشتیان، به چهار پاداش شکوهبار خدا که سرچشمه همه نعمت ها و موهبت های بهشت است انگشت می گذارد که عبارتند از:

۱- نوید سلامت و سعادت و امنیت به آنان در آستانه ورود به بهشتِ پرطراوت و زیبا، ادخلوها بسلام...

۲- نوید جاودانگی نعمت ها و لطف خدا به آنان، ذلك یوم الخلود.(۴۱۳)

۳- هر نعمت و هر پاداش و هر خواسته و آرزویی که داشته باشند، برای آنان برآورده است. لهم ما یشاؤن فیها

۴- و سرانجام افزون بر همه این ها خدای مهربان برای آنان پاداشی فراهم آورده است که فکرش را نکرده اند. و لدینا مزید.(۴۱۴)

۴۱. و به [دعوت آن روزی به گوش باش که نداگر [و فراخوان آن]از جایی نزدیک ندا می دهد.

۴۲. روزی که [همگان آن

خروش [آسمانی را به حق می شنوند، و آن [روز است که روزِ سربرآوردن [از دل خاک است.

۴۳. بی گمان ما هستیم که زندگی می بخشیم و می میرانیم، و فرجام [کارها] تنها به سوی ماست.

۴۴. روزی که زمین از فراز [پیکرهای آنان شکافته [و جدا]می شود، در حالی که آنان به برخاستن از گورها و شتافتن به سوی محشر شتاب می کنند؛ [و] این برانگیختن [و گردآوردن آنان برای ما آسان خواهد بود.

۴۵. ما بر آنچه [حق ستیزان می گویند، داناتریم، و تو هرگز وادارنده [آنان به حق پذیری و حق گرایی نیستی؛ بنابراین به وسیله قرآن - به کسی که از هشدار من [به کیفر عذاب ستمکاران می ترسد - اندرز ده.

تفسیر دو پدیده تکاندهنده در آستانه رستاخیز

این آیات، ترسیم کننده دو رویداد تکاندهنده در پایان عمر این جهان و در آستانه رستاخیز است:

۱- طنین افکن شدن خروش آسمانی،

۲- و زنده شدن مردگان و سربرآوردن آن از خاک؛

و آن گاه فرمان خدا به پیامبر که به وسیله قرآن و آیات انسان پرور آن از حسابرسی آن روز به مردم هشدار دهد.

در نخستین آیه مورد بحث که روی سخن با پیامبر است، امّا همه انسان ها مورد نظر هستند در مورد پدیده نخست می فرماید:

وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِي مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ هان ای پیامبر و ای انسان! روزی که نداگر از جایی نزدیک ندا می دهد، به گوش باش و ندای او را گوش فرا ده.

منظور از این ندا، ندایی است که در آستانه روز رستاخیز و زنده شدن مردگان به وسیله نداگری از سوی خدا طنین افکن می گردد که به

آن «نفخ صور» یا دمیده شدن «صور» عنوان داده اند.

به باور «قتاده» منظور آن است که: هان ای انسان! به گوش باش و گزارش حال مردگان را آن روزی که در آستانه رستاخیز نداگر آسمانی ندا در خواهد داد، گوش فرا ده. آن نداگر آسمانی می گوید: هان ای استخوان های پوسیده، ای پیوندهای از هم گسسته! و ای گوشت های از هم پاشیده! به پا خیزید؛ به پا خیزید و در دادگاه بزرگ رستاخیز حضور یابید و در این دادگاه برای به پایان رسیدن دادخواهی ها و رسیدن به پاداش ها و کیفرها - که خدا برای شما تشکیل داده است، شرکت جویید.

امّا از دیدگاه «مقاتل» منظور این است که: نداگر آسمانی - که اسرافیل است - ندا میدهد که: هان ای آفریدگان خدا! برای حسابرسی به پا خیزید.

و بدان دلیل این ندا، به «ندایی از نزدیک» تعبیر می گردد که همه انسان ها در هر کجا هستند آن را به طور همانند و یکسان می شوند و این ندا بر کسی پوشیده و ناشنیده نمی ماند و چنان رسا و گویاست که گویی از نزدیک طنین انداز است.

این نخستین رویداد تکان دهنده در پایان عمر این جهان و در آستانه رستاخیز.

سر برآوردن مردگان از گورها

آن گاه در ترسیم دومین رویداد تکاندهنده می فرماید:

يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ

روزی که خروش تکاندهنده رستاخیز را می شنوند. واژه «صیحه» به مفهوم خروش آسمانی، صدایی تکاندهنده و ناگهانی و هراس انگیز تفسیر شده است و این همان «نفخه دوم» می باشد. و واژه «بالحق» در آیه از دیدگاه پاره ای به معنای قیامت و رستاخیز آمده است؛ و از دیدگاه «مقاتل» منظور این است که:

روزی که خروش تکاندهنده رستاخیز را به طور قطع می شنوند.

ذَلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ آن روز، روز سربر آوردن مردگان از دل گورها و آمدن به صحرای محشر است.

به باور پاره ای از مفسران پیشین «یوم الخروج» یکی از نام های روز رستاخیز است و در این مورد به سروده یکی سرایندگان عرب استدلال می کند.

* * *

سپس در اشاره به داور آن روز بزرگ و آن دادگاه وصف ناپذیر می فرماید:

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ

بی گمان این ما هستیم که زندگی می بخشیم و به مرگ می رسانیم.

بدین سان خدای فرزانه از کار شگرف و تفکرانگیز خود خبر می دهد، و روشنگری می کند که: اوست آن قدرتی که انسان ها را از مشتی خاک می آفریند و به آنان زندگی می بخشد و نیز پس از زندگی آنان را به مرگ می رساند و در آستانه رستاخیز دگرباره آنان را زنده می سازد.

وَإِلَيْنَا الْمَصِيرُ

و فرجام کارها و برگشت همگان به سوی ماست.

* * *

سپس در روشنگری بیشتر در مورد سربر آوردن مردگان از دل خاک می افزاید:

يَوْمَ تَشَقَّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا

زنده شدن مردگان و سر برآوردن آنان از گورها در آستانه رستاخیز، روزی است که زمین از روی آنان شکافته می شود و آن گاه آنان زنده می شوند و شتابان به سوی آن ندادهنده می شتابند.

ذَلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ

واژه «حشر» به مفهوم گردآوری از هر سو آمده، و منظور این است که: این زنده ساختن مردگان و گردآوری همه آنان از هر سو و هر کجا هستند، کاری است که برای ما بسیار آسان است.

* * *

و در آخرین آیه مورد بحث در راه آرامش

خاطر و ثبات قلب بخشیدن به پیامبرش می فرماید:

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ

هان ای پیامبر! ما به آنچه که این خودکامگان و حق ستیزان در دروغ شمردن پیام و دعوت تو و نیز انکار رستاخیز و بهشت و دوزخ و پاداش و کیفر می گویند داناتریم. و چیزی از گفتار و کردار ظالمانه آنان بر ما پوشیده نیست.

وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ

و تو ای پیامبر! بر گستره دل آنان سلطه ای نداری تا بتوانی با دگرگون ساختن دل ها و خواسته های آنان، آنها را به ایمان و پروا مجبور سازی؛ نه هرگز، تو وادارکننده آنان به ایمان و اسلام نیستی، بلکه تنها فرمان بعثت یافته ای تا آنان را به سوی خدا و عدالت و آزادگی فرا خوانی و از شکستن مقررات و پایمال ساختن حقوق یکدیگر هشدار دهی...

آنچه آمد دیدگاه برخی از مفسران از جمله «ابن عباس» در تفسیر آیه بود، امّا به باور برخی دیگر منظور این است که: تو نسبت به آنان خشن و بیرحم نیستی؛ بلکه پیشوایی هستی که اصل مدارا و بردباری جزء سبک و سیره تو می باشد؛ بنابراین مدارا و بردباری پیشه ساز و اذیت و آزار آنان را با بزرگمنشی و کرامت تحمل نما تا به خود آیند.

فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ

بنابراین به وسیله قرآن به کسانی که از هشدار من حساب می برند و می ترسند و هشدار میپذیرند، اندرز ده! بدین سان در این فراز از آیه پند و اندرز را متوجه خداترسان می کند، چرا که اینان هستند که از اندرزهای قرآن بهره می برند و راه می یابند.

پرتوی از سوره مبارکه از سوره مبارکه «ق» –

که پنجاهمین سوره قرآن شریف است - نیز به لطف خدا گذشتیم، و اینک در آستانه بوستان سرسبز و پرگل دیگری ایستاده ایم.

در سوره ای که از آن عبور کردیم با معارف و مفاهیم انسان پروری آشنا شدیم و درس های جانبخشی را شنیدیم که اگر بخواهیم عصاره و چکیده آن ها را ترسیم کنیم، این گونه خواهد بود:

پرتوی از شکوه و عظمت قرآن،

رسالت پیامبر آزادی،

سرگردانی و آشفتگی خودکامگان در برابر قرآن،

پرتوی از قدرت بی کران خدا در آسمانها،

نگرشی بر مظاهر قدرت خدا در زمین،

امکان معاد در پرتو قدرت بی کران خدا،

چرا انکار معاد؟

از سرنوشت سیاه ستمکاران عبرت گیرید،

سختی های مرگ،

تابلوها و صحنه هایی از روز رستاخیز،

فرشتگان همراه و شیطان های همنشین،

کشمکش گناهکاران در روز رستاخیز،

پرتوی از پاداش پرشکوه خدا به پرواپیشگان،

پنج وصف بهشتیان،

نوید سلامت و جاودانگی در بهشت،

هشدار به ستمکاران،

شکیبایی و یاد خدا،

پروای از خدا،

رابطه عاشقانه با خدا،

قانونگرایی و نگهبانی از مرزهای مقررات،

خداشناسان و خداترسان آگاه،

حضور در پیشگاه خدا با قلبی پاک،

و ده ها نکته دیگری که گذشت.

بارخدایا! در روز رستاخیز و گرفتاری های آن که در آیات این سوره با برخی از آنها آشنا شدیم، ما را مورد شفاعت قرآن و آورنده اش قرار ده.

تفسیر اطیب البیان

سوره ق ، غرض سوره : دعوت و انذار بوسیله معاد و ذکر انکار مشرکین و تهدید آنها، بیان احاطه علم الهی ، مسأله خلق و تدبیر، بیان حال انسان که همواره در حرکات و سکنات واحوال نفس و خواطری که از ذهن او می گذرند، تحت مراقبت شدید و دقیق قرار دارد.

(۱) (ق والقران المجید):

(قاف ، قسم به قرآن مجیـد)(قاف) از حروف مقطعه و رموز قرآنست و گفته شـده اشاره به قهر الهی دارد.و (مجیـد) به معنای شرف بزرگ و وسیع است در اینجا به قرآن شریف و مجیدسوگند یاد شده اما جواب سوگند حذف شده و به قرینه آیه بعدی معلوم می شود که تقدیر مطلب این است که قسم به قرآن مجید که مسأله بعث و انذار به حق است و یا هرآینه تو از انذارکنندگانی .

(۲) (بل عجبوا ان جاءهم منـذر منهم فقال الکافرون هـذا شـی ء عجیب): (بلکه این کفار تعجب کردنـد که از جنس خودشان بیم رسانی نزدشان بیاید و کافران گفتند: این چیز عجیبی است)

(۳) (ءاذامتنا و کناترابا ذلک رجع بعیـد): (آیا وقتی که ما مردیم و خاک شدیم دوباره برمی گردیم ؟ این بازگشتی بعید است)همـانطور که گفتیم در آیه قبلی احتمالاـ متعلق سوگنـد این است که : مـا تو را بیم رسـان فرسـتاده ایم ، در اینجا در ادامه می فرمایـد: امـا این کفار به تو ایمان نیاوردنـد و از اینکه یک نفر از میان خودشان به عنوان بیم رسان بسویشان ارسال شود تعجب کردنـد (چون بت پرسـتان منکر نبوت بشـر بودنـد) و این کافران پوشاننـده حق و منکر نبوت گفتنـد: این امری عجیب و غریب است که وقـتی مـا مردیم و مبـدل به خـاک شـدیم و هیـچ اثری از بـاقی نمانـد، دوبـاره مبعـوث شـویم و برگردیم ؟ واقعـا این بازگشتی باورنکردنی و بعیدالوقوع است که به هیچ وجه عقل ما زیر بار آن نمی رود.

(۴) (قد علمنا ماتنقص الارض منهم و عندنا کتاب حفیظ): (به تحقیق

مامی دانیم که زمین از ایشان چه مقدار کم می کند و نزد ما کتابی محفوظ است)

(۵) (بل کـذبوا بالحق لما جاءهم فهم فی امر مریـج): (بلکه اینها حق را وقتی به نزدشان بیاید تکذیب می کنند، پس ایشان در امری حیرت آور و مشتبه واقعند)در پاسخ به بعید شمردن مسأله بعث می فرماید، ما می دانیم که چه کسی از آنهامی میرد و در زمین دفن می شود یـا می دانیم که زمین چه قسـمتی از بـدنهایشان را خورده ونـاقص ساخته و علم ما چنان نیست که جزئی از اجزاء شـما را از قلم بیانـدازد تاباز گردانـدن آن به جهت نامعلوم بودن ، امری دشوار یا محال باشد و نزد ما کتابیست که حافظ هر چیزو آثـار و احوال آنست و یـا نزد مـا کتـابیست که آن کتـاب محفوظ است و حوادث ووقـایع ، آن را دچار دگر گونی و تحریف نمی کنـد و این کتاب همان لوح محفوظ است که تمامی آنچه بوده و آنچه هست و آنچه تا قیامت خواهد بود در آن کتـاب مضـبوط ومحفوظ می باشـد.و بـا توجه به گفتار سابق این توهم پیش می آیـد که علت انکار مسأله بعث از جانب کفار این است که به خـدای سـبحان و چگونگی علم او جاهلند و نمی دانند که هیچ امر کوچک یا بزرگی از علم او مخفی نیست و او به همه احوال خلق آگاه است .لـذا برای دفع این توهم می فرمایـد: بلکه انکار کفار نسـبت به قیامت ، ناشـی از این است که آنها بکلی منکر حقند و چون می دانند که مسأله معاد حق است ، آن

را انکار می کنند(نه اینکه نسبت به حقانیت آن جاهل باشند) پس آنها در امری حیرت آور بسر می برند ویا در وضعی نامنظم و گیج کننده واقع شده اند بطوری که نمی دانند چه بگویند، گاهی قرآن را سحر می نامند، گاهی آن را شعر می گویند و گاهی آن را از مقوله کهانت واساطیر الاولین می خوانند و این بیان ایشان شدیدتر و بی ادبانه تر از تعجب و شگفتی آنهاست .

(۶) (افلم ینظروا الی السماء فوقهم کیف بنیناها وزیناها ومالها من فروج): (آیابه آسمان نظر نمی کنند که چگونه آن را بنا کرده ایم و آن را با ستارگانی زینت داده ایم ودر آن هیچ شکافی نیست)

(۷) (والارض مددناها والقینا فیها رواسی و انبتنا فیها من کل زوج بهیج): (وزمین را ندیدند که چگونه آن را گسترده ایم و کوههای ریشه دار را در آن قرار دادیم ودر آن از هر صنف گیاه مسرت انگیز رویانیده ایم)

(۸) (تبصره و ذکری لکل عبد منیب): (تا مایه بصیرت و تذکر هر بنده ای باشد که بسیار به سوی ما بازمی گردد)در این آیات به منظور ایجاد تذکر و موعظت می فرماید آیا به آسمانی که بالای سرشان برافراشته شده نظر نمی کنند و آن را نشانه ای نمی دانند و نمی نگرند که چگونه ماآن را افراشته ایم و به زینت ستارگان آراسته کرده ایم و این نظام بدیع و جمیل هیچ رخنه و شکافی ندارد و بارزترین نشانه بر قدرت قاهر و علم محیط پروردگار می باشد، و آیا به زمین زیر پایشان نظر نکرده اند و درباره

آن نیاندیشیده اند که چگونه ما آن را به گونه ای گسترده ایم که مناسب و سازگار با زندگی انسان باشد و در آن کوههای استوار و ثابت راقرار داده ایم و از انواع گیاهان خوش منظره در آن رویانیده ایم ، که همه اینها بهترین نشانه بر کمال قدرت و علم مطلق صانع یگانه است .این آفرینش آسمان و زمین و عجایب تدبیر آنها برای این بوده که مایه عبرت و بصیرت انسانهایی باشد که زیاد به سوی خدا رجوع می کنند (و از هر نعمتی پی به منعم آن می برند و از هر اثری متوجه مؤثر آن می شوند)

(۹) (و نزلنا من السماء ماء مبارکا فانبتنا به جنات وحب الحصید): (و از آسمان آب پربرکتی را نازل کردیم و بوسیله آن باغها و دانه های درو کردنی را رویاندیم)

(۱۰) (والنخل باسقات لها طلع نضید): (و درختان خرمای بلند با میوه های روی هم چیده)

(۱۱) (رزقا للعباد و احیینا به بلده میتا کذلک الخروج): (تا رزق بندگان باشد، وبوسیله آب باران شهری مرده را زنده کردیم ، زنده کردن مردگان و خروج آنها از قبورنیز همینطور است)(سماء) یعنی جهت بالا و (ماء مبارک) باران است که بواسطه آن خیرات فراوانی عاید زمین و اهل آن می شود و (حب حصید) یعنی دانه درو شده .(باسق) یعنی طویل و افراشته و (طلع) یعنی شکوفه خرما و (منضود) یعنی چیده شده و ردیف .معنای آیات آشکار است و می فرماید ما بوسیله نزول باران پربرکت انواع باغها ودانه ها و درختان خرما را می رویانیم تا روزی بندگان

باشـدوبه وسـیله آن بقاء آنها امتدادیابد، پس همانطور که توسط باران ، زمین خموده و فرسوده را شاداب و سـرسبز و زنده می سـازیم ، همانطور می توانیم مردگان را نیز زنـده کنیم چون زنـده کردن مردگان عینامانـنـد زنـده کردن گیاه و برآوردن آن از زمیـن مرده است و خـدایی که دارای قـدرت و علم مطلـق است واین تدابیرشـگفت را در امرخلقت بکـار برده ،از زنـده کردن مردگان عاجزنیست .

(۱۲) (کذبت قبلهم قوم نوح و اصحاب الرس و ثمود): (قبل از ایشان نیز قوم نوح و اصحاب رس و ثمود تکذیب کردند)

(۱۳) (و عاد و فرعون و اخوان لوط): (و قوم عاد و فرعون و قوم لوط)

(۱۴) (و اصـحاب الاـیکه و قوم تبع کـل کـذب الرسل فحق وعیـد): (و اصـحاب ایکه و قوم تبع ، همه آنها رسولان را تکـذیب کردنـد و تهدید خدا درباره آنها محقق شد)این آیات تهدید و انذاریست برای کفار که می خواهد بگوید همه امتهای مکذب سـابق بواسـطه انکار حق و تکـذیب آن دچار هلاکت شدنـد، پس بیم یافته و قبل از آنکه وعـده خـدا درباره هلاکت شـما نیز محقق شود، به رسول او و دین حق ایمان بیاورید.(اصـحاب رس) همچنانکه در تفسیر سوره فرقان گفتیم قومی بوده اند که در کنارچاهی زنـدگی می کردند و پیامبرشان را تکذیب کرده و هلاک شدند.و (ثمود) که قوم صالح پیامبر هسـتند و پس از قوم عاد بوده انـد و (عاد) قومی ازاعراب بوده انـد که ساکن سـرزمین احقاف بوده و به نام نیای خود (عاد) خوانده می شدندو اینها قوم هود ع بوده اند.و (فرعون) که پادشاه مصر در عصر

موسی ع بوده و مراد از (اخوان لوط) قوم آن حضرت می باشند که مرتکب عمل شنیع لواط می شدند و هیچ قومی در این عمل قبیح برآنها سبقت نگرفته بود و (اصحاب ایکه) قوم شعیب ع بوده اند و (ایکه) نام جنگلی انبوه یا درختی به هم پیچیده و متراکم بوده است و اینها همچنانکه در سوره های سابق ذکر شد، کم فروشی می کردند و در پیمانه و ترازو کم می گذاشتند. و (تبع) از ملوك حمیر در یمن بوده که قوم او به سبب تکذیب هلاك شده اند.و تکذیب هر امتی درباره رسولشان ، تکذیب همه انبیاء محسوب شود، چون محتوای رسالت همه انبیاء الهی واحد است و همه آنها مردم را بسوی توحید دعوت کرده و از هلاکت و عذاب بیم می دادند.

(۱۵) (افعیینا بالخلق الاول بل هم فی لبس من خلق جدید): (آیا ما از آفرینش باراول خسته و ناتوان شدیم ؟ بلکه اینها نسبت به خلقت جدید در قیامت شک دارند)مراد از (خلق اول) خلقت عالم طبیعت و همه نظامات آن است .و مراد از (خلق جدید) همان اعاده خلق در قیامت است .می فرماید مگر خلقت ابتدایی عالم ما را عاجز و ناتوان کرد که نتوانیم دوباره آن رااعاده کنیم ؟ با اینکه خلقت ابتدایی از عدم محض و بدون الگوست اما خلقت دوم اعاده همان خلق اول است ، پس همانطور که در خلقت اول با علم و قدرت عالم را آفریدیم ونظامات آن را تدبیر نمودیم ، علم و قدرت ما همچنان باقی است و چیزی از آن کاسته نشده و ما عاجز

از خلقت جدید نیستیم ، اما کفار در همین امر شک دارند و به اشتباه افتاده اند و لذا معاد و خلقت جدید را انکار می کنند.

(۱۶) (ولقد خلقنا الانسان و نعلم ماتوسوس به نفسه و نحن اقرب الیه من حبل الورید): (و به تحقیق ما انسان را خلق کردیم ، و می دانیم چه چیزهایی دلش را وسوسه می کند و ما از رگ گردن به او نزدیکتریم)(وسوسه) به معنای خطور افکار پلید در قلب است . و مراد از خلقت انسان در اینجا،وجود تدریجی و متحول اوست ، نه فقط پیدایش او در آغاز خلقتش ، چون انسان نیزمانند سایر موجودات هم در حدوث و هم در بقاء محتاج به پروردگار خویش است .به همین دلیل با صیغه مضارع که مفید استمرار است ، می فرماید: ما به همه وسوسه های نفسانی او آگاهیم و همواره از رگ قلبش به او نزدیکتریم . و بدیهی است خدایی که از امور نفسانی و خفیه انسان آگاه است ، علم او همه چیز را فراگرفته ، به طریق اولی از سایر امور ظاهری و باطنی انسان نیز باخبر است . و اینکه فرمود ما از رگ قلبش به او نزدیکتریم برای آنست که ورید رگی است که از قلب جداشده و در تمام بدن منتشرمی شود. و در واقع می خواهد بفرماید ما به انسان از چنین رگی که در تمامی اعضایش دویده و در داخل اندامش جای گرفته نزدیکتریم ، آن وقت چگونه به او و همه حالات درونی و خواطر نفسانی او آگاه نباشیم ؟ و در واقع این تشبیهی که

در این آیه بیان شده ،تشبیهی همه کس فهم و در خور تعقل همه افراد است و گرنه نزدیکی و ارتباط خداوند باانسان مافوق این معانی است چون او بین آدمی و نفس او و بین نفس او و آثار و افعالش واسطه است و حتی از خود انسان به او نزدیکتر است .همچنانکه می فرماید: (ان الله یحول بین المرء و قلبه (۵۰) همانا خدا بین و انسان و قلب اوواسطه و حائل است)(۵۱) .

(۱۷) (اذ یتلقی المتلقیان عن الیمین و عن الشمال قعید): (آن زمان که دو مأمور مادر جانب راست و چپ او نشسته و اعمال او را زیر نظر دارند)مراد از متلقیان دو فرشته موکل بر انسان هستند که عمل او را تحویل گرفته ، آن را بانوشتن حفظ می کنند، می فرماید: به یاد آر و متوجه باش که دو فرشته در چپ و راست انسان مترصد هستند و اعمال او را ثبت می کنند. البته علم خود خداوند محیط برآنهاست و خداوند برای آگاهی به اعمال انسان نیازی به وساطت ملائکه ندارد و مراد ازچپ و راست هم تمثیل خیر و شر اعمال است یعنی حسنات منسوب به راست و سیئات به چپ منسوب می باشندوگرنه فرشتگان موجوداتی مجردندکه مافوق مکان وجهت هستند.

(۱۸) (ما یلفظ من قول الا لدیه رقیب عتید): (هیچ سخنی نمی گوید جز اینکه درهمانجا مراقبی آماده است) (رقیب) یعنی محافظ و (عتید) یعنی فراهم کننده مقدمات آن حفظ و ضبط.می فرماید: انسان هیچ سخنی را به زبان نمی آورد جز اینکه در همان لحظه حفظ و ضبطمی شود و اینکه مسأله علم

به سخن گفتن را بعد از بیان علم به همه اعمال انسان مطرح می کند از قبیل ذکر خاص بعد از عام است و عنایت ویژه به مسأله خاص را افاده می کند.

(۱۹) (و جاءت سکره الموت بالحق ذلک ما کنت منه تحید): (و سکرات مرگ که قضاء حتمی خداست ، می آید و به انسان گفته می شود این همان است که برای فرار از آن حیله می کردی)(سکرات موت) حالت بیهوشی و مستی هنگام جان کندن است که انسان مانند مستان از خود بی خود است و هیچ چیز نمی فهمد.می فرماید: وقتی سکرات موت که قضای ثابت و حتمی پروردگار است فرامی رسد به انسان گفته می شود: این همان مرگیست که به جهت تعلق و وابستگی به دنیا همواره از آن کراهت داشته و می گریختی .

(۲۰) (و نفخ فی الصور ذلک یوم الوعید): (و در صور دمیده می شود و به انسان می گویند: این آن روزیست که به آن تهدید می شدی)در نفخه اول همه مردم می میرند و به عالم برزخ می روند و در نفخه دوم همه مردگان از گور برخاسته و به عالم قیامت منتقل می شوند. و مراد از نفخ صور در این آیه یا نفخه دوم است و یا مجموع هر دو نفخه چون بدنبالش می فرماید: این روز وعید است یعنی همان روزیست که در دنیا شما را از آن بیم می دادند و امروز تحقق یافته .

(۲۱) (و جاءت کل نفس معها سائق و شهید): (و هر فردی که به عرصه قیامت می آید یک نفر از پشت سر

او را می راند و یک نفر هم گواه با او همراه است)می فرماید: هر نفسی در روز قیامت برای فصل قضا و پس دادن حساب در محضرالهی حاضر می شود، در حالیکه سوق دهنده ای با اوست که او را از پشت سر می راند وشاهدی به همراه دارد که به آنچه او کرده گواهی می دهد. و ظاهرا سائق و شهید دو تن از جنس ملائکه هستند.

(۲۲) (لقد کنت فی غفله من هذا فکشفنا عنک غطاءک فبصرک الیوم حدید):(به او گفته می شود: این همان چیزی است که تو از آن غافل بودی ، پس ما امروز پرده غفلت را کنار زدیم و دیدگانت امروز تیزبین و نافذ شده است)ظاهرا توبیخ و عتاب متوجه نوع انسان و یا منکرین معاد است و (هذا) اشاره به آن حقایقی است که انسان در قیامت آن را به چشم خود می بیند و متوجه می شود که تمامی اسباب از کار افتاده و همه چیز بسوی خداوند قهار بازگشته و همه این حقایق در دنیا هم در پیش چشم انسان بود، اما آدمی به جهت اعتماد و اتکائی که به اسباب ظاهری داشت ،از این حقایق غافل بود، تا اینکه خدای تعالی در قیامت این پرده غفلت را از دیدگان اوکنار زده و آن وقت حقیقت امر برایش روشن شده و به مشاهده عینی حقایق و باطن امور را در می یابد.در نتیجه دیده اش مانند آهن بران تیزبین و نافذ شده و چیزهایی را می بیند که در دنیانمی دید. پس حجت بر علیه او قائم است نه به نفع او.

(۲۳) (و قال

قرینه هذا مالدی عتید): (فرشته موکل بر او می گوید: نامه عمل او نزدمن حاضر است)

(۲۴) (القیا فی جهنم کل کفارعنید):(خطاب می رسد:هرکافرمعاندرابه دوزخ اندازید)

(۲۵) (مناع للخیر معتد مریب): (و هر فرد محروم از نیکی و خیر و هر متجاوز وهر کسی که مردم را به تحیر و شک می افکند)

(۲۶) (الـذی جعل مع الله الها اخر فالقیاه فی العـذاب الشدیـد): (همانکه با خـدا،خـدای دیگری گرفته ، پس او را درون عـذاب شدید بیاندازید)

(۲۷) (قال قرینه ربنا ما اطغیته و لکن کان فی ضـلال بعید): (قرین شیطانی اومی گوید:پروردگارا من او رابه طغیان وادار نکردم ولی او خودش در گمراهی دوری بود)

(۲۸) (قال لا تختصـموا لدی وقد قدمت الیکم بالوعید): (خطاب رسد: نزد من مخاصـمه و جدال نکنید که من قبلا همه شـما را هشدار داده بودم)

(۲۹) (ما یبدل القول لدی و ما انا بظلام للعبید): (نزد من هیچ سـخنی تبدیل نمی پذیرد و من نسـبت به بندگانم سـتمکار نیستم)ظاهرا مراد از (قرین) همان ملک موکل اعمال انسان در دنیاست ،(سائق یا شـهید)در این صورت معنا این است که خدایا این آن انسـانی است که همـواره بـا من بود و اینـک حاضـر است و این اعمـال اوست که آمـاده و حاضـر نموده ام . و اگر مراد از (قرین)همنشین و قرین شیطانی انسان باشد(۵۲) که یک عمر او را گمراه می کرده ، در این صورت معنا این خواهـد بود که : این آن انسانیست که من مأمور گمراهی او بودم و زمام نفسـش رابدست داشتم ، اینک برای رفتن به دوزخ آماده است .آنگاه به آندو خطاب می

رسد که هر فرد بسیار کفرپیشه و معاند با حق و ممنوع ازخیر و متجاوز به راه حق و مردد نسبت به معاد که مردم را نیز به شک می انـداخت ، راگرفته و در دوزخ بیاندازیـد.همان کسـی که به عنوان سرچشـمه و ریشه همه گناهان ، شـرک می ورزید و در کنارخـدای یگانه ، خـدای دیگری را اتخاذ کرده بود، پس او را در عـذابی شدیـد بیافکنید (به جرم شـرک که گناهی عظیم و سرچشـمه و ام المعاصـی می باشـد) آنوقت قرین شـیطانی فردکه همواره در دنیا او را گمراه می کرده و قرآن مجید درباره اش فرموده : (و من یعش عن ذکر الرحمن نقیض له شـیطانا فهوله قرین)(۵۳) می گویـد: ای پروردگار ما، من این انسان را مجبور بر طغیـان نکردم و لیکن او خودش آمـاده و مسـتعد پـذیرش دعوتها ووسوسه های من بود، پس خودش از راه حق در گمراهی بعیـدی قرار داشت و من مسئول طغیان او نیسـتم .همچنانکه در جای دیگر قرآن کریم از قول شـیطان می فرماید (و ما کان لی علیکم من سـلطان غیر ان دعوتکم فاسـتجبتم لی (۵۴) من هیچ تسـلطی بر شـما نداشـتم غیر از اینکه من شـما را دعوت کردم و شما مرا اجابت کردید)آن وقت از جانب خدای متعال خطاب می رسد که اینک در پیشـگاه من مخاصـمه وجدال نکنید، چون نفعی برایتـان نـدارد و هر آینه من تهدیـد و وعیـد خود را به همه مشـرکین و سـتمکاران ابلاغ کردم و گفتم (لاملان جهنم من الجنه والناس اجمعین (۵۵)هر آینه من جهنم را از جن و انس پر می سازم) آنگاه

در پاسخ از سؤال مقـدر و متوهم که ممکن است گفته شود: (به فرض که قبلا تهدید خدا ابلاغ شده باشد، آیا این تهدیدتغییر نمی کنـد و تهدیـد شـدگان مورد عفو قرار نمی گیرنـد؟) می فرمایـد: در درگاه من هیـچ سـخنی تغییر نمی کنـد، یعنی قضای حتمی و حکم قطعی من تغییر و تبـدیل نمی پـذیرد، لذاشـما گنه کاران عـذاب خواهید شد و این من نیسـتم که درباره بندگان خود سـتم روامی دارم ، بلکه این خودشان هسـتند که به خود سـتم کردنـد و بعـد از شـناخت حق و اتمام حجت ، آن را انکار کرده و به این وسیله خود را مستحق عذاب نمودند.

(۳۰) (یوم نقول لجهنم هل امتلات وتقول هل من مزیـد): (روزی که به جهنم می گوئیم : آیا پر شـدی ؟ می گوید: آیا باز هم هست ؟)اسـتفهام تقریری است ، و می خواهد بفهماند که قهر خدای متعال و عذاب او از احاطه بر همه مجرمان قاصـر نیست و بر همه آنها احاطه دارد، همچنانکه در جای دیگرمی فرمایـد: (و ان جهنم لمحیطه بالکافرین و همانا جهنم بر کفار احاطه دارد) و شایـدهم اسـتفهام انکـاری باشـد کـه در این صـورت اشـاره به همـان حکمیست که در آیه (لاملاـن جهنم من الجنه والنـاس اجمعین هر آینه جهنم را از جن و انس پر می کنم)بیان فرمود که در این صورت معنا این است که : از جهنم پرسـیده می شود آیا هنوز پرنشده ای ؟ می گوید: آری پر شده ام و آن وعده حق تو قطعی و محقق شد.

(۳۱) (و ازلفت الجنه للمتقین غیر بعید): (و روزی که بهشت

را به اهل تقوی نزدیک می کنند، به گونه ای که دور نیست)

(۳۲) (هذا ما توعدون لکل اواب حفیظ): (این است آنچه به شما و به هررجوع کننده حافظ احکام الهی وعده داده شده)

(۳۳) (من خشی الرحمن بالغیب و جاء بقلب منیب): (هر کسی که به غیب ازخدای رحمان بترسد و با قلبی اهل رجوع و توبه به پیشگاه الهی بیاید)

(۳۴) (ادخلوها بسلام ذلک یوم الخلود): (به سلامت داخل بهشت شوید، امروزروز جاودانگی است)

(۳۵) (لهم مایشاؤن فیها ولـدینا مزیـد): (برایشان در آنجا هر چه بخواهند هست ونزد ما بیشتر از آن هم هست)در این آیات به وضع اهـل تقوی در قیـامت می پردازد، می فرمایـد: در آن روز بهشت برای مردم بـاتقوا نزدیـک می شود در حالی که از آنها دور نیست و در دسترسـشان می باشـد. و براحتی می توانند داخل آن شوند و آن وقت خطاب می رسد: این ثوابها و این جنات همـان بهشتی است که قبلا وعـده داده شـده ایـد، برای هر کسـی که با توبه و طاعت بسـیار به سوی خـدا رجوع می کنـد و در حفظ آنچه خـدا با او عهـد کرده مـداومت دارد وعهـد خـدا را ضایع نکرده است ، همان کسـی که از عذابی که به چشم خود ندیـده و برای اوغیب محسوب می شده ، خائف و ترسان بوده و با قلبی رجوع کننده به دیدار پروردگارش بیاید. در آن هنگام به افراد متقی واجد صـفات فوق خطاب می رسد: به سـلامت داخل بهشت شوید، در حالی که از هر مکروهی ایمن هستید و یا داخل بهشت شوید در حالی که

خـدا و ملائکه او بر شـما سـلام و درود می فرسـتند و آن وقت در مقام بشارت به آنهامی گویند: امروز روز جاودانگی است و متقین بـا شـنیدن این مژده خرسـند می گردنـد.در ادامه می فرمایـد: اهـل بهشت در آنجـا مالک و صاحب اختیار هر چیزی که مشـیت واراده شـان به آن تعلق بگیرد، می باشـند و خلاـصه هر چه بخواهنـد در اختیارشـان است وتازه نزد ما بیشتر هم هست . یعنی اموری عظیمتر و مافوق علم و مشـیت ایشان و کمالاتی والاتر از دریافت آنها نیز از جانب خداونـد در اختیارشان قرار می گیرد.

(۳۶)(وکم اهلکنـا قبلهم من قرن هم اشـد منهم بطشـا فنقبوا فی البلاـد هـل من محیص): (و چه بسـیار از امتها که قبل از ایشان بودنـد و ما آنها را هلاک کردیم با اینکه ازاینها نیرومندتر بودند و به شـهرهای دیگر نیز رخنه کردند، آیا توانسـتند از هلاکت گریزگاهی بیابند؟)می فرماید: قبل از این مشـرکین فعلی ، چه بسـیار اقوامی بودند که بسـیار نیرومندتر ازاینها بودند و با نیروی خود به سـرزمینهای دیگر سـیر کرده و آنها را نیز فتـح کردنـد، اما آیاتوانسـتند از عذاب خدا گریزگاهی بیابند؟ یعنی اگر آنها توانستند، این مشرکین نیزمی توانند، و این آیه در مقام انذار و تخویف مشرکین است .

(۳۷) (ان فی ذلک لذکری لمن کان له قلب او القی السـمع و هو شـهید): (همانا دراین امر تذکری است برای هر کس که فهم داشته و گوش فرا دهد و حاضر باشد)

(۳۸) (ولقد خلقنا السموآت و الارض وما بینهما فی سته ایام و مامسنا من لغوب): (هر آینه ما آسمانها و زمین

و آنچه میان آنـدوست را در شـش روز آفریدیم وهیچ خسـتگی و تعبی به ما نرسـید)(قلب) به معنای نیروی تعقل و تشـخیص حق از باطل است .و (القاء سـمع) یعنی گوش فرا دادن و (شهید) یعنی حاضر و مشاهده کننده .می فرماید: در این حقایقی که از آن خبر دادیم تذکریست که هر کسـی تعقل کند وگوش فرادهد و اشتغالات غیرحق او را از شنیدن حق مشغول نکرده باشد و در عین حال حاضـر به شـنیدن و فراگرفتن حق باشد، از آن متذکر می گردد و خیر و نفع خود راتشخیص می دهد. و چگونه در این امور تـذکر نباشد، با اینکه ما آسـمانها و زمین را درشـش برهه زمانی خلق کردیم و نظامات آن را در هر مرحله تشـکل بخشـیدیم و هیچ خستگی و تعبی به ما نرسید، چون صاحب قدرت مطلقه و علم و مشیت مطلق ، برای خلقت احتیاجی به فراهم آوردن مقـدمات و وسایـل نـدارد، بلکه امر او چنان است که چون اراده ایجاد چیزی را بنمایـد، با کلمه (کن) آن را ایجاد می کند.

(۳۹) (فاصبر علی مایقولون و سـبح بحمد ربک قبل طلوع الشمس وقبل الغروب): (پس در برابر آنچه می گویند صبر کن و به حمد و ستایش پروردگارت تسبیح گو باش ، هم قبل از طلوع خورشید و هم قبل از غروب)

(۴۰) (و من اللیل فسـبحه و ادبار السـجود): (و پاره ای از شب نیز به دنبال سجودت او را تسبیح گوی)در اینجا رسولخدا را امر به صبر و خویشتنداری در برابر گفته های باطل مشرکین (درنفی معاد) می نماید. و دستور

می دهد که آن حضرت پروردگار را از آنچه درباره اش می گویند، منزه بدارد و او را به سبب افعال جمیلش ستایش کند، و هر نقصی را از ساحت او نفی نماید. و تسبیح قبل از طلوع آفتاب می تواند بر نماز صبح منطبق باشد و تسبیح قبل از غروب نیز احتمالا نماز عصر و یا نماز ظهر و عصر می باشد و عبارت بعدی که در آن امر به تسبیح در بخشی از شب می نماید، می تواند با نمازهای مغرب و عشا انطباق بیابد. و(ادبار سجود) یعنی بدنبال سجود و چون سجده در آخر هر رکعت از نماز است .احتمالاً مراد از آن تعقیبات نمازهای یومیه و یا نافله های نماز(۶۰) و یا نافله مغرب وعشا و یا نماز وتر در نافله شب می باشد.

(۴۱) (و استمع یوم یناد المناد من مکان قریب): (و بگوش باش روزی که منادی از مکانی نزدیک ندا برمی آورد)

(۴۲) (یوم یسمعون الصیحه بالحق ذلک یوم الخروج): (روزی که همه آن صیحه حتمی را می شنوند، که آن روز، روز خروج از قبرهاست)

(۴۳) (انا نحن نحیی و نمیت و الینا المصیر): (همانا این مائیم که زنده می کنیم ومی میرانیم و بازگشت بسوی ماست)

(۴۴) (یوم تشقق الارض عنهم سراعا ذلک حشر علینا یسیر): (روزی که زمین به زودی از روی آنان می شکافد و آن حشریست که برای ما آسانست)در ادامه خطاب به رسولخدا ص می فرماید: در انتظار روزی باش که در آن روزندای منادی از مکانی نزدیک به گوش می رسد. مراد از ندای منادی ، همان نفخه صوراست که

بر همه خلائق احاطه دارد و به نسبت مساوی به گوش همه می رسد و وقتی آن صیحه که قضای حتمی الهی است به گوش آنها برسد، همگی از قبرها خارج می شوند واین مائیم که بر جسدهایی که در دنیا، مرده اند افاضه حیات می کنیم و این مائیم که دردنیا آنها را میراندیم و بازگشت آنها و احیاءشان در روز قیامت بسوی ماست . در آن روز زمین از روی آنها شکافته می شود و ایشان به سرعت به سوی دعوت کننده بیرون می آیند و این حشر و جمع آوری آنها، انجامش برای ما آسانست

(۴۵) (نحن اعلم بما يقولون و ما انت عليهم بجبار فذكر بالقران من يخاف وعيد): (ما به آنچه می گويند داناتريم و تو نمی توانی مردم را به آنچه می خواهی مجبورکنی ، پس فقط با قرآن کسانی را که از تهدید خدا بیمناکند، تذکر بده)این آیه در مقام تسلیت و دلگرم نمودن رسول خدا ص است و می خواهد امر به صبردر آیه ۳۹ را تعلیل کند و بفرماید: اینکه ما گفتیم در برابر انکار آنها صبر کن و به حمدپروردگارت تسبیح گو، و منتظر روز قیامت باش به جهت آنست که ما می دانیم ، اینها چه می گویند و بزودی کیفر آنها را خواهیم داد و تو مسلط بر آنها نیستی که بتوانی آنها را برایمان به دعوتت مجبور کنی ، پس تو وظیفه رسالت خودت را به انجام رسان و کسانی راکه از تهدید من می هراسند، تذکر بده . تا این دعوت تو باعث رجوع و بازگشت آنهاشود.

تفسیر نور

مراد کفّار از

«رجع بعیـد»، بعیـد بودن از نظر عقـل و عـادت است. یعنی بـاز گشت دوبـاره انسـان، از جهت عقـل و عادت، امری بعیـد است. بنابراین آنها دلیلی بر انکار معاد ندارند و تنها استبعاد دارند.

«مریـج» بـه معنـای اختلاـط و آشـفتگی اسـت. چنـانکه قرآن در مـورد اختلاـط آب هـای دو دریـا می فرمایـد: «مَرج البحرَین یلتقیان»<۳۳۹> کلمه «مریج» در قرآن تنها یکبار بکار رفته آن هم در قالب صـفت مشـبهه که حاکی از تداوم سردرگی کفّار است. ۱- توجّه به معاد، محور هشدار انبیا است. «جاءهم منذر... ذلک رجع بعید»

۲- به سؤالات و شبهات اعتقادی پاسخ دهید. تعجّب کفّار، ناشـی از متلاشـی شدن جسد انسان در زمین است که قرآن پاسـخ می دهد: ما این فرسایش را می دانیم. «ءاذا متنا... قد علمنا ما تنقص الارض»

۳- تمام تحوّلات و تغییرات مادّی حساب و کتاب داشته و زیر نظر خداست. «قد علمنا ما تنقص الارض»

۴- زمین، خاصیّت فرسایش دهندگی دارد. «تنقص الارض منهم»

۵ - علم خداوند به ذرّات هستی، منافاتی با ثبت و ضبط امور ندارد. «علمنا... و عندنا کتاب» (مثل آن که شما به کسی بگویی: من خودم می دانم و ضمناً اسناد و مدارک هم نشان بدهی.)

۶- خداوند، نسبت به کفّار نیز اتمام حجت می کند. «الحق لما جائهم»

۷- ریشه اضـطراب و سـردرگمی، تکـذیب وکفر است، همان گونه که ریشه آرامش، توجّه به قرآن و یاد خداست. «بل کذبوا بالحق... فهم فی امر مریج»

۸ - کسـی که ایمـان ثـابت و محکمی نـدارد، هر لحظه سـخنی می گویـد و مضـطرب است. (گـاهی پیامبر را ساحر و کاهن و گاهی مجنون و شاگرد دیگران می خواندند.) «فی امر مریج» کلمه «رواسی» جمع «راسیه» به معنای محکم و استوار

است.

ریشه تعجّب و بعید شمردن معاد، چند چیز است:

الف: مرده ای که پوسید و خاکش پراکنده شد، چه کسی می داند کجاست؟

ب: بر فرض ذّرات پراکنده شناخته شوند، با چه قدرتی جمع می شوند؟

در پاسخ شبهه اول در آیه ۴ خواندیم: ما همه ذرّات خاک را می دانیم و می شناسیم. «علمنا ما تنقص الارض منهم»

در پاسخ شبهه دوم در این آیات می فرماید: ما قدرت جمع کردن آن ذرّات را داریم و نمونه قدرت ما را در آسمان ها و زمین مشاهده می کنید که چگونه آسمان ها را برافراشته و زینت داده ایم به گونه ای که هیچ گونه رخنه و کاستی در آن نیست.

بیان زوجیّت گیاهان، یکی از معجزه های علمی قرآن است. «من کل زوج بهیج»

در اسلام تعقّل، تفکّر، بصیرت و معرفت، گام اول است و مناجات، گریه، انابه و عبادت گام بعدی. «تبصره و ذکری» اول بصیرت بعد تذکّر. در جای دیگر می فرماید: «یتفکّرون فی خلق السموات والارض ربّنا ما خلقت هذا باطلا سبحانک...» یعنی ابتدا تفکّر و تعقّل می کنند،گاه به ربوبیّت خداوند اقرار می کنند.

قرآن در ستایش از خردمندان می فرماید: «اعینهم تفیض من الدمع مما عرفوا من الحقّ»<۳۴۰> اشک آنان برخاسته از فکر، معرفت و بصیرت است نه بر اساس عادت و احساسات. ۱- طبیعت، کلاس خداشناسی است. «أفلم ینظروا الی السماء...»

۲- با بیان نمونه ها، مردم را دعوت کنید. (برای امکان معاد، به قدرت نمایی خداوند در آسمان و زمین نظر کنید.) «أفلم ینظروا»

۳- کسانی که در هستی نمی اندیشند و معاد را بعید می شمارند، قابل سرزنش اند. «افلم ینظروا»

۴- در کرات آسمانی، نظم و قانون حاکم است. «کیف بنیناها... ما لها من فروج»

۵ - زمین بدون کوه استقرار ندارد. «القینا فیها رواسی»

۶- استحکام

و زیبایی، ویژگی آفریده های خداوند در آسمان و زمین است. «ما لها من فروج، زیّنا السماء، القینا... رواسی، زوج بهیج»

۷- رویش گیاهان زنده از دل خاک مرده، نمودی از رستاخیز دوباره انسان است. «ذلک رجع بعید... و انبتنا فیها من کل زوج بهیج»

۸ - نگاه به گیاهان و مناظر طبیعی، عاملی برای ایجاد نشاط و سرور است. «افلم ینظروا... من کل زوج بهیج»

۹- آن قدر نمونه های قدرت خداوند را نظر کنید، تا ذرّه ای شبهه باقی نماند. «أفلم ینظروا... بنینا، زیّنا، مددنا، القینا، انبتنا»

۱۰- ارزان ترین، عمومی ترین، نزدیک ترین، سالم ترین، بادوام ترین، هدفدارترین و جامع ترین نشاطها، نگاه در آفریده های الهی است. «بهیج»

۱۱- در مکتب انبیا، نگاه باید مقدّمه بصیرت، فهمیدن، هوشیاری و پند گرفتن باشد. «ینظروا - تبصره - ذکری»

۱۲- راه بازگشت، بر روی همه باز است. «لکلّ عبد منیب»

۱۳- اگر انسان، دلی برای فهمیدن داشته باشد، تمام هستی (آسمان و زمین) برای او کلاس معرفت است. «تبصره و ذکری لکلّ عبد منیب»

۱۴- در مکتب انبیا، زیبایی ها و سرورها، وسیله غفلت نیست، بلکه وسیله رشد و قرب است. «زیّنا... زوج بهیج... تبصره و ذکری لکلّ عبد منیب»

۱۵- تواضع، زمینه فهمیدن و غرور، باعث محرومیّت است. «تبصره و ذکری لکلّ عبد منیب»

۱۶- انابه به درگاه خداوند، لازمه عبودیّت است. «عبد منیب» «باسقات» به معنای بلندقامت، «طَلع» شکوفه ای است که تازه به خرما تبدیل شده، «نَضید» به معنای متراکم و برهم چیده شده و «حَصید» به معنای درو شده است.

از بهترین و لذّت بخش ترین حالات کشاورز، هنگام رسیدن و درو کردن محصول است. «حبّ الحصید»

در این آیات، برای تبیین معاد، از نزول باران و رویش گیاهان استفاده شده است.

امام باقرعلیه السلام درباره

«نزلنا من السماء» فرمودند: هیچ آبی در زمین نیست مگر آنکه با آب آسمان مخلوط گشته است.<۳۴۱>

حضرت علی علیه السلام هنگام بارش باران، آب باران را بر سر و روی خود می ریختند و می فرمودند: این برکتی از آسمان است که هیچ دست و ظرفی به آن برخورد نکرده است.<۳۴۲> ۱- باریدن باران، اگرچه از طریق عوامل طبیعی است، امّا با اراده خداست. «نزّلنا»

۲- باران، وسیله حیات و برکت زمین است. نابودی آفات، رویش گیاهان، لطافت هوا و جاری شدن چشمه ها، از خیرات و برکات باران است. «مبارکاً»

۳- در میان میوه ها، خرما حساب دیگری دارد. (درخت خرما جداگانه نام برده شده است) «جنّات... والنخل»

۴- پیدایش محصولات کشاورزی، حکیمانه و هدفدار است. «رزقا للعباد»

۵ - رزق انسان باید زمینه ی بندگی او باشد. «رزقاً للعباد»

۶- برای بیان معقولات، از محسوسات استفاده کنیم. «احیینا به بلده میتا... کذلک الخروج»

۷- نگاهی به قدرت خدا، مسئله زنده شدن مردگان را برای انسان آسان می کند. «بنینا، زینا، مددنا، القینا، انبتنا، نزلنا، فانبتنا، احیینا... کذلک الخروج»

۸ - کارهای الهی از جامعیّت ویژه ای برخوردار است. خداوند، صنعت و حکمت و معرفت و هدایت را بهم درآمیخته است. (بلندی نخل و زیبایی شکوفه هایش، نشانه صنعت و هنر الهی است. رزق بودن میوه ها، نشانه حکمت الهی و از زمین مرده این همه سرسبزی و محصول پدید آوردن، زه هدایت و معرفت انسان به قدرت الهی بر رستاخیز است.) «باسقات... نضید... رزقاً... کذلک الخروج» نام «اصحاب الرَّس»، در این سوره و در سوره فرقان آیه ۲۹ آمده است. به گفته تفسیر نمونه، «اصحاب رسّ» در یمامه زندگی می کردند و پیامبری به نام حنظله داشتند که پیامبرشان را تکذیب

کرده، او را در چاه انداختند. چون «رَسّ» به معنای چاه می باشد آن قوم را اصحابرسّ نامیدند. برخی آنان را قومی می دانند که درخت صنوبر را معبود خود قرار داده و آن را می پرستیدند. امام صادق علیه السلام در مورد علّت عذاب اصحاب رسّ فرمودند: زنانشان به زنان اکتفا می کردند (و همجنس باز بودند).<۳۴۳>

قوم ثمود، قوم حضرت صالح و قوم عاد، قوم حضرت هود است. اصحاب ایکه، یک گروه از قوم حضرت شعیب بودند که در بیشه زارها زندگی می کردند. در سوره حجر و شعراء از آنان نام برده شده است.

«تُبّع» لقب پادشاهان یمن است و قوم تُبّع، به گروهی از مردم یمن گفته شده که پیرو پادشاهان خود بوده اند. نام آنان در سوره دخان آیه ۳۷ نیز آمده است.

در حدیث می خوانیم که پادشاه یمن (تبّع) به دو قبیله اوس و خزرج گفت: شما در همین یثرب بمانید تا پیامبر اسلام مبعوث شود و من هم اگر آن پیامبر را درک کنم به او خدمت می کنم و با او همراه می شوم.<۳۴۴>

از آنجا که قوم حضرت لوط، همگی از اقوام و خویشان او بودند، لذا قرآن در مورد آنان به «اخوان لوط» تعبیر کرده است. <۳۴۵> البتّه قرآن، پیامبران را برادران مردم می داند و شاید از این جهت نیز به قوم لوط، برادران او اطلاق شده است. ۱- آشنایی با تاریخ و مشکلات انبیا، مایه ی دلداری پیامبر اسلام صلی الله علیه وآله است. «کلّ کذّب الرسل»

۲- تضادّ میان حق و باطل، در طول تاریخ وجود داشته است. «کلّ کذّب الرسل»

۳- خداوند با فرستادن انبیا، اتمام حجت می کند و اگر مردم لجاجت کردند و نپذیرفتند، کیفر می کند. «کذّب الرسل...

فحقّ وعید»

۴- کیفر برخی اقوام لجوج، در دنیا بوده است. «فحقّ وعید»

۵ - تاریخ و سرنوشت اقوام پیشین، درس عبرتی برای آیندگان است. «کل کذب الرسل... فحق وعید»

۶- تکذیب هر یک از پیامبران، به منزله تکذیب تمام آنان است. «کلّ کذّب الرسل» (با آنکه آنان تنها پیامبر زمان خود را تکذیب می کردند.) «وسوسه» در لغت به معنای صدای آهسته است و در اصطلاح، کنایه از افکار ناپسندی است که بر دل انسان می گذرد.

کلمه «ورید» از ریشه ی «ورود» به معنای رفتن به سراغ آب است. از آنجا که این رگ، شاهراه گردش خون میان قلب و دیگر اعضای بدن است، آن را «ورید» گفته اند.

برای ارشاد منحرفان از هر شیوه صحیحی باید استفاده کرد. در آیات قبل نمونه هایی از قدرت خداوند در هستی و نمونه هایی از سرنوشت شوم کسانی که تکذیب می کردند، بیان شد. این آیات، وجدان و عقل مردم را مخاطب قرار داده که مگر ما در آفرینش اول عاجز شدیم تا از آفرش دوم بازمانیم.

مشابه جمله ی «نحن أقرب الیه من حبل الورید»، این آیه است: «انّ اللّه یحول بین المرء و قلبه»<۳۴۶> خداوند میان انسان و قلب او حایل می شود.

سرچشمه ی وسوسه، سه چیز است:

الف: نفس. «توسوس به نفسه»

ب: شیطان. «فوسوس لهما الشیطان»<۳۴۷>

ج: بعضی انسان ها و جنّیان. «الّذی یوسوس فی صدور الناس من الجِنّه والناس»<۳۴۸>

علم خداوند به امور ما به دو علت است:

الف: چون آفریدگار ماست و خالق، مخلوق خود را می شناسد: «الا یعلم من خلق»<۳۴۹>، «و لقد خلقنا الانسان و نعلم ما توسوس به نفسه»

ب: چون بر ما احاطه دارد. «نعلم... و نحن اقرب الیه من حبل الورید»

لذا علم خدا دقیق، گسترده و بی

واسطه است.

ریشه ی شک در معاد دو چیز است: یکی اینکه خدا از کجا می داند هر کس چه کرده و ذرّات او در کجاست؟ دیگر اینکه از کجا می تواند دوباره بیافریند؟ این آیه به هر دو جواب می دهد:

می تواند، چون قبلاً انسان را آفریده است. «ولقد خلقنا الانسان»

می داند، چون وسوسه های نادیدنی را هم می داند. «نعلم ما توسوس به نفسه» ۱- آفرینش هر موجود، گواه بر قدرت آفریدگار بر آفرینش مجدد آن است. اگر آفریدن اول ممکن بود، خلقت دوباره نیز ممکن است. «افعیینا بالخلق الاول»

۲- در گفتگو با مخالف، کوتاه ترین و رساترین کلمات را بکار ببرید. «افعیینا بالخلق الاول» (ممکن شمردن یکی و محال شمردن دیگری تناقض است)

۳- کافران، دلیلی بر انکار معاد ندارند، تنها شک و تردید است. «بل هم فی لبس من خلق جدید»

۴- اگر می خواهید عقیده ای سالم داشته باشید باید وسوسه ها را از خود دور کرده و نفس خود را اصلاح کنید. (انکار قیامت به خاطر آن است که خود را از وسوسه ها پاک نکرده اید.) «بل هم فی لبس... و نعلم ما توسوس به نفسه»

۵ - علم و احاطه ی خداوند به بشر، در طول حیات اوست. «نحن اقرب الیه من حبل الورید» تعبیر «قعید» کنایه از آن است که دو فرشته همواره با انسانند و در کمین او نشسته اند، نه آنکه دو فرشته در سمت راست و چپ انسان نشسته باشند.

کلمه «رقیب» به معنای مراقب و ناظر، «عتید» به معنای آماده به خدمت، «سکره» به معنای حالتی است که هوش و عقل از انسان زایل شود، و کلمه «تحید» به معنای عدول کردن و فرار نمودن است.

وحشت و اضطراب انسان در هنگام

مرگ به قـدری است که قرآن از آن به «سـکره الموت» تعبیر نموده است، چنـانکه در قیـامت نیز، هول دادگـاه الهی، انسـان را دچار چنان حالتی می سازد که به تعبیر قرآن: «تَری الناس سُـکاری <۳۵۰> مردم را همچون افراد مست، عقل پریده و بی اده می بینی.

در میان اعضای بدن، زیر نظر بودن زبان مطرح شده، شاید به خاطر آن که عمل زبان، از همه ی اعضا بیشتر، آسان تر، عمومی تر، عمیق تر، دائمی تر و پر حادثه تر است.

تـوجّه به زیر نظر بـودن انسـان و ثبت کلیه اعمـال او و توجّه به لحظه مرگ و حضور در قیـامت، هشـداری بزرگ و زمینه سـاز تقوای الهی است.

توجّه به تعـدّد ناظران و شاهدان، در نحوه ی عملکرد انسان مؤثّر است و هر چه شاهد و ناظر بیشتر باشد، انگیزه برای کار نیک و دوری از گنـاه بیشـتر می شود. «عن الیمین... عن الشـمال... رقیب عتیـد» ۱- با اینکه خداونـد متعال، خود شاهد۰ بر اعمال و افکار انسان است، امّا تشکیلات الهی حساب و کتاب دارد و فرشتگانی دائماً مشغول ثبت اعمال هستند. «اذ یتلقّی المتلقّیان»

۲- نظـارتی دارای اعتبـار و ارزش است که همه چیز را به طـور کامـل زیر نظر داشـته باشـد. «عن الیمین... عن الشـمال... رقیب عتید»

۳- میان فرشـتگان، تقسـیم کار وجود دارد. (بر اساس روایات، فرشـته یمین کارهای خیر را می نویسد و فرشته شمال، کارهای بد و شرّ را.<۳۵۱>) «المتلقیان عن الیمین و عن الشمال قعید»

۴- انسان، نه فقط در برابر کردار، بلکه در برابر گفتار خود مسئول است و مورد محاسبه قرار می گیرد. «ما یلفظ من قول»

۵ - لحظه مرگ، انسان حالت عادّی خود را از دست می دهد. «سکره الموت»

۶- سکرات

مرگ برای همه حتمی است. «سکره الموت بالحق»

۷- گریز از مرگ، ویژگی طبیعی انسان است. «کنت منه تحید» در قیامت، مراحل طبیعی یک دادگاه طی می شود تا حکم صادر شود:

ابتدا حضور شاهد «سائق و شهید»، پس از آن، محاکمه و تفهیم جرم «کنت فی غفله» و سپس صدور حکم. «القیا فی جهنّم»

کلمه «عتید» اشاره به نظم و ضبط دقیق فرشتگان دارد و «عنید» به معنای لجوج و عنود، «مَنّاع» از «منع» به معنای بخیل و «مُریب» به کسی گویند که دیگران را به شک می اندازد، آن هم شکی همراه با بدبینی.

واژه «کَفّار» بیانگر اوج و عمق کفر در وجود یک انسان است که طبیعتاً از عناد و لجاجتی سخت حکایت دارد. کفری که او را از هر چیزی باز می دارد، به ستم و تجاوز می کشاند و در دیگران نیز نسبت به حقّانیّت راه خدا تردید ایجاد می کند. طبیعی است که پایان کار چنینردی، دوزخ و عذاب سخت است.

مردم در برابر کار خیر، چند گروه هستند:

گروهی کارشان خیر است و در کار خیر سبقت می گیرند. «فاستبقوا الخیرات»<۳۵۲>

گروهی سرچشمه خیر هستند و دیگران را به آن دعوت می کنند. «یدعون الی الخیر»<۳۵۳>

امّا گروهی مانع خیر هستند. «منّاع للخیر»

میان جرم و کیفر، تناسب است. کسی که مرتکب کفر و عناد و منع خیر و تجاوز، شبهه افکنی و شرک شود، باید عذابش شدید باشد. «فی العذاب الشدید»

امام باقر و امام صادق علیهما السلام فرمودند: مراد از «قرینه» فرشته ای است که شاهد بر اوست.<۳۵۴>

دو فرشته ی مأمور پرتاب کردن به جهنّم، یا رقیب و عتید هستند و یا سائق و شهید. ۱- در قیامت، یکایک انسان ها حاضر می شوند. «و جاءت کلّ نفس»

۲-

هر یـک از انسان ها در قیامت همچون دادگاه دنیوی، همراه با فرشـته ای مراقب که او را تحت نظر دارد در دادگاه حاضـر می شود. «معها سائق»

۳- در قیامت، نه توان فرار و نه توان انکار است. «معها سائق و شهید»

۴- وظیفه و مسئولیّت هر فرشته ای، معیّن است. «سائق و شهید»

۵ - غفلت انسان، عمیق و فراگیر است. «فی غفلهٍ» (تنوین نشانه اهمیّت و حرف «فی» نشانه فراگیر بودن است)

۶- دنیا و جلوه های آن، به روی انسان پرده غفلت می اندازد. «غفله... غطاءک»

۷- انسان با اعمال خویش، برای خود پرده های غفلت بوجود می آورد. «غطاءک»

۸ - دنیا، دار غفلت و آخرت، سرای هوشیاری است. «کنت فی غفله... فبصرک الیوم حدید»

۹- پرده هـایی که انسـان بـا رفتـار خود برای خویش به وجود می آورد، حجاب حق بینی او می شود و روزی که پرده ها کنار رود، دید او واقعی می شود. «غطاءک... فبصرک الیوم حدید»

۱۰- انسان غافل، در دنیا سـطحی نگر است و دید عمیق ندارد ولی روز قیامت چشـمش باز و تیزبین می شود. «فی غفله... الیوم حدید»

۱۱- فرمانِ انداختن به دوزخ، بیانگر حقارت و ذلت دوزخیان است. «القیا»

۱۲- ملاک در قیامت، عملکرد انسان است، از هر نژاد و قبیله ای که باشد. «کلّ کَفّار»

۱۳- آنچه سبب دوزخی شدن است، کفر و انکار لجوجانه است نه جاهلانه.«کَفّار عنید»

۱۴- کفر و شرک، سرچشمه ارتکاب مفاسد است. «کفّار... منّاع للخیر معتد مریب الّذی جعل مع اللّه»

۱۵- احکـام دادگـاه الهی به قـدری محکم و حکیمانه است که تجدیـد نظر نـدارد. «القیا فی جهنّم کل کفّار عنیـد... فالقیاه فی العذاب الشدید»

۱۶- دوزخ، درکات و طبقات مختلفی از عذاب را در خود دارد. «القیا فی جهنّم... فالقیاه فی العذاب الشدید» امام صادق علیه

السـلام فرمودند: منظور از قرین در این آیه، شیطان است.<۳۵۵> آری، در جای دیگر نیز می خوانیم: شـیطان، قرین بعضی از خلافکاران می گردد.<۳۵۶> «فهو له قرین»<۳۵۷>

یکی از عوامل دوزخی شدن انسان، دوست و هم نشـین بد است، چنانکه قرآن در این آیات، از شـیطان به عنوان هم نشینی که انسـان را بـه دوزخ می افکنـد نـام برده است. یکی از نـاله هـای دوزخیـان در قیـامت، اظهـار نـدامت از گرفتن دوسـتان بـد در دنیـاست، چنـانکه قرآن سـخن آنان را چنیان می فرمایـد: «یا ویلتی لیتنی لم اتّخـذ فلاناً خلیلًا»<۳۵۸> ای کـاش! فلانی را به دوستی نمی گرفتم.

در قیـامت، میان مجرمان با یکـدیگر، و مجرمان با رهبران فاسـد، و مجرمان با شـیطان، گفتگوهایی است و هر کـدام تلاش می کنند که گناه خود را به گردن دیگری بیاندازند. در قرآن، صحنه هایی از این مشاجرات نقل شده است:

گاهی به یکدیگر می گویند: «لولا انتم لکنّا مؤمنین»<۳۵۹> اگر شما نبودید، قطعاً ما مؤمن بودیم، ولی پاسخ می شنوند: «بل لم تکونوا مؤمنین»<۳۶۰> هرگز چنین نیست، بلکه شما خودتان ایمان آور نبودید.

در صـحنه دیگر به رهبران فاسد می گویند: «کنّا لکم تبعاً فهل انتم مغنون عنّا»<۳۶۱> ما تابع شما بودیم و بدبخت شدیم، آیا می توانید امروز گرهی از کار ما باز کنید.

و در صـحنه ای، شـیطان را ملامت می کنند و او می گوید: «لا تلومونی و لوموا انفسکم...»<۳۶۲> خودتان را سرزنش کنید، من کاری جز دعوت نداشتم، شما خودتان دعوت مرا پذیرفتید.

این آیه نیز سخنی از ابلیس است که می گوید: پروردگارا من آنان را به طغیان وانداشتم.

جهنّم همواره می گویـد: «هل من مزید»، چنانکه جهنّمیان نیز در دنیاپرستی و مال و مقام و خوردن اموال مردم، «هل من مزید» می گفتند. ۱- دوست و رفیق

بد، انسان را به کجا می کشاند؛ انسانی که می توانست با ابرار هم نشین باشد، همراه و هم نشین شیطان گردیده است. «قرینه»

۲- ابلیس، به ربوبیّت خدا معترف است. «قال قرینه ربّنا»

۳- به هوش باشیم که ابلیس در قیامت از خود سلب مسئولیّت می کند و از منحرفان تبرّی می جوید. «ما اطغیته»

۴- ابلیس کار خود را تنها در محدوده دعوت و وسوسه می داند، نه اجبار مردم. «ما اطغیته»

۵ – کار انسان به جایی می رسد که شیطان او را گمراه می شمرد. «قال قرینه... فی ضلال بعید»

۶- دوزخیان در قیامت با ابلیس جدال و تخاصم دارند. «لا تختصموا لدیّ»

۷- به جای جدال و مخاصمه با شیطان در قیامت که سودی ندارد، در دنیا به ستیز با او برخیزیم. «لا تختصموا لدیّ»

۸ – قهر خدا، بعد از اتمام حجت است. «القیا فی جهنّم... قد قَدّمتُ الیکم بالوعید»

۹- گفتگوها و جرّ و بحث ها در قیامت، حکم الهی را تغییر نمی دهد و سبب بازنگری و تجدید نظر در حکم نمی شود. «ما یبدّل القول لدیّ»

۱۰- تغییر حکم و تخفیف کیفر ظالم، سبب ظلم به مظلومان است. «ما یبدّل القول لدیّ و ما انا بظلّام للعبید»

۱۱- به دوزخ افتادن مجرمان، ظلمی است که آنان در حق خود مرتکب شده اند، نه ظلم خدا در حق آنان. «القیا فی جهنّم... و ما انا بظلام للعبید»

۱۲- دوزخ، دارای نوعی شعور است و مخاطب خداوند قرار می گیرد و سؤال الهی را پاسخ می دهد. «هل امتلأت فتقول هل من مزید» «خشیت» به آن خوف و ترسی گفته می شود که برخاسته از معرفت و عظمت خداوند باشد.

در قرآن از سه نوع قلب سخن به میان آمده است:

الف. قلب سلیم، «الاّ مَن أتی اللّه

بقلب سلیم»<۳۶۳> که از شرک، نفاق، کینه و عیوب دیگر سالم باشد.

ب. قلب مُنیب، «و جاء بقلب منیب»<۳۶۴> که بعد از لغزش، به درگاه خدا انابه می کند.

ج. قلب مریض، «فی قلوبهم مرض»<۳۶۵> که در آن نفاق و ناباوری نسبت به معارف الهی است و اگر به حال خود رها شود، مرض او روز به روز گسترده تر می شود.

پذیرایی مطلوب آن است که سفره را نزد مهمان ببرند، نه مهمان را نزد سفره. چنانکه حضرت ابراهیم، سفره را نزد مهمانان برد، «فقرّبه الیهم»<۳۶۶> در قیامت نیز بهشت را نزد متّقین می برند تا نیازی به طیّ مسافت نباشد. «ازلفت الجنه للمتّقین»

دوزخیان را به دوزخ پرتاب می کنند، «القیا فی جهنّم» امّا بهشتیان را تکریم کرده و بهشت را به آنان نزدیک می کنند. «اُزلفت الجنه»

به دوزخیان وعید عذاب داده شده و آنان را تهدید می کنند، «قَدّمتُ الیکم بالوعید» ولی به بهشتیان نوید و بشارت داده می شود. «هذا ما توعدون»

با شکستن یک یا چند بار توبه، از رحمت خدا مأیوس نشویم و کنار هر لغزشی یک عذرخواهی جدّی کنیم. «اوّاب» کسی است که پی در پی عذرخواهی و توبه می کند.

رسول خداصلی الله علیه وآله به ابن مسعود فرمود: ای پسر مسعود! از خداوند در نهان چنان بیمناک باش که گویا او را می بینی و اگر تو او را نمی بینی او تو را می بیند. سپس این آیه را تلاوت فرمود: «مَن خشی الرّحمن بالغیب...»<۳۶۷> ۱- در تربیت، باید در کنار تهدید، تشویق نیز باشد. «القیا فی جهنّم... ازلفت الجنه»

۲- پاکدامنی و پرهیزگاری، بهشت را نزدیک انسان می آورد. «اُزلفت الجنّه للمتّقین»

۳- ملاک ها و عملکردها مهم است، نه جنسیّت افراد. «کلّ کفّار... کلّ اوّاب»

۴-

گناهکاران را به توبه تشویق کنید. «هذا ما توعدون لکلّ اوّاب»

۵ – راه دریافت بهشت، بازگشت به راه خدا و در راه قرار گرفتن است. «هذا ما توعدون لکلّ اوّاب»

۶- انسان غیرمعصوم، گرفتار گناه می شود، مهم بازگشت وتوبه است. «لکلّ اوّاب»

۷- رحمت الهی، نباید عامل غرور گردد، بلکه باید همواره دغدغه و خشیت داشت. (با اینکه خداوند ارحم الرّاحمین است، ولی باید به خاطر عظمت مقام او خضوع و خشیت داشت.) «خشی الرّحمن»

۸ – اگر از ترس جریمه، آبروریزی، انتقاد مردم، کم شدن مزد و... حریم نگاه داشتیم، چندان ارزشی ندارد، ترس از خدا در نهان، نشانه ی خشیت است. «خشی الرّحمن بالغیب»

۹- متّقی کسی نیست که هرگز گناه نمی کند، بلکه کسی است که اگر لغزشی پیدا کرد به طور جدّی توبه می کند و دارای قلب و روح منیب است. «للمتّقین... لکلّ اوّاب... خشی... بقلب منیب»

۱۰- سرچشمه انابه به درگاه خداوند، معرفت مقام الهی و خشیت از اوست. «خشی الرّحمن... و جاء بقلب منیب» در آیات قبل، چهار کمال برای متّقین بیان شد: «أوّاب» توبه کار، «حفیظ» حافظ خود و حدود الهی، «خشیت» ترس از خدا، «قلب مُنیب» دارای دلی خاضع و خاشع و در این آیه، برای بهشت چهار ویژگی عنوان شده است: «سلام، خلود، ما یشاءون، لدینا مزید» امنیّت و سلامتی، ابدّت و جاودانگی، تنوّع و کامیابی، گستردگی و وسعت نعمت ها.

نعمت های دنیا، معمولاً دارای آفاتی است که در بهشت نیست:

۱. همراه با دردسر و رنج است، امّا در بهشت هیچ گونه نگرانی و رنجی نیست. «بسلام»

۲. موقّت است، ولی بهشت دائمی است. «یوم الخلود»

۳. نوع آن محدود است، امّا در بهشت هر چه بخواهند

هست. «ما یشاءون»

۴. مقدار آن انتها دارد، امّا در بهشت رو به فزونی است. «لدینا مزید» ۱- بیم و خشیت الهی در دنیا، سبب ایمنی در آخرت است. «خشی الرّحمن... ادخلوها بسلام»

۲- دوزخیان با تحقیر به دوزخ افکنده می شوند، «القیا فی جهنّم» ولی بهشتیان مورد استقبال و تحیّت قرار می گیرند. «ادخلوها بسلام»

۳- خداوند هم قهر دارد، «القیا فی جهنّم» هم مهر. «ادخلوها بسلام»

۴- به دوزخیان فرمان داده می شود که نزد خداوند سخنی نگویند، «لا تختصموا لدیّ» ولی خداوند و فرشتگان به اهل بهشت سلام می کنند. «ادخلوها بسلام»، «سلام قولاً من ربّ رحیم»<۳۶۸>

۵ - از بهترین نویدها، بشارت به جاودانگی و زوال ناپذیری نعمت ها در بهشت است. «یوم الخلود»

۶- کسی که در دنیا از هوسها گذشت، در بهشت به آرزوها و خواسته هایش می رسد. «للمتّقین... لهم ما یشاؤن»

۷- درباره ی دوزخیان، خداوند با عدل خود رفتار می کند، «و ما انا بظلام للعبید» ولی درباره ی بهشتیان، با فضلش عمل می کند. «و لدینا مزید»

۸ - انسان، موجودی بی نهایت طلب است و تنها بی نهایت او را سیراب می کند. «و لدینا مزید»

۹- لطف خداوند به بهشتیان، فراتر از خواسته ها و انتظارات ایشان است. «لهم ما یشاؤن فیها و لدینا مزید» «قَرن» یعنی نزدیک شدن دو چیز به یکدیگر. به مردمی که در یک زمان زندگی می کنند، «قرن» گفته می شود. سپس این لفظ بر خود زمان، (صد یا سی سال) اطلاق شده است.

«بَطش» به معنای گرفتن چیزی با قدرت و گاه به معنای جنگ و ستیز آمده است.

«نَقّبوا» از «نقب» به معنای ایجاد سوراخ یا شکاف در دیوار است و کلمه «مَنقبت» از همین ریشه، به کمالاتی گویند که در روح مردم نفوذ

کنـد. مراد آیه آن است که برخی اقـوام گذشـته، بـا نفوذ در اقوام دیگر و شـکافتن راه و پیشـروی، دست به کشورگشـایی می زدند.

منظور از قلب، جسم صـنوبری شـکل نیست، بلکه مراد مرکز ادراک انسـان است. امام کاظم علیه السـلام می فرمایـد: منظور از قلب، عقل است.<۳۶۹>

نظیر این آیه را در سوره ملک می خوانیم: «لو کنّا نسـمع او نعقل ما کنّا فی اصحاب السعیر»<۳۷۰> اگر ما حق را می شنیدیم یا خود تعقّل می کردیم امروز از دوزخیان نبودیم. در این آیه تعقّل در کنار شـنیدن و در آیه مورد بحث، قلب در کنار شنیدن مطرح شده است، پس مراز قلب همان عقل است.

«القای سمع» کنایه از گوش دادن و شنیدن به قصد فراگیری است و به عبارت دیگر، مراد گوش جان است، نه گوش سر.

«شـهید» به معنـای شاهـد و حاضـر است. یعنی کسـی که در مجلس حاضـر است و با دقّت به سـخنان گوش می دهـد. نه آنکه گوشـش اینجـاست و خودش جای دیگر. ۱- نـابودی امّت هـا و تمـدّن های گذشـته که به خاطر کفر و شـرک بوده، چراغ راه آیندگان است. «و کم اهلکنا»

۲- هلاک قدرتمندان متجاوز، مایه ی تسلّی و امید اهل ایمان است. «و کم اهلکنا»

۳- نابودی قدرتمندان حقّ ستیز، سنّت الهی است. «و کم اهلکنا»

۴- علم تاریخ و باستان شناسی، باید سبب شناخت سنّت های الهی در تاریخ و راهیابی به پیام های الهی گردد. «و کم اهلکنا»

۵ - قدرت های مادّی، به هنگام قهر الهی بسیار ناچیزند. «اهلکنا... اشدّ... بطشا»

۶- کفّار قریش خود را قدرتمنـد می پنداشـتند، لـذا خداونـد می فرمایـد: ما قدرتمنـدتر از آنان را نابود کرده ایم. «اشـدّ منهم بطشاً»

۷- قدرت منهای ایمان، زمینه ساز طغیان و تعرّض به دیگران و کشورگشایی می گردد.

«اشدّ بطشاً فنقّبوا فی البلاد»

۸ - به هنگام قهر الهی، همه راه های نجات حتی برای قدرتمندترین افراد به بن بست می رسد. «هل من محیص»

۹- کسانی از تاریخ پند می گیرند که یا از درون مستعد باشند، «لذکری لمن کان له قلب» یا از بیرون حق را بشنوند و بپذیرند. «القی السمع»

۱۰- از حوادث تاریخی به سادگی نگذریم، آنها را تحلیل کنیم و درس بگیریم. کسانی که از حوادث عبرت نمی گیرند، قلبشان مرده است. «لذکری لمن کان له قلب او القی السمع و هو شهید»

۱۱- شنیدن و گوش دادنی اثر دارد که با توجّه و حضور قلب باشد. «و هو شهید» کلمه «لُغوب» به معنی رنج و خستگی است که در مورد قدرت های محدود بشری معنا دارد. امّا در مورد خداوند که قدرتش نامحدود است مفهومی ندارد. کسی که قادر است آسمان و زمین را به آسانی بیافریند، آیا از آفرینش دوباره ما عاجز است؟!

مراد از کلمه «یوم» در آیه، روز و یا شبانه روز نیست، بلکه مقصود شش مرحله و دوران است، زیرا روز به معنای متعارف بعد از پیدایش آسمان و زمین پیدا شده است.

فخر رازی این آیه را پاسخی به عقیده یهودیان می داند که می گویند: خداوند، آفرینش را روز یکشنبه آغاز کرد و جمعه به پایان رساند و شنبه به استراحت پرداخت!

آفرینش خداوند، ویژگی هایی دارد:

- بدیع و ابتکاری است. «بدیع السموات و الارض»<۳۷۱>

- هدفدار است. «ما خلقت هذا باطلا»<۳۷۲>

- در حال تغییر و تحوّل و گسترش است. «و انّا لموسعون»<۳۷۳>

- با برنامه و اندازه گیری است. «کل شی ء خلقناه بقدر»<۳۷۴>

- هر چیز در حد خود کامل است. «احسن کل شی ء خلقه»<۳۷۵>

- تدریجی و مرحله به

مرحله است. «خلقنا... فی ستّه ایّام»

در آیه پانزدهم خواندیم: آیا ما نسبت به آفرینش نخستین عاجز ماندیم. «أفعیینا بالخلق الاول» و در این آیه می فرماید: ذرّه ای خستگی در ما راه نیافت. «و ما مسّنا من لغوب» ۱- آسمان را ساده ننگریم که به تعبیر قرآن، دارای وسعت بسیار و طبقات متعدد است. «السموات»

۲- در آفرینش تدریجی موجودات، اسرار و حکمت هایی است، وگرنه در قدرت بی نهایت خداوند ضعف و خستگی و خللی راه ندارد و او می تواند با یک اراده و در یک لحظه همه چیز را خلق کند. «خلقنا... فی ستّه ایّام»

۳- برای قدرت مطلقه الهی، خستگی مفهوم ندارد. «ما مسّنا من لغوب»

۴- مؤمن باید خود را متّصف به اوصاف الهی کند و در کارها خستگی ناپذیر باشد. «ما مسّنا من لغوب» اسلام، در شادی و غم، به تسبیح خداوند فرمان داده است:

در شادی: «اذا جاء نصراللّه والفتح... فسبّح بحمد ربّک...»<۳۷۶>

در غم: «فاصبر علی ما یقولون و سبح بحمد ربّک...»

شبیه این آیات را در سوره طه آیه ۱۳۰ می خوانیم: «فاصبر علی ما یقولون و سبّح بحمد ربّک قبل طلوع الشمس و قبل غروبها و من اناء اللیل فسبّح و اطراف النهار»

پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله گاهی از سخنان یاوه مشرکان، سینه اش تنگ می شد. «و لقد نعلم انک یضیق صدرک بما یقولون»<۳۷۷> لذا خداوند به او فرمان می دهد که «فاصبر علی ما یقولون»

برخی از عقاید باطل و گفته های ناروای مشرکین در قرآن نقل شده است از جمله:

– آنان برای خداوند فرزند و شریک پذیرفته و بت ها را واسطه فیض و شفیع می پنداشتند.

– آنان درباره ی پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله کلمات ساحر، کاهن، شاعر، دست پرورده و مجنون

می گفتند.

لذا خداوند در این آیات به شکیبایی فرمان داده و راه ایستادگی در برابر مخالفان را، ذکر و یاد خدا شمرده است.

در قرآن معمولاً تسبیح همراه با حمد الهی آمده است که شاید به این نکته اشاره دارد که انسان وقتی خود را ناقص و خدا را کامل می بیند، او را تسبیح می کند و چون خداوند نقص او را به کمال تبدیل می کند، حمد او را می گوید. «سبّح بحمد ربّک»

از هیجده مرتبه ای که خدا فرمان صبر به پیامبر می دهد، چهار مرتبه صبر در برابر سخنان یاوه است که در سوره های طه آیه ۱۳۰، ص آیه ۱۷، مزّمل آیه ۱۰ واین آیه (۳۹) آمده است.

به گفته ابن عباس، مراد از قبل از طلوع، نماز صبح و قبل از غروب، نماز ظهر و عصر است و مقصود از «من اللیل» نماز مغرب و عشا و مراد از «ادبار السجود» نمازهای نافله است.<۳۷۸>

امام باقر علیه السلام فرمود: مراد از «ادبار السجود»، دو رکعت نافله پس از نماز مغرب است.<۳۷۹>

امام صادق علیه السلام در ذیل آیه «و سبّح بحمد ربّک قبل طلوع الشمس و قبل غروبها» فرمودند: در وقت صبح و شام ده مرتبه بگو: «لا اله الاّ اللّه وحده لا شریک له و له الملک و له الحمد یحیی و یمیت و هو علی کلّ شی ء قدیر».<۳۸۰>

اوقات عبادت در اسلام براساس علائم طبیعی همچون ماه و خورشید است که در دسترس همگان است. «قبل طلوع الشمس و قبل غروبها» ۱- توجّه به قدرت خداوند، سبب صبر و استقامت در برابر ناملایمات می گردد. «لقد خلقنا السموات و الارض... فاصبر...»

۲- ارشاد و هدایت و تبلیغ و تعلیم، به صبر و پشتکار نیاز

دارد. «فاصبر»

۳- انبیا، با تذکّر و سفارش الهی راه هدایت را پیش می برند. «فاصبر»

۴- صبر در مقابل زخم زبان و نیش و نوش ها، حتی برای پیامبر طاقت فرساست لذا خداوند به آن توصیه می کند. «فاصبر علی ما یقولون»

۵ - عامل و پشتوانه صبر، یاد خداست. «فاصبر... و سبّح بحمد ربّک»

۶- تسبیح خداوند باید همراه با ستایش او باشد. تنزیه او از عیب ها کافی نیست، حمد و ستایش نیز لازم است. «و سبّح بحمد ربّک»

۷- ربوبیّت خدا، انگیزه ی ستایشِ ما و ستایش ما، عامل رشد ماست. «بحمد ربّک»

۸ - تسبیح و تنزیه خداوند، بر حمد و ستایش او مقدّم است. «و سبّح بحمد ربّک»

۹- برای عبادت و دعا، بعضی از زمان ها اولویّت دارند. «قبل طلوع الشمس و...»

۱۰- انسان برای تکامل معنوی، به تکرار و تداوم عبادت نیاز دارد. «قبل طلوع... قبل غروب... و من اناء اللیل»

۱۱- پیروان پیامبر، بخشی از شب را به عبادت می پردازند. «و من اللیل فسبّحه»

۱۲- علاوه بر اذکار و نمازهای واجب، نمازها و اذکار مستحب نیز مورد سفارش خداوند است. «و ادبار السجود» در آیه ۱۱، اصل خروج مردگان از قبرها و در این آیه زمان خارج شدن بیان شده است.

تعبیر به «مکان قریب»، اشاره به آن است که این صدا آن چنان در فضا پخش می شود که گویی بیخ گوش همه است و همه آن را به طور یکسان و از نزدیک می شنوند. آن روز بدون نیاز به وسیله خاصّ، همه ی اهل محشر صدای منادی را در نزدیک خود می شنوند.

مراد از «صیحه» در این آیات، صیحه نخستین نیست که پایان این جهان را اعلام می دارد، بلکه مراد صیحه دوم که همان صیحه

قیام و حشر مردم است می باشد. ۱- یاد قیامت و کیفر کفّار یاوه سرا، به انسان صبر می دهد. «فاصبر علی ما یقولون... و استمع یوم یناد...»

۲- صیحه آسمانی (صور اسرافیل) در آستانه قیامت، امری قطعی و بجاست (نه تشریفاتی). «الصیحه بالحق»

۳- معاد جسمانی است و انسان ها از همین خاک سر برخواهند آورد. «یوم الخروج» چنانکه در آیات بعد نیز می خوانیم: «تشقّق الارض عنهم» کلمه «جبّار» هم به معنای جبران کننده است که یکی از صفات و نام های خداوند است، «العزیز الجبّار المتکبّر»<۳۸۱> و هم به معنای اجبار و سلطه بر دیگران از روی تجاوز است که صفتی زشت و مورد نهی است. «ما انت علیهم بجبّار»

در آیه ۳۹ فرمود: «فاصبر علی ما یقولون» بر آنچه یاوه سرایان می گویند صبر کن، آیات بعد، به مسائلی که انسان را صبور می سازد اشاره می کند، از جمله:

- ذکر و تسبیح خداوند. «فاصبر علی ما یقولون و سبّح بحمد ربّک»

- یاد قیامت. «فاصبر... ذلک یوم الخروج»

- حضور در برابر خداوند. «فاصبر... الینا المصیر»

- علم خداوند به سخنان یاوه مخالفان. «فاصبر... نحن اعلم بما یقولون»

آغاز این سوره با سوگند به قرآن و پایان آن با تذکّر و توجّه به قرآن اختصاص یافت.

خداوند در این آیات می فرماید: در قیامت شک نکنید زیرا:

- مرگ و حیات شما به دست ماست. «نحیی و نمیت»

- برای خروج شما از قبرها، زمین را شکاف می دهیم. «تشقق الارض سراعاً»

- انسان های پراکنده را جمع می کنیم. «ذلک حشر»

- این کار هیچ سختی ندارد. «یسیر» ۱- جز خداوند، هیچ کس قدرت زنده کردن و میراندن ندارد. «انّا نحن نحیی و نمیت»

۲- یاد اینکه بازگشت همه به سوی اوست، توان انسان را در

برابر مشکلات افزون می کند. «فاصبر علی ما یقولون... الینا المصیر»

۳- وظیفه پیامبر اسلام صلی الله علیه وآله تبلیغ دین است، نه تحمیل دین. «و ما انت علیهم بجبّار» (پذیرش دین باید با اختیار باشد.)

۴- محور تبلیغات دینی باید قرآن باشد، زیرا بهترین وسیله تذکّر است. «فذکّر بالقرآن»

۵ - معارف بلند، منطقی و فطری قرآن، برای پذیرش مردم کافی است و نیازی به اجبار نیست. «ما انت علیهم بجبّار فذکّر بالقرآن»

۶- پندپذیر کسی است که از قیامت خوف داشته باشد. «فذکّر... من یخاف وعید»

۷- حقایق دین در نهاد انسان نهفته است، تنها یادآوری لازم است. «فذکّر بالقرآن» (کلمه «ذکر» به معنای یادآوری نهفته ها و فراموش شده هاست)

۸ - کسی که قیامت را نمی پذیرد، بهترین تبلیغ ها از بهترین مبلّغان برای او سودی ندارد. «من یخاف وعید» «والحمدللّه ربّ العالمین»

تفسیر انگلیسی

.For "Qaf" refer to the commentary of Baqarah: ۱

.Refer to the commentary of Rad: ۵; Muminun: ۳۳ to ۳۷, ۸۲; Naml: ۶۷, and ۶۸

Raj-un ba-id means " a return far removed from the range of possibility". The resurrection of the body was derided at by the disbelievers as an idle imagination. When the Holy Prophet illustrated the raising of the dead by analogies of nature and the power of Allah in creation, they used to say it was unheard of therefore .unbelievable

It is said that human body becomes dust after death, but the bodies of martyrs, prophets and their successors (Imams) remain as they are buried till the day of .resurrection

(see commentary for verse ۲)

The earth only turns the bodies into dust, but it has no power over the

soul. The full account of the souls activities is in the preserved tablet (lawh makfuz); .see commentary of Zukhruf: ۴

If the disbelievers do not understand what has been made clear to them, their minds necessarily get into confusion, so at times they doubt and at times they deny .altogether

All nature proves the absolute power, goodness and justice (orderliness) of Allah. The universe, with all the stars and planets and lights in them and laws of order, motion and harmony, is sufficient to convince an intelligent mind to believe in Allah and the .boundless effects of His will

The round earth has been spread out as a vast expanse, kept steady with the weight .of mountains. See commentary of Rad: ۳; Hijr: ۱۹; Hajj: ۵

All these manifestations make a true believer contemplate, and he remembers them as clear evidence of Allahs power, goodness and justice. As Allah gives new life to a .dead land, He shall render possible the resurrection

:Aqa Mahdi Puya says

The Quran draws mans attention to the continuity of the creation in space and time to prove the certainty of resurrection. Thus life in its various stages is an evolutionary .continuity

(see commentary for verse ۵)

(see commentary for verse ۵)

(see commentary for verse ۵)

(see commentary for verse ۵)

(see commentary for verse ۵)

(see commentary for verse ۵)

For the people of Nuh see Hud: ٢٥ to ٤٨; for the people of Rass see Furqan: ٣٨; for the Ad and the Thamud see Shu-ra: ١٢٣ to ١٥٨; for the people of Lut see Araf: ٨٠ to ٨٤; for the

people of the wood see Hijr: ٧٨, ٧٩; for the people of Tubba see Dukhan: ٣٧; and for .Firawn see Baqarah: ٤٩, ٥٠ and other references in Ta Ha: ٩ to ٩٨

(see commentary for verse ١٢)

(see commentary for verse ١٢)

.See commentary of Ahqaf: ٣٣

Allah created man, so by virtue of His being the creator, He is aware of mans inherent weaknesses. He gave man intellect, consciousness and free-will. The phrase "nearer than the jugular vein" implies that Allah knows, more truly, the innermost state of .mans feelings and consciousness, than does his own self

In view of His nearness to the soul of man, announced in this verse, if a man makes efforts to bring his intellect, spiritual functions of the soul and strength of character in harmony with the will of the Lord, he can absorb the divine attributes and rise above other human beings in order to let his will dominate over matter. The man of God is .such an individual whose will manifests wonders to astonish the world

Two angels are constantly with every human being to note his or her thoughts, words and actions. One sits on the right side and records good deeds and the other on the left, to record bad deeds, corresponding to the people of the right and the people of the left mentioned in Waqi-ah: ٢٧ and ٤١. Every thought, word and action is recorded .by the recording angels. The angels record is complete

(see commentary for verse ١٧)

The stupor of death may mean agony or loss of consciousness

immediately before the onset of death. Consciousness is the first function which the .dying man loses

The next stage will be the judgement, heralded with the blowing of the trumpet. See .commentary of Anam: ٧۴; Ya Sin: ۵١ and Zumar:۶٨

Every soul will then come forth with an angel, acting as a sergeant, and the angels .with the record to bear witness either for or against it

All transgressors shall have a clear vision to see the consequences of their evil which .they could not perceive or deemed improbable in their life on earth

(no commentary available for this verse)

.The verb alqiya (throw) is in dual number

:Muhsin Fayz writes in Tafsir Safi that the Holy Prophet said

".O Ali, this verse is revealed for you and me"

Hakim Qasim Haskani in Shawahid al Tanzil relates through ibn Abbas that on the day .of judgement "lia ul hamd" will be in the hand of Ali

:Ahmad bin Hanbal relates through Abu Khudhri that the Holy Prophet said

On the day of judgement Ali and I will be commanded by Allah to send our friends to" ".paradise and our enemies to hell

:Imam Jafar bin Muhammad as Sadiq said

On the day of judgement the Holy Prophet and Ali will stand by the bridge of sirat and" a voice will be heard: O Muhammad and Ali throw the disbelievers who denied risalat ".and imamat into the fire

(Yanabi al Mawaddat, chapter vi, p. ٨۵)

:Ibn Abbas said

The Holy Prophet told me: O Ibn Abbas, follow Ali. His words are true guidance. Never" .go against his teachings. It brings salvation

Cursed is he who opposes Ali. Beware! On the day of judgement Ali will admit ".believers into paradise and throw disbelievers into hell

(see commentary for verse ۲۴)

(see commentary for verse ۲۴)

Companion" refers to Shaytan to whom remained chained every accursed" .transgressor in the life of the world

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

Only a few are good, but evildoers, in every age, are found in large number, so the capacity of hell is unlimited. In hell, dissatisfaction will hold sway over the minds and .feelings of its inmates at all times

Those who turn away from evil in sincere repentance, do good, fear, love and remember Allah in their innermost thoughts and in their most secret doings and give up their whole being to Allah, will enter the land of eternal peace and security to abide therein for ever, free from wants, having full satisfaction, receiving blessings after .blessings

(see commentary for verse ۳۱)

(see commentary for verse ۳۱)

(see commentary for verse ۳۱)

(see commentary for verse ۳۱)

(no commentary available for this verse)

Only those who have the heart and understanding to apply to Allahs guidance, can give thought to what they see and testify the truth, are capable of deriving benefits .from the Quran

:Isa said

(He that has ears, let him hear." (Matthew ۱۱: ۱۵"

:Aqa Mahdi Puya says

Either one should have a pure heart and understanding to mirror or reproduce the .truth, or listen to and follow the "divinely endowed with wisdom" guides

Refer to the commentary of Araf: ۵۴; Yunus: ۳; Hud: ۷; Furqan: ۵۹ and

.Ha Mim: ٩ to ١٢ for the creation of the universe

".Refer to the commentary of Fatir: ٣٥ for "nor any weariness affects Us therein

Refer to the commentary of Bani Israil: ٧٨, ٧٩; Ta Ha: ١٣٠ and Rum: ١٧, ١٨ for the five .canonical prayers and tahajjud prayers

(see commentary for verse ٣٩)

:Aqa Mahdi Puya says

It is more likely that these verses refer to the advent of Imam Mahdi al Qa-im (see commentary of Bara-at: ٣٢, ٣٣) because the command to listen becomes meaningless if final resurrection is inferred as there will be no living beings to listen. The .resurrection will begin after the blowing of the second trumpet

(see commentary for verse ٤١)

(no commentary available for this verse)

:Aqa Mahdi Puya says

This verse is likely to refer to the partial resurrection mentioned in Ta Ha: ١٠٢ and .Naml: ٨٣

(no commentary available for this verse)

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ.ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)

۲.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی

۳.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...

۴.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهیز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانه‌ای
قائمیه
اصفهان
www
برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشــانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹